

OSREDNJA
KNJIŽNICA
CELJE

P23214

CELJSKI ZBORNIK

1997

Ob 100-letnici Narodnega doma

Celjski zbornik 1997

Založila: Mestna občina Celje
Izdala: Osrednja knjižnica Celje

Uredniški odbor: Tanja Badovinac, dr. Janez Cvirn, Janko Germadnik, Branko Goropevšek, Tanja Roženberger, dr. Ivan Stopar, Aleksander Žižek

Glavni urednik: Janko Germadnik
Odgovorni urednik: Branko Goropevšek

Lektor: Janko Germadnik
Prevodi v angleščino: Katarina Kobilica
Prevodi v nemščino: Ivana-Ika Medved
Klasifikacija: Srečko Maček

Tisk: Hren grafika, september 1997
Naklada: 600 izvodov

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

ISSN 0576-9760

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-187/92 mb z dne 15. 6. 1992 sodi Celjski zbornik med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

KAZALO – CONTENTS

Članki in razprave – Articles and Treatises

Bojan Cvelfar, "Z Narodnim domom se je celjskemu nemštvu razbila jedna čeljust..."
(Nacionalni izgrede v Celju na prelomu stoletja)
"The Building of the National House Smashed One of the Jaws of the Germans of Celje ..."
(National Riots in Celje at the Turn of the Century) 7 - 44

Tatjana Kač, Igralo se je, pelo in plesalo – skratka zabavalo
(Kulturne in zabavne prireditve v Narodnem domu do leta 1914)
There Was Singing and Dancing - In Short, Much Merriment 45 - 70

Branko Lesjak, Med zmago in porazom
(Narodni dom med svetovnjima vojnama)
Between Victory and Defeat
(The National House Between World War I and World War II) 71 - 78

Iris Zakošek, Narodni dom v znamenju ljudstva
(Vloga Narodnega doma po drugi svetovni vojni)
The National House in the Period of the People
(The Role of the National House After World War II) 79 - 94

Vlasta Stavbar, Narodni dom v Mariboru
The National House in Maribor 95 - 114

Ljubica Šuligoj, Ptujška čitalnica in njen Narodni dom
The Reading Society in Ptuj and Its National House 115 - 134

Zapisi - Notes

Matija Golner, Arhitektura Narodnega doma v Celju
The Architecture of the National House in Celje 135 - 144

Branka Primc, Prenova zunanjščine Narodnega doma
The Restoration of the Exterior of the National House 145 - 158

Irena Lazar, Arheološke najdbe na območju Narodnega doma
Archaeological Findings in the Area of the National House 159- 172

Božena Orožen, Ciril Kosmač v Celju med obema vojnama
in drobci iz preteklosti Narodnega doma
Ciril Kosmač in Celje Between the Wars and
Some Fragments from the History of the National House 173 - 180

Rolanda Fugger Germadnik, Slovo od Narodnega doma
(Dr. Juro Hrašovec in Narodni dom)
The Decline of the National House
(Dr Juro Hrašovec and the National House) 181 - 188

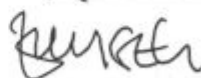
Težki časi terjajo velike poteze. Le redko se kaj velikega rodi brez boja, v miru in ugodju. Takšni časi so porodili celjski Narodni dom kot simbol žilavega slovenstva in njegove rastoče politične in gospodarske moči. 100 let je za slovenske razmere velik kos zgodovine. Koliko različnih političnih in gospodarskih teženj je v teh letih šlo čez slovenska in seveda tudi čez celjska tla. Zaznamovala so značaj mesta in s tako mešano dediščino se je težko spoprijeti. Zaznamovale so tudi zunanost in življenjsko vsebino Narodnega doma. Nekaj pa je vseskozi ostajalo isto. Zgradba Narodnega doma je vseskozi pomenila enega od središč življenja v Celju – tako je bilo pred sto leti in tako je danes.

Skozi več generacij se Celjani spopadamo z vsebinsko in finančno zahtevno obnovo tega objekta.

Mestna občina Celje, ki kot naslednik Občine Celje in Celjske občinske skupščine že vrsto let upravlja z zgradbo, skrbi za njen zunanji videz in funkcionalnost. V letih 1985-1992 mu je z obsežnimi gradbenimi deli vrnila staro zunanjo podobo, v pripravah na 100-letnico pa v letošnjem letu z obnovitvenimi deli polepšala dvorane in stopnišča. Poglobili smo oder, na katerem so se doslej skoraj dnevno odvijale najrazličnejše prireditve celjskega kulturnega, gospodarskega in družabnega življenja. Zamenjali smo parket, da bo v dvoranah tudi v bodoče mogoče zaplesati ob tradicionalnih plesnih večerih. Posodobili bomo spremljajoče prostore in v predverju velike dvorane vse donatorje, ki so pripomogli k obnovi Narodnega doma, trajno zapisali v celjsko zgodovino na posebni plošči, ki se bo pridružila ustanovitveni iz leta 1897. Pridobili bomo tudi novo notranjo opremo dvoran ter vrhunski koncertni klavir.

Kjer je volja, je tudi pot. Ob 100-letnici izročamo Narodni dom mestu spet lepši, svetlejši in bolj bogat. Ohranjamo ga za ljudi in ga na kulturnem in upravnem področju približujemo občanom. Na prehodu tisočletja ostaja kot simbol življenja v Celju, v čast svojih prednikov ter v ponos naših potomcev.

Jože Zimšek, župan
Mestne občine Celje





Bojan Cvelfar

"Z NARODNI DOMOM SE JE CELJSKEMU NEMŠTVU RAZBILA JEDNA ČELJUST..."

Nacionalni izgredi v Celju na prelomu stoletja

Januarsko soboto, ko je leto 1886 šele zakorakalo v svoje prve dneve, je notarski koncipist Andrej Perc okoli polnoči vstopil v celjsko kavarno Pratter. Malo se je razgledal naokoli in na njegovo veliko veselje zagledal prsto mizo, na kateri so navadno ležali njegovi priljubljeni časniki ter se potopil v zanimivo branje. Čez nekaj časa pa se je na vratih kavarne pojavil mestni uradnik Wilhelm Oechs¹ s svojo hrupno družbo, ki je s kričanjem razblinila idilično kavarniško vzdušje. Vesela družba je nenadoma utihnila in začela med sabo šepetati ter se ozirati proti Percu. Ta je opazil, da se je šepet novih gostov nanašal nanj ter kmalu razločno zaslišal Oechsove besede: "*Tukaj imamo tudi Slovenca*". Oechs ni nič odlašal, pristopil je k Perčevi mizi ter predenj položil natisnjen listič.

Perc je celotno dogajanje enostavno ignoriral in mirno nadaljeval z branjem časopisa. Kmalu zatem je Oechs, ki se je rad postavljajl in opozarjal nase, zavpil tako naglas, da ga je bilo slišati po celi kavarni: "*Videli bomo, ali bo slovenski kerlc razumel, da mora zapustiti kavarno! Če ne bo sam odšel, ga bomo pa odnesli! Zaradi tega slovenskega psa sem moral enkrat že plačati 25 gld. kazni!*"

Tudi na to izzivanje se Perc ni odzval in je nadaljeval z branjem. Toda Oechs ni kar tako odnehal. Približal se je svoji žrtvi, jo prijel za roko ter se zadril: "*Ali še nimate dovolj? Ne razumete? Odstraniti se morate, drugače vam bomo že pokazali!*"

Perc tej popolnoma brezpravni zahtevi seveda ni hotel ugoditi, Oechs pa se je vidno jezen vrnil med svoje prijatelje in v svojem slogu nadaljeval z duhovitimi žalitvami: "*Glej, glej slovenski kerlc pa ima korajžo. Če že hoče ostati, ga bomo pa vzeli za hišnega hlapca, saj takšnega vampeža ni moč kar tako spraviti skozi vrata!*"

Tudi to Perca ni zmedlo, ostal je miren in nadaljeval z branjem. Takšno obnašanje pa je Oechsa še bolj razkačilo, zato se je spet približal, pokazal na Perca ter zakričal: "*Še ne*

¹ Wilhelm Oechs je bil dolgoletni popularni organizator in vodja nemških pouličnih razgrajčev. Sodeloval je pri vseh akcijah, ki so bile naperjene proti Slovencem. Zato ga bomo srečevali skozi vso zgodbo. Za primer naj navedem njegove grehe, zaradi katerih je bil tudi obsojen. Seznam je objavila Domovina 7. oktobra 1898. Wilhelm Oechs je tako do tega dne bil obsojen zaradi: 1. telesne poškodbe in razžaljenja časti na 5 gld.; 2. telesne poškodbe na 5 gld.; 3. razžaljenja časti na 10 gld.; 4. razžaljenja časti na 14 dni zapora; 5. hudobne poškodbe tuje lastnine in razžaljenja časti na 25 gld.; 6. razžaljenja časti na 25 gld.; 7. prepovedane igre na 15 gld.; 8. razžaljenja časti na 15 gld.; 9. razžaljenja časti na 5 gld.; 10. prestopka tiskovnega zakona na 10 gld.; 11. razžaljenja časti na 10 gld.; 12. telesne poškodbe na 20 gld.; 13. hudodelstva težke telesne poškodbe 6 tednov ječe; 14. razžaljenja časti 15 gld.

grete?" Nato se je ponovno vrnil k svoji družbi. Iz njihove srede so do Perčevih ušes prihajale besede, ki so udrihale čez Slovence. Končno je presodil, da je kljub temu bolje, da kavarno zapusti. Vstal je od mize, z nje pobral njemu namenjeno tiskano sporočilce ter v spremstvu tamkajšnjega markerja mirno odšel iz lokala.²

Zaradi svojega pretiranega junačenja in razžaljenja časti se je silak Oechs seveda znašel pred sodiščem ter dobil zasluženo kazen šestih tednov zapora.³

In kakšna je bila vsebina lističev, ki so jih Nemci polagali pod nos nezaželenim slovenskim gostom v nekaterih lokalih po mestu? Sporočilo je bilo zapisano v duhu časa, zvenelo je kratko in jasno: "Vljudno vas naprošamo, da lokal kolikor mogoče neopazno takoj zapustite."

Med celjskim nemštvom, ki je v šestdesetih in sedemdesetih letih sicer še odločno stalo na liberalnih pozicijah, so se že v sedemdesetih letih pod vplivom splošnih političnih tokov v monarhiji začela krepiti nemško-nacionalna gledanja. Ta so povsem prevladala z nastopom Taaffejeve vlade. Tako si je strogo nemško-nacionalno celjsko nemštvo vse do srede devetdesetih let zavzemalo za močno, centralizirano Avstrijo na nemški podlagi. Na takšno usmeritev celjskega nemštva pa so začeli vplivati tudi lokalni dejavniki, saj so v tem času Slovenci v Celju dosegli nekaj pomembnih uspehov. Po ustanovitvi celjske Posojilnice (1881) in Zveze slovenskih posojilnic (1883) se je v mestu vse bolj krepilo slovensko meščanstvo, ki je kot nosilec nacionalne zavesti organiziralo slovensko nacionalno gibanje. Rezultati so se že kaj hitro pokazali: leta 1887 so zabeležili prvi slovenski vpis v zemljiško knjigo, leta 1889 je slovenska stranka zmagala na volitvah v celjski Okrajni zastop, v istem letu je bila ustanovljena Južnoštajerska hranilnica, leta 1890 so Slovenci dobili koncesijo za tiskarno in zmagali na občinskih volitvah v občini Celje-okolica, leta 1891 je v Celju zagledal luč sveta slovenski list Domovina, naslednje leto pa so Slovenci s t.i. jezikovno naredbo za Celje dosegli pomembno zmago na jezikovnem področju.⁴

Celjsko nemštvo je pričelo že ob koncu osemdesetih let gledati na celotno dogajanje v monarhiji skozi prizmo svojih ozkih nacionalnih interesov, v svojih reakcijah na nove slovenske zahteve in pridobitve pa je postajalo vedno bolj radikalno. Gesli "Hie Deutschen - hie Slowenen" in "Svoji k svojim" sta začeli obvladovati celotno politično in družabno življenje v Celju. Časi, ko so bili Slovenci člani nemške Kazine, Nemci pa slovenske Čitalnice, so že v osemdesetih letih minili. Slovenci so obiskovali le svoja društva in gostilne, Nemci pa so zahajali zopet v svoje - vsak kršitelj tega nepisanega pravila pa je naletel na podobne, večkrat pa še celo hujše težave kot Andrej Perc. Oba, nemški in slovenski nacionalizem, sta nastopala s klasično ideologijo nacionalne enotnosti in socialnega miru. Tako se je vsak Celjan, ne glede na socialni položaj in družbeni status, bil

² Zgodovinski arhiv v Celju (v nadaljevanju ZAC), Mestna občina Celje (v nadaljevanju MOC) I. del, A.Š. 18, del. št. 18.

³ Slovenski narod, 6. marec 1886.

⁴ Janez Cvirn, Boj za Celje, Ljubljana, 1989, str. 21, 37, 60.



prisiljen opredeliti. Vsako odstopanje od nacionalnega načela pa se je kaznovalo z ostro moralno segregacijo.⁵

V zadnji fazi bojov za celjsko slovensko gimnazijo (1895) pa je celjsko nemštvo postalo skrajno radikalno, zunanji znaki tega pa so med drugim bili tudi navduševanje za antisemitizem, vsenemštvo, gibanje Los vom Rom, zagovarjanje teorije o arijski rasi...⁶

Vse bolj potencirana nacionalna nasprotja pa so se v devetdesetih letih prenesla tudi na mestne ulice. Tako nemška kot slovenska stran sta namreč prirejali množične kulturne, zabavne in politične prireditve, s katerimi sta tudi navzven želeli pokazati prevladujoči nacionalni značaj Celja. Medtem ko so nemške slavnosti potekale brez provokacij in neredov s strani slovenskega dela prebivalstva, pa so vse velikopotezno zastavljene slovenske prireditve spremljale nemške demonstracije, ki so se z leti stopnjevale ter dobivale vse bolj radikalne oblike, svoj vrhunec pa so dosegle leta 1899 ob obisku čeških visokošolcev v Celju. Kljub na zunaj trdni samozavesti ter gospodarski in politični moči pa je strah Nemcev pred Slovenci postajal vse bolj očit.

"Celjskega Sokola osnovalna slavnost"

Poleti 1890 so z imenovanjem Osnovnega odbora celjski Slovenci naredili prve korake za ustanovitev telovadnega društva Sokol v svojem mestu.⁷ Sredi julija je namestništvo v Gradcu potrdilo pravila že sedmega slovenskega sokolskega društva. Zadnjega julija so sklicali "I. občni osnovalni zbor", kjer so za veliko ustanovitveno sokolsko slavnost določili 7. in 8. september. Ker so pričakovali ogorčen odpor celjskih mestnih oblasti, so sklenili osrednji del slavnosti prestaviti v Žalec, "da ne bode Sokol preveč klal v oči celjskih prenapetežev"⁸.

Celoten program slavnosti so organizatorji v začetku avgusta prijavili pri celjskem mestnem uradu in okrajnem glavarstvu. Obe pristojni oblasti sta program odobrili, s tem, da je mestnemu uradu šel v nos nameravan slavnostni sprevod skozi mesto in ga je zato prepovedal. Tako so organizatorji dobili zeleno luč in dolgotrajne priprave na veliki dogodek so se lahko pričele. Opraviti je bilo treba veliko dela, od razpošiljanja vabil do najemanja voz in stanovanj za goste. Kakor strela z jasnega pa je 20. avgusta prispel dopis mestnega urada, s katerim je ta veliko slavnost v celoti prepovedal, češ da ima v Celju istočasno svoj občni zbor nemško društvo Südmark in ker se sokolske slavnosti namerava udeležiti veliko gostov iz sosednjih dežel. Istočasno je Deutsche Wacht začela kampanjo proti celjskim Slovencem, Celje proglašala za nemško mesto in hujskala njegovo prebivalstvo, naj ne

⁵ Janez Cvirn, *Kri v luft! Čreve na plot!, Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*, Celje, 1990, str. 17.

⁶ Janez Cvirn, *Boj za Celje*, Ljubljana, 1989, str. 79.

⁷ Več o ustanovitvi Celjskega Sokola glej Janko Orožen, *Zgodovina Celjskega Sokola 1890-1940*, Celje, 1940, str. 11-19.

⁸ *Slovenski narod*, 4. avgust 1890.



oddaja sob slovanskim gostom iz Kranjske in Hrvaške, ki pod krinko sokolske slavnosti poskušajo vdreti v nemško Celje, v isti sapi pa za 7. in 8. september napovedovala krvave glave.

Ta hladen tuš pa ni zmedel organizatorjev - na namestništvo v Gradec so poslali deputacijo (sestavljali so jo starosta novoustanovljenega društva dr. Josip Vrečko, podstarosta dr. Ivan Dečko in tajnik dr. Dragotin Treo). Isto pot je nekaj dni kasneje ubral tudi celjski župan Neckermann. Celotna prireditev je visela na nitki. Toda več uspeha je v stolnem mestu Štajerske očitno imela slovenska delegacija, saj je zadnjega avgusta, le teden dni pred slavnostjo, prispel iz Gradca dopis, da je predvidena sokolska slavnost dovoljena po predloženem sporedu, vendar brez slavnostnega spreveda z godbo in zastavami po mestu. Mestni urad pa z nagajanjem ni prenehal. Če že slavnosti ni mogel prepovedati, je skušal vsaj omejiti pritek gostov. 1. septembra je tako sprejel odlok, da se Sokolom strogo prepoveduje hoditi po mestu v sokolski opravi ali na sebi nositi kakšno drugo vidno posebno znamenje. Organizatorji so seveda na to provokacijo, ki se je zgodila takorekoč pet pred dvanajsto, spet morali hitro reagirati. Na mestni urad in namestništvo so poslali pritožbo in na predvečer že težko pričakovane slavnosti je prišel razveseljav dopis namestništva, v katerem je bilo nedvoumno zapisano, da je sporni odlok mestnega urada neutemeljen. Slavje se je lahko začelo.

Naslednje, nedeljsko jutro so na peronu celjske železniške postaje stali člani celjskega Sokola v slavnostni društveni opravi in poleg množice ljudi nestržno pričakovali posebni vlak iz smeri Zidanega Mosta. Slovesen prihod vlaka so spremljali glasni vzkliki "živijo" in "na zdravje". Vsa veličastnost prihoda kranjskih in hrvaških gostov pa je popolnoma zbledela, ko so zapustili kolodvor. Sprevod čez mesto do hotela Pri belem volu je potekal brez godbe, zastave pa so mirovale, skrbno zavite v črne zavoje. Občutke pri tem je kasneje v svojem govoru ironično opisal podstarosta ljubljanskega Sokola dr. Triller: "*Ko smo bili v Celji s črno zagrnjenimi zastavami, zdelo se nam je, da smo pri pogrebu*". Iz te izjave pa je Domovina izpeljala svojo vizijo: "*Bil je res pogreb, mi pa smo bili grobokopi. Pokopavali smo nemško gospodarstvo v Celji*".⁹ Za varnost udeležencev slavnosti so skrbeli orožniki in mestna varnostna straža. Na ulicah se je zbralo veliko občinstva, ki je bolj paslo svojo radovednost, kot pa kazalo kakšne sovražne namene. Po zajtrku in odmoru so se slavljenci podali na slavnostni prostor pri gostilni Simona Kukca v Skalni kleti. Izven mesta, pri mostu čez Voglajno, jih je pričakala godba. Sokoli so veselo razvili in dvignili svoje zastave in vzdruže se je iz mrtvila nenadoma prelevilo v pravo rajanje: "*Bil je velikansko lep pogled, videti blizu 200 rudečih srajc žareti mej zelenjem, ponosno vihrale so zastave slovenske na slovenski zemlji, gromoviti Živijo - klici pa so pričali, da smo istinito na domači zemlji, katere nam ne bode potujčila nobena marka, bodisi južna ali severna*".¹⁰

V cerkvi sv. Jožefa se je ob 11. uri pričela slovesna sv. maša s petjem. Cerkev je seveda bila nabito polna. Po maši so se udeleženci slavnosti vrnili do Kukčeve gostilne, od koder so se

⁹ Domovina, 9. julij 1897.

¹⁰ Slovenski narod, 10. avgust 1890.



okoli ene ure popoldan vrnil v mesto, "v svetišče Germanije", kot ga imenuje poročevalec Slovenskega naroda. Po prihodu v hotel Pri belem volu se je začel slavnostni banket, ki ga je nekoliko ovirala le tesnoba lokala. Vrsti zdravic so sledili navdušenja polni klici "živijo". Popoldne so se udeleženci ponovno odpravili na slavnostni prostor pri Kukčevi gostilni, kjer se je odvijala velika veselica s slavnostno telovadbo - svoje znanje so pokazali člani zagrebškega in ljubljanskega sokola. Ob njihovih vratolomijah na drogu je občinstvo izžarevalo veliko navdušenje. Proti večeru so se gostje odpravil nazaj v mesto. Nekateri so se živahno zabavali v prostorih čitalnice: "V gorenjih sijajno nakičenih prostorih je bil jako lep in eleganten ples. Mnogo krasnih gospodič in gospej v elegantnih toaletah dajalo je poseben sijaj zares lepej zabavi". Drugi del Sokolov pa je ostal v hotelu, "kjer je vladalo veselo življenje do ranega jutra in so pokale šampanjske petarde, ter se prepevale vesele pesmice".¹¹

Ponoči pa so na sceno stopili tudi tisti nemški skrajneži, ki jim veliko slovensko slanje v njihovem mestu ni bilo nič kaj všeč. "Ponočna, nahujskana druhal pa je šele s poznim mrakom večernim izletela iz netopirskih svojih gnezd ter počela sramotno svoje delo. Odprt je bil tudi lov na sokolska peresa, za katera naj bi jeden znan nemčur obljubil po 5 gld. za vsako, ki se mu prinese".¹² Žandarji so tako to noč pozaprli več nemških razgretežev, medtem ko jim je mestna policija na široko gledala skozi prste, čeprav je tudi njihova dolžnost bila "preprečiti škandalozne izgrede z največjo strogostjo in eneržijo".¹³ A izgredi so se te noči dogajali. Enega izmed njih je povzročil Johann Schaupp, "znan pretepalec, agent pivovarja Tomaža Götza v Mariboru", ki je "kakor pravi ropar zavratno napadel g. Antona Porekarja iz Huma pri Ormoži, ko je ravno hotel iti v svoje stanovanje v hotelu Koscherjevem, ter ga je tako od zadaj udaril čez glavo, da je bil g. Porekar kaj hitro s krvjo polit. Po zvršenem činu pobrusil je Schaupp pete, in potem šel naprej tako, kakor da ne bi nič bilo".¹⁴ Pogumni napadalec si je prislužil 14 dni prenočišča v zaporu, poleg tega pa je oškodovancu moral plačati še 33 gld. in 28 kr. za bolečine in zdravljenje.

Pri odklepanju hišnih vrat pa je bil zahrbtno napaden tajnik celjske posojilnice Lončar. Naskočili so ga meščanski učitelj Adolf Gussenbauer, Edwin Ambroschitsch in še neki neznanec. "Gussenbauer strgal je klobuk g. Lončarju, kateri se je hitro obrnil in ga zgrabil ter dal zatvoriti", drugega napadalca je prijel orožniški stražmojster Štefan Blažič, tretji pa je z Lončarjevim klobukom v roki zbežal.¹⁵ Mestna straža pa je oba burša kmalu izpustila.

Naslednje jutro so se sokoli začeli zbirati po kavarnah in gostilnah v mestu. Med 9. in 10. uro je bil spet zbor pri Kukcu, kjer je za veselo razpoloženje skrbela zagrebška godba. Druga, šmarska godba, pa je spremljala izletnike na Stari grad. Nato so se sokoli razkropili po raznih gostilnah, ob enih pa so se zopet zbrali pri Koscherjevem hotelu. Od tod so čez Kapucinski most prečkali Savinjo in se v parku razporedili v vrste za slavnostni odhod v

¹¹ Slovenski narod, 12. september 1890.

¹² Slovenski narod, 10. september 1890.

¹³ Slovenski narod, 11. september 1890.

¹⁴ Slovenski narod, 27. september 1890.

¹⁵ Slovenski narod, 10. september 1890.



Žalec. Ko so bili že vsi pripravljeni, se je iz mesta počasi približeval "banderiaum kmetskih fantov iz Savinjske doline, nad 30 lepo opravljenih konjиков z narodnimi zastavami, jeden najlepših prizorov vse slavnosti".¹⁶

Kljub deževnemu vremenu so sokoli ponosno korakali do Levca, kjer so jih čakali lepo okrašeni vozovi. Toda že takoj na začetku poti so doživeli neprijetnosti. Pri Gozdni hiši sta namreč "zagnala dva pobalina nekaj peska in kamenja na mimoidoče".

Ob prihodu v Žalec, ki je bil oblečen v praznično obleko, so "nežne roke" obsipale sprevod "s cvetjem, šopki in celo celimi venci, katerih so Sokoli nabrali toliko, da so bili pojedini kar šetajoče razstave cvetlic". Prijetno dobrodošlico je izrekel tudi žalski župan Hausenbichler, nato pa so se sokoli razkropili po trških gostilnah, da so se malo okrepčali. Po tem odmoru so krenili na veliko ljudsko veselico, ki se je z nekoliko zamude začela odvijati v parku pred dvorcem Novo Celje. Tu je bilo zelo živahno - petje, vratolomna telovadba raznih sokolskih društev, govori in zdravice. "Med posamičnimi govori zažigali so se umetalni ognji in švigale rakete v zrak", kar je navdušenje več tisočglave množice le še stopnjevalo.¹⁷

Šele ko se je popolnoma zmračilo, so se društva odpravila nazaj v Žalec, kjer se je v Hausenbichlerjevi hiši veselica s plesom še nadaljevala. Dobre volje niso mogle pokvariti niti govornice, ki so pricurjale iz Celja, namreč da se celjska fakinaža vneto pripravlja za napade na sokole. Šele po 11. uri zvečer so se društva z vozovi odpravila proti Celju. Pred mestno mejo so jih čakali vojaki in žandarji, za katerimi so sokoli korakali proti kolodvoru. Zdelo se je, da se je mesto utopilo v svoj mirni sen, saj so bile ulice popolnoma prazne. A se je kmalu izkazalo, da je ta občutek bil izredno varljiv. Pred kavarno Central je sprevod pričakalo kakšnih 20 pobalinov z nemško pesmijo. "Dozdaj mirni Sokoli zagromeli so kakor levi in Živijo pred Celjsko kavarno čul se je gotovo po vsem mestu".¹⁸ To je sprovciralo nemško fakinažo, ki je sokole obsula z jajcami in peskom, a so orožniki kaj kmalu vzpostavili red. Pred to kavarno je "rjovel in psoval" tudi celjski državni poslanec dr. Foregger, vendar ga je eden od orožnikov kmalu umiril in napolil v kavarno.

Zmagoslavje nemške fakinaže, ki je uživala polno podporo mestne straže in župana, se je zaključilo šele 9. septembra, ko so pred kavarno Central obesili slovensko trikoloro in s pasjim bičem udrihali po njej.¹⁹

Medtem ko glede ravnanja orožništva in vojske prireditelji sokolske slavnosti niso imeli nobenih pripomb, pa se je društvo Celjski Sokol pritožilo na namestništvo zaradi pristranskega ravnanja celjske mestne varnostne straže. Mestne oblasti pa so takšne trditve odločno zavračale ter preko predstojnika mestnega urada Thomasa Fürstbauerja, mestnega stražnega mojstra

¹⁶ Slovenski narod, 9. september 1890.

¹⁷ Slovenski narod, 13. september 1890.

¹⁸ Slovenski narod, 15. september 1890.

¹⁹ Janez Cvirn, Kri v luft! Čreve na plot!, Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja, Celje, 1990, str. 56.



Franza Mahra in vodje stražnikov Franca Zintauerja poudarjale, da je mestna straža delovala "taktno in objektivno".²⁰ Zaradi nadaljnjih groženj in napadov na slovenske narodnjake so se ti odločili "obče oborožiti se z revolverji in prositi za orožne liste"²¹. K temu koraku je veliko pripomoglo prav nezaupanje do mestnih varnostnih organov.

Tako se je že pri tej slavnosti utrdila praksa mestnih oblasti, ki se je nadaljevala pri vseh nadaljnjih podobnih prireditvah. Cilj mestnih očetov je vseskozi bil najprej poskušati prepovedati najavljeno slavnost z različnimi občinskimi odloki, češ da bi lahko izzvala nemire. Če se to ni izšlo, so jo z nadaljnim sprejemanjem z ustavo in zakoni nezdružljivih odlokov poskušali vsaj omejiti, in če še pri tem niso poželi nobenega uspeha, je preostala še zadnja možnost - nahujskati nemško prebivalstvo na slovenske someščane in njihove goste. Bolj ko se je čas bližal 20. stoletju, bolj so vsi ti uradni in podtalni ukrepi mestnih oblasti, predvsem pa njihove posledice, dobivali radikalno obliko.

"Z Narodnim domom se je celjskemu nemštvu razbila jedna čeljust..."

Množična slavlja slovenske strani so nato za nekaj let zamrla, zato pa je bilo bolj živahno prav ob koncu stoletja. "Še mesec dni" je v začetku julija 1897 pisala celjska Domovina, "in zopet bode praznovalo Celje, ta nam odvzeta in potujčena postojanka, slavje, kakršnega ni doživelo že od dne 7. in 8. septembra 1890".²²

Z vztrajnim in požrtvovalnim delovanjem je 26. oktobra 1891 dr. Ivanu Dečku v imenu Posojilnice za 25.000 gld. uspelo kupiti Reitterjevo zemljišče na vogalu Ljubljanske ceste in Trga cesarja Jožefa za postavitev Narodnega doma. Takoj po tem nakupu je mestna oblast hotela prav čez to parcelo speljati 12 metrov široko cesto, vendar pri tej nameri ni uspela. Za arhitekta je Posojilnici uspelo pridobiti inženirja Vladimirja Hraskyja. Gradbena dela so se z odkopavanjem zemlje pričela oktobra 1894, v letu 1895 pa je bila stavba že pod streho. Podstrešne prostore in sobe v prvem in drugem nadstropju so uredili do jeseni 1896, velika dvorana, gostilne in prodajalne pa so bile nared spomladi 1897. Zadnji kamen, spominska plošča, pa je bil vgrajen julija 1897.²³ Ta veličastna zgradba je kasneje predstavljala dom in zavetišče mnogim slovenskim društvom, hkrati pa postala prizorišče slovenskega družabnega življenja v mestu.

Ker so celjski Slovenci hoteli slavnostno otvoritev nove stavbe združiti z blagoslovitvijo prapora Celjskega Sokola, se je ta velepomemben dogodek nekoliko zavlekel. Tako so novi prostori Narodnega doma služili svojemu namenu že pred slavnostno otvoritvijo. Prva prireditev v veliki dvorani je bil čitalniški ples 16. februarja 1897, na katerega je bilo gospodom zapovedano priti v črni salonski obleki, damam pa v mali toaleti.

²⁰ ZAC, MOC I. del, A.Š. 18, del. št. 162 in 188.

²¹ Slovenski narod, 12. september 1890.

²² Domovina, 9. julij 1897.

²³ Iz slavnostnega govora dr. Josipa Serneca ob odkritju spominske plošče (Slovenski narod, 9. avgust 1897, Slovenski gospodar, 12. avgust 1897).



Vendar pa vse le ni bilo tako rožnato. Že 1. julija 1897 lahko v Slovenskem gospodarju zasledimo članek, ki si je na račun Narodnega doma privoščil marsikatero pikro. "Pravicoljubi" (avtorji članka) namreč opozarjajo, da je kljub novim prekrasnim prostorom društveno življenje ostalo več ali manj mrtvo: "Prirejajo se veselice sicer zelo redke, in za pristop k istim se zahteva, menda nalašč zaradi tega, da jih nižji slojevi ne morejo obiskovati, tako visoka vstopnina, kakor da bi med spodnje-štajarskimi Slovenci bila sama aristokracija in bogataši." Tako so morali člani društev poleg mesečnih "doneskov" plačevati še drago vstopnino, česar si vsakdo pač ni mogel privoščiti, zato so bile prireditve v novi zgradbi slabše obiskane, kot bi lahko bile. Poleg tega pa so "pravicoljubi" opozorili še na en nesmisel: "Krčmo v Narodnem domu oskrbuje in vodi narodna čitalnica, a če prideš v isto, ne najdeš drugega časnika kakor, strmi, 'graško tetko' Tagespost, op. a./ - pogreša se samo še Deutsche Wacht - kmet pa zastonj poprašuje po Slov. Gospodarju in Domovini."²⁴

Končno pa je bila velika narodna slavnost napovedana za 7. in 8. avgusta.²⁵ Pred tem pa se je v jako napetem ozračju zgodilo še marsikaj. O poteku teh razburljivih dogodkov nas obveščajo tako časniki kot uradna poročila mestnih oblasti.

Ko poroča predstojnik mestnega urada Fürstbauer, so v noči od 26. na 27. junija 1897 nekateri slovenski odvetniški pisarji skušali odnesti venec, ki so ga pred spomenik cesarja Jožefa II. položili člani graškega Nemškega akademskega pevskega društva. Vendar pa so ga uspeli spraviti le na železno ograjo, ki je obdajala spomenik. Mimoidoči so namreč nepridiprave preprodili.

Na predvečer praznika slovanskih blagovestnikov Cirila in Metoda (4. julija) se je na Cerkvenem trgu zbralo večje število slovenskih gimnazijcev, ki so se odpravljali pod Miklavžev hrib, kjer je Celjsko pevsko društvo priredilo kresovanje. Na omenjenem trgu se je zbralo tudi nekaj Nemcev in po policijskem poročilu so jih Slovenci začeli provocirati. Prepirljivce je stražniku Zintauerju uspelo kaj hitro umiriti, le Vincenc Antonič se ni dal kar tako odpraviti. Še naprej je "zabavljal" čez Nemce, komija Schagerja pa je zgrabil za vrat. Stražnik ga je brezuspešno opominjal, nato pa ga je aretiral.²⁶

Sicer pa se je kresovanja udeležilo veliko ljudi. Pevci so prepevali slovanske pesmi, občinstvo pa jih je nagrajevalo z navdušenimi klici "živio". "Prižigal se je dolgo tudi krasen umetalen ogenj ter se spuščali raketi v zrak". Nekatere Nemce v mestu je vse to seveda zelo motilo. Zbrali so se na Kapucinskem mostu ter Slovence skušali preglasiti s piskanjem in hajljanjem. Ko pa se je vesela družba z Miklavškega hriba vračala v mesto, so vanje metali kamenje - med fakinažo se je še posebej izkazal jurist Ballogh, ki je bil za svoja junaška dejanja tudi obsojen na 5 kron globe ali 48 ur zopora.

²⁴ Slovenski gospodar, 1. julij 1897.

²⁵ O otvoritvi Narodnega doma in blagoslovitvi sokolske zastave je pisal že Janko Orožen v knjižici Zgodovina Celjskega Sokola 1890-1940, Celje, 1940, str. 37-47.

²⁶ ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Prijava stražnika Franca Zintauerja, 6.7. 1897.



Razburljivo je bilo tudi čez dva dni, ko so Nemci na ulicah praznovali zaprisego celjskega župana Gustava Stigerja. Poleg baklade in plesa na ulici pred županovim stanovanjem so svoje gasilke do skrajnosti izrabili tudi pred Narodnim domom - tu so namreč uprizorili pravi koncert tuljenja.²⁷

V noči od 11. na 12. julija 1897 je prišlo pred kavarno Schneid med Slovenci in Nemci do prerivanja, katerega posledice so bile lažje poškodbe.

Do pretepa je prišlo tudi 15. julija 1897 okoli pol osmih zvečer, ko se je skupina 15 slovenskih študentov v bližini vojaškega špitala na Ljubljanski cesti spravila na nekaj mladeničev, ki so nosili nemške simbole. Vnel se je pretep, po naključju pa so mimo prišli člani gasilske brambe, ki so se odpravljali na vaje. Ti so vzpostavili red ter spravili hujškače narazen. Ko so gasilci korakali nazaj k vaji, so jih pri Narodnem domu pričakali slovenski odvetniški uradniki, študenti in dijaki s klici: "*Pereat die Feuerwehr, Pereat die Germanen!*" Da ni prišlo do krvavih dogodkov, je po oceni predstojnika mestnega urada odločila prekomerna strpnost celjskih gasilcev. Kmalu nato se je na Trgu cesarja Jožefa zbrala množica ljudi, ki pa jih je varnostna straža kaj hitro razgnala.²⁸

Pa spoznajmo še drugo plat te zgodbe. Kot poroča slovenski tisk, je celjska fakinaža, sestavljena iz uslužbencev celjskih obrtnikov, napadla pet slovenskih dijakov. Pri tem so ji prispeli na pomoč še "*fajerberkarji*", ki so v bližini imeli gasilsko vajo. Dva od dijakov sta bila huje ranjena - eden je dobil udarec po glavi in vbod z nožem v zgornji del prsi, drugi pa je dobil globoko vreznino na obrazu blizu oči. "*Pri tej priliki se je slišalo nekaj prav značilnih vsklikov kakor: 'Haut s die windischen Hunde, nieder mit ihnen' ter 'Heil und Sieg, die Windischen auf den Strick!' to je tedaj dobrodelno društvo celjskih ognjegascev.*" Zvečer pa se je nemška fakinaža ponovno izkazala - pred Narodnim domom se je zbrala "*tolpa surovih potepuhov, ki so izzivajoče rjuli kakor zveri svoj Hali halo, prav tako, kakor bi hoteli, da se od njih vpitja poruši ta Hetzbau*".²⁹

Vse to naštevanje manjših praskic v uradnem poročilu predstojnika mestnega urada Thomasa Fürstbauerja je imelo namen prikazati neprimernost velike slavnosti ob otvoritvi Narodnega doma ter hkrati opozoriti na veliko razburjenost nemškega prebivalstva. Nemci so skušali konfliktno nacionalno situacijo v mestu napihnni do največje mere, da bi s tem dosegli tudi prepoved velike slavnostne otvoritve, češ, da lahko ta prinese še bolj krvave posledice. Predvsem pa so skušali preprečiti korakanje slovenskih množic s slovenskimi simboli po njihovem, nemškem mestu.

Že 16. julija 1897 je vodstvo Celjskega Sokola prejelo odgovor z mestnega magistrata, s katerim je ta prepovedal javni spreved z razvitimi zastavami po predvideni poti zaradi možnega kršenja javnega reda in miru.³⁰ V dopisu namestništvu je župan Gustav Stiger

²⁷ Slovenski narod, 7. julij 1897, Domovina, 23. julij 1897.

²⁸ ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Poročilo o nacionalnih trenjih predstojnika mestnega urada Thomasa Fürstbauerja.

²⁹ Domovina, 23. julij 1897, Slovenski narod, 24. julij 1897.



opozoril, da naj bi se napovedane slavnosti ob otvoritvi Narodnega doma udeležila številna gostujoča sokolska in druga slovenska društva, ki hočejo v sokolskih nošah preplaviti nemško Celje. V tem je župan videl le množične demonstracije proti nemškemu prebivalstvu z namenom ustvariti nacionalne napetosti in izgrede. Ker za zagotovitev varnosti razpoložljivo število stražnikov ne bi zadoščalo, je župan prosil za pomoč ene ali eventualno dveh stotnj deželne brambe.³¹ Kljub pritožbi organizatorjev je namestništvo v Gradcu potrdilo prepoved javnega sprevoda.³²

Kljub tej boleči zaušnici se je 7. in 8. avgusta obetalo pestro kulturno dogajanje. Natančen spored slavnosti je bil v slovenskem tisku napovedan nekaj dni prej.³³

Napetost pa se je vse bolj stopnjevala. Nemški pobalini so se razkropili po mestu in se trudili potrgati kar največ plakatov, ki so naznanjali veliko slavnost. K stopnjevanju napetosti pa so največ pripomogli že kar fanatični članki tako v nemškem kot v slovenskem tisku.

Nemški lokalni list je v članku pod naslovom "Slovenski gostje v nemškem Celju" svoje bralce opozarjal, da Slovenci slavja ne prirejajo zaradi veselja in zadovoljstva ob veliki narodni pridobitvi, ampak je njihov cilj zasmehovanje in provociranje nemškega prebivalstva. Po mnenju pisca članka v Celju tako ali tako ni bilo dovolj zavednega slovenskega prebivalstva, ki bi se te slavnosti udeležilo. Zato pa bodo v mesto vdrla nepovabljeni gostje iz vseh slovenskih pokrajin, tudi Čehi in Hrvati - vseh skupaj so pričakovali okoli 10 000. Hkrati pa je članek bralcem prinašal poziv, da naj na morebitne provokacije slovanskih gostov ne reagirajo, saj bo za red in mir poskrbela vrta mestna straža,

³⁰ *Domovina*, 23. julij 1897.

³¹ *ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Poročilo župana Stigerja namestništvu, 24.7.1897.*

³² *Slovenski gospodar*, 5. avgust 1897.

³³ *Spored:*

"7. avgust

20.00 v gledališki dvorani Narodnega doma: prolog, gledališka predstava "V Diogenoven sodu" (Dramatično društvo iz Ljubljane), koncert (Gradska vatrogasna glasba iz Zagreba in razna pevka društva)

8. avgust

Sprejem došlih društev na kolodvoru. Zajutrk v Narodnem domu. Ob 10. uri odkorakajo vsa društva iz Narodnega doma na slavnostni prostor, kjer se bode služila ob polu 11. uri sv. maša pod milim nebom. Pri maši svira godba. Slavnostno blagoslovljenje zastave Celjskega Sokola. Zastavi kumuje velerodna gospa Mara pl. Berks Čopova, soproga grajščaka in slovenskega državnega poslanca vlr. gospoda Hugona Berksa. Slavnostnega zabijanja žebļev vdeleže se blagoslovitelji, kumica in zastopniki vseh društev. Starosta Celjskega Sokola pozdravi kumico. Kumica pozdravi vsa navzoča narodna društva. Društva vstopijo se v kolo. Godba zasvira sokolsko koračnico in po nagovoru staroste Celjskega Sokola se posestrimi nova zastava z zastavami drugih društev. Ob pol 12. uri opoludne odkritje spominske plošče in slovesna otvoritev Narodnega doma. Ob 1. uri popoludne skupni obed v veliki dvorani Narodnega doma. Pri banketu svira godba. Velika ljudska veselica. Ob 3. uri popoludne odhod iz Narodnega doma na slavnostni prostor poleg grajščine Lanovč v občini celjske okolice. Vspored: 1. Proste vaje (izvajajo vsa sokolska društva). 2. Vaje s kiji (Ljubljanski in Postojnski Sokol). 3. vaje z ročki (Celjski Sokol). 4. Javna telovadba vseh sokolskih društev na drogu, bradlji in konju. 5. Nastop čeških sokolskih društev z različnimi vajami. 6. Nastop raznih pevskih društev. 7. Različne telovadske in atletske vaje 8. Ljudske igre in prosta zabava. Pri ljudski veselici svira godba.

Ob 8. uri zvečer plesni venček v veliki dvorani Narodnega doma. Toaleta prosta."

(*Slovenski narod*, 31. julij 1897; *Slovenski gospodar*, 5. avgust 1897; *Domovina*, 6. avgust 1897.)



okrepljena z orožniki in vojsko. Članek prinaša tudi svarilo, da je nemštvo v Celju trdno ter da osvojitve Celja s takšno komedijo in provokacijami nikakor ni izvedljiva.³⁴

Tudi slovenski tisk ni zaostajal v pretiravanjih. Veliko narodno slavnost je označeval kot enega najlepših in najpomembnejših dogodkov, kar jih je slovenski narod kdajkoli priredil. Veliko navdušenje je motila le prepoved sprevoda po mestu, ki pa je slovensko stran le še bolj raztogotila. "V naravnem središču štajerskih Slovencev, v tem Celju, čigar nemško prebivalstvo bi moralo od lakote pomreti, da ga ne redi Slovenec, v tem mestu se je Slovincem prepovedal slavnostni obhod... Pa naj se celjsko, v svojem jedru popolnoma gnilo in popačeno nemštvo še tako ustavlja, Celje mora pasti in bode padlo!... prej ali slej bode slovenska trobojnica tudi v Celji smela vihrati in bode Celje zopet naše. V to nam pomoreta Bog in sreča junačka!"³⁵

Na dan velike slavnosti je celjska mestna oblast sprejela še zadnje varnostne ukrepe. Mestni plinarni je naročila, da naj v noči z 8. na 9. avgust plinska javna razsvetljava brli vso noč. Župan je odredil, da 7. in 8. avgusta smejo biti vse gostilne odprte le do 23. ure, vse kavarne pa do 1. ure ponoči. Poleg tega je župan tudi odredil, da se v času slavnosti za javni promet zapreta Rotovška cesta in Trg cesarja Jožefa.³⁶

Celjska slavnost je potekala v senci bajonetov. Že v soboto, 7. avgusta, popoldne je v Celje med drugim prispelo 25 čeških sokolov iz Prage, člani pevskega društva Slavec iz Ljubljane ter gasilska godba iz Zagreba. Gostje so na kolodvoru doživeli prisrčen sprejem organizatorjev, pred kolodvorom pa jih je čakala množica Nemcev, "kateri so sikali in žvižgali ter kričali svoj Heil". Gostje so nato z zavitimi zastavami mirno odkorakali proti Narodnemu domu, ki je bil "tako elegantno in ukusno z zelenjem in zastavami dekoriran, da ga je vse občudovalo".³⁷

O dramatičnem dogajanju v mestu je župan Stiger takoj obvestil namestništvo: "Dosedaj še ni prišlo do nobenega resnega incidenta. Vzdušje ob vkorakanju društev v mestu in provociranju je bilo zelo razburjeno. Bojimo se noči. Pritegnjene bodo vse pomožne enote." Na isti naslov pa je prispelo tudi sporočilo od prirediteljev slavnosti, kar je razvidno iz telegrama, ki ga je popoldne prejel mestni urad od namestništva: "Dr. Serbec in tovariši se telegrafsko pritožujejo zaradi demonstracij pred Narodnim domom. Mestni urad naj nemudoma zagotovi red in mir z vsemi razpoložljivimi ukrepi, ki jih ima na voljo ter o vsakem pripetljaju nemudoma poroča."³⁸

Ko se je zmračilo, je vojska zaprla vse dostoje na Trg cesarja Jožefa. Medtem pa so se Nemci zbirali po gostilnah ter razpravljali o množičnem slovanskem vdoru v mesto. Zaradi

³⁴ Deutsche Wacht, 5. avgust 1897.

³⁵ Slovenski narod, 5. avgust 1897.

³⁶ ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Dopis župana celjski plinarni, 7.8. 1897; Razglas župana Stigerja, 7.8. 1897.

³⁷ Slovenski narod, 9. avgust 1897.

³⁸ ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Koncept telegrama župana Stigerja namestništvu; telegram namestništva mestnemu uradu, 7.8. 1897.

po njihovem nepotrebnih klicev "živio" se je nekaj Nemcev zbralo na Rotovski ulici, kjer so začeli rogoviliti. Medse so začeli vabiti tudi obiskovalce gostilne Angel in kavarne Central. In tako se je za v vrsto postavljenimi vojaki zbrala množica razburjenih Nemcev, ki so na ves glas kričali že znane in uveljavljene žaljivke na račun Slovencev. Svoje nacionalno navdušenje pa so izražali s prepevanjem *Wacht am Rhein* in drugih nemških nacionalnih pesmi. Vse je še potekalo brez večjih izgrediv, prišlo je le do neljubega dogodka, ko naj bi eden od orožnikov nekemu "gostu" gostilne Angel, ki se je udeležil teh demonstracij, zaukazal, naj "zapre gobec".³⁹

Medtem pa se je ob 8. uri v nabito polni in lepo okrašeni veliki dvorani Narodnega doma začel otvoritveni koncert z gasilsko godbo iz Zagreba. Zelo so se izkazali člani pevskega društva Slavec, občinstvo pa je bilo zelo navdušeno tudi z deklamiranjem Funtkovega prologa ter uprizoritvijo igre V Diogenovem sodu. Po kulturnem programu se je razvila živahna prosta zabava.

Ko so obiskovalci Narodnega doma pod varstvom orožnikov ponoči odhajali domov, je nemška fakinaža "naskakovala posameznike, da bi jim vzeli čepice, na skupine pa so metali jajca".⁴⁰ Po pisanju nemškega tiska pa je prišlo le do nekega manjšega konflikta pred kavarno Central. V tem delu mesta je vzdušje postajalo vse bolj napeto, z obeh strani so se slišali živahni klici "heil" in "živijo". Eden od sokolov je celo Nemcem grozil z nabito pištolo. Vendar ne dolgo, saj so ga hitro zaprli, zjutraj pa je bil že na prostosti. Razburjenje med Nemci je še povečal v uniformo oblečen okrajni glavar grof Attems, ki si je upal kot nepoklican varnostni organ stopiti na avtonomna občinska tla ter skušal pomiriti obe strani. To pa je uspelo dvema občinskima svetnikoma, tako da so do predpisane 1 ure ponoči Nemci zapustili vse kavarne.⁴¹

Tudi mestni očetje niso opazili nikakršnih napadov, saj je ob 8. uri zjutraj župan Stiger namestništvu poslal telegram z naslednjo vsebino: "Noč je potekala brez incidentov. Množica je bila ob 2. uri ponoči popolnoma razpršena. Dve osebi sta se znašli v priporu. Razen neizbežnih medklicev ni bilo nobenega motenja miru."⁴²

V nedeljo, 8. avgusta, so se že zgodaj zjutraj začeli po mestu potikati in razkazovati nemški skrajneži, okrašeni s plavicami in trakovi v nemških nacionalnih barvah. Da neljubi gostje ne bi popolnoma pozabili, kje se nahajajo, so poskrbela nemška dekleta. Spomenik cesarju Jožefu II., ki je stal nasproti Narodnega doma, torej sredi slovanskega vrveža, so namreč lepo okrasili s hrastovim vencem in trakovi v nemških barvah.⁴³

Že navsezgodaj je z bližnjih gričev praznični dan oznanjalo donenje iz možnarjev. Ob 10. uri je na kolodvor prispelo okoli 1000 gostov iz Kranjske, Primorja in Hrvaške, med njimi

³⁹ *Deutsche Wacht*, 12. avgust 1897.

⁴⁰ *Slovenski narod*, 9. avgust 1897.

⁴¹ *Deutsche Wacht*, 12. avgust 1897.

⁴² ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Telegram župana Stigerja namestništvu v Gradcu, 8.8. 1897.

⁴³ *Deutsche Wacht*, 8. avgust 1897.



je bilo skoraj 200 sokolov v društveni opravi. V znak dobrodošlice jih je pričakala godba in navdušeni pozdravi. Pot do Narodnega doma je bila zastražena z vojaki in orožniki z nataknenimi bodali na puškah, častniki pa so poprijeli za sablje. Nemški provokatorji pa so se ponovno izkazali z žvižganjem, tuljenjem in psovkami, ki so bile namenjene dolgi koloni udeležencev slavnosti. Ko so prispeli pred Narodni dom, je goste zasulo cvetje, ki so ga z oken in balkonov metale slovenske dame, "v tem ko se je razlegalo po vsem trgu navdušeno Živio-klicanje, tako močno, da še slišati ni bilo cviljenja in piskanja za vojaki skritih Germanov".⁴⁴

Po zajtrku so se zastopstva vseh, preko 65 prispelih društev,⁴⁵ odpravila proti Zgornjemu Lanovžu. Brž ko so prestopili mestno mejo, je zaigrala godba, zaslišali so se sokolski rogovi, društva pa so navdušeno razgrnila svoje zastave. Po slovesni sveti maši pred okoli 8000-glavo⁴⁶ množico je opat Ogradi blagoslovil še novo društveno zastavo Celjskega Sokola. Kot ponavadi ob takšnih dogodkih je sledilo slavnostno zabijanje žebeljev. Pri tem so največ pozornosti pritegnili odposlanci beograjskega telovadnega društva Dušan Silni, ki so zastavi privezali svoj trak. Nato pa je kumica nove zastave Mara pl. Berks-Čopova pozdravila vsa navzoča društva.

Potem so se udeleženci slavnosti vrnili v mesto. Kot je bilo načrtovano, so okoli poldne na

⁴⁴ Slovenski narod, 9. avgust 1897.

⁴⁵ Te velike celjske slavnosti so se udeležili predstavniki naslednjih društev:

- **pevska društva:** Celjsko pevsko društvo, Slovensko pevsko društvo v Konjicah, Pevsko in tamburaško društvo v Slovenski Bistrici, Pevsko društvo v Ljutomeru, Slovensko pevsko društvo v Ptujju, Pevsko društvo Adrija v Barkovljah, Pevsko društvo Zvon v Ljubljani, "Ilirija" v Ljubljani, Pevsko društvo "Lira" v Kamniku, Hrvatsko pjevačko društvo "Slavuj" u Petrinji z zastavo.

- **čitalnice in bralna društva:** Čitalnica v Celju, Čitalnica na Planini, Narodna čitalnica v Ptujju, Čitalnica v Brežicah, Čitalnica v Ljutomeru, Čitalnica v Kranju, Bralno društvo v Sv. Juriju pri Taboru, Bralno društvo na Dobrni, Bralno društvo v Grižah, Bralno društvo v Laškem, Bralno društvo v Kozjem, Bralno društvo v Novi Štifti, Bralno društvo v Doliču, Bralno društvo v Rušah, Bralno društvo Studenice, Bralno društvo na Dolu, Katoliško bralno društvo pri Sv. Antonu v Slovenskih Goricah, Kmetško bralno društvo pri Sv. Lovrencu nad Mariborom.

- **gasilska društva:** Gasilno društvo v Šentjurju, Prostovoljna požarna bramba za ormoško okolico v Hardeku, Prostovoljno gasilno društvo za Trgovišče in okolico Velkonedelsko.

- **telovadna društva:** Savinjski Sokol v Mozirju, Telovadno društvo Sokol v Trstu (4 člani), Telovadno društvo Goriški Sokol (4 člani), Telovadno društvo Sokol v Gradcu, Češka sokolska društva iz župe Stredočeške, Podbelohorske in Jengmanove, Češko sokolsko društvo iz Prage, Telocvična jednota Sokol ve Štýrském Hradci (vseh čeških Sokolov je bilo 25), Hrvatski Sokol Zagreb z zastavo (20 članov), telovadno društvo Dušan Silni Beograd (3 člani).

- **ostala društva:** Akad. tehn. društvo Triglav v Gradcu z zastavo, Posojilnica v Celju, Posojilnica v Framu, Katoliško slovensko politično društvo na Teharjih, Slovensko katoliško delavsko društvo v Žalcu, Katoliško društvo v Ljubljani z zastavo, Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Prvo ljubljansko kolesarsko društvo, Zveza slovenskih kolesarjev v Ljubljani, Hrvatski klub Biciklista Sokol u Zagrebu.

Korporativno so se slavnosti udeležila naslednja društva: Telovadno društvo Celjski Sokol (30 članov), Telovadno društvo Gorenjski Sokol (25), Telovadno društvo Sokol v Ljubljani z zastavo (60), Telovadno društvo Sokol v Postojni (15), Telovadno društvo Dolenjski Sokol z zastavo (15), Telovadno društvo Zagorski Sokol z zastavo (nad 30), Akad. društvo "Slovenija" na Dunaju, Društvo "Kmetovalec" v Gotovljah, Slovensko delavsko pevsko društvo "Slavec" v Ljubljani z zastavo.

⁴⁶ Deutsche Wacht poroča o 300 prisotnih (Deutsche Wacht, 12. avgust 1897), prav tako Thomas Fürstbauer v Kroniki mesta Celja 1892-1907.



cilj pred Narodni dom prispeli prvi udeleženci kolesarske dirke Trst-Celje, ki jo je na ta praznični dan organizirala Zveza slovenskih kolesarjev. Zmagovalcu Jakobu Gorjancu je 183 km dolgo progo uspelo prevoziti v 7 urah in 52 minutah.⁴⁷

Po nagovoru dr. Josipa Serneca so na stopnišču Narodnega doma slovesno odkrili marmornato spominsko ploščo. Okoli 400 povabljenecv se je nato preselilo v veliko dvorano, kjer so organizatorji pripravili veličasten banket. Ostali pa so se razkropili mestu, seveda predvsem po gostilnah.

"Banketu je predsedoval g. dr. Sernec kot kučegazda, ki je tudi izrekel prvo napitnico in sicer cesarju", kateremu je bila odposlana tudi vdanostna izjava. Svoje zdravice, ki so bile sprejete z burnimi ovacijami, so nato še prispevali: vsem sokolom dr. Brenčič, Čehom dr. Vrečko, Hrvatom in Srbom dr. Hrašovec, Primorcem in Koroščem dr. Dečko, slovanskim ženam Dragotin Hribar, mestu Ljubljani, njegovemu županu in inženirju Hraskemu notar Baš ter Mihaelu Vošnjaku poslanec vitez Berks. Na te zdravice so se zahvalili v imenu ljubljanskega mesta župan Ivan Hribar, Čehov dr. Novotny, sokolov dr. Tavčar, prisotnih hrvaških društev dr. Mlinarič ter Srbov Taso Bogdanovič. Najostreje besede je v svoji zahvali izrekel dr. Tavčar: "Nemci obsipajo Slovence s psovkami in z jajci. Slovenci niso potrebovali nobenega varstva, oni bi si bili sami pomagali. Z Narodnim domom se je celjskemu nemštvu razbila jedna čeljust in gotovo se mu razbije tudi druga..."⁴⁸

Po banketu so se vsa društva vrnila na slavnostni prostor pri Zgornjem Lanovžu, kjer so sokolska društva pripravila zanimiv telovadni program. Postavni moške v modrih telovadnih hlačah in triko srajcah so številnemu občinstvu pokazali svoje znanje v prostih vajah, kroženju kijev, v vajah z ročkami, na orodju, v boks in batonu.⁴⁹ "Vse vaje so se vršile jako precizno in elegantno, tako da ploskanja ni bilo konca". Prijetno vzdušje, ki ga je poleg izvrstne telovadbe pričarala tudi slovenska pesem, je nekoliko pokvarilo le slabo vreme.

Pod vplivom silnega razburjenja zaradi nespodobnega in drznega vedenja slovanskih gostov so se zvečer začeli pred kavarno Central zbirati Nemci. Ko se je začelo mračiti, so se namreč društva vrnila v mesto, "kjer so zopet nemški demonstrantje napenjali svoja pljučica in s hripavim kričanjem izzivali Slovence"⁵⁰. Nemški tisk pa je zatrdel, da so Nemci bili izzvani, ker so gostje na ves glas vpili "živijo" in jih zmerjali z besedami "nemška sodrga".⁵¹

Za zaključek te velike narodne slavnosti so v pritličnih prostorih Narodnega doma pevci prepevali pozno v noč, v veliki dvorani pa se je odvijal veličasten ples, ki je trajal do

⁴⁷ Slovenski narod, 9. avgust 1897.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Slovenski narod, 14. avgust 1897. Boks (borbo s pestmi) in baton (borbo s palicami) so izvajali češki Sokoli po francoskem zgledu. Za boks je potrebno še dodatno pojasnilo: "Umeje se, da ta način boksa, zlasti v svojem namenu, nima nič skupnega z angleškim "boxingom", pri katerem se največja važnost polaga na to, da se protivnika vsestransko premlatita in z bulami raznih barv obdasta tako, da bi ju niti rodna mati ne izpoznala več."

⁵⁰ Slovenski narod, 9. avgust 1897.

⁵¹ Deutsche Wacht, 12. avgust 1897.

zgodnjih jutranjih ur. Pri odhodu domov pa oblasti niso dovolile, da bi šli skupaj do kolodvora, ampak so se na vlak morali odpraviti v manjših skupinah, po stranskih ulicah ter pod varstvom redarjev, orožnikov in vojakov. Nemci so se na vse pretege trudili povzročiti škandal, kričali so znane psovke in obmetavali slovanske goste s kamni, gnilimi jajci, steklenicami, napolnjenimi s črnilom, in hudičevim oljem. Dr. Stepischneggu in njegovemu sinu pa se je v nedeljo zvečer celo uspelo prebiti čez vojaški kordon pred Narodni dom, kjer sta z raznimi psovkami hotela izzvati izgred. Vendar pa jima zaradi preudarnega posredovanja redarjev to ni uspelo - poročevalec Slovenskega naroda je celo zapisal, da se jim lahko zahvalita, "da se nahajajo nju grešne kosti še vedno v normalnem razmerju".⁵²

Največja skupina se je na kolodvor odpravila ob polnoči. Iz natlačenih soban in prenapolnjenega dvorišča je drla množica ljudi na trg pred veličastno palačo. Iz tisočih vnetih prsi so zadoneli gromoviti klici, tako glasno, da se nemških demonstrantov še slišalo ni več. Odhod gostov v smer Ljubljane je slikovito opisal eden izmed udeležencev: "Stotnik nas popelje po stranski ulici, mimo gledališča, Slona, Štrausa na kolodvor. Pred nami koraka 20 vojakov, ob straneh, na levi in desni po 30 do 40. Za nami pa še gre mnogo žandarjev. Puške so ostro nabite, bajoneti se bleste v mesečini... Nekateri so rekli, da vojakov ni treba; res, nam v obrambo jih ni bilo treba, mi smo imeli s seboj 200 korenjaških Sokolov, ti bi že sovražnikom glave in srca pošteno zrahljali. A vendar je bilo lepo korakati z vojniki. Med potom smo namreč z nepopisno navdušenostjo peli: Naprej zastava slave, na boj junaška kri /.../ Sedaj smo pred kolodvorom. Kar je v Celju paglavcev, barab in fakinov, nemškutarjev in drugih breznačajnejšev, renegatov in ostalih pobalinov - vse je bilo zbrano na kolodvoru. In sedaj začnejo tuliti, vreščati, ne človeško temveč živinsko, kakor je to pri takih lopovih že navada: Hajlo, Pereat Slovenci, Nieder mit ihnen itd. Kdor je to videl, moral je priznati, da hujših tepcev in ostudnejših razgrajalcev ni, kakor so v Celju. To je bila druhal, katere bi se Zulukafri sramovali /.../ Kolodvorske dvorane so bile premajhne, da bi obsegle vse Slovence, ki so došli. Nekaj jih ostane zunaj. In čez nje frči kamenje, šipe na kolodvoru pokajo, vse brenči, mi stopamo po črepinjah: nemške "frajlice", ki imajo namesto dekliške dostojnosti in mladostne lepote samo le kruto razdivjanost in furor teutonicus, mečejo zaprtke in tintnike, derejo se pa in benčijo, kakor žabe po mlakah. Ta burja, vredna nemškutarskega pobalinstva, traja nad četrte ure /.../ Odrešenik bil nam je vlak, ki nas je odpeljal iz mesta, ki ni vredno, da stoji v olikani Evropi. Bratski poljubi, presrčni objemi so utrdili nepretresljivo ljubezen do našega naroda, ki nas je iste dneve privela v Celje in ki nas bo spremljala do hladnega groba. K slovesu zadoné še med nami urnobesni Živio! Slava! Na zdar! Na svidenje!..."⁵³

Nemška stran pa je imela svojo zgodbo, v kateri so Nemci seveda prikazani kot žrtve slovenskega zmerjanja in surovega ravnanja vojske in orožništva. Skupina gostov, ki se je domov odpravila že prej, je proti kolodvoru korakala po Gosposki in Novi ulici pod zaščito žandarmerije, ki jim je dovoljevala najbolj nizkotno provociranje. Poleg glasnih in

⁵² Slovenski narod, 14. avgust 1897.

⁵³ Slovenski gospodar, 26. avgust 1897.



neprekinjenih klicev "živio" so Nemce med drugim zmerjali s svinjami, nekatere nemške gospe, ki jih je kričanje zvabilo na okna, pa s k..... Poleg gospodov dr. Serneca, dr. Dečka in dr. Brenčiča, ki so sprejeli drhal v svoje hiše, je bila Lemescheva gostilna Zvezda edina, ki je sprejela vsiljivce in jim nudila prenočišče. Tako je bilo v njej mnogo sokolov in eden od njih je z okna svoje sobe zahrbtno in vztrajno metal na Nemce gnila jajca. Mir je prišel delat celo okrajni glavar grof Attems, kar je Nemce še bolj razburilo, vendar jih je pomiril župan Stiger. Nato so zaprli tako gostilno Zvezda kot sosednjo kavarno Central, odkoder se je začela valiti množica Nemcev pred kolodvor. Tja jih je zvabilo neznansko vpitje ljubljanskih gostov, ki so se kolodvoru bližali po stranskih ulicah pod zaščito vojske. V Krožni ulici so se Slovenci oskrbeli s kamenjem, ki so ga nato čez vojaški kordon lučali na Nemce. Ti se jim niso mogli približati, saj so jih orožniki in vojaki potisnili nazaj. Zvoki iz trobente so, na ukaz grofa Attemsa, najavljali prihod novih vojakov - ti so z nataknenimi bajoneti stisnili Nemce v obroč in jim tako zaprli vsakršen izhod. Vojaki so ob komentarjih kakor "proklete duše" obdelovali obkrožene Nemce s puškinimi kopiti. Šele čez nekaj časa so sprostiti prehod proti Novi ulici. Na poziv predstojnika mestnega urada Fürstbauerja so se nato Nemci razšli.⁵⁴

Veliko je bilo besednih dvobojev. Oglejmo si le nekatere med njimi. "Ko so neke slovenske gospodične prišle pred celjsko kazino, prihitela sta gospodar /Michael Wakonigg, zastopnik Puntigamske pivovarne/ in njegova žena iz hiše in kričala pfui ter gospodične surovo zmerjala". V nedeljo dopoldne je več sokolov vstopilo v Straussovo gostilno. Pred kazino so jih čakali Nemci ter kričali: "Geht ihr Windisches Gras fressen, wir haben für euch nichts zu fressen!" Ko pa je krčmar Georg Strauss izvedel, da mislijo kričači (med njimi je bil najbolj glasen nam že dobro znani Oechs) priti k njemu, jim je sporočil, da bo že sam izbiral svoje goste in da mu ne bo nihče ukazoval, koga naj pogosti.

Nekateri gostje, ki Celja niso poznali, so zašli tudi v kavarno Central, a so že takoj pri vstopu vanjo bili od kavarnarja obveščeni, da v tem prostoru pač niso zaželeni: "Hier ist ein deutsch nationales Caffèhaus!" Slovencem je to bilo sicer vseeno, vendar pa jim kavarnar ni hotel postreči. Ko so uvideli, da s kavo ne bo nič, so se odpravili drugam, nekateri kavarniški gostje pa so za njimi vpili: "Hinaus!"

Ob polnoči so nemški razgreteži uprizorili izgrede pred Lemeschevo gostilno Zvezda. Na ves glas so vpili "Windischer Hund, Nieder mit dem Lemež, razbijali po oknih in po vratih ter hišo obmetavali z jajci in s črnilom".⁵⁵

⁵⁴ Deutsche Wacht, 12. avgust 1897. Večino teh navedb so dr. Ivan Dečko, dr. Josip Sernec in Georg Lemesch demantirali. Pisma je Deutsche Wacht objavila 22. avgusta na prvi strani. Prva dva sta zanikala, da bi se gostje surovo obnašali in zmerjali nemške gospe, kot tudi to, da bi "drhal" stanovala pri njih, saj so si vsi priskrbeli prenočišča drugod. Prav v tej smeri je neresnične trditve zanikal tudi gostilničar Lemesch. Poudaril je, da njegova gostilna ni bila edina, ki je nudila gostom prenočišče. Prav to so storil tudi Anton Skoberne, Georg Strauß in Josef Kostomaj. Gostje pa so prenočevali tudi v Narodnem domu. Lemesch je tudi zanikal, da bi kateri od njegovih gostov pustil dolgove ali z okna njegove gostilne metal gnila jajca na Nemce.

⁵⁵ Slovenski narod, 10. avgust 1897.



Zanimiva je tudi kazenska prijava zoper 20-letnega tehnika iz Dunaja Jožefa Seriča. Naznanil ga je trgovski zastopnik Karel Makesch, češ da ga je obdolženec na cesti pred hotelom Beli vol psoval ter zagrabil za roko. Seriča je nato sicer stražnik odpeljal, vendar ga je po legitimiranju izpustil. Pri zagovoru je obdolžencu ta pripetljaj nekoliko ušel iz spomina: "*Bil sem pijan ter se vsega ne morem spomniti. Vem le to, da je z gospodom prišlo do konflikta. Zaklical mi je Heil, jaz pa sem ga povprašal, kaj to pomeni. Nato je takoj poklical policajja. Drugače mu nisem ničesar storil.*" Kljub temu, da ni bilo nobene priče, so na magistratu verjeli oškodovancu, Serič pa je bil kaznovan z denarno globo 5 gld. v korist ubožnega sklada ali na 24 ur zopora. Kazen je obdolženec poravnal čez deset dni.⁵⁶

Nemci pa so razgrajali še v noči po slavnosti. V ponedeljek zvečer so po mestu ugasnili plin in naskočili Narodni dom. Rezultat - "*Nemci so razbili veliko šipo, vredno 60 gld. Škodo trpi nemška zavarovalna družba na Dunaji, pri kateri so okna zavarovana. Nemci so razbili tudi lepo svetilko pri vhodu v Narodni dom, polomili cevi za odtakanje deževnice in z jajci ometali poslopje.*"⁵⁷

Sodni epilog je doživelo kar nekaj razgrajačev. Med njimi je bil seveda tudi "*slaboznani Vilče Oechs, ki se je v družbi nekaterih trgovskih pomočnikov nekaj predaleč spozabil*"⁵⁸ - udaril je namreč enega od slovenskih gostov ter bil obsojen na 10 gld. globe oziroma 4 dni zopora.

Za svoje junaško obnašanje je bil obsojen tudi "*trgovski pomočnik Tomitsch, v službi pri firmi Schmidt, na globo 5 gld. in plačilo odškodnine, ker je nekemu Sokolu strgal pero*". Natakard Rudolf Cvetko in mizarski pomočnik Pristovšek pa sta zaradi napada na slovenske dijake vsak po 48 ur "*kašo pihala*".⁵⁹

Ivana Rebeka "*so zalotili tukajšni Germani samega in se v tepenju izkazali v razmerju 13:1 prave junake*". Na vzklicni obravnavi je sodnik potrdil razsodbo. Tako sta bila dokončno obsojena Kuchar in Slabenigg, uslužbenca pri Rakuschu. Sodba je bila potrjena tudi Plautzu, ki je "*na neko slovensko gospodično skozi okno plunil*" in je zato moral preživeti tri dni v zaporu.⁶⁰

Mestne oblasti pa so si dogodke ob slavnostni otvoritvi Narodnega doma razlagale po svoje. Pogled z njihovega zornega kota je lepo razviden iz uradnega poročila mestnega urada namestništvu: "*Spričo silnega razburjenja nemškega prebivalstva (ki ga je izzval slovenski tisk) so bila prizadevanja pripadnikov varnostne straže usmerjena predvsem v preprečevanje spopadov med obema stranema, ker je bilo v okoliščinah, ko so bili ljudje oboroženi, možno strahotno prelivanje krvi. Včeraj se je na demonstracijah zbralo okoli 3-4000 ljudi. Spopade je preprečila lahko le popolna blokada Narodnega doma. Prva noč je*

⁵⁶ ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Kazenska prijava zoper Jožefa Seriča, 9.8. 1897.

⁵⁷ Slovenski narod, 10. avgust 1897.

⁵⁸ Domovina, 3. september 1897.

⁵⁹ Slovenski narod, 30. avgust 1897.

⁶⁰ Domovina, 3. december 1897.



bila sorazmerno mirna. Toda včeraj smo lahko bili priča provokativnemu obnašanju Sokolov (prisotnih jih je bilo okoli 500), tako da so varnostni organi morali večkrat ukrepati. Tako so nekaj oseb tudi pridržali. Prihod in odhod gostov so spremljali obojestranski klici "Heil" in "Živijo". Z zadnjim vlakom je ob 1. uri ponoči v spremstvu vojske odšlo iz mesta okoli 300 oseb. Spotoma so si Sokoli nabrali kamenje ter ga nato metali na Nemce, ki so se zbrali pred kolodvorom. Ti jim niso ostali dolžni. Iz obeh strani se je usula toča kamenja, tako da sta se morala vmešati vojska in orožništvo ter narediti red."⁶¹

Slovenski tisk je po slavnosti poudarjal, da sta vojska in orožništvo sicer ravnala korektno, vendar pa je izgledalo, kot da ščitita napadalce, saj so "le skrbeli, da se izletniki niso ganili, pazili so bolj na to, da bi izletniki ne skušali vrniti šilo za ognjilo".⁶² Medtem ko Slovenci nikakor niso mogli biti zadovoljni s postopanjem mestne varnostne straže, je le-ta s strani občinskega sveta dobila uradno pohvalo, župan pa je pogumnim stražnikom odmeril tudi primerno denarno nagrado.⁶³

Nemški lokalni list je ravnanje Nemcev opravičeval z dejstvom, da so kot gospodarji mesta začutili dolžnost, da svojo voljo izrazijo na demonstrativen način, da jasno pokažejo, da osvajačev svojega mesta pač ne morejo trpeti. Še najbolj cinično izzveni mnenje, da bi se sokoli morali zahvaliti ljubeznivemu ravnanju mestnega urada, sicer bi se lahko zgodilo, da bi domov prišli brez vsakega peresa. Deutsche Wacht je tudi zatrjevala, da velika ljudska slavnost ni uspela in na velik zvon obesila pritožbe kmetov, da ni bilo dovolj jedače in pijače. Poleg tega pa je še celo opozarjala in napovedovala, da se slovenski praznik v njihovem nemškem mestu ne bo nikoli več zgodil.⁶⁴

Po drugi strani pa je Slovenski narod v uvodniku 11. avgusta skušal pomesti tudi pred lastnim pragom ter opozoriti na nekatere pomanjkljivosti. Pri blagoslovitvi zastave so prireditelji namreč gostujočim damam namenili le en stol, pa še tega je srečnica izgubila. "Ko je namreč pri evangeliju vstala, polastil se je vpricho nje ravno istega stola vitez B /Berks/... Nekaterim je šlo v nos tudi neprimerno obnašanje kumice zastave, ki je po blagoslovitvi izginila kot kafra - vedla se je nekako tako, kakor se vede botra grajščakinja v kmetški koči, s koje po krstu prej ko mogoče izgine". Še bolj žalostno je bilo opažanje, da so slovenske spodnještajerske dame med sabo komunicirale večinoma v nemščini. Pisec uvodnika se tudi nikakor ni mogel strinjati s pretirano plahostjo in bojzljivostjo redarjev: "Kako so se tresli gospodje, da bi se ne razvile naše zastave, kako so nas prosili, da naj zatremo vsako ostrejšo sapico v sebi, in kako so zdihovali, če smo le količkaj reagovali na izzivanja celjskih pobalinov!"

⁶¹ ZAC, MOC I. del, A.Š. 78, Poročilo mestnega urada namestništvu, 9.8. 1897.

⁶² Slovenski narod, 9. avgust 1897.

⁶³ Slovenski narod, 28. avgust 1897.

⁶⁴ Deutsche Wacht, 12. avgust 1897.



"Oboževani gostje"

"Oboževani gostje so se za 13., 14., in 15. avgusta napovedali v Celju. Slovanski hujškači iz Celja in Ptuja bodo spet prilili olje na nacionalni ogenj ter razdražili duše na obeh nacionalnih straneh. Še sedaj trepetamo od razburjenja, ko se spomnimo na lanskoletno kljubovalno slavnost v Celju, in že bo naše mesto ponovno prizorišče divje slovanske objestnosti /.../ Najvišja cesarjeva želja je mir med narodi, a sedaj naj bi se proslavljali cesarjev jubilej s tem, da gredo skozi naše ulice narodni smrtni sovražniki našega mesta in njegovih prebivalcev, varovani z bleščečimi bajoneti in nabasanimi repetirkami, z glasno godbo in vihrajočimi slovanskimi zastavami, polni napuha in sovraštva, samo zato, da javno zaničujejo in ponižujejo z zobmi škripajoče Nemštvo /.../ Ne, to se ne more, ne sme zgoditi in se tudi zgodilo ne bo. To ni mogoče!"⁶⁵

Tako dramatično je nemški lokalni list napovedoval veliko pevsko slavnost z blagoslovitvijo "prve pevske zastave na Spodnjem Štajerju", ki sta jo skupaj pripravljali ptujsko in celjsko pevsko društvo.⁶⁶ Ker je ravno v tem letu bila tudi 50. obletnica cesarjevega vladanja, so celjski Slovenci prišli na idejo, da bi pevsko slanje priredili prav v ta namen. Seveda je takšna poteza imela predvsem taktično vrednost, saj so pričakovali, da si mestne oblasti temu praznovanju ne bodo upale tako ostro nasprotovati.

Kljub temu pa se je skoraj po istem scenariju ponovila zgodba iz let 1890 in 1897. Jabolko spora je spet bil najavljeni sprevod z razvitimi zastavami po mestu, ki ga je mestni magistrat 2. avgusta 1898 prepovedal z razlogom, češ, da bi bil s tem moten javni red in mir.

Proti takšnemu odloku je bila 5. avgusta sestavljena pritožba, naslovljena na celjski mestni urad, na namestništvo v Gradec in na notranje ministrstvo. V njej so organizatorji poudarili, da se po celi monarhiji prirejajo proslave ob 50-letnici cesarjeve vlade. Zato je tudi Slovensko pevsko društvo v Ptuj skušalo prirediti svoj letni koncert prav v ta namen v Celju. Celjsko pevsko društvo se je odločilo to jubilejno slavnost še povečati in jo izkoristiti za blagoslovitev svoje društvene zastave. Po programu naj bi osrednjo slovesnost predstavljal slavnostni sprevod, v katerem bi "društva v redu in v vrstah, z razvitimi zastavami in z godbo na čelu korakala skozi mesto", od Narodnega doma do cerkve sv. Jožefa in nazaj. Prav zaradi provokacij s strani Nemcev, ki so se pojavljale ob prejšnjih podobnih slavnostih, organizatorji svečane svete maše niso organizirali v farni cerkvi v mestu, ampak so se raje odločili za cerkev sv. Jožefa izven mesta. Organizatorji so v pritožbi tudi izpostavili, da je naloga vsakega cesarju vdanega oblastva, "da se vsaka tako jubilejska slavnost izvrši v redu, veličastno in vredno imena cesarske slavnosti in delati na to, da se elementi, ki nimajo čuta in srca do takih udanostnih pojavov, odstranijo in če treba s silo, katere imamo do zdaj še v Avstriji dovolj". Hkrati pa so opozorili, da s prepovedjo slavnostnega sprevida Slovincem praktično ni dovoljeno javno pokazati svoje vdanosti

⁶⁵ *Deutsche Wacht*, 31. julij 1898.

⁶⁶ O tem glej Janko Orožen, *Zgodovina Celjskega Sokola 1890-1940, Celje, 1940, str. 47-49; Hedvika Zdovc, Pevsko slanje v Celju 1898, Celjski zbornik, 1989, str. 321-330.*



cesarju, medtem ko so bile Nemcem dovoljene vse slavnosti, tudi takšne, kot je bilo nočno praznovanje in veseljačenje zaradi odstopa ministrskega predsednika grofa Badenija.⁶⁷

Prvi gostje so začeli prihajati že v soboto, 13. avgusta. Glasno so bili pozdravljeni tudi od nemških razgretežev "s svojim že zgodovinsko znanim piskanjem in tulenjem". Zvečer so člani Celjskega pevskega društva pripravili podoknico ženi dr. Ivana Dečka, ki ji je pripadla čast, da je botrovala novi zastavi. Po tem prijetnem dogodku se je v Narodnem domu "razvila živa zabava, kojoj je neprenehoma znana tolpa motila s svojimi hajl-klici in tulenjem Wacht am Rhein". Red in mir so morali vzpostaviti orožniki.⁶⁸

V nedeljo zjutraj se je Narodni dom prebudil v praznični obleki. Krasile so ga slovenske in cesarske zastave. Za Slovence je to bil znak za začetek slavnosti, na nekatere Nemce pa je ves ta sijaj deloval sila provokativno. Po ulicah, ki vodijo do Narodnega doma, so se zaslišala glasna in ostra povelja ter korakanje vojakov, ki so hiteli zapirati ulice. Večina gostov je v Celje prispela z vlakom ob 10. uri. Uradni sprejem na kolodvoru je bil zaradi "motenja železniškega prometa" prepovedan, zato je goste v imenu organizatorjev prišla pozdravit le manjša delegacija. Med tem časom se je na dvorišču Narodnega doma že zbrala množica okoliškega prebivalstva. "Na s trobojnicami okinčanih vozeh so se vozili zdaj s severa zdaj z juga, zdaj Vojničani, zdaj zopet Laščani. Vsi so imeli na prsih pripete pentlje v slovenskih in cesarskih barvah, čez prsi pa široke trakove v narodnih bojah. Zbralo se je nad blizo 400 fantov."⁶⁹ Godba je slavnostni dan začela s cesarsko himno. Ob 11. uri se je pred Narodnim domom razvrstil sprevod, ki je v gručah odšel proti Jožefovemu hribu. Po ocenah Neue Freie Presse se je sprevoda udeležilo 3000 ljudi.⁷⁰ Pri mostu čez Voglajno so sprevod pozdravili Teharčani, ki jih mestna policija ni spustila v mesto, ker so s sabo imeli svojo starodavno zastavo. Sedaj se je lahko oglasila tudi godba, "urnebesni živio klici so kipeli iz navdušenih grl, nad Celjem pa so pokali topiči..."⁷¹ Cerkev sv. Jožefa je seveda bila premajhna, da bi sprejela vse udeležence. Sv. mašo je daroval opat Ogradi. Po maši "vršilo se je pri prekrasno z zelenjem odičeni kapelici zunaj cerkve slovesno blagoslovljenje zastave". Po tem, ko je opat blagoslovil zastavo, je po običaju zabil vanjo prvi žebelj. Nato je predsednik Celjskega pevskega društva dr. Karlovšek pozdravil botro zastave Adelo Dečko, ki se je zahvalila za izkazano čast in na zastavo privezala dva prekrasna trakova z napisom, nato pa pribila žebelj. Slavnostno zabijanje žebeljev so nato nadaljevali predstavniki posameznih društev.

Ob vrnitvi v Narodni dom, kjer je bilo pripravljeno skupno kosilo, je slovenska navdušenost prekipela - večkrat so zahrumeli burni klici. Tudi reakcija Nemcev ni izostala - Pri Levu jih je sprejelo "žvižganje in tulenje; posebno pa so se nemške dame izkazale s kazanjem svojih

⁶⁷ ZAC, MOC, A.Š. 84, del. št. 6911, Slovensko pevsko slavje (konvolut).

⁶⁸ Domovina, 19. avgust 1898, Slovenski narod 22. avgust 1898.

⁶⁹ Slovenski narod, 22. avgust 1898.

⁷⁰ Medtem ko je Grazer Tagblatt ocenila število udeležencev le na okoli 150, je Slovenski narod pisal celo o 5000 udeležencih.

⁷¹ Slovenski narod, 22. avgust 1898.



ne ravno kratkih jezikov in pljuvanjem"⁷². Popoldanski premor so pevci izkoristili za vadbo, ostali pa so si krajšali čas z ogledom mesta.

Zaradi slabega vremena se slavnostni koncert ni mogel odvijati na dvorišču, kot je bilo načrtovano, pač pa so ga predstavili v veliko dvorano Narodnega doma. Dvorana je bila lepo okrašena in polna do zadnjega kotička. "Godba zasniva, pevci upadejo, vse se dvigne raz sedežev ter stoje poslušava avstrijsko himno". Pevci so pod taktirko profesorja Gerbiča navduševali občinstvo, ki jih je nagrajevalo z burnimi ovacijami. Z odličnim igranjem se je izkazala tudi veteranska godba iz Zagreba. "Zaključil se je dan s plesom, katerega se je vdeležilo mnogo pridnih parov, ki so se vrteli in zabavali zjutraj do 4. ure".⁷³

Že do večera je bilo aretiranih 17 oseb.⁷⁴ Po mestnih ulicah pa je bilo nemirno še vso noč. "Podvečer se nam je pridrivila zopet celjska fakinaža s svojim komandantom Oechsom pred Narodni dom, kjer je pod skrbnim varstvom mestne policije tulila, razgrajala pozno v noč. Ko je došlo vojaštvo, da napravi kordone, jih je sprejela nočna druhal z žvižganjem."⁷⁵ Dve stotnji vojakov in 35 orožnikov je dogajanje pred Narodnim domom kaj hitro umirilo. Mestni stražniki pa so pridno zapirali slovenske kmečke fante, ki so si po mestnih ulicah dovolili vpiti "živijo".

Prišlo je tudi do raznih zasramovanj in obračunavanj s pestmi. Glavno vlogo pri teh pogumnih dejanjih je ponovno odigral neuničljivi Wilhelm Oechs. Nekateri gostje so se namreč že zvečer odpravili proti domu, na kolodvoru pa so jih pričakali Nemci. Na udeležence slavlja se je vsulo kamenje, črnilo, jajca in hudičevo olje. Posebno aktivnost pri tem je pokazal Oechs. Najprej je s črnilom (Slovenski gospodar celo zatrjuje, da z žvepleno kislino) polil gospo Sršenovo iz Ljutomera in ji tako uničil svilen obleko, nato pa se je prav tako s črnilom spravil še na nekega davkarskega pristava s Ptuja. Orožniki so dobili ukaz, da nepridiprava odstranijo, vendar se Oechs po svoji stari navadi ni dal kar tako ugnati. Enega od orožnikov je zgrabil za vrat, tako da so ga morali vkleniti in ga pod vodstvom orožniškega stražmojstra Jožefa Bogoviča s silo vleči v zapor na okrožno sodišče. Predstojnik mestnega urada je (tudi med potjo) večkrat posredoval, da bi Oechs izpustili. Tudi naslednji dan, v ponedeljek, sta župan Stiger in podžupan Rakusch osebno prosila predsednika okrožnega sodišča za njegovo izpustitev. Po mestu so se raznesle tudi govorice, da se nameravajo Nemci ponoči zbrati pred okrožnim sodiščem ter Oechs same osvoboditi. Tudi vojska je to noč zaprla vse ulice, ki so vodile do okrožnega sodišča. Oechs pa je smel prostore okrožnega sodišča zapustiti šele čez devet dni.

Ker je bil prostor pred Narodnim domom dobro zastražen z vojsko, so nemške tolpe nekatere udeležence slavnosti s palicami in kamni pričakale celo pred vrati njihovih stanovanj in jih tej oborožitvi primerno pozdravile. To se je zgodilo dr. Fr. Mayerju. Na čelu

⁷² Prav tam.

⁷³ Domovina, 19. avgust 1898.

⁷⁴ Janez Cvirn, Thomas Fürstbauer: Kronika mesta Celja, I. del, 1892-1907, Celjski zbornik, 1990, str. 248.

⁷⁵ Domovina, 19. avgust 1898.

napadalcem sta bila znana razgrajača, "večni akademik Karol Balogh in mlečni abiturijent Altziebler".⁷⁶

Zasluzeni kazni ni ušla tudi ena od vrlih nemških mladenk, ki so na mimoidoče kmečke fante vpile "Abzug Windische, nieder mit den Windischen!" Poleg tega se je ta 17-letna gospodična Johanna Kloiber izkazala tudi z metanjem kamenja na slovenske goste in si s tem prislužila tri tedne zapora s poostrenim postom.⁷⁷

Po burni noči se je nekaj udeležencev slavnosti zbralo še na Teharjah, kjer je ob petju čas hitro mineval. Medtem pa so se v mestu dogajali novi škandali. Mestna oblast je nemškim kolesarjem dovolila sprevod skozi mesto. Ko so se peljali mimo Narodnega doma, so uprizorili divje vpitje. Zvečer, okoli sedme ure, pa so se "zopet pritepli pred Narodni dom nagajat in skusili siloma priti noter. Nekaj škafov mrzle vode od zgoraj jih je za nekaj časa razgnalo"⁷⁸. Popoln red in mir pa je naredila šele vojska, ki je na ukaz okrajnega glavarja zaprla vse dohode do Narodnega doma.

Slovenski časniki so po slavnosti večkrat zapisali na račun mestnih oblasti in mestne varnostne straže kaj ostrega. Eno takšnih besedil v Slovenskem narodu je bilo celo konfiscirano.⁷⁹ Domovina je na porogljiv način ugotavljala, kaj vse je slavnost prinesla Celjanom: "Celjskim očetom je prinesla prepričanje, da se jim Slovenci ne pokorimo nepogojno; njihovi blagajni povzročila je zopet precejšnji izdatek za pivo pouličnjakom, za jajca in piščalke; celjskim policistom prinesla je težke pruske "Pickelhaube", pod katerimi se potijo lik severni medvedi v naših zverinjakih; celemu Celju odneslo je glasovitega poveljnika Oehsa, katerega so morali odvesti orožniki, vklenjenega k okrožnemu sodišču, kjer je pritiskal svoj obilni trebuh ob leseno ležišče; celjskemu županu in podžupanu pa je prinesla razočarenje, da niti na njuno prošnjo ni spustilo sodišče to steklo živinče zopet na cesto... celjski "Žabi" /Deutsche Wacht, op.a./ pa je prinesla toliko lažnivega gradiva, da bo ž njim pitala celo leto bedaste svoje bralce."⁸⁰

Na drugi strani pa je nemški lokalni list ugotovil, da v zadnjem času Slovenci v njihovem mestu namenoma provocirajo in ščuvajo prav v času poletne turistične sezone, da bi s tem odgnali številne turiste iz sicer spokojnega in prijaznega nemškega mesta. Deutsche Wacht je celotno "vindišarsko" praznovanje označila kot "drzno izzivanje nemške jeze, kar se je pokazalo zlasti v gnusnem obnašanju pijanih udeležencev kot tudi v zahrbtni uporabi

⁷⁶ Slovenski narod, 25. avgust 1898.

⁷⁷ Slovenski narod, 16. september 1898, Domovina, 16. september 1898.

⁷⁸ Slovenski gospodar, 18. avgust 1898.

⁷⁹ Slovenski narod, 29. avgust 1898. Sporno besedilo se glasi: "Nemška in nemškutarška sodrga se je zbirala, stalain pot zapirala, kjer je hotela; nikdo je ni opominjal, nikdo razganjal, dasi je bilo policiji njen namen tako dobro znan, kakor nji sami. Kjer policije ni bilo treba, tam je bila; fakinov v kulturnem delu ni hotela motiti. Tulenja, heilanja, berlizganja, jajc itd. varstveni organi niso ni slišali ni videli, dasi so bili v prav ozki dotiki z razgrajači; če je pa kdo zavpil "Živio!", takoj ga je pograbila policija. Zakaj je policija dopustila, da so se razgrajači zbirali, kjer so hoteli, da so se pred njenimi očmi organizirali in pripravljali na napade, zakaj je dopustila, da so tri ure po polunoči na Slovence čakali pred kolodvorom? Zakaj jih ni razgnala? Zakaj je intimno ž njimi občevala? Vsaj zunanji decorum bi si morala varovati."

⁸⁰ Domovina, 26. avgust 1898.



žveplene kisline ter načrtnem posipanju žebeljev po trasi kolesarske dirke." Nemška stran pa je opazila tudi nenavadno reakcijo žene slovenskega odvetnika dr. Brenčiča - ta omikana dama je z dežnikom udarjala po šele osemletnem dečku, ker se je v njeni bližini upal dreti "Heil!" in "Sieg!".

Deutsche Wacht je tudi odločno zanikala, da mestna policija ni hotela posredovati v primeru Oechs in da se je to zgodilo šele na ukaz okrajnega glavarja. Postopanje mestne policije je seveda označila za korektno in nepristransko, včasih celo plaho in boječe, saj naj bi ubogim mestnim stražnikom pijani slovenski fanatiki neprestano grozili. Nenazadnje je mestna varnostna straža dobila tudi uradno pohvalo od (nemških) mestnih oblasti. Drugače pa je opredelila obnašanje orožnikov in vojske - ti naj bi si pri svojih intervencijah privoščili preveč svobode. Pred magistratom je namreč orožnik s puškinim kopitom tolkel po nekem Nemcu samo zaradi tega, ker je kričal "Heil!", tukajšnji orožniški stražmojster pa je mladega nemškega burša vlekkel za ušesa na mestni urad, čeprav se mu ta ni upiral.⁸¹

"Streljali so na Nemce !"

Višek so nemško-slovenski poulični nacionalni boji dosegli ob obisku čeških visokošolcev v Celju leta 1899. Že julija so se v dnevnem časopisju pojavile novice, da bo naslednji mesec prišlo na "poučen in reprezentančen" izlet na slovensko ozemlje nad sto čeških visokošolcev pod vodstvom prof. Vladimírja Hraskyja. Poleg Bleda, Ljubljane in Postojne naj bi v sredo, 9. avgusta, obiskali tudi Celje.

Deutsche Wacht je takoj reagirala. Obisk je označila za panslavistični napad na nemško Celje, v katerem lahko njegovi prebivalci pričakujejo surove in grobe slovenske žalitve in odvratne provokacije. Po mestu je krožila tudi na mestne oblasti naslovljena tiskana peticija, katere avtorji so zahtevali, da se obisk Čehov prepreči, saj bi se s tem preprečili tudi ekscesi in ohranil javni red in mir.⁸²

Napetost se je vse bolj stopnjevala, zato je slovenska stran na namestništvo poslala prošnjo po zaščiti z orožniki, celovski magistrat pa je na prošnjo celjskega župana na pomoč poslal 15 mestnih stražnikov.

Po programu bi moralo okoli 120 čeških visokošolcev prispeti v Celje 9. avgusta 1899 ob 9. uri in 37 minut z vlakom iz Ljubljane, vendar so sporočili, da bodo prispeli šele ob pol drugi uri popoldne. Nemci, oboroženi s palicami, piščalkami, gnilimi jajci, granitnimi kockami in kamenjem, so se dopoldne zbrali na kolodvoru. Ker Čehov še ni bilo, so se izgredniki družno odpravili pred Narodni dom, kjer so na ves glas kričali "Heil!", prepevali "Wacht am Rhein" ter zahtevali odstranitev vihrajoče slovenske trobojnice s stavbe. Mestna oblast je proteste pomirila s tem, da je s policijo vdrla v Narodni dom ter zastavo odstranila.

⁸¹ Deutsche Wacht, 21. avgust 1898.

⁸² Andrej Studen, "Bojimo se, da bo tekla kri!", Zgodovina za vse, leto II, št. 2, Celje, 1995, str. 2.



Med dopoldanskim prerivanjem pred Narodnim domom jo je z gorjačo skupil po glavi tudi dr. Dečko. Storilec, akademik Donau, je hotel zbežati, vendar so ga Dečkovi prijatelji kaj hitro ujeli. Toda tudi Donau ni bil brez pomoči. Njegovi somišljeniki so ga seveda skušali osvoboditi in vnel se je manjši pretep, ki ga je umiril šele prihod stražnikov. Ti pa so odpeljali le dva slovenska razgreteža, medtem ko je nemškimi vročekrvnežem zaslužen kazen kasneje naložilo sodišče. Dr. Dečku je za brezobziren udarec od napadalca Donaua, ki se je sicer na obravnavi zagovarjal, *"da je hotel iti mirno domov, pa mu je grede padla nehote palica na nekogar glavo"*, uspelo doseči 20 kron odškodnine.⁸³

Ob pol dveh so Slovenci z navdušenimi klici pozdravili prihod čeških gostov. Med potjo do Narodnega doma (do katerega so kot ponavadi morali iti po stranskih ulicah) so jih pozdravili nemški protestniki s huronskim tuljenjem, žvižganjem, dvignjenimi palicami in letečim kamenjem. Kasneje je sodišče zaradi tega vandalizma obsodilo le Maxa Wretscherja, ki je svoj natančen met pokazal ob prihodu Čehov s kolodvora. Za to je dobil tudi priznanje - pet dni zapora s postom. Zanimivo pa je, da je zaradi skrajno neprimerne vedenja dobil kazen treh dni zapora tudi celjski mestni stražnik Johann Kunst. Ta je namreč ob prihodu Čehov, *"ko je bil v službi, gospico Rozo Žimniakovo osuval in ozmerjal"*.⁸⁴

Prostor pred Narodnim domom je bil obkoljen z vojaki, za katerimi je kričala podivjana drhal. Po banketu so celjski Slovenci v spremstvu orožnikov popeljali češke goste na ogled Starega gradu. V napetem vzdušju pa ni bilo prizanešeno niti damam, ki se jim je med potjo približal dr. Negri, izrekel *"fej"* ter pljunil gospodični Sernečevi na roko, tako da je vse do Skalne kleti *"nosila vidni znak celjske nemške kulture"*. Mladi gospodič si je za svoje junaško dejanje prislužil tri dni zapora, čeprav se je kazni skušal na vse pretege izmuzniti z izgovori, *"češ da mu je morala nehote grdoba odleteti iz ust na gospodičino roko"*.⁸⁵

Na gradu so si gostje ogledali razvaline, uživali v prelepem razgledu, družno pa so prepevali narodne pesmi, baje tako na glas, da se jih je slišalo v mesto. Nato so se vrnili v Narodni dom, kjer se je ob 8. uri začel koncert, po njem pa se je razvila živahna veselica. Na trgu pred stavbo se je že zvečer ponovno zbrala podivjana množica, kričala običajna gesla ter v Narodni dom metala kamenje, tako da je bilo ranjenih več ljudi ter pobitih več šip in svetilk. Po poročilu mestne občine namestništvu naj bi do teh dogodkov prišlo zato, ker so Slovenci in Čehi z balkona Narodnega doma pljuvali na mimoidoče in jih zmerjali.

Vrhunec izgredev pa se je šele pripravljal. Nemški razgreteži so bili vztrajni in so oprezovali po mestnih ulicah vso noč. Tako je prišlo do več napadov na udeležence koncerta in zabave v Narodnem domu, ki so se pozno ponoči ali zgodaj zjutraj vračali proti domu. S hujšimi posledicami in streljanjem sta se končala dva takšna izgreda.

Okoli 1 ure ponoči so v nemško zasedo padli učitelj Franc Gostinčar, tajnik žalske posojilnice Mihael Reicher in kmetijski organizator Kač, ki so se odpravili proti svojemu

⁸³ Bojan Cvelfar, "Jaz nisem hotel vstreljiti", *Zgodovina za vse*, leto III, št. 1, Celje, 1996, str. 31.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Prav tam.



vozu, da bi se z njim odpeljali proti Žalcu. Vendar pa jih je pri ljubljanski mitnici "skrita in tuleča drupal obskočila s cepci in noži". V prvem naletu so napadalci spravili na tla g. Kača. Gostinčar je v silobranu potegnil revolver, glasno zaklical "Ruhe, oder ich schiess!", toda udarci so začeli padati. Gostinčar je sprožil strel in zadel Josefa Pollantza, ki se je zgrudil na tla. V tem trenutku je takoj pritekla policija in aretirala Gostinčarja in Reicherja. Reicherja so, kot večino prijetih te noči, izpustili že naslednji dan. Gostinčar pa je moral v zaporu ostati kar dva meseca. Pod okriljem zagovornika dr. Hrašovca je na zatožno klop sedel šele 13. 2. 1900. Sodišče ga je obsodilo zaradi prestopka silobrana na mesec dni zapora ter plačila 1880 kron odškodnine.

Med vsemi izgrede, ki so se zgodili ob dvajseturni prisotnosti čeških gostov v mestu ob Savinji, pa je največ zanimanja in publicitete povzročil primer Ivana Bovha. V dobro pripravljeno zasedo nemških razgrajčev so namreč padli solicator pri dr. Dečku Ivan Bovha, njegova hči Marija, urednik Domovine Ante Beg ter medicar Lovro Pokorn. Ko je omenjena družba prišla v Gosposko ulico, sta jo nenadoma obkolili dve skupini z gorjačami opremljenih nezancev. Ivan Bovha je, kot je ugotovila sodna obravnava, stal na sredini ceste, potegnil revolver in zaklical: "Noch ein Schritt!" Ker se napadalci za njegovo opozorilo niso zmenili in so se mu vedno bolj približevali, je ustrelil. Po strelu se ni nihče oglasil, da je zadet. Nato so Bovho stisnili k zidu, nanj navalili s palicami, eden od napadalcev pa mu je skušal odvzeti revolver. Pri tem je padel drugi strel, ki je zadel Juliusa Grabitscha, na Bovho pa se je vsula toča udarcev. Nato je prišel mestni stražnik, ki je Bovho aretiral. V nemških očeh je Bovha postal slovenski razbojnik, ki si je upal sprožiti strel na poštenega družinskega očeta in nacionalno zavednega Nemca, slovenske oči pa so se z njim spogledovale kot z junakom, ki se je le branil surovega in zahrbtnega napada nemških tolp. Zaradi upravičenega silobrana je bil Bovha na v javnosti zelo odmevnem sodnem procesu oproščen. Zaradi napada nanj pa sta bila kaznovana Julius Grabitsch na teden dni zapora ter kavarnar Ferdinand Gollitsch na globo 10 gld. oziroma 48 ur zapora zaradi bodrenja in organiziranja tolovajev s klici: "Haut's ihn, haut's ihn nieder!"

Na 14 dni zapora je bil kaznovan tudi Johann Leskoschek, ki je s polenom pretepel Lovrenca Pokorna in se ob tem vedel "kakor italijanski bandit, kajti preiskal je napadenemu tudi vse žepa ter mu odnesel ključe." Tudi uradnik Otto von Sonnenburg, ki se je spravil na Anteja Bega, je dobil zaslužen kaznen. Zaradi tolovajskega napada in pretepanja je moral oškodovancu plačati skoraj 20 kron odškodnine (ker je ni hotel plačati, so si morali pomagati z rubežem) ter v zaporu presedeti pet dni.

Po teh krvavih dogodkih se je sredi noči na Trgu cesarja Jožefa pred Narodnim domom zbrala razjarjena množica. Reagirali sta tudi mestna in okrajna oblast. Župan Gustav Stiger, podžupan Julius Rakusch in okrajni glavar grof Heinrich Attems so se takoj odpravili v Narodni dom in dr. Josipu Sernecu, dr. Ivanu Dečku in dr. Ivanu Vrečku kot odgovornim prirediteljem povedali, da ne morejo prevzeti odgovornosti za varnost gostov, če ti Celja ne zapustijo z naslednjim brzovlakom ob 4. uri in 15 minut. V razburjenih pogajanjih naj bi po trditvah nemške strani dr. Dečko izjavil: "To Celje moramo ukrotiti; skozi okna bomo streljali na Nemce".⁸⁶

⁸⁶ Janez Cvirn, Thomas Fürstbauer: Kronika mesta Celja, I. del, 1892-1907, Celjski zbornik, 1990, str. 253.



Dr. Sernec je na odhod Čehov pristal, vendar pa spričo nastalih razmer Narodnega doma seveda niso mogli zapustiti. Ker Čehi niso odšli v dogovorjenem času, je predstojnik mestnega urada z mestno policijo skušal vdreti v Narodni dom, a so bila vrata trdno zapahnjena. Še enkrat je posredoval okrajni glavar grof Attems in Narodni dom je obkolila deželna bramba in nihče ni mogel več vstopiti ali oditi. V senci orožniških bajonetov so češki gostje odšli iz Celja šele ob 10. uri dopoldan.

Razburjenje Nemcev pa se tudi po odhodu Čehov ni poleglo. Popoldne so se razgreteži spet izkazali. Pred Narodnim domom se je zbrala dvatisočglava množica, demonstrirala kakšne pol ure, nato pa se odpravila do hiše dr. Serneca, grozila s kriki "*Nieder mit Sernec! Perecht Ferjančič!*", metala kamenje ter na hiši razbila veliko šip. Isto je podivjana množica ponovila pri kaplaniji. Dečkovovo vilo v Gaberjah pa so varovali Majdičevi delavci in slovenski študentje. Vodja tega "*bojnega pohoda*" je bil visokošolec Oskar Scheligo, ki se je odlikoval tudi s tem, da je med potjo odtrgal napisno tablo pred pisarno dr. Dečka. Za svoje ravnanje si je prislužil šest tednov zapora, dr. Dečku pa je moral povrniti stroške za novo tablo.

V obširnem poročilu, ki ga je celjska mestna oblast dan po krvavih dogodkih (11. avgusta 1899) poslala državnemu namestništvu, je bila krivda za vse incidente, ki so se v dneh obiska čeških gostov zgodili, prevajena na Slovence in njihove slovanske brate. V njem je tudi navedla, da je bila s strelom iz revolverja ena oseba lažje, ena pa težje ranjena, ena oseba je bila poškodovana zaradi metanja kamenja, tri pa zaradi udarcev s palicami. Vsega skupaj pa je bilo prijetih 10 oseb.⁸⁷

"Nemčурсka komedija v Celju"

"Strašno lepo je bilo v torek in sredo v Celju, ko so naši nemškutarji, renegati in 'nemci' praznovali svojo epohalno slavnost, ko so 'kulturni' nemčurji slišali prvokrat, kako se poje! Ali začnimo pri Homerju: velikanske priprave, hiše, kar je mestnih, in katere je Drganc omočeralil z frankfurtarskimi banderji, so se ponašale; pričakovali smo, kaj bo! V torek zvečer ob šestih je drlo nemčурсko meščanstvo na kolodvor: med celjsko fakinažo je bila pomešana nemčурсka gospoda, c. kr. gimn. profesorji in čevljarski vajenci, c. kr. nemški sodniki in drugi prusaki, Mestni svet v frakih in klakih. Vlak se pripelje, dve zastavi sta se opotekali pijano, velik fakin, stoječ na stolu sredi perona, se zadere 'heul', to je bil prvi pozdrav. Dunajski pevci, 'Schubertbundovci' izstopijo, ali, o groza! Zastala jim je sapa, obletela jih je kurja polt! Mislite si: Iz zasede skočijo 'nemške frajle', vsaka z velikanskim hrastovim kolobarjem v roki, in ubogi dunajski pevci nič hudega sluteč, so dobili naenkrat, vsak po en komat na vrat. S silo so jim potisnile te fine gospice hrastovo grmovje čez glavo, in dasi so Dunajčanje opletali z rokami, skrivali glave, nič ni pomagalo! Iz kolodvora so jih gnali v mesto. Bila je veličastna procesija: Prvi je hlačal široki Oechs, potem sta se majali dve zastavi, nato je krulila mestna godba, in zanjo so korakali 'Schubertbundovci, vsi v jarmih, vsi noseč z vidno nejevoljo prvi in edini kulturen znak celjskih 'nemcev' na

⁸⁷ ZAC, MOC I. del, A.Š. 20, del. 3t. 110.



vratu, vsi z hrastovimi 'krancelnji'. Bilo je to grozno lepo! Za njimi se je drvila tolpa, fakinaža in celjski mestni svet v belih kravatah in manšeta, med seboj so imeli 'zamorca s cilindrom' /državni poslanec dr. Pommer, op.a./ Gnali so se pred magistrat. Na oglu graške ceste pred 'Zvezno prodajalno' so začutili celjski nemčurji potrebo, da malo tulijo! Oglasil se je prvi dirigent nemških pevcev in c. kr. gimn. prof. s hripavim glasom 'heul', posnemali so ga najeti postopači. Obupno so gledali 'Schubertbundovci', sram jih je bilo, ker so jih tirali kot vole v jarmih; vsi so se drenjali samo naprej, da bi nič ne slišali, nič ne videli. Ali uživali so celjsko 'višjo kulturo'? Iz vsake tretje hiše so vsipale plačane modistovke, kuharice in dekle hrastovo perje na ljube goste!

Menda so jih hotele nakrmiti! Ko se privleče tolpa pred magistrat, se ustavi. Na balkonu, ki je že ves trhel in je zato podprt s koli in deskami, se prikaže slavni župan celjskega mesta, gospod Julius Rakusch, se vstopi na sredo in začne brati svoj slavnostni pozdrav. Stal in skrival se je za grbom, kjer je imel zataknen svoj spisani govor. Njegov renčeči govor se je razlegal črez ves trg: kadar mu je zmanjkalo sape in je zastalo njegovo drenje, so zatulili 'heul' pod njim. In ubogi Rakusch je zopet nadaljeval.

Smilil se nam je. Kaj vse mora početi, a tega ni zmožen! Ta mož ne spada drugam, kakor v štacuno, da prodaja piskre. Kakor vidimo, je tudi dober za župana celjskim nemčurjem. Dunajski pevci - ki so se ves čas jako vrolo in res inteligentno zadržali - so pomilovalno zrla na svoje gostitelje; tolike blaznosti, tolike duševne revščine niso pričakovali. S tem je bil slavnostni sprejem dovršen. Udeležilo se ga je tudi celih 7 (reci: sedem) članov mestnega ognjegasnega društva v uniformah. Več jih pri najboljši volji niso mogli dobiti, ker ostali 'fajerberkarji' so že delali štafažo kot c. kr. veterani, pevci ali kričachi. Dunajski gostje so nato se razšli po mestu; že sprva so jim celjski nemčurji hudo zamerili, ker so jih pevci pustili na cedilu in jim niso odgovarjali na 'heul'. Videli smo te 'nemške' pevce; govorili so med seboj, nekateri češki, drugi celo nemški.

Postopači po mestu so jih nahrulili in nahajlali, kjer so jih dobili. Eden pevcev je dejal: 'Das sind lauter bezahlte heil' (to so sami plačani pozdravi) in gotovo je to izrekel v najglobočjem prepričanju. Kot pregnani so hodili po mestu in se kmalu izgubili po hotelih.

V sredo dopoldne so se zbrali na konjskem 'britofu' - saj vam je znano, da so v pondeljek zvrnili staro kobilo v globoko klet na stavbišču nemške hiše! Slavnost je otvoril nek postopač, ki je splezal na drog pred stavbiščem, z volčjim tuljenjem. Govorili so: Dr. Jesenko je jecljal, izdelovalec opeke, Werhan, pa je izklobasal dolgo govoranco, v kateri je povedal, da se morajo 'den Windischen die Schädel einhauen', (Slovencem glave razbiti). Dunajski pevci so osramočeni poslušali to grozno surovost, in celo župan sam je postal nervozen. Gledal je vsak hip na uro in postajal vedno bolj nestrpen, čimdalje je predel klobasar Wehrhan svoje neumnosti. Seveda so v torek in sredo strašno grmeli topiči na Starem gradu in griču sv. Miklavža, katere so si nemčurji hoteli izposoditi od Slovencev. Hodili so po slovenskih vinogradih in prosili in rotili naše viničarje, naj jim za božjo voljo posodijo možnarje. Bahati Lah Negri, znan vsled svoje skoposti, jih ni hotel dati. On ima svoj vinograd na Starem gradu, kjer opravlja svojo doktorsko prakso. V sredo zvečer so pili med razvalinami Starega gradu. Klicali so Urha in prisegali 'Rache'; nazadnje so celo tako



omamili dunajske pevce s kisló čobodro, ki jo jim je točil krčmar, da si je dalo njih par pripeti frankfurtarske znake na prsi! Ko so se pa vračali v mesto, so hiteli po najskritejših ulicah, si hitro iztrgali te znake iz gumbnic in šli na kolodvor, da se izmuznejo celjskim renegatom in prismojenim "nemcem". Sram jih je bilo! Odpeljali so se, za njimi so tulili nemčurji, a oni se jim niso niti odzvali! Da, niti odzvali se niso, in z dolgimi nosovi so jo pobrali renegatje v mesto. Tako se je izvršila ta slava, ki pomenja nov velik škandal v kroniki celjskega nemčurstva."⁸⁸

Pravi škandal in izgreda pa je povzročil šele ta članek, objavljen 28. julija 1905 v Domovini. Takšno pisanje je celjske Nemce tako razburilo, da so zastavili velikopotezno propagandno akcijo na ulicah, zelo ostro pa je reagirala Deutsche Wacht, ki je svoje bralce pozivala: "Poiščite si sami zadoščenje!"⁸⁹

Čudne stvari so se začele dogajati že v nedeljo, 6. avgusta, ko so zvečer neznani storilci vlomili v pisarno dr. Vrečka in mu odnesli 150 kron.

V ponedeljek, 7. avgusta, pa so najimenitnejši cejski nemški gospodje uresničili grožnje "Vahtarice". Celjskim pouličnim razgrajajem so namreč "kupili v hotelu 'Stadt Wien' cele hektolitre piva in sinoči se je kar zgrinjala črna masa pred hotelom, kjer je žrla 'Freibier'. Laški Nemec, Urh iz Starega gradu, je že popoldne tega dne z lokavim zavrtnim nasmehom na tipičnem kalabreškem obrazu hodil okrog".⁹⁰

Ker so se po mestu razširile govorice, da bo zvečer na celjski železniški postaji izstopilo večje število ljubljanskih sokolov, se je tako opogumljena stoglava množica nemških razgretežev začela zbirati pred kolodvorom. Ko so uvideli, da je to le potegavščina, so se v spremstvu štirih mestnih stražnikov odpravili proti Narodnemu domu in sproti pridobivali nove pristaše, tako da je njihovo število naraslo na okoli 300 (po mnenju Deutsche Wacht je z njimi simpatiziralo celotno mestno prebivalstvo, priključili pa so se jim tudi številni turisti).

Pred Narodnim domom je razjarjena množica uprizorila pravi koncert vzklikov kot npr. "Pereat", "Abzug", "Heil", "Nieder mit den Windischen" ter kot vedno ob takšnih priložnostih zapela "Wacht am Rhein". Slovenci, ki so stali pred vrati Narodnega doma, jim seveda niso ostali dolžni - iz njihovih grl so zadoneli običajni zasramovalni vzkliki kot npr. "nemški psi", "fakinaža" ipd. Ko so se jim Nemci začeli približevati, so jo hitro ucvrli v zgradbo ter za sabo zapahnili vrata. Nemci so na vrata navalili s koli, v zgradbo pa so metali kamenje ter razbili manjšo šipo.

⁸⁸ Domovina, 28. julij 1905. Podobni zasmehovalni članki na prelomu stoletja v obeh celjskih lokalnih listih niso bili nobena redkost. Za dodatno razburjenje nemškega dela celjskega prebivalstva je prav gotovo poskrbela Deutsche Wacht, ki je preveden članek objavila na prvi strani, poleg tega pa še nedvoumno spodbujala k izgredom.

⁸⁹ Deutsche Wacht, 6. avgust 1905.

⁹⁰ Slovenski narod, 9. avgust 1905.



Med donenjem silovitih "heil" klicev, se je množica s pesmijo na ustih odpravila po Gledališki ulici proti zgradbi Zvezne tiskarne v Schillerjevi ulici, kjer naj bi po prvih poročilih v slovenskem tisku razbili mnogo šip (s pripombo, da so vse šipe zavarovane pri nemških zavarovalnicah), kasneje pa se je izkazalo, da sta v stavbo priletela le dva kosa kamenja in še to le v zid. Medtem pa nemški tisk poudarja, da v stavbo ni priletel niti en kamen, pač pa je množica svoje nezadovoljstvo izražala le s kriki ogorčenja. Od tu so se izgredniki odpravili pred stavbo nemško-slovenske nižje gimnazije v Šolski ulici, kjer je stanoval tudi dr. Kukovec. Med potjo so pred županovo hišo glasno vpili "heil". Dr. Kukovcu, za katerega so menili, da je pisec spornega članka (a so se, kot ugotavlja tudi *Deutsche Wacht*, zmotili), pa so priredili mačjo muziko⁹¹.

Nato so se vrnili pred Narodni dom, kjer se je medtem zbrala večja skupina Slovencev (okrog 50). Ponovno je najprej prišlo do besednih spopadov. Mestna policija je poskušala položaj obvladati, prihitela vmes in obe strani potiskala nazaj. V tem ozračju, v katerem ni manjkalo surovega kričanja in žaljivih opazk, so bili Slovenci potisnjeni v vežo Narodnega doma. Kot zatrjuje Domovina, je poleg tega "začelo grometi kamenje na šipe in cingljati steklo". Le moker tuš, "ki se je vlival iz prvega nadstropja iz škafov na razgreto tolpo, jih je toliko streznil, da so se zakrili za cesarja Jožefa spomenik, in od tam iz zasede bruhalo pobalinske psovke proti mrtvemu zidovju in lučali kamenje v okna. Ko so zopet prišli bližje, so bili napojeni s pomijami, nakar so se peneč jeze kot potepeni razkropili v noč." Nemška stran pa je videla in občutila še druge predmete, ki so jih Slovenci metali z balkona in z oken prvega nadstropja. Med njimi je bila tudi za roko debela z železno kljuko opremljena palica za rolo, prazen škaf za vodo ter za pest veliko kamenje. Zaradi odločnega posredovanja mestne policije so se demonstranti razšli. Slovenci pa so s kamenjem zadeli tudi dva stražnika, in sicer Josefa Gratschnerja v meča, Franza Michelaga pa v hrbet in meča.⁹²

Naslednji dan se je na pobudo političnega društva Naprej v Narodnem domu zbralo znatno število Slovencev. Namen posvetovanja je bil, kako reagirati na nemško poulično nasilje. Soglasno so sklenili poslati telegram⁹³ na namestništvo ter sestaviti deputacijo⁹⁴, ki se bo odpravila na celjsko Okrajno glavarstvo. Hkrati pa so sestavili tudi na vlado naslovljeno resolucijo, v kateri so zahtevali, da se mestni občini odvzame policijska oblast. Že kmalu

⁹¹ Mačja muzika (srednjeveški charivari) je pravzaprav študentski izraz iz 18. stoletja za zasramovalno podoknico. Gre za namerno, ušesa parajočo muziko, ki so jo zaradi nezadovoljstva in zamere priredili nekomu v obliki podoknice (*Meyers grosses Konversations-Lexikon, geslo Katzenmusik, Bd. 10, Leipzig/Dunaj, 1907, str. 761.*)

⁹² ZAC, MOC I. del, A.Š. 21, del. št. 53, Nemške demonstracije zaradi pisanja Domovine; *Domovina*, 8. in 11. avgust 1905; *Deutsche Wacht*, 9. avgust 1905.

⁹³ "Nadaljevanja včerajšnjih napadov na 'Narodni dom' in druge Slovencev lastne hiše se danes zvečer in prihodnje dni pričakuje. Podobni znaki s piščalkami kakor včeraj zvečer so se tudi danes po dnevu po ulicah slišali. Vsled poziva 'D. Wacht' je moralo tako daleč priti. Ker mestna policija včeraj celo uro trajajočih izgredov ni mogla preprečiti, je nujna državna obramba potrebna. Za brzojavni odgovor se prosi, da svoje ukrepe temu primerno storimo. Razburjenost velika, ker bode razgrajajoča druhal danes še predrznejša."

⁹⁴ Deputacijo so sestavljali dr. Juro Hrašovec, dr. Vekoslav Kukovec in Anton Kolenc. Ti so se takoj odpravili k c. kr. nadkomisarju pl. Prahli ter mu v imenu celjskih Slovencev izrazili zahtevo, da jim vlada zagotovi red in mir ter zavaruje življenja in imetje. Izpostavili so tudi nezaupanje do mestne policije ter hkrati napovedali, da se bodo, če ne bo državnega posredovanja, prisiljeni sami oborožiti in braniti.



je prispel telegram iz Gradca, v katerem je namestništvo zagotovilo preiskavo zoper povzročitelje neredov in da bo za zadušitev morebitnih nadaljnjih izgredov poskrbelo Okrajno glavarstvo.⁹⁵

Nemška stran pa je zatrjevala, da bi nadaljnji izgredi prišli prav Slovencem, saj so se nanje že temeljito pripravili. Peter Majdič je v mesto priklical svoje delavce, svoje pretepače pa je aktiviral tudi Ivan Rebek. Poleg tega se je v Narodnem domu zbrala tudi množica okoliških kmetov.⁹⁶

Nacionalni izgredi so mestu samemu nedvomno zelo škodili. Domovina je po teh dogodkih ugotavljala, da je Celje *"izmed vseh avstrijskih mest na najslabšem glasu kot gnezdo nemčurskih pretepačev in zagrizencev, ki s s koli in kamni varujejo nemški značaj mesta / .../ Vse to po krivdi slavne mestne gosposke, ki bi imela skrbeti, da je mesto na dobrem glasu, in da bi z veseljem prihajali tujci, ker je mesto sloveče vsled zdravega zraka, divne lege in drugih okolnosti"*⁹⁷.

Komedije pa še ni bilo konec. Kdo je bil avtor žaljivega članka, je postalo nagradno vprašanje. Med možnimi pisci je Deutsche Wacht omenjala sina notarja Detička, sina notarja Baša, jurista Kalana in nenazadnje tudi urednika Domovine Golarja, medtem ko je bil Ivan Rebek osumljen kot zbiralec podatkov, saj so ga ob sprejemu Schubertbunda opazili v kolodvorski čakalnici.⁹⁸ Nemški lokalni list pa je šel celo tako daleč, da je za podatek o piscu žaljivega članka razpisal 200 K nagrade.⁹⁹ Resnega odziva sicer ni bilo, na ponudbo pa se je oglasil sam (domnevni) *"pisatelj"* spornega članka, v zvezi s katero pa opozarja, da je 200 kron premajhno judeževo plačilo. Hkrati je neznanec predlagal, da se bo sam razkril, vendar le pod pogojem, da ga pri notarju čaka 50.000 K, ki jih bo vložil v mestno hranilnico z določilom, da se s tem denarjem ustanovi norišnica za celjske nemškutarje - za vsakokratne urednike Deutsche Wacht pa naj bi bilo v tej ustanovi nekaj mest stalno rezerviranih.¹⁰⁰

"Divji zahod"

V nedeljo, 20. septembra 1908, na isti dan, ko sta v Ljubljani pod streli soldateske padla 22-letni strojnik v Narodni tiskarni Rudolf Lunder in šele 15-letni četrtošolec Ivan Adamič, je tudi v Celju prišlo do izgredov večjih razsežnosti.

Nemške demonstracije so se pripravljale že nekaj dni. Napeto ozračje so ustvarili dogodki v Ptujju, ko so ptujski Nemci s pomočjo svojih sonarodnjakov iz Celja, Maribora in Gradca

⁹⁵ Domovina, 11. avgust 1905.

⁹⁶ Deutsche Wacht, 10. avgust 1905.

⁹⁷ Domovina, 11. avgust 1905.

⁹⁸ Deutsche Wacht, 10. avgust 1905.

⁹⁹ Deutsche Wacht, 13. avgust 1905.

¹⁰⁰ Domovina, 22. avgust 1905.



12. in 13. septembra surovo napadali in zmerjali udeležence letne skupščine Ciril-Methodove družbe. Prizanesli pa niso niti pobožnim slovenskim romarjem, ki so se vračali z Ruš. Slovence je takšno nezaslišano nasilje zelo prizadelo, zato so se po vsem slovenskem etničnem ozemlju odločili organizirati množične manifestacije. Najbolj odmevno so pripravili v petek, 17. septembra, v Ljubljani. Demonstracije so se sprevrle v nasilje do ljubljanskih Nemcev in so trajale tri dni.

Še bolj pa sta že tako razgreto nacionalno sovraštvo podpihovala tako nemški kot slovenski tisk. Žaljkov na račun nasprotnikov niso več izbirali. Deutsche Wacht je svoje bralce vneto obveščala o pisanju slovenskega tiska, ki je spodnještajerskim Nemcem pripenjal žaljive oznake, kot faloti, fakinaža, pocestni roparji, drhal, žeparji, lopovi.... Hkrati pa je za nedeljo napovedovala vnovičen vdor "vindišarskih hord" v mesto ter pozivala na upravičen boj proti takšnemu terorju.¹⁰¹ Kavarnar Krobath pa je dan prej pripovedoval, da so imeli Nemci v Nemškem domu pripravljena dva zaboja jajc, napolnjenih s črnim.¹⁰²

Tako so celjski Nemci pod vtisom petkovih protinemških demonstracij v Ljubljani ter opogumljeni z dogodki v Ptujju nameravali preprečiti ljudsko slavnost, ki jo je organiziral Klub slovenskih naprednih akademikov in katere celoten izkupiček je bil namenjen Sokolskemu domu.¹⁰³ Že dan prej pa so jim na pomoč prispeli tudi somišljeniki, največ jih je prišlo iz Gradca, Ptujja in Maribora. Na kolodvoru jih je pričakalo kakšnih 400 Celjanov.

Koncert v Narodnem domu, ki se ga je udeležilo okoli 300 ljudi, se je pričel ob 19. uri z godbeno točko, nadaljeval s predstavitevjo mešanih in moških pevskih zborov, uradni del slavnosti pa so zaključili člani celjskega sokola s prostimi vajami. Nato se je v veliki dvorani razvila živahna veselica, ki je trajala do zgodnjih jutranjih ur.

Že okrog 20. ure, ko je proti Narodnemu domu prikorakalo kakšnih 50 kmečkih fantov iz Savinjske doline, so jim Nemci pred mitnico zaprli pot ter jih opozorili, naj gredo nazaj proti Ljubljani, češ da stopajo na nemška tla. K sreči so takoj posredovali predstojnik mestnega urada Otto Ambroschitsch s policijo in okrajni komisar dr. Rudolf Breschar z orožniki. Ko so savinjski fantje vstopili v vežo Narodnega doma, so jih Slovenci pričakali z burnimi klici "živijo".

Nemci pa jim niso ostali dolžni. Pred Narodnim domom so se zaslišali srditi klici "heil" in piskanje piščalk. Nenadoma pa je iz ozadja množice začelo v stavbo frčati kamenje in zaslišalo se je žvenketanje šip. Eden od orožnikov je sicer zgrabil nekega junaškega metalca kamenja, a se mu je ta izmuznil in jo hitro ucvril med množico. Peščica mestnih stražnikov in 40 do 50 orožnikov se je trudilo izgrednike potisniti stran od Narodnega doma. Ker pa je položaj postajal vse bolj kritičen, je župan odredil blokado Trga cesarja Jožefa s pomočjo

¹⁰¹ Deutsche Wacht, 19. september 1908.

¹⁰² Domovina, 21. september 1908.

¹⁰³ Čisti izkupiček, ki je bil podarjen Sokolskemu domu, je znašal 1000 K (Janko Orožen, Zgodovina Celjskega sokola 1890-1940, Celje, 1940, str. 92.).



stotnije 87. pešpolka pod poveljstvom stotnika Novaka. Vojakom, ki so po pisanju Domovine bili s strani Slovencev sprejeti z olajšanjem in navdušenimi klici "živijo vojaki!", je uspelo narediti red in izprazniti trg.

Potisnjena množica izgrednikov se je nato valila po Rotovški ulici, sledilo pa jim je pet stražnikov in več orožnikov. Nacionalni razgreteži, večinoma visokošolci ter trgovski pomočniki in vajenci, so se odločili zabavati po svoje. Namenili so se spraviti na vse, kar je dišalo po Slovincih. Ko so prispeli do vogalne hiše med Rotovško in Graško ulico, ki je bila v lasti Posojilnice, so zažvenketale steklene napisne table, ki so kupce opozarjale, da se v hiši nahajata Zvezna trgovina in trgovina Rudolfa Stermeckega. V tisoče drobcenih koščkov so se razletele tudi šipe v prvem nadstropju, kjer sta stanovala frizer Ivan Kapus in računovodja Mirko Meglič, dr. Juro Hrašovec pa je imel tam odvetniško pisarno.

Kot je ugotovila mestna straža v poročilu namestništvu, v tem delu mesta po tleh ni bilo kamenja, tako da so bili izgredniki z njim oboroženi že prej. Z energičnim potiskanjem nazaj so varnostne sile preprečile še večjo škodo. Okoli 500-glava, kričeča množica se je nato razkropila v več smeri, največji del proti nemški hiši in za nekaj časa je zavladal mir. Ker so se razširile govorice, da bo ob 20.30 z vlakom iz smeri Velenja in Ljubljane prispelo še na stotine Slovencev, se je pred kolodvorom zbralo 300 do 400 ljudi. Poleg nedeljskih izletnikov pa so z vlaka stopili le posamezni udeleženci slavnosti, ki so jih demonstranti pozdravili z glasnimi klici "heil". Med njimi je bil tudi zdravnik stažist v Ljubljani dr. Ipavec, ki jim je pogumno odzdravil "živio", a so ga za njegov pogum Nemci nagradili s palicami, tako da jo je komaj odnesel, seveda s hudimi poškodbami.

Po prihodu zadnjega vlaka ob 21.30 se je množica, ki je štela še okoli 200 demonstrantov, odpravila po Krožni ulici. Eden od mestnih stražnikov je tekel pred Narodni dom po okrepitev, medtem pa so se izgredniki po Graški cesti že bližali gostilni Mesto Gradec. Ker se jim je po robu postavila patrolja, sestavljena iz mestnega policajca in štirih orožnikov, se je drhal obrnila ter se po Graški cesti namenila proti Glavnemu trgu. Izgredniki so se ustavili pred hotelom Beli vol in ga zasuli s kamenjem. To je bilo po poročilu mestne straže tudi zadnje dejanje te največje skupine.

Ostalo škodo so namreč povzročile manjše skupine izgrednikov. Po blokadi Narodnega doma se je večje število protestnikov odpravilo po Gledališki ulici v Krožno in Schillerjevo ulico. Iz Zvezne tiskarne so po telefonu na pomoč klicali mestno stražo, a ko je okrepljena z orožniki le prispela, ni tam našla nobenega storilca. Po pisanju Domovine je kamenje v stavbo Zvezne tiskarne letelo ob vzklikih "pfuj Domovina", pri tem junaškem dejanju pa se je še posebej izkazal urednik Štajerca Linhart.

Na stavbi slovenske deške šole so se šipe tresle okoli 21. ure. Takrat se je s patroljo pomikal po Novi ulici proti kolodvoru orožniški stražmojster Paj. Ko se je patrolja približevala šolski zgradbi, so orožniki slišali žvenketanje stekla. Toda še preden so prihiteli na kraj dogodka, so jo storilci že odkurili.

Okoli 22. ure je eden od stražnikov, ki je stal pred Narodnim domom, zaslišal iz Šolske ulice



razbijanje oken. Ko je z orožniki prihitel na kraj dogodka, ni poleg razbitih šip na poslopju slovenske gimnazije naletel na nikogar.

Policijsko poročilo zatrjuje, da storilci nastale škode zagotovo niso bili Celjani. V mesto ob Savinji je namreč že dan prej pričelo prihajati na stotine ptujskih, mariborskih, slovenjgraških, graških in pa tudi celovških Nemcev. Prav to je služilo tudi kot opravičilo, da nihče od izgrednikov ni bil prijeto - med njimi so namreč bili sami tuji, neznaní obrazi, poleg tega pa v takšni množici ni bilo moč zaznati, čigava roka je metala kamenje. "Teorijo o tujcih" je mestna straža podkrepila tudi s tem, da je drhal pobila šipe tudi na hišah zavednih Nemcev, kot so bili tovarnar Josef Costa, dimnikarski mojster Franz Fuchs in hišni posestnik Josef Greco - če bi bili med razgreteži domačini, se po mnenju mestne policije to gotovo ne bi zgodilo.¹⁰⁴

Šele čez nekaj dni so prijeli nekatere storilce. Trije od njih so dočakali trenutek resnice tudi na sodišču. Derganz (zagotovo Celjan) in Mehlsack sta bila obsojena na štiri tedne ječe, Zuzzi pa na tri dni. Vsem skupaj pa je bilo zapovedano povrniti storjeno škodo, ki pa ni bila majhna.¹⁰⁵ Poročilo mestne varnostne straže namestništvu nam nudi zelo zanimiv in natančen popis poškodovanega imetja.¹⁰⁶ Skupna škoda, ki so jo na svojem bojnem pohodu povzročili pouličnjaki, je namreč dosegla kar 3130,50 kron.

Tabela 1: Ocenitev škode po posameznih stavbah

Stavba	Oškodovanec	Poškodovana lastnina	Škoda (v K)
Narodni dom	trgovec Karel Vanič	5 velikih izložbenih šip	580
	trgovec Anton Kolenc	2 veliki izložbeni šipi	240
	kramarica Frančiška Zakotnik	2 veliki izložbeni šipi	240
		1 manjša steklena šipa	1
	trafikantka Marija Miklavc	1 napisna tabla	160
Na Grabnu 8	Šolske sestre	35 okenskih šip	56
Na Grabnu 7	Franc Kmecl, stanovanje zavarovalniškega agenta Josipa Likarja	14 okenskih šip	8,20
		1 napisna tabla	70
Na Grabnu 6	tovarnar Josef Costa	2 stekli	4

¹⁰⁴ ŠDA v Gradcu, Statthalterei Präsidium, E 91-1643/1908; Domovina, 21.september 1908.

¹⁰⁵ Domovina, 7. oktober 1908.

¹⁰⁶ ŠDA Gradcu, Statthalterei Präsidium, E 91-1643/1908.



Schillerjeva ul. 3	Zvezna tiskarna	2 ornamentni plošči na vhodnih vratih	3,60
		nadsvetloba na vhodnih vratih	10,80
		1 belgijsko steklo na oknu strojnice	5,40
Schillerjeva ul. 5	Franz Fuchs	1 šipa na vhodnih vratih	24
Karolinina ul. 1	odvetnik dr. Josip Serbec	1 steklo v pritličju	1
		1 steklo v I. nadstropju	4
		2 navadni šipi	6,40
Šolska ul. 21 (Slov. gimnazija)	odvetnik dr. Kukovec	21 okenskih šip	21
Nova ul. 9 (Slov. deška šola)	Občina Celje-okolica	1 pobarvano steklo	1,60
		6 navadnih šip	6
		nadsvetloba na vhodnih vratih	2,40
Kolodvorska ul. 7	trgovec Jožef Matič	1 napisna tabla	80
Kolodvorska ul. 6	modistinja Matilda Pick	1 napisna tabla	120
Kolodvorska ul. 5	Josef Greco	2 okenski šipi	4,80
		1 steklo na vhodnih vratih	20
	krojač Jožef Hočevar	1 ulična svetilka	48
Graška c. 9 (Hotel Beli vol)	zakupnik Jožef Truntel	2 okrogli ulični svetilki	20
		1 steklo	6
Graška c. 12	Peter Majdič	14 manjših šip	18,20
Graška c. 1 in Rotovška ul. 2	Zvezna trgovina in trgovec Rudolf Stermecki	1 napisna tabla	1000
	odvetnik dr. Juro Hrašovec	1 napisna tabla	20
	Rudolf Stermecki	9 manjših šip	25,70
		4 stekla	11,40
	računovodja Mirko Meglič	2 okenski šipi	5,80
	frizer Ivan Kapus	2 okenski šipi	5,80
		1 steklo	3,80
		1 ulična svetilka	20
Glavni trg	Ljudska posojilnica	1 napisna tabla	200
Graška c. 4	odvetnik dr. Josip Serbec	1 napisna tabla	12
		1 okenska šipa	3,60



V nemirni noči je prišlo tudi do obračunavanja s pestmi, slišati pa je bilo tudi strele. Sin Karla Teppeja, trgovca z lesom, se je ob treh ponoči razkazoval po Rotovski ulici celo v dragonski uniformi.¹⁰⁷ Izkazal pa se je tudi, "ko je drl na čelu tolpi za akademikom g. Novačanom in ga je bil".

Na Kapucinskem mostu so se Nemci spravili na tri Slovence ter jih dobro obdelali. "Neki nemški burš je atakiral nekega slovenskega rudarja. Med njima se je razvila borba na življenje in smrt. Rudar je zabodel burša, ki je bil baje takoj mrtev. Rudarja, na smrt stepenega, so odnesli v bolnico."¹⁰⁸ Kasneje se je izkazalo, da smrtnih žrtev vendarle ni bilo.

Ob 1 uri ponoči so se Savinjčani s slavnosti odpravili proti vozovom in se počasi odpeljali proti Žalcu. "Naenkrat jih dojde v najhujšem teku nahajajoči se voz, na katerem so sedeli trije Nemci iz tovarne na Polzeli. Dirjali so v galopu in streljali brez povoda na Slovence. Fantje niti peli niso. Streho kočije so imeli odprto. Eden Nemeč je stal v vozu, tako da je gledal čez streho, druga dva sta ga držala, da je lažje čez streho streljal."¹⁰⁹ Očitno pa ni dobro meril, saj se je ta tolovajski napad k sreči končal brez posledic.

Nemški lokalni list se o teh dogodkih ni razpisal, prav nasprotno. Na celjske Nemce je naslovil opozorilo, naj bodo previdni. O dogodkih, ki so se pripetili v nedeljo ponoči, naj ne govorijo nikjer, ne na ulici ne v gostilnah in ne v svojih stanovanjih.¹¹⁰

Deutsche Wacht je potemtakem le ugotavljala, da se je Nemcem uspelo ubraniti pred slovanskim navalom in tako pokvariti sokolsko slavnost. Močno pa se je pritoževala nad "brutalnim" in "silovitim" ravnanjem vojske. S prstom je kazala predvsem na poveljnika stotnije, ki je po njenem mnenju ukazal vojakom jurišati na Nemce s spuščeni bajoneti le zaradi ženketajočih šip na Narodnem domu. In to celo brez potrebnega pooblastila ter brez nujnega opozorila demonstrantom o nameravani uporabi skrajnih sredstev. Poleg tega pa so vojaki jasno pokazali, na kateri strani so, še preden so pridrveli na ulice. Že v vojašnici so namreč na ves glas prepevali slovenske narodne pesmi.¹¹¹

Zaradi teh neljubih dogodkov je župan dr. Heinrich Jabornegg "odložil župansko čast, ker je ob zadnjih izgredih, ko je vojaštvo razgrajajočo in opustošujočo tolpo izpred Narodnega doma razgnalo, bil sam župan Jabornegg od nemških fakinov tepen, ki so divje kričali: 'Abzug Bürgermeister!' (Proč z županom!)"¹¹² Deutsche Wacht je županov odstop na seji občinskega sveta 25.9. 1908 pojasnila z njegovo boleznijo, njegove posle pa naj bi prevzel dosedanji namestnik dr. Jesenko.¹¹³

Ko so se zadeve nekoliko umirile, se je dr. Jabornegg vrnil na županski stol.

¹⁰⁷ Domovina, 21. september 1908.

¹⁰⁸ Slovenski narod, 21. september 1908.

¹⁰⁹ Slovenski narod, 23. september 1908.

¹¹⁰ Deutsche Wacht, 23. september 1908.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Slovenski gospodar, 8. oktober 1908.

¹¹³ Deutsche Wacht, 30. september 1908.

*Zusammenfassung***“MIT DEM NATIONALHAUS HAT SICH DAS CILLIER DEUTSCHTUM
EINEN KIEFER GEBROCHEN ...”****(Nationale Ausschreitungen in Celje um die Jahrhundertwende)**

Unter dem Cillier Deutschtum, das in den 60iger und 70iger Jahren zwar noch entschieden liberale Positionen einnahm, begannen sich schon in den 70iger Jahren unter dem Einfluß der allgemeinen politischen Strömungen in der Monarchie die deutschnationalen Anschauungen zu stärken. Mit der Taafer-Regierung gewannen sie die totale Vorherrschaft. Einfluß darauf hatten auch lokale Faktoren. Beide, deutscher und slowenischer Nationalismus, traten mit der klassischen Ideologie nationaler Einigkeit und sozialen Friedens auf. So wurde jeder Bürger von Celje gezwungen, sich mit Hinsicht auf seine soziale Position und seinen gesellschaftlichen Status zu erklären.

Die potentierten nationalen Konflikte übertrugen sich in 90iger Jahren auf die Stadtstraßen. Sowohl die deutsche als auch die slowenische Seite veranstalteten nämlich kulturelle, Unterhaltungs- und politische Veranstaltungen, mit denen sie auch nach außen den vorherrschenden Nationalcharakter von Celje zeigen wollten. Während die deutschen Festlichkeiten ohne Provokationen von slowenischer Seite verliefen, wurden die slowenischen Veranstaltungen ununterbrochen durch deutsche Demonstrationen begleitet und gestört. Mit der Zeit verstärkten sie sich sogar und gewannen immer radikalere Formen. Ihren Höhepunkt erreichten sie im Jahre 1899 beim Besuch tschechischer Hochschüler in Celje.

Schon bei der ersten größeren slowenischen Festlichkeit zur Gründung des Sokol-Vereins von Celje am 7. und 8. September 1890 erlebten die Teilnehmer eine Feuertaufe, die in der Regie der Stadtbehörden von einem Teil des Cillier Deutschtums durchgeführt wurde. Das Stadtamt verbot den Festzug durch die Stadt, die Deutsche Wacht rief laut zur Abwehr des slawischen Eindringens in das deutsche Cilli auf. Am ersten Tag verliefen alle Festlichkeiten ruhig und ohne Krawalle. Mit dem Einbruch der Nacht aber eröffneten die deutschen Lumpen die offene Jagd auf die Falkenfedern (sokol = der Falke) - es folgten mehrere Angriffe auf die Teilnehmer der Feierlichkeit. Am nächsten Tag begaben sich die Teilnehmer auf den Festplatz vor der Grafenburg Novo Celje (Neucilli) und nach Žalec. Bei der Rückkehr nach Celje spät am Abend warfen die Deutschen vor dem Cafe Central faule Eier und Steine auf den Festzug. Das Heer und die Gendarmerie sorgten dafür, daß es nicht zu größeren Krawallen kam.

So setzte sich schon damals die Praxis der Stadtbehörde durch, die sich bei allen folgenden ähnlichen Veranstaltungen fortsetzte. Das Ziel der Stadtväter war durchwegs, zuerst die angesagte Festlichkeit mit verschiedenen Gemeindeverordnungen zu verbieten zu versuchen, unter dem Vorwand, sie könnte Unruhen provozieren und die Touristen vertreiben. Wenn das nicht ging, versuchten sie die Veranstaltungen durch mit der Verfassung und Gesetzen unvereinbaren Verordnungen wenigstens einzuschränken und wenn auch das nicht gelang, blieb ihnen noch die letzte Möglichkeit - die deutsche



Bevölkerung gegen die slowenischen Mitbürger und ihre Gäste aufzuhetzen.

Je näher das 20. Jahrhundert kam, umso radikalere Formen bekamen diese vollkommen verfehlten amtlichen und illegalen Maßnahmen der Stadtbehörde, vor allem aber ihre Konsequenzen.

So verstummten die Massenveranstaltungen der slowenischen Seite für ein paar Jahre, lebendiger wurde es wieder zur Jahrhundertwende. Auch anlässlich der für den 7. und 8. August 1897 angesagten festlichen Eröffnung des Nationalhauses und der Einweihung der Sokol-Fahne gab es heftige Kämpfe in der deutschen und slowenischen Presse. Für die Sicherheit der slowenischen Gäste mußten auch diesmal neben der Stadtpolizei erneut das Heer und die Gendarmerie sorgen. Während am ersten Abend im Nationalhaus das umfangreiche und interessante Kulturprogramm ablief, versammelte sich vor dem Gebäude eine Menge von aufgeregten Deutschen, die zum Trotz das Lied "Die Wacht am Rhein" und andere Nationallieder sangen, nachts wurden ein paar Angriffe auf die nach Hause kehrenden Gäste ausgeübt. Am nächsten Tag begrüßte der deutsche Pöbel mit Pfeifen, Gegröle und Schimpfwörtern den Hauptteil der slawischen Gäste, die mit den Vormittagszügen eingetroffen waren. Zu wiederholten Krawallen kam es wieder am Abend, als die eingeladenen Vereine und Einzelne vom Festgelände bei Zgornji Lanovž zum Nationalhaus zurückkamen und sich unter dem Schutz der Wächter, Gendarmen und Soldaten zum Bahnhof begaben. Die Deutschen bemühten sich mit allen Kräften, einen Skandal zu provozieren. Sie schrien bekannte Schimpfwörter und bewarfen die slawischen Gäste mit Steinen, faulen Eiern, mit Tinte gefüllten Flaschen und Teufelsöl. Die Deutschen machten aber noch einen Tag nach der Festlichkeit Randalen - sie griffen das Nationalhaus an, zerbrachen die große Fensterscheibe, die Lampe beim Eingangstor, schlugen die Dachrinnen kaputt und bewarfen das Gebäude mit faulen Eiern.

Schon nächstes Jahr veranstalteten die Slowenen Mitte August ein dreitägiges großes Gesangsfest anlässlich des 50-jährigen Jubiläums der Regierung von Franz Joseph mit der Einweihung der Fahne des Gesangvereins von Celje. Die Vorbereitung auf die Festlichkeit, Gegenmaßnahmen der Stadtbehörde, äußerst aggressives Schreiben in den Zeitungen auf beiden Seiten - alles das verlief schon in bekannten Gleisen. Auch diesmal wurden die Gäste mit Pfiffen und Gegröle erwartet. Rund 3000 Teilnehmer marschierten zum Festplatz auf dem Josephsberg. Am Abend fand im Nationalhaus das Festkonzert statt, auf den Straßen war es aber unruhig die ganze Nacht hindurch. Wiederholt wurden die Gäste bei der Rückkehr mit Steinen, Tinte, Eiern und Teufelsöl beschüttet. Am nächsten Tag versuchten die Deutschen ins Nationalhaus einzudringen, wurden aber mit ein paar Eimern Kaltwasser und Spülicht schnell vertrieben.

Den Höhepunkt erreichten die deutsch-slowenischen Nationalkämpfe zu Besuch der tschechischen Hochschüler in Celje im August 1899. Die slowenische und deutsche Presse trugen aufs neue zur schon sowieso äußerst hitzigen Stimmung bei. Die deutschen Nationalisten sangen "Die Wacht am Rhein" und erzwangen die Beseitigung der slowenischen Fahne. Die tschechischen Gäste wurden mit Stäben, Pfiffen, faulen Eiern, Granitblöcken und Steinen erwartet. Der Platz vor dem Nationalhaus wurde von Soldaten



umstellt. Nach dem Bankett und dem Ausflug zum Alten Schloß kamen die Gäste ins Nationalhaus zurück, wo um 20 Uhr das Konzert begann. Auf dem Platz vor dem Gebäude versammelte sich schon am Abend eine wilde Menge, schrie bekannte Parolen und bewarf das Nationalhaus mit Steinen, so daß mehrere Leute verletzt wurden. In der Nacht kam es zu mehreren Angriffen auf die Konzerteilnehmer. Die Tschechen verließen Celje am nächsten Vormittag. Die Aufregung der Deutschen war aber nicht zu Ende. Eine ungefähr zweitausendköpfige Menge versammelte sich vor dem Nationalhaus, demonstrierte etwa eine halbe Stunde, begab sich dann zum Haus von Dr. Serbec und bewarf es mit Steinen. Man zerbrach mehrere Fensterscheiben, dasselbe wiederholte sich auch beim Kaplanhaus.

Zu großen deutschen Demonstrationen kam es wieder im Jahre 1905 wegen des verhöhnenden und niederträchtigen Artikels der Zeitung "Domovina" anlässlich der Grundsteinlegung für das Deutsche Haus und wegen des zu diesem Anlaß organisierten Konzertes des Wiener Schubertbundes. Am 7. August führten sie von "Freibier" ermutigt einen wahren nächtlichen Streifzug auf. Die erste Station war natürlich das Nationalhaus, dann das Gebäude der Bundesdruckerei, das Haus von Dr. Kukovec und erneut das Nationalhaus.

Noch unter dem Eindruck der Ereignisse in Ptuj 1908 versuchten die Cillier Deutschen das vom Klub der fortschrittlichen slowenischen Akademiker organisierte Volksfest zu verhindern, dessen Erlös für das Sokol-Haus bestimmt war. Zu Hilfe kamen auch Gleichgesinnte aus Graz, Ptuj und Maribor. Nach der Versammlung begaben sie sich zum Nationalhaus und zerbrachen auf dem Weg Schaufensterscheiben der slowenischen Händler Vaniè und Kolenc. Die Ordnung wurde zeitweilig wiederhergestellt, jedoch nahmen die Unruhen auf den Straßen kein Ende. Ihr Ziel war diesmal der Bundesladen und das Kaufhaus von Rudolf Stermecki, wo sie alle Schilder kaputtschlugen. Dann begab sich das Gesindel am Postamt vorbei die Kaiserstraße entlang, wo sie das Schild von Dr. Schwab kaputt machten, warfen Steine auf slowenische Häuser und mit den Parolen "Pfui, Domovina" auch auf das Gebäude der Bundesdruckerei. Es kam auch zu Schlägereien und Schießereien.



Tatjana Kač

IGRALO SE JE, PELO IN PLESALO - SKRATKA ZABAVALO

Kulturne in zabavne prireditve v Narodnem domu do leta 1914

Narodni dom, ki je zrasel med leti 1895 in 1897 po načrtih kranjskega deželnega arhitekta V. Hraskyja, graditelja gledališča, muzeja in vladne palače v Ljubljani, je postal središče vsega kulturnega, društvenega in političnega življenja Slovencev v Celju. Njegov prelepi oder v veliki dvorani pa je služil za razne prireditve narodnih društev, predvsem za slovenske gledališke in glasbene prireditve.

Slovenske gledališke predstave

Do izgradnje Narodnega doma so celjska Čitalnica, Celjsko pevsko društvo in Celjski Sokol prirejali manjše gledališke predstave že v Štrausovi hiši v Celju, kasnejšem hotelu Pošta.

Prva slovenska predstava na velikem odru Narodnega doma je bilo gostovanje Ljubljanske opere 14. 3. 1897 z Verdijevo opero Rigoletto. Kronist v Domovini¹ je zapisal: "*Nedelja 14. marca, ostane zgodovinsko pomenljiv dan za Celje in celjske Slovence. Pela se je prva opera v Celji v slovenskem jeziku. Kolikega kulturnega pomena je to za nas, čutijo oni, pred katerimi se je še pred par leti pluvalo na cesti, če je slišala nemškutarska sodrga slovensko govornico. To je bil v resnici praznik za nas.*" 9. maja istega leta je v veliki dvorani Narodnega doma na povabilo Narodne čitalnice gostovalo Dramatično društvo iz Ljubljane z akademijo, kjer so uprizorili veseloigri Krojač Fips in Igra Pike. Režiser Inneman je ob tem prebral Funtkov Prolog, ki je še posebno navdušil občinstvo. Katoliško podporno društvo v Celju je priredilo pod vodstvom šolskih sester 2. in 5. maja 1897 igrokaz Svojejavka.² Kritik je v Domovini pohvalil glavno igralko Viktorino Kosijevo, čeprav igra ni bila tako "*blago čuteča*" kot prejšnji igri Sv. Alojzij in Sv. Elizabeta. Gostovanja Ljubljanske opere in Dramatičnega društva so tako navdušila, da so na otvoritveno slavnost zopet povabili ljubljansko Dramatično društvo, ki je uprizorilo veseloigro V Diogenovem sodu.³ Predstavo češkega avtorja Jaroslava Vrhlickyja je režiral R. Innemann, ki je igral tudi Diogena. Nastopili so še Verovšek, Lovšin, Perdan in Slavčeva, ki je igrala glavno žensko vlogo. Marica Slavčeva se je svojega nastopa in razmer v takratnem Celju spominjala takole: "*Med predstavo je obkolila celjska nemškutarija Narodni dom ter metala kamenje, tako, da so morali zaščititi publiko in igralce na ta način, da so zaklenili vrata v zgradbo. Občinstvo,*

¹ Domovina, 14.3.1897.

² Domovina, 7.5.1897.

³ "Slavnost otvoritve "Narodnega doma" v Celji in blagoslovljenja zastave "Celjskega Sokola" – Vspored za večer dne 7. Avgusta 1897." Vabilo hrani Pokrajinski muzej Celje.



ki je bilo nad našim gostovanjem navdušeno, je bilo seveda ogorčeno zaradi nemčurskih demonstracij".⁴ Že 6. januarja 1898 je ponovno gostoval operni ansambel Slovenskega dramatičnega društva z Verdijevo opero Traviata.⁵ Navdušeno občinstvo je ponovno napolnilo dvorano v Narodnem domu.

Pravo gledališko življenje celjskih Slovencev se prične šele v sezoni 1897-98. Naključje je hotelo, da je prišel v Celje dr. Vladimir Ravnihar, ki je vse svoje narodno delovanje usmeril v vrste Celjskega pevskega društva, Čitalnice in Celjskega Sokola. Okrog sebe je kmalu zbral dober igralski ansambel. Že na sokolskem "jour fixu" je Celjsko pevsko društvo uprizorilo šaloigro Stotnik in njegov sluga. Novo veseloigro Gluh mora biti so v režiji dr. Ravniharja zaigrali sami domači igralci.⁶ O tej predstavi piše Domovina takole: "Uvideli smo, da imamo doma prvovrstnih strokovnih moči, ter se smemo nadejati, da ni bil to prvi in zadnji nastop."⁷ Na Silvestrovem večeru Narodne čitalnice istega leta so uprizorili veseloigro v enem dejanju Poglavje I. II. in III, kjer je prvič uspešno nastopila poznejša dolgoletna igralka slovenskega gledališča v Celju Meta Baševa. Že maja 1898 so na veselici v korist Katoliškega podpornega društva igralci Celjskega pevskega društva uprizorili Jurčič - Kersnikovo enodejanko s prirejenim naslovom Berite Domovino.⁸

Dr. Ravnihar ni bil samo organizator in režiser teh iger, ampak tudi igralec. Odlikoval se je tudi v burki Krojač Fips, kjer je predstavljal Fipsa. V teh enodejankah je kot režiser kalil in preizkušal vedno nove igralske moči. Tako se je lahko kmalu lotil tudi zahtevnejših del. S svojimi igralci in pevci je 16. aprila 1899 na odru Narodnega doma uprizoril prvo slovensko celovečerno gledališko predstavo Čevljar baron.⁹ Burko s petjem v treh dejanjih je spremljal čitalniški orkester pod vodstvom Antona Munde, ki je svojo nalogo dobro opravil. Pri uprizoritvi sta sodelovala še moški in ženski pevski zbor. Režiral jo je Fran Perdan, bivši član Ljubljanskega gledališča. Igra je imela tak uspeh, da so jo morali ponoviti. Ohrabreni z uspehom so 1. oktobra istega leta uprizorili ljudsko igro v petih dejanjih Revček Andrejček, s katero so naredili še korak naprej.¹⁰ Prvič kot igralca srečamo Rafka Salmiča, ki je kasneje postal srce in odličen organizator slovenskega gledališča v Celju. "Na vseh svetnikov dan" leta 1899 so v ljubljanskem gledališču in na odru Narodnega doma v Celju uprizorili žaloigro v petih dejanjih Mlinar in njegova hči, za katero je kritik v Domovini trdil, da tudi tista v Ljubljani ni mogla biti boljša.¹¹ Še večji uspeh je doživela burka Tat v mlinu ali Slovenec in Nemeč. Kritik je v Domovini poročal o velikem obisku predstave in hvalil igralce.¹²

⁴ Fedor Gradišnik, Zgodovina celjskega gledališkega življenja, Gledališki list MG Celje, leto 1953-54, str. 85.

⁵ Domovina, 16. 1. 1898.

⁶ Jour - Fixe Celjskega Sokola je bil v Narodnem domu 24. 11. 1897.

⁷ Domovina, 10. 12. 1897.

⁸ Gradišnik F., Zgodovina..., n.d., str. 20-25.

⁹ Domovina, 5. 5. 1899. V Zgodovinskem arhivu Celje (ZAC), v Mestna občina Celje (MOC) I., A.Š. 87/4230 je ohranjen je tudi plakat.

¹⁰ Domovina, 6. 10. 1899.

¹¹ Domovina, 3. 10. 1899.

¹² Domovina, 8. 12. 1899.



Kljub uspehom pa je v gledališki dejavnosti že v začetku leta 1900 nastopila majhna kriza, vendar so dr. Vladimirja Ravniharja zopet pregovorili, da je sprejel predsedniško mesto Celjskega pevskega društva. Požrtvovalni člani dramatičnega odseka so delali naprej. Z narodno godbo, ki jo je po odhodu Antona Munde vodil Fran Korun - Koželjski, so se dogovorili za vsako predstavo posebej, tako da jim je ostalo več čistega dohodka.

2. februarja 1900 so na odru Narodnega doma prvič uprizorili mladinsko igro Sneguljčica. Kot gostja je Sneguljčico zaigrala članica Deželnega gledališča v Ljubljani Marica Slavčeva. Priskrbela je tudi večino kostumov iz svoje bogate garderobe. Marica Slavčeva se predstave spominja v svojem pismu Fedorju Gradišniku in med drugim pravi: "*Uspeh Sneguljčice je bil popoln: občinstvo, staro in mlado - vžhičeno, aplavzi, vzklikanje, skratka - vladala je tista prisrčna domoljubna atmosfera, kjer so publika in igralci enako goreče doživljali slovensko besedo na odru.*"¹³

Kljub pomanjkanju časa za pripravo so že 18. februarja premierno uprizorili veseloigro Bisernica. Kritik v Domovini jih je ošvrknil z besedami: "*Pričakovati bi vendar bilo, da se vloge boljše priuče, godba pa bi se tudi lahko bolje potrudila.*"¹⁴

Za predstavo Doktor Blažič jim je Veble, slikar mestnega gledališča iz Ljubljane, izdelal nove kulise. Že 8. aprila 1900 je bila nova premiera burke v treh dejanjih Lumpacij Vagabund, za katero je tajnik Celjskega pevskega društva zapisal: "*Ta igra je sijajno kazala igralsko zrelost naših diletantkinj in diletantov.*"¹⁵

Celjsko pevsko društvo si je krčevito prizadevalo obdržati v Celju igralca in uspešnega režiserja Frana Perdana. V njegovo korist so uprizorili 20. maja 1900 burko Kinematograf ali Martin Smola.¹⁶ Kot gost je nastopil član slovenskega gledališča iz Ljubljane Anton Cerar - Danilo. Žal pa to ni rešilo njegovega gmotnega položaja in je kjub vsemu zapustil Celje ter se vrnil v Ljubljano.

Sezono 1899/1900 so zaključili s prvo slovensko opereto na celjskem odru, delom koroškega skladatelja T. Koschata Ob Vrbskem jezeru.¹⁷ Glavni vlogi sta imela Josip Karlovšek in Anka Vrečarjeva. Opereto so uprizorili na Prešernovi akademiji, s katero so tudi v Celju zbirali denar za Prešernov spomenik v Ljubljani. Iz zapiskov čitalnice je razvidno, da so s prireditvijo zbrali 200 kron. O tem prvovrstnem kulturnem dogodku v Celju je obširno poročala tudi Domovina 22. maja 1900.¹⁸

Prva gledališka predstava dramatičnega odseka Celjskega pevskega društva v sezoni 1900/

¹³ Gradišnik F., *Zgodovina...*, n.d., str. 83-87.

¹⁴ *Domovina*, 20. 2. 1900. V ZAC, MOC I., A.Š. 89/1535 sta ohranjena naznanilo in plakat.

¹⁵ ZAC, *Celjsko pevsko društvo 1899-1927 (CPD)*, A.Š. 1-3.

¹⁶ Plakat je ohranjen v ZAC, MOC I., A.Š. 89/4719.

¹⁷ Plakat je ohranjen v ZAC, MOC I., A.Š. 89/5430.

¹⁸ *Domovina*, 22. 5. 1900.



1901 je bila ljudska igra Brat Martin.¹⁹ Glavno vlogo je igral Josip Boc, režijo pa je po odhodu Frana Perdana zopet prevzel dr. Vladimir Ravnihar. Sodeloval je tudi pevski zbor, ki ga je na citrah spremljal Fran Korun. Predstava je sicer dobro uspela, vendar so bili stroški za godbo tako veliki, da je ostalo bore malo dohodka. Na Silvestrovem večeru Čitalnice je dramatični odsek Celjskega pevskega društva uprizoril tragikomedijo v enem dejanju Karakala. 3. marca 1901 je sledila veseloigra Vrban debeluhar in 31. marca repriza Lumpacija Vagabunda, ki so jo uprizorili v korist Družbe sv. Cirila in Metoda. Predstava je bila zelo slabo obiskana, čeprav je nastopil kot gost tudi Fran Perdan.²⁰

Konec leta 1900 so se vsa narodna društva poslovila od dveh najvidnejših kulturnoprosvetnih delavcev Josipa Boca in njegove žene na poslovilnem večeru v Narodnem domu. Naslednje leto je Celje zapustil tudi predsednik CPD dr. Vladimir Ravnihar, od katerega so se 27. junija 1901 društva poslovila na odhodnici s pesmijo in godbo.²¹

Duša slovenskega gledališkega življenja v Celju je postal podpredsednik Celjskega pevskega društva Rafael Salmič. Na seji CPD 2. decembra 1900 je bil sprejet kot "izvršujoč član" še dr. Anton Schwab in s tem se je začelo obdobje počasnega ločevanja CPD na pevski in gledališki del.

Novo gledališko sezono je pričel dramski odsek CPD na Silvestrovem večeru s predstavo Srečno Novo leto, ki jo je v Narodnem domu priredila Čitalnica. Že 12. januarja so zaigrali Jurčič - Govekarjevo ljudsko igro Deseti brat.²² V Celje so povabili Antona Verovška, da bi v predstavi odigral Krjavlja, vendar je zaradi njegove zadržanosti vlogo sprejel Rafael Salmič. Predstava je izjemno uspela in tako se je tajniku CPD Ivanu Dobršku med drugim zapisalo: "*Sploh sme biti Celjsko pevsko društvo na celo uprizoritev ponosno. Dvorana je bila razprodana. Mnogo občinstva se je moralo vrniti, ker ni dobilo prostora. Vsekakor se bo morala predstava ponoviti.*"²³ Kljub temu je bil obisk na ponovitvi zelo skromen.

Nova premiera Jurčič - Govekarjevih Rokovnjačev 9. marca 1902 je doživela še večji uspeh. Rokovnjače so z uspehom ponovili še 6. aprila 1902. Domovina je zapisala: "*Občinstva je bila polna dvorana, kar poudarjamo z zadovoljstvom: to je znak, da so se začeli tudi širši krogi intenzivneje zanimati za naš napredek, to je znak, da so prišli do prepričanja, kako važno nalogo v prosvetnem in narodnem oziru ima naše gledališče, slednjič pa je to tudi dokaz, da imamo mi v Celju bodočnost.*"²⁴ Posebno se je izkazal Rafael Salmič v vlogi Mozola.

¹⁹ Plakat je ohranjen v ZAC, MOC I., A.Š. 90/9135.

²⁰ Domovina, 1. 3. 1901; Gradišnik F., Zgodovina..., n.d., str. 123-129.

²¹ ZAC, CPD, A.Š. 1-3.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

²⁴ Domovina, 4. 3. 1902.



*Slika 1: Prihod novega leta 1904. Benčanova alegorija, ki je zaključevala program praznovanja "Silvestrove veselice" v Narodnem domu. Sledila sta prosta zabava in ples.
(Fototeka domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje.)*



Z uprizoritvijo Desetega brata in Rokovnjačev je celjsko gledališče razgibalo vso celjsko okolico, ki je začela polniti veliko dvorano Narodnega doma. To je bilo za tiste čase ne samo kulturno ampak tudi politično dejanje. Da bi pritegnili v dvorano tudi dijake, so razdelili nekaj brezplačnih vstopnic na nižji in višji gimnaziji. Sezono so zaključili s spevoigro Godbena preizkušnja. Čisti dohodek od te predstave so namenili Dijaški kuhinji.²⁵

Premiera v novi sezoni je bila 30. novembra 1902. Igrali so ljudsko igro Brat Martin. Domovina je poročala, da je bila dvorana v Narodnem domu napol prazna.²⁶ Več obiskovalcev je privabila ponovitev Rokovnjačev. Kot običajno so za Silvestrov večer uprizorili burko v enem dejanju. Zaigrali so Murnikovega Bucka v strahu. Veseloigra Pri belem konjičku je navdušila občinstvo, ki je Rafka Salmiča po predstavi nagradilo z lovorjevim vencem s trakom.²⁷ Sledila je še narodna igra s petjem Divji lovec in 3. aprila 1903 burka s petjem Brez denarja.

Sezona 1903/04 je bila zopet bogatejša, saj so zaigrali kar šest predstav. Prva predstava Dr. Hribar je bila 15. novembra 1903, že 13. decembra je sledil Valvasorjev trg 6 avtorja Fr. Šamberka. Na Silvestrovem večeru v Narodnem domu, kjer so sodelovala vsa celjska narodna društva, so igralci Celjskega pevskega društva sodelovali z Goldonijevo burko Dva gospoda in en sluga, kjer sta z uspehom odigrali ženski vlogi Mila Sernečeva in Kokolova. Slugo dveh gospodov je režiral Rafael Salmič. Velik uspeh, ki ga je imela igra Njen Korporal, je še dodatno opogumil igralce. Dramatični odsek Celjskega pevskega društva je že toliko napredoval, da se je lahko loteval resnejših in zahtevnejših del, vendar so se morali še naprej ozirati tudi na občinstvo, ki je najraje gledalo veseloigre. Ko so igrali resnejša dela, so gledališčniki namreč z obžalovanjem ugotavljali, da je bila dvorana napol prazna, zaseden je bil samo balkon, kjer pa so sedeli največ okoličani in dijaki.

6. marca 1904 so slovenski gledališčniki v Narodnem domu uprizorili Govekarjeve Legionarje. Z uspehom predstave je bil zadovoljen celo avtor Fran Govekar, ki si jo je z velikim zanimanjem sam ogledal (Domovina). Zadnja premierna predstava v tej sezoni je bila 19. marca, in sicer Fastenrathova enodejanka Dve tašči, ki so jo zaigrali na veselici Delavskega podpornega društva. Sezono so končali s ponovitvijo Legionarjev. Kljub temu, da je imela igra Legionarji velik uspeh in nabito polno dvorano, so na seji CPD ugotovili izgubo. Obstoje gledališča je bil ogrožen. Predsednik Salmič je zato podal ostavko, vendar si je kasneje ob veliki vzpodbudi gledališčnikov premislil.²⁸

V sezoni 1904/05 so premierno uprizorili burko Rezervistova svatba, veseloigro Kontrolor spalnih vozov in komedijo Vzgojitelj Lanovec. Tajnik CPD Žagar je na društvenem zboru poročal: "Vse uprizorjene igre so vzete iz repertoarja velikih odrov, ter zahtevajo veliko

²⁵ ZAC, CPD, A.Š. 1-3.

²⁶ Domovina, 25. 11. 1902.

²⁷ Gradišnik F., Zgodovina..., n.d., str. 189-200.

²⁸ ZAC, CPD, A.Š. 1-3.



rutine in izvežbanosti igralcev. Smemo si laskati, da naše predstave niso v ničemer zaostajale za ljubljanskim odrom."²⁹

V naslednji sezoni je bilo močno čutiti krizo v celjskem društvenem življenju, ki se je prikrito vlekla že nekaj časa. Vse bolj so se pričela kazati ideološka, generacijska in socialna razhajanja. Najbolj so bile vidne socialne razlike, in sicer ob proslavi 30-letnice akademskega društva Triglav v Celju, ko so se uprli nastopu na proslavi pevci, ki se med gospodi v frakih niso počutili dobro. 17. oktobra leta 1906 pa je na izrednem občnem zboru Celjskega pevskega društva že nekaj časa tleči spor med dr. Schwabom in Salmičem izbruhnil na dan. Dr. Schwaba, društvenega pevovodjo, so podpirali predvsem starejši in gospodarsko ter politično vplivni, slogaško usmerjeni Celjani, vendar v odboru CPD ni imel podpore. Razkol je bil tako močan, da sta oba akterja demonstrativno odstopila. Društveni tajnik je v zapisnik te izredne seje zapisal: "*Osebnosti in nezdrava ambicija posameznikov na eni, nenaklonjenost denarnih zavodov, v prvi vrsti Celjske posojilnice, na drugi strani agonija med člani in splošna zaspanost v Celju - vse to je na društveno delovanje porazno vplivalo.*"³⁰

Posebna deputacija društva je kasneje z veliko težavo pregovorila Salmiča, da je režiral veseloigro Frana Milčinskega Cigani, ki so jo uprizorili 18. novembra 1906. Doživela je velik uspeh. Politična usmeritev vodstva Celjskega pevskega društva se je že kazala tudi v sklepu, da uprizorijo na dan ustanovitve Narodne stranke 8. decembra 1906, Neidhardtovo veseloigro Prvi.

Da bi poživilo mrtvilo v Celju, so v letu 1907 povabili v goste ljubljanske igralce s predstavami Elga, Na letovišču, Tat in Dva srečna dneva. Žal so bile predstave slabo obiskane, saj so bili gledalci navajeni lahkih predstav z domačimi igralci.³¹

Posebno zabavo so Celjanom domači igralci pripravili s predstavo Veliki celjski Orfej. Kdo je bil režiser prve celovečerne uprizoritve predstave kabareta v Celju 7. julija v Narodnem domu, nisem mogla ugotoviti. Kot trdi Fedor Gradišnik, je predstavo režiral Rafko Salmič v organizaciji Celjskega pevskega društva.³² Predstava je dobila ime po znanem kabaretnem gledališču Grazer Orpheum, ki je delovalo v Gradcu poleg Drame in Opere. Veliko dvorano Narodnega doma so opremili z mizami v parterju, na balkonu in galerijah, kajti za kabaret je značilno, da je celotno prizorišče oder in se igralci skozi igro in petje gibljejo med občinstvom. Na sporedu je bila objavljena tudi Celjska pesem z znamenitimi dialogi med

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ Fedor Gradišnik, *Usodne posledice gostovanja celjskega dijaškega gledališča leta 1907 v Šentjurju pri Celju*, *Celjski zbornik 1969/1970*, str. 385–399.

³² Gradišnik F., *Uprizoritev prve celovečerne predstave kabareta v slovenski gledališki zgodovini*, *Celjski zbornik 1971/1972*, str. 441–450.



celjskimi damami in gospodi, ki jo je verjetno za to priložnost napisal in uglasbil Fran Korun - Koželjski.³³

Iz zapisnikov sej Celjskega pevskega društva je razvidno, da so bile razmere še vedno slabe. Ljubljanski igralec Danilo je uvidel, da gledalce pritegnejo lahke operete, zato je mislil z ljubljanskimi člani Opere prirediti v Celju operetni večer. Toda do tega večera zaradi nasprotovanja ravnatelja Opere ni prišlo, zato pa so med 19. in 24. majem 1908 organizirali predstave ljubljanskega gledališča. Uprizorili so Mamsell Nitouche in Cankarjevo Pohujšanje. Domovina je poročala, da je bila dvorana napol prazna.³⁴ Kako razočarani so igralci zapuščali Celje, vidimo po kupletu, ki ga je Celjanom zapel Josip Povh.

Igralci skoraj vsi
ljubljski smo prišli
v Celje kavam krasno,
da tu gostujemo,
da nudimo vam kaj,
kar drami vas iz spanja
kar vzame vam nemir
in narodni prepir.

A tri predstave
so skoraj prazne bile -
mesto občinstva
stoli tam stoje.

Vrag vas oderi
ob vznožju celjskih gor -
vsi raje gremo
zdaj v Maribor!³⁵

Celjsko pevsko društvo je sklenilo na svoji seji 9. oktobra 1908, da mora ponovno začeti z gledališkimi predstavami, zato so se začeli pogajati z Rafaelom Salmičem, ki je že prej postavil določene pogoje, pod katerimi bo ponovno sprejel režisersko mesto. Iz zapisnikov Celjskega pevskega društva vidimo, da je postal Rafael Salmič ponovno predsednik društva in režiser gledaliških predstav.

Že 1. novembra 1908 so domači igralci uprizorili Wilbrandtovo dramo Svetinova hči, s katero so prekinili skoraj dveletno mrtvilo in oživili slovensko gledališče v Celju. V tem burnem letu 1908, ko so bili po vsem spodnještajerskem izgredi proti Slovencem, se je

³³ *Zloženko s sporedom hrani Oddelek za posebne zbirke, dokumentacijo in raziskovalno delavnost Osrednje knjižnice Celje.*

³⁴ *Fedor Gradišnik, Usodne ..., n.d., str. 385 - 399.*

³⁵ *Prav tam.*



narodna zavest močno dvignila. Celjsko pevsko društvo je pripravljalo v tej sezoni Levstik - Govekarjevega Martina Krpana. Predstavo so v začetku prepovedali "z ozirom na javno varnost", vendar so jo po pritožbi vseeno dovolili. 22. november 1908 je bil za Slovence velik praznik. Domovina je poročala, da je bil obisk tako velik, da je bila dvorana Narodnega doma premajhna za vse, ki so si hoteli predstavo ogledati. Martina Krpana je igral Rafko Salmič, ki je na odru jahal pravega konja. Ivan Rebek je igral Brdavsa, ki mu je ta vloga zaradi postave in barve glasu zelo pristojala. Zaradi velikega zanimanja so morali igro ponoviti.³⁶

Zaradi pomanjkanja pevcev je bilo v sezoni 1909/1910 v veliki dvorani Narodnega doma več gledaliških predstav. V zapisniku Celjskega pevskega društva je tajnik društva Miloš Štibler zapisal, da so v tej sezoni igrali 11 predstav, od tega igro Starinarnica v novozgrajenem Sokolskem domu v Gaberjah. Prva predstava v Narodnem domu je bila enodejanka Na mostu, ki so jo zaigrali na veselici Zveze narodnih društev 8. septembra 1909. Druga je bila 14. novembra Vražja misel, sledile so ji Žetev, Deseti brat, Na Osojah... Zanimivo je, da so se lotili celo Gogoljevega Revizorja.³⁷

Nov polet in razvoj doživi slovensko gledališče v Celju z ustanovitvijo samostojnega Dramatičnega društva. Na seji Celjskega pevskega društva 18. junija 1910 v Narodnem domu je tajnik društva Miloš Štibler predlagal: "Ustanovi naj se samostojno dramatično društvo."³⁸ Predlog je bil soglasno sprejet. Ustanovitvi sta nasprotovala le Celjska posojilnica kot lastnik dvorane in okrajno glavarstvo, ki je na vse načine zavlačevalo potrditev pravil novega slovenskega društva. Nemci v Celju so se dobro zavedali narodno prebudne vloge slovenskega gledališča. Slovenske gledališke predstve v Narodnem domu so pomenile pomembno orožje proti germanizaciji slovenskega življa v Celju in njegovem zaledju, zato so Nemci videli v njih nevarnega nasprotnika. Vse te nevšečnosti pa niso prekinile gledališke sezone, ki se je to leto še nadaljevala pod okriljem Celjskega pevskega društva.³⁹ Fedor Gradišnik je v svojem članku ob otvoritvi obnovljenega poslopja Mestnega gledališča zapisal: "Z ustanovitvijo Dramatičnega društva je dobilo Celje končno ustanovo, ki je odslej vodila vso gledališko dejavnost ter s tem prevzela tudi pred zgodovino vso odgovornost za svoje pomembno poslanstvo".⁴⁰

Sezona se je začela 1. decembra 1910 z Wildratovo igro Svetinova hči in končala po nekaj uspešnih uprizoritvah Blumentalovih del z Anzengruberjevim Krivoprisežnikom. Zanimivo je bilo tudi gostovanje mariborskega Dramatičnega društva v Narodnem domu 23. aprila 1911, ko so v režiji bivšega igralca iz Celja zaigrali zgodovinsko igro W. Baretta V

³⁶ Milan Četina, *Spomini na nekdanje Celje, Martin Krpan na odru, Lepo mesto, 1963, št. 2, str. 4.*

³⁷ Branko Gombač, *Slovenska in tuja dela od 16. septembra 1849 do 24. aprila 1954, Gledališki list M.G. Celje za leto 1953/54, str. 266-325.*

³⁸ ZAC, CPD, A.Š. 1-3.

³⁹ *Slovenski narod, 3. 10. 1911.*

⁴⁰ Fedor Gradišnik, *Pregled gledališke tvornosti v Celju od prvih začetkov leta 1848 – 1945, Gledališki list MG. Celje, sezona 1952/1953, št.8, str. 195-224.*



znamenju križa. Številni gledališki ansambel iz Maribora, ki je štel 60 oseb, je v sodelovanju pevskega zbora Glasbene matice in Narodne godbe iz Celja pripravil res lep večer.⁴¹

Sezona 1911/1912 se je pričela 5. novembra 1911 s Hawelovo ljudsko igro Bleda žena Skrb, ki pa ni doživela pričakovanega uspeha ne pri kritikih ne pri gledalcih. Vsekakor so bili gledalci bolj zadovoljni s plesno pantomimo Josipa Ipvavca Možiček, ki so jo izvedli 4. februarja 1912. Režiral jo je avtor sam ob pomoči Rafaela Salmiča. O predstavi je objavil obširno kritiko dr. Anton Schwab v Slovenskem narodu in v njej zapisal, da sta oba, režiser in Salmič, svoje delo dobro izpeljala.⁴²

Druga sezona Dramatičnega društva ni bila takšna, kot je pričakoval Rafael Salmič. Uspele so samo lažje veseloigre in krajše predstave, ki so bile po okusu občinstva. Dvorana Narodnega doma je bila ob uprizoritvah zahtevnejših dramskih del skoraj vedno zelo slabo obiskana, zato so repertoar vse pogosteje prilagajali predvsem okusu občinstva.

V zadnji sezoni pred prvo svetovno vojno se je Salmič iz užaljenosti umaknil iz gledališkega življenja, čeprav je formalno še vodil Dramatično društvo.⁴³ Po ukinitvi Slovenskega deželnega gledališča v Ljubljani leta 1913 so ostali praktično vsi člani tega gledališča na cesti. Razkropili so se po vseh gledališčih. Tako je v Celje prišel Josip Molek, ki sta ga kot režiserja skupaj angažiral mariborsko in celjsko Dramatično društvo. V Celju je režiral osem predstav, vendar užaljeni Salmič ni niti enkrat nastopil v Molekovi režiji.

Prva gledališka predstava v Narodnem domu v zadnji sezoni pred prvo svetovno vojno, ki so jo uprizorili 25. oktobra 1913, je bila burka v treh dejanjih Thomasa Brandona Charlejeva tetka, druga pa burka v štirih dejanjih Halbejeva Mladost. Dobro je bila obiskana 23. novembra uprizorjena burka Dva srečna dneva. Molek je kasneje poskušal dvigniti repertoar na višjo umetniško raven predvsem z uprizoritvijo španske drame E. Guimera V dolini. Kljub odlični uprizoritvi in dobrih igralskih kreacijah je bil tudi tokrat obisk skromen. Molek je poskusil še enkrat z Degelyjevo komedijo Če frak dobro pristoji, ki so jo z uspehom igrali na vseh avstrijskih in nemških odrih. V slovenski jezik jo je prevedel Vinko Vošnjak. Tokrat se ni zmotil, saj je bila dvorana Narodnega doma zadovoljivo zasedena.

Opogumljen z uspehom je Molek tvegala še enkrat, in sicer 18. januarja 1914, ko so uprizorili dramo nemškega pisatelja Sudermanna Čast. Kot ugotavlja poročevalec v Slovenskem narodu, je bilo to težko delo sicer zelo dobro izvedeno, vendar pred skoraj prazno dvorano. Slabo obiskane gledališke predstave v Narodnem domu so izpraznile blagajno Dramatičnega društva, zato je Rafael Salmič kot predsednik, da bi rešil društveno blagajno, posegel v repertoar tekoče sezone. Tako so 2. februarja 1914 uprizorili v Salmičevi režiji Legionarje in velika dvorana Narodnega doma je bila ponovno zasedena do zadnjega

⁴¹ Slovenski narod, 19. 2. 1912.

⁴² Slovenski narod, 25. 4. 1911.

⁴³ Fedor Gradišnik, *Zadnja sezona celjskega Dramatičnega društva 1913/1914 pred izbruhom prve svetovne vojne, Dokumenti SG, knj. 4, Ljubljana, 1968, str. 38-53.*



Slika 2: Celjski salonski orkester je sodeloval na mnogih prireditvah, predvsem na zabavah in veselicah. Fotografija je iz leta 1912. (Fototeka oddelka za domoznastvo Osrednje knjižnice Celje.)



kotička. To se je poznalo tudi v gledališki blagajni. S tem je Rafael Salmič še enkrat več dokazal svoje gledališko mojstrstvo. Še vedno je veljala njegova trditev, da je bilo v Celju takrat še malo takšne publike, ki bi z enakim zadovoljstvom gledala dramo in manj zahtevne "ljudske igre".

Že 8. februarja je v Celju z uspehom zaigralo tudi mariborsko Dramatično društvo z burko Ubogi možiček. Drama Hermanna Sudermanna Tiha sreča, s katero so Celjani gostovali v Mariboru, pa na domačem celjskem odru ni bila dobro sprejeta. V tem zadnjem gledališkem letu pred razpadom dvojne monarhije, ki so ga zaključili ljubljanski igralci, se je z igro Tihotapci od celjskega občinstva poslovil tudi Josip Molek.

Sledila je vojna in prekinila živahno gledališko dejavnost zadnjih let. Za nekaj časa je utihnila slovenska beseda, ki je na odru Narodnega doma dolga leta vlivala upanje na boljši jutri Celjanom in okoličanom. Dvorano Narodnega doma so zasedli vojaki, ki so imeli v Narodnem domu svojo bolnišnico. Gledališko življenje v Celju pa je ponovno zaživelo po vojni, takrat že v stavbi celjskega Mestnega gledališča.

VELIKE NARODNE SLAVNOSTI

Otvoritev Narodnega doma in blagoslovitev sokolske zastave

V začetku leta 1897 je bila gradnja Narodnega doma že pri kraju. Posojilnica bi lahko stavbo otvorila že pozimi, vendar je na prošnjo Celjskega Sokola preložila otvoritev na poznejši čas. V aprilu so se odločili za skupno prireditev otvoritve Narodnega doma in blagoslovitve zastave Celjskega Sokola. Sestavili so skupni odbor za pripravo slavnosti. Posojilnica je prevzela stroške godbe in banketa. Na mestni urad in okrajno glavarstvo so naslovili prošnje, vendar so ti prireditvam nasprotovali. Najbolj sporen je bil sprevod z razvitimi prapori do Narodnega doma in od njega do veseličnega prostora pri Spodnjem Lanovžu. Sprevod po mestu in sprejemanje s kočijami na železniški postaji so sicer Nemci preprečili, vendar je bilo kljub vsemu zelo veliko gostov, ki so prihajali v Narodni dom po drugih poteh. Za slavnost sta bila določena sobota, 7. in nedelja, 8. avgusta. Program slavnosti se je počasi izoblikoval na sejah slavnostnega odbora.

Prvi večer je bila v veliki dvorani Narodnega doma slavnostna akademija, na kateri je režiser ljubljanskega gledališča Innemann prebral prolog Antona Funtka. Prolog, ki je bil objavljen tudi v Domovini, so prebrali v okrnjeni obliki. Namestništvo je namreč črtalo besedilo na dveh mestih, "oj Celje, belo Celje, stolica slovenske Štajerske" in "na svoji zemlji mi smo gospodarji, a tujec bodi gost, nikdar gospod!". Ljubljansko Dramatično društvo je zaigralo veseloigro Vrchlickega V Diogenovem sodu v prevodu Frana Gestrina. Preostali del večera je bil posvečen glasbi. Igrala je Zagrebška Vatrogasna godba in zapeli so trije pevski zbori. Iz Ljubljane sta prišla kvartet Ilirija in zbor Slavec, iz Šentjurja pa mešani pevski zbor. Spored je bil pester.

Drugega dne so se zbrala vsa društva v Narodnem domu, od koder so odkorakala na



slavnostni prostor, kjer je opat Ogradi blagoslovil zastavo Celjskega Sokola. Po obredih zabijanja žeblice v zastavo in po pozdravih kumici zastave in stikih zastav so se društva vrnila v Narodni dom k odkritju spominske plošče in slovesni otvoritvi stavbe.⁴⁴

Blagoslovitev zastave Celjskega pevskega društva

Naslednja velika narodna slavnost v Celju je bila blagoslovitev zastave Celjskega pevskega društva ob 50 - letnici vladanja cesarja Jožefa I., ki je potekala 13. 14. in 15. avgusta 1898. Sodelovala sta Celjski Sokol in Slovensko pevsko društvo iz Ptuja. Tudi ta slavnost je bila zamišljena v velikem obsegu. Zastava z napisom "*Kdor naš si, z nami poj!*" je bila viden znak društva, ki je vabil vse narodno zavedne k sodelovanju. Društva so se dogovorila za naslednji program:

Prvi dan, 13. avgusta zvečer, in 14. avgusta dopoldan so sprejemali goste, ki so se zbirali potem v Narodnem domu. Iz Narodnega doma naj bi potem z zastavami in godbo odkorakali po glavnih mestnih ulicah k Sv. Jožefu, kjer bi po sv. maši sledil obred blagoslovitve zastave, zabijanja žeblice v zastavo in pozdrav kumici zastave Adeli Dečko, soprogi dr. Ivana Dečka. Pri obredu naj bi pel oktet Celjskega pevskega društva. Udeleženci slavnosti naj bi se vrnili v Narodni dom, kjer bi popoldne potekal redni letni občni zbor in koncert ptujskega Slovenskega pevskega društva. Koncert pod vodstvom Frana Gerbiča naj bi spremljala Vojna veteranska godba iz Zagreba. Tretji dan, 15. avgusta, je bil na sporedu izlet na Teharje z nastopi posameznih društev. Program je bil odobren, toda brez javnih nastopov z zastavami na mestnem ozemlju. Kljub pritožbam mestni urad ni popustil in društva so morala k Sv. Jožefu po stranskih ulicah do okoliške občine, kjer so potem razvila zastave in v spremstvu godbe odkorakala na slavnostni prostor. Podobno so se vračala.

Program je bil skoraj v celoti izveden. Že zvečer 13. avgusta je Celjsko pevsko društvo zapelo podoknico kumici zastave, ki jo je pozdravil dr. Karlovšek. Zvečer se je razvila v Narodnem domu zabava. Drugo jutro je bil Narodni dom okrašen s cesarskimi in slovenskimi zastavami in slavje se je začelo s cesarsko himno in s slovansko Naprej, zastava slave. Sprevod gostov, domačih društev in okoliških Slovencev je krenil k Sv. Jožefu. Po maši so blagoslovili zastavo z Aškerčevim geslom "*Kdor naš si, z nami poj!*" Na isti način so se potem vrnili. Zvečer je bil koncert ptujskega Slovenskega pevskega društva. Slavnost se je potem zaključila s plesom. Zaradi neznanega vzroka pa je odpadel izlet na Teharje.

Slovenska slavnost pa je sprožila pravo divjanje Nemcev po mestu in pred Narodnim domom, zato sta udeležence morali varovati celo žandermerija in vojska. Neki orožniški stražmojster je ob tem moral aretirati znanega celjskega pretepača Oechsa in ga izročiti okrožnemu sodišču, ki ga je kasneje tudi obsodilo.⁴⁵

⁴⁴ "Vabilo na veliko narodno slavnost katera se bode vršila povodom otvoritve »Narodnega doma« v Celji in blagoslovljenja zastave telovadnega društva »Celjski Sokol« dne 7. in 8. avgusta 1897." Vabilo hrani Oddelek za posebne zbirke dokumentacijo in raziskovalno dejavnost Osrednje knjižnice v Celju.

⁴⁵ Hedvika Zdovc, *Pevsko slavje v Celju 1898*, Celjski zbornik, 1989, str. 321–329.



Obisk čeških študentov v Celju

Podobni dogodki so se v Celju ponovili naslednje leto, 9. in 10. avgusta 1899, ko so češki študenti pod vodstvom Vladimira Hraskega obiskali Celje. Ko so 9. avgusta prispeli z vlakom v Celje, so jih Nemci napadli že na železniški postaji. Pod zaščito žandarmerije jim je le uspelo prispeti do Narodnega doma. Popoldne so celjski Slovenci s svojimi gosti odšli na Stari grad, od koder se je razlegala slovanska pesem. Zvečer je bila v Narodnem domu prireditev s pevskimi in godbenimi točkami, kjer so sodelovala razna narodna društva.

Na koncertu je igrala narodna godba pod vodstvom Koruna in slovanske pesmi sta ob burnih pozdravih pela moški in mešani pevski zbor. Telovadne točke so zaradi slabega vremena odpadle. Večer so zaključili s prosto zabavo in plesom.⁴⁶

Obisk Akademskega tehničnega društva Triglav iz Gradca v Celju

4. in 5. junija 1898 je priredil Triglav izlet v Celje in Šoštanj. Prvi dan so obiskali Celje. Častni član Triglava Anton Aškerc jim je napisal pozdravno pesem, ki je bila objavljena v knjižici ob 30-letnici Akademskega tehničnega društva Triglav. Drugi verz se glasi:

*"Z odprtimi rokami danes Vas
sprejemlje domovina mati naša,
predragi akademiki slovenski!
Iz krajev tujih prišli ste domov,
na zemljo našo ste stopili danes,
obiskat prišli domovino
in stiskat roke svojcem, bratom, sestram."*

Narodni dom jih je pričakal okrašen z zastavami in celjske Slovenke so jih z balkona obsipale s cvetjem. Na banketu se je zvrstilo več slavnostnih govornikov, med katerimi naj omenim Antona Aškercera. Zvečer je Triglav priredil v veliki dvorani Narodnega doma koncert. Igral je njihov orkester pod vodstvom Josipa Ipavca, ki je zaigral tudi spevoigro Benjamina Ipavca Tičnik. Po koncertu je Kamila Baševa pripela na njihovo zastavo trak z Aškercčevim verzom:

*"A tale nežni trak
vezi vam tiste bodi znak,
ki spaja srca naša, našo kri,
ki nas ovija, veže, družji nam moči,
ko gremo v boj
za narod svoj
in za pravico,
za luč in za resnico."*

⁴⁶ Janko Orožen, *Zgodovina Celjskega Sokola, Celje, 1940, str. 54-57. Glej tudi Domovino 1899.*



1862 50-LETNICA 1912

NARODNE ČITALNICE V CELJU
V NEDELJO, 14. APRILA 1912

SPORED VEČERNE SLAVNOSTI:

1. Fučik: Nastop gladijatorjev. Slavnostna koračnica. Igra „Celjski salonski orkester“ pod vodstvom g. D. Seiferti-a.
2. * * *: alegorija.
3. D. Seifert: Denec jugoslovanskih narodnih pesmi. Igra „Celjski salonski orkester“.
4. Anton Aškerc: „Zlatorog“, V. slika: Divji lovec solncu. Deklamacija. — Prednoša gosp. Rafko Salmič.
5. Bizet: fantazija iz opere „Carmen“ za glasovir in harmonij. Proizvajata gospica Zdenka Drečkova in g. Juro Detiček.
6. O. Dev: Hrepenenje. Poje „Čitalniški pevski zbor“ pod vodstvom gospoda Cirila Pregelj.

~~~~~ KRATEK ODMOR ~~~~~

7. f. Gaal: Denec ruskih narodnih pesmi. — Igra kvintet „Celjskega salonskega orkestra“.
8. Daclav Šteh: Malomestne tradicije. Deseloigra v enem dejanju. — Prevel D. M. Zalar. — Uprizorja „Celjsko dramatično društvo.“

OSEBE:

Tomaz Žakelj, občinski svetovalec

Rozika, njegova hči

Zgonec, urednik časopisa „Iskra“

Tone Srebot, tajnik „Narodne čitalnice“

Filip Ščuka, tajnik „Bralnega društva“

Leonora Klepčeva

Strel, sluga iz knjižotrnice

Dejanje se vrši v manjšem mestu v sedanjem času.

9. I. Koilar: Ciganski valček. Igra „Celjski salonski orkester“.
10. fl. Nedved: Zvezna. — Poje „Čitalniški pevski zbor“.
11. D. Parma: Amaconke. Igra „Celjski salonski orkester“.

Začetek ob 7. uri zvečer.      Konec ob 10. uri zvečer.

Po končanem sporedu: Ples in ljudska slavnost.

Igra Narodna godba.      ODBOR

Slika 3: Spored večerne slavnosti praznovanja 50-letnice Narodne čitalnice v Celju.  
(Spored hrani Zgodovinski arhiv v Celju.)



Po koncertu so se gostje in domačini zavrteli ob plesni glasbi.

Drugič je trak pripela na zastavo Triglavanov 4. 2. 1906 Marta Hraševčeva ob praznovanju društvene 30 - letnice v Celju. Ko so prispeli Triglavani s svojimi gosti v Celje, so jih celjski Slovenci prisrčno sprejeli. Popoldne je bila v veliki dvorani Narodnega doma proslava, na kateri so se vrstili govori in napitnice s čestitkami društvu za njihov jubilej. Zvečer so priredili koncert, kjer je nastopil društveni pevski zbor in celjska narodna godba, ki je igrala tudi pri zaključku večera s plesom.<sup>47</sup>

### Praznovanje 50 - letnice Narodne čitalnice v Celju

V nedeljo, 14. aprila 1912, je celjska Narodna čitalnica slovesno proslavila svojo 50 - letnico. Dopoldne je na slavnostnem zborovanju govoril predsednik društva dr. Josip Sernek pred zastopniki skoraj vseh spodnještajerskih čitalnic in drugih društev. Ilustrovani narodni koledar je leta 1913 zapisal: "*Celjski Narodni dom se je za sprejem milih gostov primerno okrasil. Zvečer istega dne smo slišali v veliki dvorani dober koncert, videli krasno alegorijo in dobro gledališko predstavo, občudovali petje, recitacijo iz Aškerčevega 'Zlatoroga'. Oživele so v čitalnici vse tiste lepe umetnosti, ki so danes našle svoje ognjišče v drugih posebnih društvih. Resnično, petdesetletnica celjske čitalnice je bil lep, primerno slavljen in za spodnještajerske Slovence več kot znamenit jubilej.*"<sup>48</sup>

### Koncerti

Slovence je še zlasti povezovala slovenska pesem, saj brez nje ni bilo nobene prireditve in zabave. Tisti Slovenci, ki so prej peli v mešanih slovensko-nemških zborih, so po ustanovitvi čitalnice ustanovili čitalniški zbor. Zbor je vadil le za priložnostne nastope, sistematično pa petja ni gojil.

Pod okriljem čitalnice je bila v letih 1898/1899 ustanovljena Narodna godba kot protiutež nemškemu Musikvereinu z mestno kapelo, ki je igrala na koncertih in plesih. Vadila je v mansardnih prostorih Narodnega doma. Razdeljena je bila na godbo na pihala, ki so jo imenovali "*godbeni odsek Narodne čitalnice*", in godalni, imenovan "*salonski*" orkester.<sup>49</sup> Celjsko pevsko društvo, ustanovljeno leta 1895, je imelo svoj zbor in dramatični odsek. Svoj zbor je imelo tudi Delavsko podporno društvo, ki ga je leta 1900 ustanovil zdravnik in skladatelj dr. Schwab.<sup>50</sup> 40-članski moški zbor je samostojno deloval do leta 1905, ko se je velik del zbora priključil zboru Celjskega pevskega društva.

<sup>47</sup> Jakob Kelemina, Šandor Hraševc, Srečko Serajnik, Akademsko tehnično društvo »Triglav«, Njegov razvoj in zgodovina tekom 30. let, v Ljubljani, 1906.

<sup>48</sup> Petdesetletnica celjske Narodne čitalnice, Ilustrovani narodni koledar 1913, str. 155-157. V ZAC, v zbirki dr. Radovana Brenčiča je ohranjen tudi spored večerne slavnosti.

<sup>49</sup> Ob 75-letnici ustanovitve Narodne godbe, Lepo mesto, 1974, št. 1, str. 8-9.

<sup>50</sup> Gustav Grobelnik, Golar-Schwab: Delavska budnica, 1901 (zapis ob 80-letnici), Celjski zbornik 1982/1983, str. 133-235.





V Celju so na prelomu stoletja delovali še tamburaški zbori, saj je veljalo igranje na tamburice za pravo narodno glasbo. Svoj tamburaški zbor je imel v duhu tedanjega časa tudi Celjski Sokol. Zbor je bil ustanovljen na prvem sokolskem zabavnem večeru 11. decembra 1892. Moškemu tamburaškemu zboru so se že naslednje leto pridružile tudi ženske, ki so postale prve članice Celjskega Sokola. Zbor ni manjkal skoraj na nobeni sokolski prireditvi, priredil pa je tudi nekaj samostojnih koncertov. Tamburaški zbor je aktivno deloval do leta 1900, po letu 1904 je tamburice prevzelo Delavsko podporno društvo.<sup>51</sup>

Vse to razgibano glasbeno življenje ni zadoščalo. Pokazala se je potreba po višji glasbeni izobrazbi, ki bi ustrezala slovenski glasbeni kulturi. To vrzel je zapolnila Slovenska glasbena šola, ki je začela delovati leta 1908 v Narodnem domu kot podružnica ljubljanske Glasbene matice.<sup>52</sup>

Celjsko pevsko društvo, Narodna čitalnica in Celjski Sokol so še pred slovesno otvoritvijo Narodnega doma uporabljali dolgo pričakovane prostore za razne prireditve. Tako je Celjsko pevsko društvo že 15. maja 1897 priredilo pevski večer v gostilniških prostorih Narodnega doma.<sup>53</sup> Tamburaški zbor Celjskega Sokola je 20. junija 1897 v veliki dvorani Narodnega doma priredil svoj I. tamburaški koncert, pri katerem so sodelovali še gosti iz Žalca in Ptuja. Na sporedu so bile Broževe skladbe, eno Farkaševo in Zajčevo pa so zaigrali v spremljavi klavirja. Zbor pod vodstvom dr. Hinka Šukljeta je navdušil poslušalce, ki so do zadnjega napolnili dvorano.<sup>54</sup>

V Celju je bilo še posebej zanimivo avgusta 1897. V času, ko so v celjski okolici potekale vojaške vaje, so bili redni gostje v Narodnem domu, predvsem v njenem gostinskem delu, vojaki 2. bosansko-hercegovskega pešpolka. V zahvalo vrlim Celjanom je njihova vojaška godba 31. avgusta v Narodnem domu pripravila veličasten koncert.<sup>55</sup>

Prvi večji koncert v naslednjem letu je pripravilo Celjsko pevsko društvo, ko je "v nedeljo dne 17. malega travna 1898 v veliki dvorani Narodnega doma" gostovala znamenita pevka Bronislava Wolska.<sup>56</sup> Na ohranjenem vabilu lahko razberemo, da "pri koncertu sodeluje iz posebne prijaznosti gospa Bronislava Wolska, koncertna pevka iz Dunaja, ter slavni tamburaški klub Celjskega Sokola pod vodstvom gospoda dr. Hinko Šuklje-ja. Gospico Wolsko spremlja na glasovirju gospa Debelakova."<sup>57</sup> Bronislava Wolska, imenovana tudi "apostolica slovanske pesmi", je zapela s svojim polnim altom poleg pesmi različnih slovanskih narodov tudi dve Gerbičevi pesmi. Mešani pevski zbor pod vodstvom dr. Ravniharja je zapel slovenske narodne pesmi, moški zbor pa je moral Juvančevega Pastirja celo ponavljati. Na prireditvi je sodeloval tudi tamburaški zbor, in sicer z Ipavčevima pesmima Tam za goro in Mrak, ki jo je za ta namen priredil dr. Schwab.

<sup>51</sup> Orožen J., *Zgodovina...*, n.d., str. 24-25 in 65-66.

<sup>52</sup> Ivan Mlinar, *Glasbena šola v Celju 1908-1941*, *Celjski zbornik 1973/1974*, str. 457-464.

<sup>53</sup> *Domovina*, 24. 5. 1897.

<sup>54</sup> *Domovina*, 4. 6. 1897 in 18. 6. 1897; Orožen J., *Zgodovina...*, n.d., str. 36-37.

<sup>55</sup> *Domovina*, 3. 9. 1897.

<sup>56</sup> *Domovina*, 25.3. 1898.

<sup>57</sup> *ZAC, MOC I, A.Š. 83/3612; Domovina*, 8. 4. 1898, 15. 4. 1898 in 13. 5. 1898.



S tem svojim prvim koncertom je Celjsko pevsko društvo naredilo korak naprej in pokazalo, "da si je svesto svoje prave naloge." O koncertu je v večih številkah obširno poročala Domovina. Že 22. maja 1898 je priredilo Celjsko pevsko društvo Besedo v korist Katoliškega podpornega društva. Sodeloval je Tamburaški klub Celjskega Sokola in mešani ter moški zbor s podobnim sporedom kot ob svojem prvem koncertu.<sup>58</sup>

Poseben dogodek je bil tudi obisk Triglavanov, ki so priredili v Narodnem domu tudi koncert in koncert Slovenskega zbora iz Ptuja<sup>59</sup> ob blagoslovitvi zastave Celjskega pevskega društva.<sup>60</sup>

Godbeni klub Narodne čitalnice je priredil 2. februarja 1899 orkestralni koncert, katerega čisti dohodek je bil namenjen novoustanovljeni celjski Narodni godbi.<sup>61</sup> Mlada Narodna godba je 17. marca nastopila na Tyrševem večeru v restavraciji Narodnega doma. Na večeru so nastopili sokoli s telovadnimi točkami in svojim sokolskim oktetom, ki se je ob tej priložnosti prvič predstavil javnosti.<sup>62</sup>

10. marca 1899 je Narodna čitalnica priredila Komorni večer učiteljev Glasbene matice iz Ljubljane. Večer je izredno uspel, saj so bili nastopajoči mojstri na svojih glasbilih. Domovina je 17. 3. 1899 objavila obširno poročilo tega večera, kjer med drugim pravi, da je ostala dvorana Narodnega doma kljub izrednemu glasbenemu dogodku skoraj prazna. Po opisanem sporedu je v zadnjem odstavku pisec pohvalil klavir Martina Ropasa iz Celja, na katerem so igrali posamezne koncertne točke.<sup>63</sup>

Godbeni klub Narodne čitalnice je 11. junija 1899 ponovno priredil orkestralni koncert. "Izbrane in raznovrstne točke od nemškega valčka, poljske mazurke preko resnih opernih melodij pa do veleklasičnega Haydnovega koncerta so nam bile v poseben užitek". Posebno pozornost je vzbudila Predigra k opereti Tičnik, delo dr. Ipavca.<sup>64</sup> Naslednji koncert Celjske narodne godbe je bil 16. julija na dvorišču Narodnega doma. Celjska narodna godba se je ponovno odlikovala na koncertu, prirejenem v čast češkim gostom, in na Martinovem večeru, ki so ga priredila celjska narodna društva 13. novembra.

Da bi pridobil nove člane, je kapelnik godbe Fran Korun- Koželjski začel 15. decembra 1899 v Narodnem domu pouk za godala in pihala.<sup>65</sup> V istem času je bilo v Domovini (8. decembra 1899) objavljeno tudi vabilo na prve vaje pevskega zbora Delavskega podpornega društva. Kmalu je pevovodja dr. Anton Schwab zbral okoli sebe 40-članski moški pevski zbor. Vse to priča o živahni glasbeni dejavnosti v Celju.

<sup>58</sup> Domovina, 27. 5. 1898.

<sup>59</sup> Domovina, 10. 6. 1898.

<sup>60</sup> Zdovc H., Pevsko slavje..., n.d., str. 321–329.

<sup>61</sup> Domovina, 27. 1. 1899.

<sup>62</sup> Orožen J., Zgodovina..., str. 54.

<sup>63</sup> Domovina, 10. 3. 1899 in 17. 3. 1899.

<sup>64</sup> Domovina, 16. 6. 1899.

<sup>65</sup> Domovina, 8. 12. 1899.



Že pol leta kasneje, 17. junija 1900, sta na Prešernovi akademiji v Narodnem domu pela moški in ženski zbor Celjskega pevskega društva s koncertnimi točkami in v opereti Ob Vrbskem jezeru, kjer sta glavni vlogi zapela Anka Vrečarjeva in dr. Karlovšek. Celjska narodna godba pa je igrala v koncertnem delu večera in kot spremljava operete. Kapelnik Fran Korun je moral za to priložnost izpopolniti orkester.<sup>66</sup>

V tem prvem obdobju so sodelovali pevci Celjskega pevskega društva tako v zboru kot solisti v gledaliških predstavah, zlasti v igrah s petjem in raznih drugih prireditvah celjskih narodnih društev. Tudi po ustanovitvi samostojnega dramatičnega društva, ko je postalo Celjsko pevsko društvo resnično predstavnik celjske pevske kulture, je z vsemi svojimi pevske močmi sodelovalo z Dramatičnim društvom.

Konec leta 1900 je v Celjskem pevskem društvu nastopila majhna kriza, predvsem zaradi pomanjkanja denarja in stalne prikrite borbe s celjsko Narodno godbo, ki ni hotela nikjer sodelovati brez plačila. V obdobju do leta 1903 zelo napredoval dramatični odsek Celjskega pevskega društva, v letu 1903 pa je dosegel velik napredek tudi pevski zbor, predvsem po izvolitvi skladatelja Antona Lajevca za koncertnega pevovodjo.<sup>67</sup> V tem letu je pripravil koncert, "ki je razkril tako Lajevčeve pevovodske in skladateljske sposobnosti kot tudi velike glasovne zmožnosti zbora." Zbor je bil sestavljen iz mešanega zbora Celjskega pevskega društva, ki je bil pomnožen z dobrimi pevci iz okolice Celja in pevci zbora Delavskega podpornega društva. Na koncertu 12. julija 1903 se je Anton Lajevc prvič predstavil slovenskemu občinstvu s svojimi skladbami in dosegel izjemen uspeh, zbor pa je dosegel višek v poustvarjanju vokalne glasbe v tedanjem Celju. Na prireditvi sta sodelovala še solistka Jarmila Gerbičeva in celjska Narodna godba. Sijajen uspeh tega koncerta je imel velik vpliv tudi na zборе v okolici Celja, ki so na svoje sporede uvrstili skladbe Lajevca in Schwaba. Žal pa je Lajevc še isto leto zapustil zbor in mesto pevovodje je prevzel dr. Anton Schwab, ki je bil tudi pevovodja moškega zbora Delavskega podpornega društva. Na občnem zboru CPD 16. decembra 1903 so hoteli združiti oba zbora, vendar jim to (še) ni uspelo.<sup>68</sup> Moški zbor Delavskega podpornega društva je hotel ostati samostojen. Že v letu 1902 je Delavsko podporno društvo priredilo v veliki dvorani Narodnega doma uspeh koncert. Zbor je najprej zapel Delavsko budnico, ki jo je leta 1901 na besedilo Cvetka Golarja uglasbil Schwab. Med tretjo in četrto točko koncerta je CPD uprizorilo burko v enem dejanju Krojač Fips. V glavi sporeda, ki ga hranijo v Zgodovinskem arhivu Celje, je zanimivo geslo, ki govori:

*"Žulji na rokah naša so čast  
Pesem slovenska naša je slast."<sup>69</sup>*

Veliko slavnost s petjem, godbo in tombolo v Narodnem domu je priredilo Delavsko

<sup>66</sup> Plakat hranijo v ZAC, MOC I., A.Š. 89/5430.

<sup>67</sup> ZAC, CPD, A.Š. 1-3.

<sup>68</sup> Prav tam.

<sup>69</sup> ZAC, MOC I., A.Š. 94/3056.



podporno društvo tudi v letih 1903 in 1904.<sup>70</sup> Ko so 6. marca 1904 na odru Narodnega doma igrali Govekarjeve Legionarje, je dr. Schwab prvič združil zbor Celjskega pevskega društva in Delavskega podpornega društva. Skupaj so ubrano zapeli v zboru Legionarjev.

4. decembra 1904 je priredilo Društvo odvetniških in notarskih uradnikov iz Celja v korist podpornega sklada tega društva v veliki dvorani Narodnega doma velik koncert, kjer so sodelovali Celjsko pevsko društvo, Slovensko delavsko podporno društvo, celjska orglarska šola in polnoštevila celjska Narodna godba.<sup>71</sup>

Ohranjeni plakat v ZAC nas opozarja tudi na gostovanje češke umetnice Marije Herites, ki je 17. januarja 1903 v Narodnem domu zaigrala na gosli.<sup>72</sup> Mnogo glasbenih užitkov so Celjanom pripravili tudi gostje svetovno znanega ruskega narodnega pevskega zbora Nadine Slavjanske. Narodni dom je namreč 21. decembra 1904 gostil 40-članski zbor, ki je v sodelovanju z Balalajka orkestrom, osebno ga je vodila Nadina Slavjanski, nastopil v staroruskih nošah iz 16. in 17. stoletja.<sup>73</sup>

Čprav sta zbora Celjskega pevskega društva in Delavskega podpornega društva pogosto sodelovala, so bila med obema skupinama vidna stalna trenja in napetosti. Zato so 10. januarja 1905 sklicali skupno sejo, na kateri so nekako pridobili pevce Delavskega podpornega društva za sodelovanje s CPD.<sup>74</sup> Tako so lahko 1. junija 1905 priredili velik koncert, na katerem je nastopilo 57 pevk in pevcev.<sup>75</sup> O tem koncertu je obširno poročala Domovina 6. junija. Uspeh je ponovno zbudil zanimanje za petje v vrstah CPD. V zahvalo za uspeli koncert so priredili pevovodji dr. Schwabu na dvorišču Narodnega doma 17. junija častni večer, na katerem mu je Mila Sernečeva v imenu zbora izročila v spomin lepo izdelano taktirko.

Kljub uspehom so v letih 1906 in 1907 že omenjene ideološke, socialne in generacijske razlike med celjskimi Slovenci dosegale vrhunec in razbijale društveno enotnost. Najbolj se je to pokazalo v delovanju Celjskega pevskega društva. Pevski zbor tega društva ni hotel nastopiti na praznovanju 30 - letnice akademskega društva Triglav v Narodnem domu. Tako gledališko kot pevsko življenje je povsem zaspalo. Ne smemo pa pozabiti na Veliki celjski Orfej, uprizorjen v Narodnem domu julija 1907, ki je vsaj delno razbil društveno mrtvilo med celjskimi Slovenci.

Razmere so se kmalu izboljšale, saj je bilo leta 1911 ustanovljeno Dramatično društvo, ki je uspešno delovalo. Uspešno je delovala tudi Slovenska glasbena šola, ki je bila ustanovljena leta 1908 kot podružnica Glasbene Matice iz Ljubljane. Svoje prostore je imela pred prvo svetovno vojno v Narodnem domu. Vsako leto je priredila nekaj zelo obiskanih

<sup>70</sup> ZAC, MOC I., A.Š. 97/2879; A.Š. 101/3191.

<sup>71</sup> ZAC, MOC I., A.Š. 103/12614.

<sup>72</sup> ZAC, MOC I., A.Š. 97/478.

<sup>73</sup> ZAC, zapuščina dr. Radovana Brenčiča.

<sup>74</sup> ZAC, CPD, A.Š. 1-3.

<sup>75</sup> Domovina, 6. 6. 1905.



koncertov in javnih produkcij. Prvi koncert je priredila 7. marca 1909, kjer so igrali šolski orkester in mladi glasbeniki na posameznih glasbilih. Dr. Schwab je o koncertu obširno pisal v članku Glasba v Celju, ki ga je objavil Slovenski narod. Spored javne produkcije Glasbene šole, ki je bil v veliki dvorani Narodnega doma 5. julija 1912, kaže raznolikost glasbenih vrst. Kot instrumenta sta zastopana predvsem "gosli in glasovir".

Ob zaključkih šolskega leta so bile v Celju v navadi abiturientske slavnosti. Ena takšnih je bila tudi ob koncu šolskega leta 1908/09, ki so jo priredili celjski dijaki v veliki dvorani Narodnega doma. Spiritus agens celjskih dijakov je bil takrat Radovan Brenčič s svojim dijaškim Voglajna kvartetom.<sup>76</sup> Štiri leta kasneje (12. julija 1913) je na abiturientski veselici ob petju moškega in mešanega zbora Celjskega pevskega društva igral salonski orkester. Kot solist je nastopil znani violinist Nerat.<sup>77</sup>

Narodna godba je v tem času slabo delovala, zato sta se Radovan Brenčič in Vinko Vošnjak zavzela za njeno reorganizacijo. Po izvolitvi dr. Ernesta Kalana za predsednika godbenega društva in Vaclava Engererja za kapelnika leta 1913 je godba ponovno zaživela. Že 2. marca je priredila izpopolnjena Narodna godba koncert v Narodnem domu, na katerem so sodelovali tudi pevci. Narodni list je o dogodku zapisal: "Koncert znači prepород slovenske godbe in petja v Celju."<sup>78</sup> Sodelovala je tudi 8. junija 1913 na Schwabovem večeru, ki ga je priredilo Celjsko pevsko društvo. Na sporedu so bile Schwabove skladbe. Nastopila sta moški in mešani zbor ter solisti Ernest Vargazon, Branko Zemljič in Ema Lilek. Pevske točke je vodil dr. Anton Schwab osebno. Celjski Slovenci so mu poklonili v spomin na ta lep večer venec s trobojnico in srebrno kanglico.<sup>79</sup>

### Plesi in zabave

Zabavne večere in plesne prireditve so prirejala narodna društva v veliki dvorani Narodnega doma, v mali dvorani, ki jo je imela v najemu Narodna čitalnica, ali celo v čitalniških prostorih. Zabave so bile velikokrat tudi v gostilniških prostorih ali celo na dvorišču za Narodnim domom. Nekatera društva so imela v Narodnem domu svoje stalne prostore. Narodna čitalnica je imela v najemu štiri prostore, kjer je imela tudi svojo knjižnico, prostore pa so pogosto oddajali drugim društvom. Svoje prostore je imelo v Narodnem domu tudi Celjsko pevsko društvo, ki je največkrat uporabljalo oder v veliki dvorani. Celjski Sokol je gostoval v Narodnem domu do leta 1909, ko je dogradil Sokolski dom v Gaberjah. V tretjem nadstropju je imelo svojo društveno sobo tudi Društvo odvetniških in notarskih uradnikov (od 1. aprila 1898).

Tradicionalne zabavne prireditve v Narodnem domu so se vsako leto pričele že v začetku decembra z Miklavževimi večeri, ki so jih prirejala razna narodna društva. Običajno je bil to zanimiv večer s pevsкими in telovadnimi točkami, včasih pa so uprizorili celo kratko

<sup>76</sup> Mlinar I., *Glasbena šola...*, n.d., str. 457–464; Slovenski narod, 12. 3. 1909.

<sup>77</sup> Narodni list, 12. 7. 1913.

<sup>78</sup> Narodni list, 6. 3. 1913.

<sup>79</sup> Spored večera dr. Schwaba 8. junija 1913 hranijo v ZAC, zapuščina dr. Radovana Brenčiča.





enodejanko (na primer Miklavžev večer CPD 11. nov 1897). Na koncu je Miklavž obdaril otroke.<sup>80</sup>

Leta 1902 je namesto Celjskega pevskega društva izjemoma priredil Miklavžev večer Celjski Sokol, "ki je prinesel obilo veselja in zabave".<sup>81</sup>

31. decembra je prirejala Narodna čitalnica svoj tradicionalni Silvestrov večer z obsežnim sporedom. Običajno je sodelovalo Celjsko pevsko društvo s pevskim zborom in dramsko skupino, ki je nastopila največkrat s kakšno kratko veseloigro. Večkrat so sodelovali sokolski telovadci, ki so izvajali "žive slike" pod vodstvom Matije Benčana; kot na primer leta 1900 in 1901. Spored je zaključevala Benčanova alegorija, ki je predstavljala prihajajoče novo leto. Za svoje člane je Narodna čitalnica sredi decembra pripravljala tudi "čajeve večere", na katerih je lahko mladina tudi zaplesala.

Kmalu po novem letu se je začela plesna sezona, ki je trajala vse do srede marca. V tem predpustnem času so se vrstili plesi najbolj delavnih slovenskih društev tudi v Narodnem domu.<sup>82</sup> Najbolj obiskan vsakoletni ples je bil tradicionalni ples Narodne čitalnice sredi januarja. V februarju je prirejala ta tudi "družbinske večere", ki so z živahnim plesom trajali vse do jutra.

V veliki dvorani Narodnega doma pa so vsako leto pripravljali še elitne ples Narodne čitalnice v Celju. Prvi je bil 16. februarja 1897. Elitnost plesa so poudarjali tudi z vabili. Leta 1897 so na njih zapisali: "Vhod za vozove od cesarja Josipa trga, izhod na Ljubljansko cesto. Priti je gospodom v črni salonski obleki in dame v mali toaleti...". Brez vabila ni bilo mogoče vstopiti.<sup>83</sup>

Med najbolj priljubljene elitne plesne prireditve tistega časa je spadala maškarada Celjskega Sokola. Na pustno nedeljo je bil običajno ples v maskah, na katerega so vabili narodnjake od blizu in daleč. Dvorano in stopnišče so okrasili, za kar so običajno naprosili Srečka Magoliča. Za ples je igrala na prvih maškaradah vojaška godba 27. pešpolka iz Ljubljane, kasneje pa celjska Narodna godba. V letu 1899 so postavili prvič pred vhod stražarja, ki sta dovolila vstopiti samo povabljenim. Maškarada je včasih dobila svoje ime, tako se je imenovala leta 1904 Noč v Kairu, leta 1908 Na Balkanu in leta 1909 Postaja Triglav leta 2000. Priredili so jo v vseh prostorih Narodnega doma. Narodni dnevnik jo je opisal takole: "Turisti iz vseh krajev naše lepe Sp. Štajerske so prišli, da si ogledajo konečno postajo velike električne železnice na Triglav leta 2000, katere pa - niso videli. Odbor si je namreč dovolil samo dobro predpustno šalo..."<sup>84</sup> To pa ni motilo plesalcev, ki so se zabavali in plesali do jutra. Leta 1900 so po uspeli sokolski maškaradi, ki je bila to leto 25. februarja, objavili oglas v Domovini, kjer so vabili: "V sredo zvečer pa je v restavraciji Narodnega doma

<sup>80</sup> Domovina, 3. 12. 1897 in 10. 12. 1897.

<sup>81</sup> Orožen, Zgodovina..., n.d., str. 66.

<sup>82</sup> Janez Cvirn, Kri v luft in čreve na plot, Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja, Celje, 1990, str. 59.

<sup>83</sup> Domovina, 5. 2. 1897.

<sup>84</sup> Narodni dnevnik, 22. 2. 1909.





'Sanatorium mucorum' h kateremu se vabijo vsi mačkarji."<sup>85</sup> Sokolska maškarada je izostala samo enkrat, in sicer leta 1907. Na pustni torek je bil običajno plesni venček Celjskega pevskega društva, s katerim so se zaključile predpustne plesne prireditve.<sup>86</sup>

Večkrat na leto je Celjski Sokol v gostilniških prostorih Narodnega doma priredil zabavne večere "jour - fixe" za svoje člane in povabljene goste. Običajno je kak član Celjskega pevskega društva (R. Salmič, F. Perdan in dr.) izvedel kakšno humoristično točko. Po letu 1900 so namesto teh večerov prirejali telovadne večere z glasbo in predavanjem.<sup>87</sup> Velika sokolska veselica je bila 12. junija 1904 v vseh prostorih Narodnega doma in se je imenovala II. slovenski raj. Poleg celjske Narodne godbe so sodelovali še Celjsko pevsko društvo in Slovensko podporno društvo ter solista dr. Gvidon Serbec in R. Vrabl. Glavna točka veselice so bili sokolski telovadci, ki so prikazali vaje na bradlji in konju. Prvič so se predstavile z vajami s kijem celjske sokolice, ki so navdušile s svojim nastopom. Po Rossijevi veseloigri Poljub v režiji Rafka Salmiča pa se je začela prosta zabava s plesom.<sup>88</sup>

Mladina in dijaki so običajno plesali na plesnih vajah v čitalniških prostorih Narodnega doma in enkrat na leto kot zaključek plesne šole priredili plesni venček. Dijaki so svoje znanje plesa pokazali na vsakoletnih "abiturijskih slavnostih."

Marsikatero društvo je priredilo plesni venček ali veselico s kulturnim sporedom tudi mimo teh ustaljenih datumov. Ker so bile te prireditve vedno dobro obiskane, so zaslužili s tem za svoje delovanje prepotrebna sredstva.<sup>89</sup> Omenim naj samo nekatere: Celjsko pevsko društvo je 22. maja 1898 v veliki dvorani Narodnega doma priredilo veselico v korist Katoliškemu podpornemu društvu, veselici Ciril - Metodove družbe sta bili 20. junija 1902 in 8. julija 1906 na vrtu Narodnega doma, II. slovenski raj pa se je odvijal 12. junija 1904. 20. septembra 1908 je na vrtu Narodnega doma priredil Klub naprednih akademikov v Celju veliko narodno slavnost, katere čisti dohodek so namenili izgradnji sokolskega doma. Ciril - Metodovi podružnici sta priredili 5. januarja 1913 v vseh prostorih Narodnega doma Kmečki ples, na katerega so bili povabljeni celjski in okoliški Slovenci.<sup>90</sup> V zgornjih prostorih Narodnega doma Oje Zveza narodnih društev prirejala Oktobersko slavje, kjer je bila v skoraj vsakem prostoru urejena kavarna, gostilna, poskušnja vina ali piva. Prodajali so slaščice, cvetlice in suho robo. Veselica se je pričela že ob štirih popoldan z sporedom.<sup>91</sup>

Zanimivi so bili Martinovi večeri Celjskega pevskega društva. Po pestrem sporedu s pevske in dramske točkami se je večer zaključil s prosto zabavo, na kateri so izžrebali Martinovo gos. Domovina 18. nov 1898 poroča o Martinovem večeru, kjer se je prvič predstavila "Slovenska celjska godba" pod vodstvom A. Munde. "Dokaj smeju je obudilo

<sup>85</sup> Domovina, 27. 3. 1900.

<sup>86</sup> Domovina, 17. 2. 1899.

<sup>87</sup> Orožen J., Zgodovina..., str. 69.

<sup>88</sup> Plakat hrani ZAC, MOC I., A.Š. 101/6156.

<sup>89</sup> Cvirn J., Kri v luft..., n.d., str. 60.

<sup>90</sup> Narodni list, 3. 1. 1913.

<sup>91</sup> Narodni list, 25. 9. 1913; 2. 10. 1913 in 16. 10. 1913.

tudi srečkanje Martinove gosi, ki pa je bila le - raca."<sup>92</sup>

Kot vidimo, so imele vse zabavne prireditve tudi kulturni spored s pevskimi, godbenimi in dramskimi točkami. Le zaključevale so se s plesom, zato jih včasih težko ločimo na pevske prireditve, gledališke predstave ali samo zabave.

Pri pregledovanju zapisnikov društev sem zasledila veliko število raznih odhodnic, kjer so se poslavljali od svojih članov, ki so odhajali na druga delovna mesta, v druge slovenske kraje ali k vojakom. Nekaj je bilo tudi takih, ki so jih priredila društva svojim članom v čast ali v spomin. Tajnik Narodne čitalnice Janko Lešničar poroča v zapisniku o Vošnjakovem večeru, ki ga je priredila Čitalnica 9. marca 1912 "v počast in spomin odličnemu štajerskemu rodoljubu in politiku dr. J. Vošnjaku." Pel je čitalniški pevski zbor pod vodstvom učitelja Preglja Medvedovo Mili kraj ter Ipavčevi pesmi Lastovki v slovo in Slovenec sem. Igral je salonski orkester, dramatično društvo pa je uprizorilo Vošnjakovo enodejanko Svoji k svojim. O življenju in delu J. Vošnjaka je spregovoril Janko Lešničar.<sup>93</sup>

V Narodni dom je vabila tudi gostilna, ki je delovala pod okriljem Narodne čitalnice. Obiskovali so jo predvsem znani slovenski narodnjaki, ki v nemških lokalih niso bili zaželjeni. Srečevali so se ob kozarčku marčnega piva ali dobrega vina, postreženi so bili tudi z domačo hrano. Posebna ponudba gostilne v Narodnem domu je bila pojedina slanikov, in sicer vsako leto na svečnico.<sup>94</sup>

V spodnjem delu Narodnega doma pa so poleg gostilne in na dvorišču imeli svoje trgovine slovenski trgovci. Reklame in članki v Domovini vabijo v domače trgovine z geslom Svoji k svojim. V izložbi trgovine Karla Vaniča je večkrat visela tudi kakšna slika domačega slikarja. Domovina poroča o sliki Srečka Magoliča, ki jo je razstavil v izložbi svoje trgovine.<sup>95</sup> Tri velike portretne slike je razstavil v izložbi trgovine tudi J. Šubic.<sup>96</sup>

**Zaključek:** Narodni dom je bil skoraj v celoti zgrajen že v drugi polovici leta 1896. Vanj se je že vselila Narodna čitalnica, ki je dobila v najem štiri prostore. 29. oktobra je imela prvi redni občni zbor v novih prostorih. Tako se do konca leta vrstijo v čitalnični dvorani občni zbori Celjskega Sokola, Celjskega pevskega društva, Zveze slovenskih posojilnic v Celju, Moške in ženske podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda itd.

Zadnjo sobo so opremili z omarami in vanjo vselili knjižnico, ki je imela konec leta "1898 že 1000 knjig" (zapisnik Narodne čitalnice 14. oktobra 1898). Čeprav je stavba že opravljala svojo funkcijo, je bila svečana otvoritev šele 7. in 8. avgusta 1897, skupaj z blagoslovitvijo zastave Celjskega Sokola. Bila sta to dva razburljiva dneva, ko so celjski Nemci na vse načine ovirali to veliko narodno slavnost. Narodni dom je opravljal imenitno vlogo, saj je nudil streho večini narodnih društev. Celje je dobilo tudi prelep oder, na katerem so se vse do prve svetovne vojne vrstile številne slovenske gledališke in operne predstave. Prva zelo odmevna predstava na novem odru je bila že marca 1897 z gostovanjem

<sup>92</sup> Domovina, 18.11.1898.

<sup>93</sup> ZAC, Narodna čitalnica v Celju (1862-1927).

<sup>94</sup> Cvirn J., Kri v luft..., n.d., str. 46.

<sup>95</sup> Domovina, 21. 4. 1898.

<sup>96</sup> Domovina, 15. 3. 1901.



ljubljskega Dramatičnega društva in opero Rigoletto. Celjani so bili navdušeni, zato so Ljubljančani že v januarju 1898 ponovno gostovali, tokrat z Verdijevo Traviato.

Prvi gledališki ansambel v okviru Celjskega pevskega društva je vzgojil dr. Vladimir Ravnihar, ki pa je že leta 1901 zapustil Celje. Njegov naslednik Rafael Salmič je z dramatičnim odsekom Celjskega pevskega društva, ki se je po letu 1911 osamosvojil, uprizoril na velikem odru Narodnega doma zelo veliko dobro obiskanih predstav. Največji uspeh je dosegel z uprizoritvijo Ljudskih iger in burk s petjem in godbo. Zahtevnejše predstave gostujočega ljubljanskega gledališča so bile manj obiskane.

Na velikem odru Narodnega doma so se predstavila na koncertih tudi razna pevska in godbena društva. Zbor Celjskega pevskega društva je večkrat zelo uspešno nastopil. Leta 1898 je Celjsko pevsko društvo blagoslovilo zastavo na veliki narodni slavnosti v Narodnem domu s koncertom Slovenskega pevskega društva iz Ptuja. Svoj prvi vrh je zbor dosegel na koncertu leta 1903 pod vodstvom skladatelja Antona Lajevca. Po letu 1905 je dr. Anton Schwab iz zbora Delavskega podpornega društva in Celjskega pevskega društva sestavil močan zbor s skoraj šestdesetimi pevci. Zbori so nastopali tudi pri gledaliških predstavah in zabavah, kjer je sodelovala tudi celjska Narodna godba z godbenim odsekom in salonskim orkestrom. Godbeni odsek (godba na pihala) je v Narodnem domu priredil tudi nekaj samostojnih koncertov. Slovenska glasbena šola, ki je uspešno delovala v Narodnem domu od leta 1908, je s svojimi gojenci izpopolnila vrzel v glasbeni ponudbi.

Narodni dom je združeval Celjane in okoličane tudi na številnih plesnih in družabnih prireditvah. Tradicionalne plesne prireditve so bile Silvestrov večer Narodne čitalnice, sokolske maškarade in plesni venčki raznih društev. Že od druge polovice leta 1896 so imela v prostorih Narodnega doma razna društva svoje občne zборе, sestanke in politična zborovanja, na katerih so sprejeli mnogo pomembnih odločitev za življenje Slovencev v Celju pred prvo svetovno vojno. Vse te prireditve v Narodnem domu so pomenile močno orožje proti germanizaciji slovenskega prebivalstva v Celju in njegovem zaledju.

Prva svetovna vojna je prekinila živahno kulturno in društveno delovanje. Prostore Narodnega doma so zasedli vojaki, ki so tu organizirali vojaško bolnišnico. Narodni dom postane slovenski zopet v prevratnih dneh leta 1918.

### *Zusammenfassung*

## **ES WURDE GESUNGEN UND GETANZT - MIT EINEM WORT, MAN HAT SICH AMÜSIERT**

### **Kultur- und Unterhaltungsveranstaltungen bis zum Jahr 1914**

Das Nationalhaus wurde in der zweiten Hälfte 1896 schon fast fertig. Der Kulturverein bekam darin vier Zimmer. Am 29. Oktober hielt er seine erste Jahresversammlung schon in den neuen Räumen des Nationalhauses ab. Bis zum Ende des Jahres schloß sich hier eine Jahresversammlung an die andere an: Sokol, Gesangverein Celje, Bund der slowenischen Darlehenskassen und die Zweigstelle der Gesellschaft der Hl. Kyrill und Metod. Im letzten Zimmer fand die Bibliothek ihren Platz, die Ende des Jahres 1898 schon über 1000 Bücher



verfügte (nach dem Protokoll des Kulturvereins am 14. Oktober 1898). Obwohl der Bau seine Funktion schon ausübte, fand die festliche Eröffnung erst am 7. und 8. August 1897 zusammen mit der Einweihung der Fahne des Celjski sokol statt. Das waren zwei aufregende Tage, obwohl sich die Cillier Deutschen dieser großen Volksfeierlichkeit entgegenstellen wollten. Celje bekam mit diesem Haus auch eine wunderschöne Bühne, auf der bis zum Ersten Weltkrieg zahlreiche slowenische Theater- und Opernvorstellungen aufgeführt wurden. Die erste vielbeachtete Vorstellung auf der neuen Bühne war schon im März 1897, als das Dramatische Verein aus Ljubljana mit der Oper Rigoletto auftrat. Die Bürger waren begeistert, deswegen gastierte der dramatische Verein 1898 noch einmal, diesmal mit der Oper Traviata.

Das erste Theater-Ensemble im Rahmen des Gesangvereins Celje stellte Dr. Vladimir Ravnihar auf die Beine, der aber schon im Jahre 1901 die Stadt verließ. Sein Nachfolger Rafael Salmiè führte mit dem inzwischen verselbstständigten Ensemble eine Reihe von gut besuchten Vorstellungen auf. Sein größter Erfolg waren Aufführungen von Volks- und Possenspielen mit Gesang und Musik. Die anspruchsvolleren Vorstellungen des gastierenden Laibacher Theaters waren weniger besucht.

Auf der großen Bühne des Nationalhauses stellten sich auch verschiedene Gesang- und Musikvereine vor. Der Chor des Gesangvereins Celje trat mehrmals sehr erfolgreich auf. Im Jahre 1898 wurde seine Fahne bei einer großen Feierlichkeit im Nationalhaus eingeweiht. Seinen Höhepunkt erreichte der Chor auf dem Konzert 1903 unter der Leitung von Anton Lajevec. Nach dem Jahr 1905 entwickelte Dr. Gustav Schwab aus dem Arbeiterunterstützungs- und Gesangverein einen starken Chor mit fast 60 Sängern. Die Chöre begleiteten auch die Theatervorstellungen und waren auf allen Volksfesten mit dabei, so wie auch die Nationalmusik mit dem Salonorchester. Sein Musiksektor (Blechmusik) veranstaltete im Nationalhaus einige selbständige Konzerte. Auch die slowenische Musikschule, die im Nationalhaus seit 1908 erfolgreich tätig war, bereicherte mit ihren Schülern das Musikangebot der Stadt.

Das Nationalhaus vereinigte die Bürger von Celje und Umgebung auf unzähligen Tanz- und Gesellschaftsveranstaltungen. Die traditionellen Bälle waren der Silvesterabend des Nationalvereins, die Sokol-Maskenbälle und Tanzkränzchen verschiedener Vereine. Schon seit der zweiten Hälfte des Jahres 1896 fanden im Nationalhaus Jahresversammlungen der Vereine, Sitzungen und politische Versammlungen statt, auf denen manche wichtige Beschlüsse für das Leben der Slowenen in Celje vor dem Ersten Weltkrieg verabschiedet wurden. Alle diese Veranstaltungen bedeuteten eine starke Waffe gegen die Germanisierung der slowenischen Bevölkerung in Celje und seinem Hinterland.

Der Erste Weltkrieg unterbrach das lebendige Kultur- und Vereinsleben. Die Räume des Nationalhauses besetzten die Soldaten und organisierten hier ein Lazarett. Das Nationalhaus wurde in den Umsturztagen des Jahres 1918 wieder slowenisch.



**Branko Lesjak**

## MED ZMAGO IN PORAZOM *Narodni dom med svetovnjima vojnama*

Celjski časopis Nova doba je 4. januarja 1919 ugotovil, da "na trg pred Narodnim domom naravno spada drug spomenik"<sup>1</sup> in ne dotlej stoječi kip cesarja Jožefa II., potem ko je v leta v noči na 2. januar 1919 "izgubil ravnotežje in je lažal na tleh"<sup>2</sup>. Slovenci sicer nikdar niso bili pretirano naklonjeni spomeniku prosvetljenemu cesarju, saj je v vseh letih od postavitve preživel kar lepo število napadov<sup>3</sup>. Vendar se je druga doba, razen za cesarjev kip, ki je romal v staro železo<sup>4</sup>, začela tudi za sicer Slovincem ljub Narodni dom. Le-ta je z razpadom monarhije, v času katere je bil glavni stan slovenskega političnega, kulturnega in gospodarskega življenja v Celju, začel dobivati drugačno vlogo v mestnem življenju. Ni imel več središčne vloge, veliko število prireditev, predstav in strankarskih zborovanj so preselili v druge dvorane, ki so bile bodisi primernejše bodisi cenejše. Tako se je z novo državo začelo novo obdobje tudi za Narodni dom, ki je bilo sicer manj bleščeče kot dotakratno, a vendarle še vedno pomembno.

### V prevratnih dneh

Že za novo leto 1919 Nova doba poroča, da se je "ponovno izkazalo, da je dvorana Narodnega doma postala za naše prireditve premajhna. Spored, ki ga je aranžiral gosp. V. Vošnjak, je občinstvo v celoti zadovoljilo...Nekaterniki so bili sicer skromnega mnenja, da italjanske pesmi ne spadajo na naše prireditve", razlog pa so našli v tem, da "naši rojaki tako bridko občutijo pesem italjanskega biča na svojih hrbtih". Benčan je postavil že dvajseto alegorijo, pri kateri sta sodelovala tudi njegova hči in sin in "je splošno ugajala". Predsednik Čitalnice dr. Josip Vošnjak je v polnočnem govoru "primerno osvetlil pomen prvega Silvestrovega večera, ki ga obhajamo v svobodi". Ker pa je po novem letu tudi treba živeti, Nova doba zaključí notico, da "gmotni uspeh večera, ki je namenjen Celjskemu sokolu bo gotovo zelo povoljen"<sup>5</sup>. Da je bilo tako, potrjuje finančno poročilo, podano na občnem zboru, ki je bil 4. januarja 1919: "Društvo ima 9.574K 90 v premoženja k čemur je pripomogel Silvestrov večer v Narodnem domu z 8.398 K; uspeh večera je bil torej tudi gmotno sijajen"<sup>6</sup>. Dokaz, da so si ljudje po napornih letih vojne želeli predvsem zabave in manj resnosti, je tudi notica, ki jo je Nova doba prinesla v isti številki kot prejšnjo, o gromozanskem uspehu sokolske noveletne zabave, kjer je novinar zapisal, da je občni zbor Narodne čitalnice potekal "ob žalibog malem zanimanju članov. Iz poročil predsednika in tajnika smo posneli, da je imelo društvo lansko leto najmanj članov odkar

<sup>1</sup> Nova doba, 4. januar 1919; Bojan Cvefvar, *Naj Celje pokaže svojo nemško kov!*, Kronika št. 45, let. 1997, str. 82.

<sup>2</sup> Prav tam.

<sup>3</sup> Bojan Cvefvar, n.d., str. 82.

<sup>4</sup> Bojan Cvefvar, n.d., str. 82.

<sup>5</sup> Nova doba, 4. januar 1919.

<sup>6</sup> Nova doba, 11. januar 1919.





obstoji"<sup>7</sup>. Sklenili so, da društveni fond za vojne dobrodelne namene oddajo za "jugoslovansko siročad" in še v isti sapi sklenili, da začnejo pogajanja s Posojilnico, ki je bila lastnica zgradbe, namen le-teh pa je, da se "spremeni pogodba, v smislu katere dobi Čitalnica od čistega dobička iz dohodkov gostilne v Narodnem domu za katero ima koncesijo Čitalnica, komaj 10%, Posojilnica pa 90% vsaj tako da dobi Čitalnica 50%. Slovenska javnost v Celju bo tako spremembo gotovo z veseljem pozdravila, ker bo potem mogla Čitalnica z večjimi dohodki tudi bolje načrtovati svoje naloge"<sup>8</sup>. Poleg tega so izvolili tudi odbor, katerega predsednik je postal dr. Josip Sernec<sup>9</sup>. Morda je prav ta razlika med uspehom in obiskom pripravila novo vodstvo Čitalnice, da je na eni svojih prvih sej 10. januarja 1919 sklenilo, "da ne priredi na letošnji predpust z ozirom na resni položaj na naši zapadni in severni meji nobene plesne ali kake druge veselice", saj "ne bi bilo niti z narodnega niti s človeškega stališča dopustno, da bi doma na varnem rajali in plesali, dočim morajo naši bratje na zapadni in severni meji prenašati vsa nasilja narodnih sovražnikov ter se preliiva kri naših bratov za domovino". Istočasno pozovejo tudi vsa druga društva, naj sledijo njihovemu zgledu, ker "resni časi naj bi ne našli pri nas neresnih in netaktnih ljudi"<sup>10</sup>.

Nova doba je 22. februarja 1919 pozvala Celjane, naj se 2. marca 1919 ob 15. uri udeležijo Cankarjeve proslave v Narodnem domu. Še posebno so povabili goste iz bližnje in daljne okolice<sup>11</sup>. V poročilo o proslavi Nova doba 4. marca zapiše, da "se je izvršila v nedeljo 2. tm. ob lepi udeležbi"<sup>12</sup>. Očitno so si Celjani bolj kot sestankov in proslav, mnenju lokalnih velmož navkljub, želeli zabave. Odtod verjetno tudi poziv okoliškimi prebivalcem, naj se proslave udeležijo v čim večjem številu. Po poročilu Nove dobe je bilo vzdušje na proslavi res precej komorno. "Prof. Steblovnik je otvoril prireditev s primerno kratko karakteristiko našega velikana, učitelja in preroka. V obširnem, globoko zasnovanem govoru je naš znani književnik dr. Ivan Prijatelj podal vrsto svojih spominov na mladostnega svojega tovariša Cankarja, podal zgodovino trnjave Cankarjeve umetniške poti, zgodovino umetnika zaslužjenega naroda, ki je v vsakem svojem delu klical po svobodi ... Dr. Rus je prečital iz Cankarjevih spisov: "Četrto noč" iz "Nine" "Pesem" iz "povesti iz doline Šentflorjanske" ter "Zaklenjeno kamrico" iz "Podobe iz sanj".<sup>13</sup>

### "Kako mi poje ta vojaški boben..."

Za nekoliko bolj veselo vzdušje je potem poskrbela vojska, kar je Nova doba napovedala z velikim oglasom, da "Nadomestni bataljon Celjskega pešpolka priredi v torek dne 25. sušca 1919 ob 4 uri popoldne v veliki dvorani Nar. doma v Celju v prid "invalidom" polka koncert ki ga bo proizvajala vojaška godba iz Maribora pod vodstvom voj. kapelnika gosp. Herzoga."<sup>14</sup>. V poročilu s koncerta je omenjeni časopis zapisal, da je 25. maja "v Celju bil za nas nad vse imponujoč glasben dogodek –

<sup>7</sup> Nova doba, 4. januar 1919.

<sup>8</sup> Nova doba, 4. januar 1919.

<sup>9</sup> Nova doba, 4. januar 1919.

<sup>10</sup> Nova doba, 15. januar 1919.

<sup>11</sup> Nova doba, 22. februar 1919.

<sup>12</sup> Nova doba, 4. marec 1919.

<sup>13</sup> Prav tam.

<sup>14</sup> Nova doba, 25. marca 1919.





menda prvi te vrste v Narodnem domu. Program, obsegajoč samo velike skladbe svetovnih mojstrov, nam je svedočil, da se je kapelnik P. Herzog posvetil velikim nalogam, dokazal pa je tekom proizvajanja poedinih točk, da je v njem mlada, energična sila, ki hrepeni po lepoti, napredku in popolnosti. Orkester je mogočen, godala na lok prvovrstna<sup>15</sup>. Tako kapelnik kot tudi orkester sta bila takšna, kot je bil tudi čas, poln energije, novega začetka, mlad in mogočen. Vendar navkljub temu, da je bilo "občinstvo navdušeno in je pazljivo sledilo proizvajanju krasnega sporeda in je prirejalo kapelniku navdušene ovacije", komentator opozori, da "orkester še ni popolnoma vigran... mestoma so se nam zdeli tempi prepočasni"<sup>16</sup>. Na koncu komentator še narodobudno opozori, da "pričakujemo od orkestra in njega kapelnika g. Herzoga še veliko lepega v procvit in napredek naše domače simfonične glasbe brez katere pač ne moremo uspešno nastopati poleg glasbene kulture drugih narodov"<sup>17</sup>. Priznati je treba, da sta si kapelnik in orkester izbrala res zahteven spored, saj so zaigrali "Scenes Pittoresques" G. Massneta, Smetanovo "Vltavo", Peštovo "Jugoslavijo", ki je "rafinirano sestavljena skladba iz motivov naših dveh nar. himen in jugoslovanskega kola"<sup>18</sup>, višek koncerta pa je bila uvertura v "1812" P. Čajkovskega, ki "je bila najboljše izvajana... posebno zadnja točka je res prava slika silne, velike ruske duše"<sup>19</sup>.

### Domovina kliče!

Kljub temu življenje v tistem času še zdaleč ni bilo enostavno in tudi ne brez nevarnosti tako za posameznika kot tudi za novo, še neutrjeno državo.

7. maja je bilo v Celju zborovanje, na katerem "z ozirom na znane dogodke v Dravogradu... se je storil sklep, ustanoviti za Celje in okolico prostovoljsko legijo"<sup>20</sup>. Zato je Celjski sokol 8. maja 1919 v Novi dobi objavil oglas: "Bratje Sokoli! Domovina je v nevarnosti. Nemške roparske tolpe se bližajo preko Koroške našim krajem. Dolžnost kliče braniti našo grudo, našo komaj osvobojeno domovino. Bratje, organizirajte takoj v vsem celjskem okraju narodne straže, ki bodo tvorile prostovoljno legijo. Ne odlašajte, sila je velika, pomoč nujna. Zbrane legionarje pošljite takoj v Celje v Narodni dom. Kdor ljubi domovino - pod orožje! Jože Smrtnik, starosta Celjske župe"<sup>21</sup>. Da so bili časi resni in da so se ljudje zavedali klica domovine, priča notica v Novi dobi nekaj dni kasneje, kjer trdijo, da se je Celjski prostovoljni legiji pridružilo že 100 moških<sup>22</sup>.

### Črna borza

Po vsaki vojni se pojavi pomanjkanje določenih izdelkov, ponavadi prehrabnenih, tobaka, alkoholnih pijač, pa tudi drugih življenjsko pomembnih artiklov. Zaradi tega se pojavijo tudi organizirani verižniki

<sup>15</sup> Nova doba, 29. marca 1919.

<sup>16</sup> Prav tam.

<sup>17</sup> Prav tam.

<sup>18</sup> Prav tam.

<sup>19</sup> Prav tam.

<sup>20</sup> Nova doba, 8. maja 1919.

<sup>21</sup> Prav tam.

<sup>22</sup> Nova doba, 10. maj 1919.



in trgovci na črno, ki potrebščine, ki si jih ljudje želijo, dobavijo za ustrezno višjo ceno. Življenje za večino prebivalcev je bilo težko, predvsem pa drago. Zato so se prizadeti organizirali in imeli "protestni shod proti draginji in korupciji minoli četrtek v Narodnem domu", ki se je "izvršil ob veliki udeležbi prizadetih krogov"<sup>23</sup>. Na shodu so podprli resolucijo, ki je bila sprejeta na velikem protidraginjskem shodu v Ljubljani. V resoluciji so zahtevali "konfiskacijo nakupljenega krompirja in kaznovanje z zaporom vseh, ki so v samopašne namene povišali cene ter izgon tujih špekulantov...eruiranje in zaplemba vseh skritih zalog moke...se zahteva znižanje cen vseh življenskih potrebščin s sodelovanjem akcijskega odbora"<sup>24</sup>. Na zborovanju sta v imenu akcijskega odbora poročala gospoda Korošec in Brandner, ki sta "pojasnila vzroke draginje, v prvi vrsti verižništvo in oderuštvo kot izrastke svobodne trgovine"<sup>25</sup>. Zborovanje sicer ni bilo pretirano uspešno, saj se čez mesec dni v istem časniku spet pojavi notica, da se je "v Celju osnoval akcijski odbor zoper draginjo. Njegova naloga je, ustanoviti splošno konzumno društvo, čigar člani bi naj prejemale po znižanih cenah vse življenske potrebščine...pristopnina znaša 4 K delež 50 K, skupno tedaj 54K"<sup>26</sup>. Ugotovi, da "odbor, ki že deluje, pa te naloge ne more zadostno vršiti ako ga občinstvo ne podpre", zato pozivajo vsakogar, ki "zazna kak konkretni slučaj, oprt z zadostnimi dokazi, naj ga neovirano naznani akcijskemu odboru, ki nato sestavi ovadbo in jo predloži kompetentni oblasti. Zagotavljamo, da se njegovo ime nikdar ne izve"<sup>27</sup>. Poziv zaključijo kar se da učinkovito in populistično, da bodo prizadeti sloji "hvaležni onim, ki jim pomagajo pri plemenitem delu, trebati in uničevati pijavke, ki gledajo le na svoj žep in račun ubogega ljudstva razkošno žive in se bogate"<sup>28</sup>. Metode in načini zatiranja in zmanjševanja draginje so bili zelo različni, tudi manj represivni in grozeči, saj je nekaj mesecev prej Nova doba prinesla notico, da je Franc Pavlinc, gostilničar v Narodnem domu, "s prvim marcem znižal cene jedem skoraj na polovico prejšnjih cen"<sup>29</sup>. Gostilničar Pavlinc se je odzval na notico v "Jugoslaviji", ki je pozivala k znižanju cen. Vendar je ta protidraginjska poteza doživela žalostno usodo, saj je Nova doba že avgusta objavila oglas Ivana in Ane Črne, ki "slavnemu občinstvu naznanjaja, da sva prevzela gostilno Narodni dom v Celju" ter še dodajata, da "skrbela bodeva za dobro in točno postrežbo ter se priporočava za mnogobrojni obisk"<sup>30</sup>. Očitno se močno znižanje cen prejšnjemu lastniku ni obrestovalo.

### Rdeči križ

Tudi v kasnejših letih med obema vojnoma so Narodni dom in njegove dvorane služili najrazličnejšim prireditvam in sestankom.

Med drugim je mala dvorana gostila pripravljalni odbor za ustanovno okrožno skupščino Rdečega križa SHS v Celju. Območna organizacija Rdečega križa je obsegala celjski volilni okraj. Poverjenik Rdečega križa, "ki je imel nalogo, da započne in izvede akcijo za ustanovitev celjske okrožne organizacije Rdečega križa", je bil polkovnik Tošič, pripravljalni odbor pa so sestavljali župan dr. J. Hrašovec, že omenjeni polkovnik Tošič ter še nekaj "celjskih političnih uradnikov in drugih

<sup>23</sup> Nova doba, 11. oktobra 1919.

<sup>24</sup> Prav tam.

<sup>25</sup> Prav tam.

<sup>26</sup> Nova doba, 13. december 1919.

<sup>27</sup> Prav tam.

<sup>28</sup> Prav tam.

<sup>29</sup> Nova doba, 22. februar 1919.

<sup>30</sup> Nova doba, 19. avgust 1919.



meščanov<sup>31</sup>. Na skupščini so izvolili okrožni odbor za celjsko okrožje, izvoljeni pa so bili "gg. vlad svet. dr. Žužek, župan dr. Hrašovec, lekarnar Arko, ravn. Marinček, upr. Jankovič iz Dobrne, ravn. Gruden, opat Jurak, žup. Omladič iz Braslovč, ter ge. dr. Božičeva in dr. Sernečeva"<sup>32</sup>. Sestava dokazuje krajevno zastopanost in tudi ženske niso ostale izven odbora te humanitarne organizacije.

### Mladi umetniki

V mali dvorani Narodnega doma so se odvijale tudi druge vrste prireditve. V Novi dobi so 29. avgusta 1925 objavili notico, da bo v mali dvorani "Prvi domači recitacijski večer"<sup>33</sup>. Večerno prireditev sta priredila mlada celjska literata Žarko Arnšek in Danilo Gorinšek, ki sta recitirala "vsak svoje najnovejše umotvore med temi tudi vsak najznačilnejše scene iz svojih dram. Oba se kretata v po vojni nastalem kaosu struj erotike in filozofije". Avtor sestavka tudi opiše karakteristike mladih avtorjev z besedami: "Po naravi in seveda tudi po delih sta si naša mlada literata zelo divergentna, kar kažeta najboljše napisa njunima zbirkama: Ž. A. "Rodil sem zato vas, da najdete svojcev" D. G. pa: "Nji, ki sem brez nje zapisan pogibiji"<sup>34</sup>. Notica je bila objavljena s pripisom uredništva "Prejeli smo in objavljamo".

### Orjuna

Narodni dom se ni izognil najrazličnejšim političnim zborovanjem in manifestacijam. Orjuna je imela v mali dvorani 26. februarja 1925 svoj 3. redni občni zbor, ki je bil "razmeroma dobro obiskan"<sup>35</sup>. Na zboru so ugotovili, da je k Orjuni pristopilo v preteklem letu 53 članov, izstopilo jih je 10, tako da je šela organizacija 227 članov in članic. Iz poročila predsednika je komentator Nove dobe "posnel, da je imela organizacija od zadnjega rednega občnega zbora radi nastalih nesoglasij še dva izredna občna zbora in da se po trenutni krizi pričinja v organizaciji živahnije in smotnejše delo"<sup>36</sup>. Da je bila notranja konsolidacija v Orjuni uspešna, priča, da le-ta "priredi na dan narodnega ujedinenja 1. decembra t. l. ob 8 uri zvečer v Narodnem domu akademijo spojeno z zabavo"<sup>37</sup>. Vse "narodno občinstvo" so vljudno povabili, da se za vsoto 5 din lepo pozabavajo ob dnevu zedinjenja. Da je bilo res, kar so obljubili, ugotavlja novinar Nove dobe v poročilu s proslave. Poudari, da je proslava sijajno uspela. Še posebej beščeca je bila napovedovana vizija<sup>38</sup>. "Koroški sen" Frana Roša, ki so jo na sami prireditvi sicer izvedli pod naslovom "Sen koroških Slovencev", zaradi katere je "navdušeno občinstvo klicalo g. Roša na oder"<sup>39</sup>. Vizija, ki je na celjsko občinstvo naredila tako velik vtis, je po poročilu, objavljenem v Novi dobi, potekala takole: "Najlepše je uspela vizija "Sen koroških Slovencev" najnovejše delo celjskega rojaka g. Frana Roša. Na naših odrih smo videli že nebroj alegorij in sličnih stvari vendar enakega še ne. Pisatelj nas je popeljal v tiste čase pred tisoč leti, ko je bil naš slovenski narod še svoboden in si je sam volil svoje kneze. Videli smo starega slovenskega kmeta Patovščana

<sup>31</sup> Nova doba, 16. april 1925.

<sup>32</sup> Prav tam.

<sup>33</sup> Nova doba, 29. avgusta 1925.

<sup>34</sup> Prav tam.

<sup>35</sup> Nova doba, 28. februar 1925.

<sup>36</sup> Prav tam.

<sup>37</sup> Nova doba, 25. november 1925.

<sup>38</sup> Prav tam.

<sup>39</sup> Nova doba, 3. december 1925.

in kneza Gorazda, slišali smo tožbo zaslužjenih bratov." Zaključek vizije je bil zelo borben: "Videli smo končno tudi rešitev tlačenih koroških Slovencev po Orjuni in jugoslovanski vojski".<sup>40</sup> Vizijo so uprizorili člani Dramatičnega društva<sup>41</sup>. Poleg Članov Dramatičnega društva, ki so z Roševo vizijo poželi nedeljeno navdušenje občinstva, so na prireditvi nastopili še pevci Celjskega pevskega društva<sup>42</sup> skupaj s pevskim društvom Oljka<sup>43</sup> in zapeli nekaj pesmi. Gospa Založnikova je "deklamirala globoko zamišljeno lepo pesem katero je spesnila nalašč za ta večer gospodična Anica Č."<sup>44</sup>, bilo pa je še nekaj nastopajočih. Komentator ne pozabi dodati, da sta se "po oficijalnem delu razvila zabava in ples"<sup>45</sup>.

### Koroške rane

Dvorane Narodnega doma so s pridom uporabljala tudi razna društva. V njem so organizirala prireditve, sestanke in občne zборе. V letih po nastanku kraljevine SHS in kasneje Jugoslavije so v več mestih ustanovili tudi društva koroških Slovencev. V Celju je deloval Klub koroških Slovencev. Na začetku oktobra 1934 je omenjeni klub organiziral vrsto prireditev<sup>46</sup> v spomin na koroški plebiscit, prva med njimi je bil družabni večer v "gornjih prostorih Narodnega doma", katerega sestavni del je bila tudi "prosta zabava s plesom"<sup>47</sup>. Večer je bil družabni in verjetno tudi poslovni uspeh Kluba koroških Slovencev, saj se ga je "udeležilo mnogo domačinov in lepo število koroških Slovencev"<sup>48</sup>. Družabni večer je otvoril predsednik Kluba koroških Slovencev dr. Fellacher, ki je Celjane lepo pozdravil in se jim zahvalil za njihovo podporo pravični stvari. Seveda je na kratko tudi orisal položaj koroških Slovencev v Avstriji in poudaril, da se godi "koroškim Slovencem v Avstriji slabše nego avstrijskim hitlerjevcem" in da se "bohotno razvija germanizacija na slovenskem Koroškem"<sup>49</sup>. Po tem nagovoru je stekel še kulturni spored, v katerem so člani kluba zaigrali Miklovo igro "Puntarji srca", recitator Velušček je recitiral Maistrove pesmi "Gosposvetska straža" in "Kalvarija", oktet Ljubljanskega zvona je "ob burnem odobravanju" zapel nekaj pesmi<sup>50</sup>. Svečanemu vzdušju so se priključili tudi člani pevskega društva "Oljka", ki so v čast koroškim Slovencem v tem času organizirali v Narodnem domu koncert koroških narodnih pesmi. Da so bili Celjani dovzetni za težave rojakov, ki so zaradi spleta zgodovinskih okoliščin ostali zunaj meja domovine, je dokaz tudi članek na naslovni strani Nove dobe, v katerem je zapisano, da "je bil koncert zelo dobro obiskan"<sup>51</sup>.

### "Čuvajte mi Jugoslavijo"

V Narodnem domu so se Celjani spominjali v atentatu ubitega kralja Aleksandra I. Zedinitelja, saj

<sup>40</sup> Prav tam.

<sup>41</sup> Več o Dramatičnem društvu v knjigi Janka Orožna, *Zgodovina Celja in okolice II., Celje, 1970, str. 535-539.*

<sup>42</sup> Več o CPD v Janko Orožen, n.d., str. 526-529.

<sup>43</sup> Več o Oljki v Janko Orožen, n.d., str. 529-530.

<sup>44</sup> *Nova doba*, 3. december 1925.

<sup>45</sup> Prav tam.

<sup>46</sup> Med drugim tudi mašo "za častne člane Kluba koroških Slovencev pok. Generala R. Maistra in dr. Janka Brejca" v župni cerkvi in v hotelu Evropa še občni zbor kluba; *Nova doba*, 5. oktober 1934.

<sup>47</sup> *Nova doba*, 5. oktober 1934.

<sup>48</sup> *Nova doba*, 12. oktober 1934.

<sup>49</sup> Prav tam.

<sup>50</sup> Prav tam.

<sup>51</sup> *Nova doba*, 30. oktober 1934.



je Celjski Sokol redno organiziral javne komemoracije<sup>52</sup> v njegovo čast. Udeleženci komemoracije so prihajali z žalnim trakom na levi roki. V Narodni dom so odšli v povorki. Novinar Nove dobe je prizorišče komemoracije leta 1934 opisal takole: "Na odru velike dvorane, ki je bila vsa v črnem, je bil kip Nj. Vel. kralja pod odrom pa so se razvrstili zastavonoše, članstvo v krojih, zastopniki oblastev, uradov, šol, korporacij in narodnih društev"<sup>53</sup>. Na komemoraciji je govoril starosta dr. Milko Hrašovec, ki je "v krasnem govoru orisal grozni zločin v Marseilleu, življenje in neumorno uspešno delo ter ogromne zasluge pokojnega kralja za narod in državo"<sup>54</sup>. O priljubljenosti kralja priča obisk na komemoraciji, saj je v Novi dobi navedena številka 1500 ljudi, tako da je bila dvorana premajhna za vse, ki so se želeli pokloniti pokojniku.

Tudi praznovanje "dneva ujedinjenja", ki je večji del potekalo v Narodnem domu, je leta 1934 potekalo predvsem v znamenju žalovanja za ubitim kraljem, vendar tudi "s prisego neomajne vdanosti in zvestobe mlademu kralju Petru II"<sup>55</sup>.

V mali dvorani Narodnega doma so člani Sokolskega društva sklenili vzpodbuditi akcijo za postavitev spomenika "blagopokojnemu kralju Mučeniku v Celju"<sup>56</sup>. Sestanka, katerega pobudniki so bili člani sokola, so se udeležili predstavniki civilnih in vojaških oblasti, mestne in okoliške občine, JNS, raznih društev in kar je najbolj zanimivo, tudi predstavniki Švabsko-nemške kulturne zveze. Na sestanku je starešina sokola Milko Hrašovec poudaril potrebo, da pokojnemu kralju postavijo v Celju dostojen spomenik. Imenovali so odbor za postavitev spomenika, ki ga je vodil dr. Juro Hrašovec<sup>57</sup>.

Niso pa se Celjani v Narodnem domu klanjali samo spominu domačih državnikov. Nova doba je ob smrti češkoslovaškega državnika T. G. Masaryka 17. septembra 1937 objavila na naslovni strani njegov portret in kratek življenjepis, na četrti strani pa poziv Jugoslovansko – češkoslovaške lige in Sokolskega društva, da naj se Celjani čim številneje udeležijo komemoracije, ki je potekala v veliki dvorani Narodnega doma za pokojnim predsednikom<sup>58</sup>.

## Druga svetovna vojna

Celjani so lahko novo leto 1941 pričakali kar na nekaj mestih. V Novi dobi so sicer ugotovili, da nekoliko skromneje kot v prejšnjih letih, vendar so bile prireditve še vedno dobro obiskane "in so potekale v prav veselem razpoloženju"<sup>59</sup>. V časniku so še posebej pohvalili silvestrovanje sokolov v Narodnem domu ter aktivnih in rezervnih oficirjev v Oficirskem klubu. Veljala je sicer odredba o policijski uri, vendar veselega razpoloženja to očitno ni motilo. Morda zaradi tega, ker so celjski meščani, tako kot že na božič, "obdarili osebje policijske straže z gotovino in blagom"<sup>60</sup>.

Na začetku leta je tudi društvo Sloga v Narodnem domu pripravilo VI. akademski ples, na katerem so igrali "najboljši zagrebški Jazz, Johnnie Remenar and his band"<sup>61</sup>. Še zadnje dni pred vojno je imelo v Narodnem domu redni občni zbor Združenje vojnih invalidov. Udeležilo se ga je nad 300 članov

<sup>52</sup> Podobne komemoracije so bile očitno kar redna praksa, saj so podobni primeri opisani v Novi dobi 5. aprila 1935, ko je bilo konec uradnega šestmesečnega žalovanja in v Novi dobi, 8. oktobra 1937 itd.

<sup>53</sup> Nova doba, 19. oktobra 1934.

<sup>54</sup> Prav tam.

<sup>55</sup> Nova doba, 30. november 1934.

<sup>56</sup> Nova doba, 9. november 1934.

<sup>57</sup> Prav tam.

<sup>58</sup> Nova doba, 17. september 1937.

<sup>59</sup> Nova doba, 10. januar 1941.

<sup>60</sup> Prav tam.

<sup>61</sup> Nova doba, 10. januar 1941.

in članic. Vodstvo je le-te seznanilo z uspehi, ki so jih dosegli v minulem letu.<sup>62</sup>

V tem času so imeli občni zbor tudi trgovci iz celjskega, gornjegrajskega in šmarskega sreza. Na zboru so se predvsem pritoževali nad moteno in slabo organizirano preskrbo, nezadovoljni so bili tudi nad delovanjem nekaterih prehranjevalnih uradov in nad ustanavljanjem konzumnih zadrug<sup>63</sup>.

Vendar so bila ta zborovanja malenkostna proti zborovanju, ki se je 27. marca 1941 zjutraj začelo odvijati po celjskih ulicah. Zborovanje je bilo v podporo kralju Petru II., ki je z državnim udarom generala Simovića dobil oblast. Vzdušje popisuje novinar Nove dobe: "Ozračje so neprestano pretresli viharji vzkliki Nj. Vel. kralju Petru II., Jugoslaviji, naši junaški vojski, svobodi in neodvisnosti"<sup>64</sup>.

Nato se je začela vojna, ki je Narodnemu domu prinesla spet novo vlogo. Kot je zapisal celjski zgodovinar Janko Orožen, je bil Narodni dom "okupatorju tm v očesu. Čim je prišel, ga je onečastil"<sup>65</sup>.

**Zaključek:** Narodni dom v Celju je tako kot drugi Narodni domovi po Sloveniji po prevratu izgubil svoj nacionalni pomen in postal enak drugim poslopjem v mestu. V njem so se sicer še odvijale številne prireditve, vendar ni imel več nekdanjega središčnega pomena. Celjski sokol je imel sicer navkljub temu, da je imel lastno dvorano, še vedno del prireditev v njem, prav tako so v njem potekali nekateri pomembni in odmevni dogodki, od komemoracij za ubitim kraljem Aleksandrom, do povsem minornih prebiranj poezije mladih, neveljavljenih avtorjev. Paleta dogajanj v njem je ostala pisana, morda manj kot v najboljših časih, a vendar je še vedno do druge svetovne vojne pomemben na gospodarskem in kulturnem področju. Druga svetovna vojna in prihod okupatorja sta pomenila za Narodni dom novo spremembo. Nemci so takoj spremenili zunanost zgradbe, da bi odstranili slovenski videz in s tem tudi njegovo vsebino.

### Zusammenfassung

#### ZWISCHEN SIEG UND NIEDERLAGE (Das Nationalhaus zwischen zwei Weltkriegen)

Nach dem Umsturz hat das Nationalhaus in Celje so wie auch andere Nationalhäuser in Slowenien seine nationale Bedeutung verloren und ist anderen Häusern in der Stadt gleich geworden. In ihm gab es nach wie vor zahlreiche Veranstaltungen, es hatte jedoch die ehemalige zentrale Bedeutung verloren. Der Sokol-Verein Celje hatte zwar seinen eigenen Saal, aber ein Teil der Veranstaltungen fanden auch hier statt, so wie auch einige wichtige und vielbeachtete Ereignisse, von der Gedenkfeier für den getöteten König Alexander bis zu vor allem kleinen Lesungen junger noch nicht arrivierten Poeten. Die Palette der Ereignisse blieb bunt, vielleicht etwas weniger als zu seinen besten Zeiten, es spielte aber bis zum Zweiten Weltkrieg auf wirtschaftlichem und kulturellem Gebiet noch immer eine wichtige Rolle. Der Zweite Weltkrieg und Ankunft des Okkupators brachte dem Nationalhaus eine Veränderung. Die Deutschen haben sofort das Äußere des Gebäudes verändert, um das slowenische Aussehen und damit seine Bedeutung zu entfernen.

<sup>62</sup> Prav tam.

<sup>63</sup> Prav tam.

<sup>64</sup> Prav tam.

<sup>65</sup> Janko Orožen: n.d., str. 236.





## Iris Zakošek

### NARODNI DOM V ZNAMENJU LJUDSTVA

#### *Vloga narodnega doma po drugi svetovni vojni*

Ni ga Celjana, ki ne bi vedel za Narodni dom. Če ne iz zgodovinskega spomina, pa zato, ker se v tej stavbi nahaja sedež občine in upravne enote, in tudi zato, ker zahaja vanjo kot občan, ki potrebuje različne osebne in druge dokumente. Nenazadnje prihaja v dvorano na kulturne in razne druge številne prireditve ali pa na vogalu zaide v Likovni salon na ogled razstave.<sup>1</sup>

Narodni dom, ta mogočna stavba, stoji na bivšem Trgu svobode, ki je bil 2. 7. 1993 z odlokom celjske skupščine preimenovan v današnji Trg Celjskih knezov.<sup>2</sup> Ime Trg svobode je bilo zasnovano prav v Narodnem domu, kjer je imela svoj sedež Okrajna ljudska prosveta za Celje-mesto<sup>3</sup> in takoj po vojni je dobil naziv Dom ljudske prosvete. S tem nazivom so označili takratni pomen doma. Pogled na stavbo pa je govoril drugače. Okupator je ob svojem prihodu spremenil slovenski zunanji okras (v besu proti vsemu, kar bi utegnilo spominjati na slovenski narod, so se znesli nad fasado in ji dali strogo, hladno podobo) in nastanil v stavbi svojo politično organizacijo "Domovinsko zvezo", s čimer so popolnoma spremenili njeno dotedanjo vlogo. Bomba je ob koncu vojne porušila tudi severni trakt zgradbe ob Ljubljanski cesti.<sup>4</sup>

Po osvoboditvi je bil Narodni dom zaradi vsestranskih potreb samo zasilno adaptiran. Porušeno krilo je dobilo popolnoma drugačno obliko od prejšnjega. V prvih povojnih letih je dom postajal prostor za raznovrstne sestanke, seje, konference, kulturne prireditve, koncerte, veselice, plese, itd, kar je dvorano vedno bolj zanemarjalo. Omet na stenah, stropih in balkonih je začel odpadati.<sup>5</sup>

Prva večja adaptacija je potekala leta 1976, ko so imeli sedež v njem občinska skupščina, Radio Celje in Likovni salon. Zamenjali so stara okna in preuredili nekatere pisarne v pritličju zaradi boljšega poslovanja občinske uprave s strankami.<sup>6</sup> Uredili so balkon in glavna vhodna vrata. Žal so uspeli obnoviti le del fasade. Z obnovitvami so nadaljevali leta 1989, vogalni del je dobil kupolo in s čelne strani prvotno podobo, kakršno je nosil na Pelikanovih fotografijah iz predvojnega časa.<sup>7</sup> V 90. letih so začeli obnavljati tudi notranje dele z dvoriščem.

<sup>1</sup> *Novi tednik*, 1.9.1988.

<sup>2</sup> *Imenoslovje ulic in trgov v KS Center Celje, Celje, 1994.*

<sup>3</sup> *Celjski tednik*, 30.7.1965.

<sup>4</sup> *Lepo mesto, jesen-zima, 1973.*

<sup>5</sup> *Celjski tednik*, 21.12.1955.

<sup>6</sup> *Novi tednik*, 30.9.1976.

<sup>7</sup> *Novi tednik*, 22.6.1989.



## Narodni dom v letu osvoboditve

Kljub spremenjeni podobi in poškodovanosti stavbe iz vojnih dni je življenje v njem začelo utripati že leta 1945. Že maja sta si v kletnih prostorih z najpreprostejšimi rekviziti ustvarila atelje Aladin Lanc in Karel Zelenko. Pripravljala sta prvo razstavo likovnih dokumentov likovnikov celjskega okrožja in k delu pritegnila še kiparja Lipičnika, mlado Anjo Mačkovo in druge. Radovan Gobec je našel svoj prostor z malim harmonijem v eni izmed sob vzdolž začetka Ljubljanske ceste. Dramska sekcija je pod vodstvom Hinka Leskovška pripravila Borove Raztrgance. Premiera je bila 8. julija 1945. Gustav Grobelnik in Milan Štante, sama igralca glavnih vlog, sta že takrat postavljala temelje kasnejšega Celjskega ljudskega gledališča. Dramska družina, likovniki, uredniki lokalnega časopisja, knjižničarji, glasbeniki in vsi, ki jim je Narodni dom pomenil varno, skupno zatočišče prizadevanj za razmah kulturne dejavnosti, in mnogi iz okrožne prosvete v stavbi bivšega sreskega načelstva so sodelovali pri pripravi premiere Raztrganci. V teh prostorih je začel svoje življenje celjski lokalni časopis, v pritličju Narodnega doma pa je Vera Levstik pričela zbirati knjige za bodočo mestno knjižnico.<sup>8</sup>

Dečji dom je oktobra 1945 priredil v njem mladinsko akademijo s programom narodnih in partizanskih pesmi ter vrsto deklamacij in dramatizacij.<sup>9</sup> V Narodnem domu je delala tudi zbirna baza, štab za repatriacijo vojnih ujetnikov za celjsko okrožje.<sup>10</sup>

## Vloga Narodnega doma pri upravnem razvoju

V Narodnem domu je imel do leta 1965 svoj sedež tudi Okrajni ljudski odbor (OLO) Celje-okolica. V dvorani doma so imeli svoja redna zasedanja, na katerih so obravnavali najrazličnejša vprašanja s področja gospodarstva, šolstva, kmetijstva, komunale, socialnih zadev itd. - predvsem tistih tem, ki so bile vezane na celjsko okolico.<sup>11</sup>

Po 26. marcu 1954, ko so združili okraja Celje-mesto in Celje-okolica, so v dvorani Narodnega doma potekale seje odbora združenih okrajev. Tako je 14. aprila 1954 potekala skupna seja mestnega in okrajnega zbora. Oba zbora sta iz vrst dotedanjih odbornikov Celja in okolice izvolila odborniške komisije. Po konstituiranju obeh zborov OLO Celje sta se sestala oba zbora na skupni seji, kjer so odborniki izvolili za OLO Celje novo vodstvo. Predsednik je postal Riko Jerman, podpredsednik pa Miran Cvenk.<sup>12</sup>

Že tri leta po ustanovitvi celjske občine<sup>13</sup> so zasilno obnovili notranje prostore. Tako je

<sup>8</sup> *Celjski tednik*, 30.7.1965.

<sup>9</sup> *Nova pot*, 26.10.1945.

<sup>10</sup> *Nova pot*, 9.6.1945.

<sup>11</sup> *Celjski tednik*, 18.2.1950; *Savinjski vestnik*, 7.6.1952.

<sup>12</sup> *Savinjski vestnik*, 16.4.1954.

<sup>13</sup> *Leta 1955 so na podlagi novega zakona o ureditvi občin in okrajev v Celju oblikovali občino, ki jo je vodil občinski ljudski odbor. Celjska občina je bila ustanovljena 1.9.1955, že v avgustu pa tudi njen statut. (Glej: J. Orožen, Oris sodobne zgodovine Celja in okolice 1941-1975, Celje, 1980.)*



*Slika 1: V pričakovanju noveletnega obdarovanja. (Foto Pelikan, original hrani Muzej novejše zgodovine Celje.)*



deseta seja zbora proizvajalcev že potekala v svečanem okolju prenovljenih dvoran. V obe dvorani so namestili moderno pohištvo, v manjšo tudi lične mizice.<sup>14</sup>

Prostore Narodnega doma so uporabljale še druge oblastne in upravne organizacije, med drugim tudi Mestni ljudski odbor (MLO), čeprav je imel svoj sedež v stavbi današnjega zdravstvenega doma na Gregorčičevi ulici.<sup>15</sup> Prav tako je v Narodnem domu našla svoje zatočišče Okrajna skupščina, kjer so od leta 1963 potekale njene seje. Zadnja seja Okrajne skupščine Celje je bila spomladi leta 1965, ko je Narodni dom prevzela v upravljanje celjska občinska skupščina.<sup>16</sup> Na julijski slavnostni seji celjske občinske skupščine je predsednica likvidacijske komisije v imenu okrajne skupščine izročila stavbo Narodnega doma v last in upravljanje celjski občinski skupščini, hkrati z njo pa še obširno gradivo o razvoju ljudske oblasti na Celjskem.<sup>17</sup> Vse upravne službe so se nato preselile iz bivših prostorov na Gregorčičevi 5 v Narodni dom, v pritličju pa je bila nameščena informacijska pisarna za občane.<sup>18</sup> V dvoranah doma se je potem krojila usoda mesta in okolice, saj so v njih potekale vsakokratne seje občinske skupščine.<sup>19</sup>

Skupščina občine Celje je v prostorih Narodnega doma delovala, dokler niso bili z ustavo RS postavljeni temelji za začetek procesa reorganizacije državne uprave in urejanja lokalne samouprave. Temeljni ustavni izhodišči za urejanje državne uprave in lokalne samouprave predstavljata določbi, po katerih naloge uprave opravljajo neposredno ministrstva, lokalna samouprava pa se uresničuje v občinah in drugih lokalnih skupnostih. S 1. januarjem 1995 je Upravna enota od občine prevzela vse upravne naloge in pristojnosti na področjih, za katera so ustanovljena posamezna ministrstva in vse druge z zakonom določene naloge oblastnega značaja iz pristojnosti občin. Tako zdaj v Narodnem domu dela poleg Mestne občine še Upravna enota Celje.<sup>20</sup>

### Narodni dom v znamenju politike

Prostori Narodnega doma so nudili zavetje tudi najrazličnejšim družbenopolitičnim organizacijam takratnega časa. V njenih prostorih so imeli svoja zborovanja člani Zveze komunistov, borci in pripadniki SZDL.

Leta 1952 se je v Narodnem domu odvijala 5. partijska konferenca za okraj Celje-okolica, katere sklep je bil, da se morajo več posvečati politični in kulturni vzgoji delovnih množic. Izvolili so 25-članski partijski komite, 5-člansko revizijsko komisijo in 5 delegatov za 6. kongres KPJ.<sup>21</sup>

<sup>14</sup> *Celjski tednik*, 12.12.1958.

<sup>15</sup> *Savinjski vestnik*, 8.11.1952.

<sup>16</sup> *Celjski tednik*, 2.4.1965.

<sup>17</sup> *Celjski tednik*, 10.7.1965.

<sup>18</sup> *Celjski tednik*, 13.7.1965.

<sup>19</sup> *Celjski tednik*, 28.5.1967, 7.3.1968, 11.7.1968; *Novi tednik*, 23.5.1969, 28.1.1970, 21.1.1971, 24.2.1972 in 2.3.1989.

<sup>20</sup> *Upravna enota Celje, Celje*, 1996.

<sup>21</sup> *Savinjski vestnik*, 4.10.1952.



V Narodnem domu je bilo zanimivo tudi leta 1969, ko so se na razširjeni seji medobčinskega sveta ZKS za celjsko območje posvetovali o idejnih in političnih izhodiščih dolgoročnega razvoja celjske regije za obdobje naslednjih 30 let.<sup>22</sup> Podobno je bilo tri leta kasneje (1972). Tokrat so razpravljali o predlogu srednjeročnega programa regionalnega razvoja srednjega in višjega šolstva, ki so ga pripravili člani delovne skupine sveta osmih občin.<sup>23</sup> Zveza komunistov je v Narodnem domu pripravljala različne posvete, plenuma, predavanja, v njenih prostorih pa so vsako leto v svojo organizacijo slovesno sprejemali nove člane.<sup>24</sup>

V Narodnem domu so bili redni gostje tudi člani ZZB NOV, ki so v njegovih prostorih prav tako organizirali številna zborovanja, plenuma, letne skupščine in predavanja. Prvič so se v Narodnem domu zbrali 21. februarja 1948, ko so osnovali svojo območno organizacijo.<sup>25</sup> V naslednjih letih je Narodni dom gostil vrsto njihovih srečanj. Tako so 30. januarja 1951 pripravili odmeven partizanski večer.<sup>26</sup> Leta 1954 so se s proslavo spomnili 150-letnice prve srbske vstaje.<sup>27</sup> Koroškim borcem in borcem za severno mejo so podelili spomenice.<sup>28</sup> Pripravili so srečanje internirancev Ravensbrücka in Auschwitza<sup>29</sup> ter taborišča Mauthausen,<sup>30</sup> ob 50-letnici reševanja zapornikov iz Starega piskra pa so še živečim podelili spominska priznanja.<sup>31</sup> Poleti 1992 je imela skupnost borcev brigad in enot NOV, ustanovljen v ZSSR, svojo 4. skupščino.<sup>32</sup> Zborovanja borcev se je udeležil dr. Matjaž Kmecl, član državnega predsedstva, na zboru pa so predstavili izjavo o udeležbi na volitvah in razvili nov prapor.<sup>33</sup>

V Narodnem domu so potekale še številne dejavnosti OO OF mesta Celje in Celja – okolice (predvsem t.i. plenumi), kasnejše SZDL in Zveze sindikatov.

Leto 1990 je z ustanovitvijo strank prineslo veliko sprememb v politično življenje. Tako je Narodni dom postal prostor za delovanje številnim novim strankam, organizacijam in političnim združenjem.

V Narodnem domu so 2. marca 1989 ustanovili pododbor člani Slovenske demokratične zveze.<sup>34</sup> Še v istem mesecu so krajevni odbor ustanovili pristaši Socialdemokratske zveze Slovenije.<sup>35</sup> Leta 1990 so na ustanovitveni skupščini Zelenih Celja in celjske regije napovedali sodelovanje na spomladanskih volitvah.<sup>36</sup> Podobno je storila stranka, ki je do

<sup>22</sup> *Novi tednik*, 23.5.1969.

<sup>23</sup> *Novi tednik*, 15.6.1972.

<sup>24</sup> *Novi tednik*, 25.5.1972 in 6.11.1975.

<sup>25</sup> *Celjski tednik*, 28.2.1948.

<sup>26</sup> *Savinjski vestnik*, 27.1.1951.

<sup>27</sup> *Savinjski vestnik*, 5.2.1954.

<sup>28</sup> *Celjski tednik*, 29.4.1959.

<sup>29</sup> *Novi tednik*, 14.2.1980.

<sup>30</sup> *Novi tednik*, 15.5.1986.

<sup>31</sup> *Novi tednik*, 15.12.1994.

<sup>32</sup> *Novi tednik*, 4.6.1992.

<sup>33</sup> *Novi tednik*, 26.11.1992.

<sup>34</sup> *Novi tednik*, 2.3.1989.

<sup>35</sup> *Novi tednik*, 20.3.1989.

<sup>36</sup> *Novi tednik*, 18.1.1990.



tega trenutka imela politični monopol.<sup>37</sup> Celjska Socialistična zveza je pripravila javno tribuno na temo Slovenski socialist za materialno in duhovno bogatejše življenje.<sup>38</sup> Istega leta se je javnosti predstavil Jože Pučnik kot kandidat Demosa za predsednika slovenskega predsedstva in govoril o svojem volilnem programu.<sup>39</sup> Konstituiral se je tudi občinski odbor Slovenske demokratične zveze za Celje, sprejeli so program in določili delegate za občinski in republiški družbenopolitični zbor skupščine.<sup>40</sup> 22. oktobra 1990 sta celjska Slovenska demokratična zveza in Združenje lastnikov razlaščenega premoženja Slovenije organizirala ustanovni zbor celjske podružnice razlaščencev.<sup>41</sup> Celjska SDP je pripravila okroglo mizo o lokalni samoupravi.<sup>42</sup> Svoj ustanovni zbor je imela leta 1991 tudi Demokratična stranka upokojujencev.<sup>43</sup>

Narodni dom je v zadnjih letih doživel še marsikaj zanimivega, vendar žal vsega na tem mestu ne moremo omeniti.

## Kulturno življenje v Narodnem domu

### PROSLAVE

Dvorana Narodnega doma je bila prostor, kjer so se odvijale številne proslave ob različnih praznikih in jubilejih. Najpomembnejše slavje je bilo vse do začetka devetdesetih let 20. julija, ko so v spomin na ustanovitev 1. celjske čete v Celju praznovali občinski praznik. Ponavadi so združili proslavo z dnevom vstaje slovenskega ljudstva. Ob občinskem prazniku so vsako leto potekale slavnostne seje občinske skupščine, v veliki dvorani Narodnega doma pa svečane proslave, kjer so podeljevali najvišje občinsko priznanje - Šlandrovo nagrado.<sup>44</sup> Poleg Šlandrovih nagrad so v sedemdesetih letih podeljevali še grb mesta Celja.<sup>45</sup>

Še posebej slavnostno je bilo ob okroglih jubilejih. Tako so leta 1955 na ta dan šestim občanom, ki so s svojim življenjskim delom prispevali k razvoju in napredku mesta, podelili naziv častnega meščana.<sup>46</sup> Slovesno je bilo tudi leta 1965, saj so praznik obeležili z 20-letnico osvoboditve in tega leta pričeli podeljevati že omenjeno Šlandrovo nagrado.

Po letu 1991, ko so člani občinske komisije izbrali za nov občinski praznik 11.april, dan, ko je mesto dobilo mestne pravice, potekajo občinske slavnosti v mesecu aprilu.<sup>47</sup>

V zadnjih petdesetih letih so potekale še druge proslave, s katerimi so obeležili najrazličnejše dogodke

<sup>37</sup> *Novi tednik*, 22.2.1990.

<sup>38</sup> *Novi tednik*, 19.2.1990.

<sup>39</sup> *Novi tednik*, 22.2.1990.

<sup>40</sup> *Novi tednik*, 1.3.1990.

<sup>41</sup> *Novi tednik*, 18.10.1990.

<sup>42</sup> *Novi tednik*, 13.12.1950.

<sup>43</sup> *Novi tednik*, 7.2.1991.

<sup>44</sup> *Celjski tednik*, 16.7.1965.

<sup>45</sup> *Novi tednik*, 28.7.1977.

<sup>46</sup> *Celjski tednik*, 19.7.1955.

<sup>47</sup> *Novi tednik*, 24.1.1991.





in spominske dneve. Naj naštejemo samo nekatere. Ob 60-letnici Planinskega društva Celje je bil slavnostni koncert.<sup>48</sup> Potekale so proslave ob dnevu žena<sup>49</sup> in proslava ob 25-letnici tiska "Ljudske pravice".<sup>50</sup> Ob visokem jubileju, 70-letnici, so Fedorja Gradišnika imenovali za enajstega častnega meščana.<sup>51</sup> Ob 80-letnici Franca Leskovška-Luke so pripravili proslavo, na kateri so mu podelili listino in zlati grb Celja.<sup>52</sup> Ob dnevu varnosti in družbene samozščite 13.5.1982 se je slavnostni program pričel s promenadnim koncertom z godbo na pihala. Sledili so nastopi moškega pevskega zbora Svoboda, tamburaškega orkestra France Prešeren in recitatorjev SLG Celje. Zaslužnim s tega področja so podelili občinska priznanja.<sup>53</sup> Na 30-letnici Društva ekonomistov Celje so na občnem zboru predstavili projekt prestrukturiranja celjskega gospodarstva.<sup>54</sup> Tridnevni posvet vseh direktorjev centrov za socialno delo iz Slovenije je potekal ob 25-letnici Centra za socialno delo.<sup>55</sup> Na osrednji prireditvi ob 100-letnici otvoritve prve deželne bolnice v Celju je delavski svet Zdravstvenega centra Celje podelil preko 100 plaket in priznanj za zasluge pri razvoju bolnišnice.<sup>56</sup> Mednarodno razstavo fotografij Salon 1994 je otvoril zunanji minister Slovenije Lojze Peterle.<sup>57</sup> Zbornica zdravstvene nege Slovenije in Društvo medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Celje sta priredila ob mednarodnem dnevu medicinskih sester slavnostno akademijo s kulturnim programom in podelitvijo najvišjih priznanj - zlatih znakov Zbornice zdravstvene nege Slovenije.<sup>58</sup> Poslovna skupnost za vinogradništvo in vinarstvo Slovenije s sedežem v Celju je ob 25-letnici zaščitne znamke slovenskih vin pripravila slovesnost, katere se je udeležil takratni kmetijski minister dr. Jože Osterc. Podelili so 29 posebnih jubilejnih priznanj za proizvajalce in prodajalce vin.<sup>59</sup> Svoj jubilej, 40 let obstoja, je v Narodnem domu proslavila tudi Gasilska zveza Celje.<sup>60</sup> V tem kulturnem hramu je slavilo tudi gradbeno podjetje Gradis in pripravilo srečanje z investitorji. Zasluzek od prireditve so namenili Pediatrični kliniki v Ljubljani.<sup>61</sup> 30. in 31. maja je potekal mednarodni simpozij ob 150-letnici prihoda prvega vlaka v slovenske dežele,<sup>62</sup> v prostorih Narodnega doma pa so organizirali svoje 3. strokovno srečanje tudi zobozdravniki.<sup>63</sup> Jeseni 1996 je v veliki dvorani Narodnega doma praznovala 50-letnico ustanovitve Študijske knjižnice v Celju tudi Osrednja knjižnica Celje.

Narodni dom je bil pogosto prizorišče proslav tudi ob slovenskem kulturnem prazniku, ko je občinska skupščina podeljevala priznanja kulturnikom priznanja za njihovo delo iz sklada za pospeševanje individualnega umetniškega ustvarjanja.<sup>64</sup>

<sup>48</sup> *Savinjski vestnik*, 28.3.1953.

<sup>49</sup> *Celjski tednik*, 13.3.1959.

<sup>50</sup> *Savinjski vestnik*, 8.4.1954.

<sup>51</sup> *Celjski tednik*, 22.1.1960.

<sup>52</sup> *Novi tednik*, 8.12.1977.

<sup>53</sup> *Novi tednik*, 13.5.1982.

<sup>54</sup> *Novi tednik*, 9.12.1982.

<sup>55</sup> *Novi tednik*, 3.4.1986.

<sup>56</sup> *Novi tednik*, 29.10.1987.

<sup>57</sup> *Novi tednik*, 21.4.1994.

<sup>58</sup> *Novi tednik*, 19.5.1994.

<sup>59</sup> *Novi tednik*, 15.9.1994.

<sup>60</sup> *Novi tednik*, 7.12.1995.

<sup>61</sup> *Novi tednik*, 19.10.1995.

<sup>62</sup> *Novi tednik*, 6.6.1996.

<sup>63</sup> *Novi tednik*, 13.2.1997.

<sup>64</sup> *Novi tednik*, 8.2.1990.



## PROSVETNA DEJAVNOST

V Narodnem domu je imela svoj sedež tudi Ljudska prosveta, ki je takoj po vojni prevzela vlogo koordinatorja kulturnega življenja v mestu.<sup>65</sup> Leta 1950 je Mestni odbor organiziral konferenco ljudsko-prosvetnih in kulturno-umetniških delavcev Celja.<sup>66</sup> Na rednih občnih zborih so se zbirali učitelji iz mesta in okolice in razpravljali o problemih v prosveti.<sup>67</sup> Leta 1955 je potekala konferenca vodij izobraževalnih odsekov Svobod, predstavnikov Ljudske univerze in ideoloških krožkov. Obdelali so vprašanja predavanj, izobraževalnih tečajev, knjižnic in čitalnic.<sup>68</sup> V mali dvorani Narodnega doma je delovala tudi mladinska večerna politična šola.<sup>69</sup>

V Narodnem domu so več let potekale zaključne slavnosti maturantov gimnazije in podelitve spričeval.<sup>70</sup> Narodni dom je nudil gostoljubje tudi ob Mednarodnem tednu otroka, ko so v njegovih prostorih potekale najrazličnejše dejavnosti, od iger, plesa, petja otrok in predavanj.<sup>71</sup> Leta 1976 je ob 100-letnici Cankarjevega rojstva potekal ustanovitveni občni zbor Kluba kulturnih delavcev "Ivan Cankar".<sup>72</sup> V 90. letih se je v organizaciji Zveze prijateljev mladine prvič sestel otroški parlament, ki se ga je udeležil tudi takratni župan Rojec in prisluhnil težavam mladih. Leta 1991 so izpostavili problem ekologije v Celju in težave glede prometne varnosti na poti v šolo.<sup>73</sup> Naslednje leto so želeli prijaznejšo šolo<sup>74</sup> in leto kasneje prijateljstvo brez nasilja.<sup>75</sup> Vsako leto zasedejo prostore velike dvorane Narodnega doma tudi mladi raziskovalci in predstavljajo svoje raziskovalne naloge, ki jih vsako leto opravljajo v okviru akcije Mladi za napredek Celja.<sup>76</sup> Redni gostje Narodnega doma so tudi člani Kluba študentov celjske regije, ki pripravljajo informativne dneve dijakom 4. letnikov srednjih šol. V obliki klasične sejemske predstavitve na stojnicah predstavijo načine študija ter študentsko življenje.<sup>77</sup>

## GLASBENE PRIREDITVE

Ena tradicionalnih pevskih prireditev, ki ima danes mednarodni pomen, je mladinski pevski festival. Prvi festival v Celju je potekal leta 1946 v Narodnem domu kot rezultat požrtvovalnosti glasbenih entuziastov, ki so sestavili podroben načrt dela z mladinskimi zbori, prvi cilji pa so bili zgolj okrajni in okrožni pevski nastopi. 29. junija 1946 se je na trgu pred Narodnim domom združilo v zbor 3000 pevcev in pod vodstvom Jurčeta Vrežeta priredilo veličasten pevski koncert.<sup>78</sup>

<sup>65</sup> *Celjski tednik*, 30.7.1965.

<sup>66</sup> *Celjski tednik*, 25.2.1950.

<sup>67</sup> *Savinjski vestnik*, 21.11.1950.

<sup>68</sup> *Celjski tednik*, 7.1.1955.

<sup>69</sup> *Celjski tednik*, 13.1.1959.

<sup>70</sup> *Novi tednik*, 1.7.1970.

<sup>71</sup> *Novi tednik*, 10.10.1985.

<sup>72</sup> *Novi tednik*, 12.2.1976.

<sup>73</sup> *Novi tednik*, 17.10.1991.

<sup>74</sup> *Novi tednik*, 8.10.1992.

<sup>75</sup> *Novi tednik*, 14.10.1993.

<sup>76</sup> *Novi tednik*, 7.6.1990.

<sup>77</sup> *Novi tednik*, 14.3.1996.

<sup>78</sup> *Novi tednik*, 31.5.1973.



Slika 2: Otvoritev Mladinskega pevskega festivala leta 1979. (Original hrani Muzej novejšje zgodovine Celje.)

- 1974/442. Klemenčič, G. 77
- 1974/473. Klemenčič, G. 77
- 1974/474. Klemenčič, G. 77
- 1974/475. Klemenčič, G. 77
- 1974/476. Klemenčič, G. 77
- 1974/477. Klemenčič, G. 77
- 1974/478. Klemenčič, G. 77
- 1974/479. Klemenčič, G. 77
- 1974/480. Klemenčič, G. 77
- 1974/481. Klemenčič, G. 77
- 1974/482. Klemenčič, G. 77
- 1974/483. Klemenčič, G. 77
- 1974/484. Klemenčič, G. 77
- 1974/485. Klemenčič, G. 77
- 1974/486. Klemenčič, G. 77
- 1974/487. Klemenčič, G. 77
- 1974/488. Klemenčič, G. 77
- 1974/489. Klemenčič, G. 77
- 1974/490. Klemenčič, G. 77
- 1974/491. Klemenčič, G. 77
- 1974/492. Klemenčič, G. 77
- 1974/493. Klemenčič, G. 77
- 1974/494. Klemenčič, G. 77
- 1974/495. Klemenčič, G. 77
- 1974/496. Klemenčič, G. 77
- 1974/497. Klemenčič, G. 77
- 1974/498. Klemenčič, G. 77
- 1974/499. Klemenčič, G. 77
- 1974/500. Klemenčič, G. 77



V okviru mladinskega pevskega festivala je leta 1959 koncertiral mladinski pevski zbor France Prešeren, njegov nastop pa je pomenil uvod v mesec petja.<sup>79</sup> Leta 1960 je potekala revija 12 najboljših slovenskih mladinskih zborov kategorije A, nato posvet mladinskih pevovodij, revija 10 najboljših slovenskih mladinskih zborov kategorije B in revija najboljših republiških zborov ter zborov iz zamejstva in narodnih manjšin. Skupaj je nastopilo 32 mladinskih zborov iz Jugoslavije in zamejstva.<sup>80</sup> V 60. letih se je Celje uveljavilo kot mednarodno festivalsko središče mladinskega zborovskega petja. Leta 1973 so prvič festival najavile fanfare in Celjani so lahko spremljali festival preko zvočnikov pred Narodnim domom.<sup>81</sup> Tekmovanje sta ocenjevali zvezna in mednarodna glasbena žirija. Leta 1973 je festival potekal po sledečem programu: Prvi dan je potekal slavnostni koncert. Drugi dan se je nadaljeval z zveznim tekmovanjem mladinskih zborov, koncertno matinejo, zveznim tekmovanjem jugoslovanskih mešanih in dekliških zborov. Naslednji dan je sledilo tekmovanje predmutacijskih zborov ter zaključni koncert najboljših zborov s podelitvijo festivalskih plaket, odličij in nagrad.<sup>82</sup> Podobno je potekal festival vsako drugo leto, z izjemo leta 1991, ko zaradi političnih razmer v bivši Jugoslaviji in dogodkov v Sloveniji 19. prireditve ni bilo.<sup>83</sup>

Na svoj račun so prišli tudi ljubitelji resne glasbe. Obiskovali so lahko abonmajske koncerte. Leta 1949 so v Narodnem domu koncertirali violinistka Toškova iz Zagreba, čelist Janigro ter čelist svetovnega slovesa Enrico Main Ardi.<sup>84</sup> Ob odkritju spominske plošče skladatelju Ristu Savinu je potekal koncert Savinovih skladb.<sup>85</sup> Leta 1955 sta nastopili violinistka Jelka Stanič-Krek in pianistka Marjana Lipovšek s čelistom Pomykalo.<sup>86</sup> Januarja 1959 so v prenovljeni dvorani Narodnega doma začeli z novo koncertno sezono. Z obnovo je dvorana postala ena najlepših koncertnih dvoran v mestu ob Savinji.<sup>87</sup> Leta 1960 so ob 150-letnici rojstva Chopina študentje Ljubljanske glasbene akademije pripravili klavirski koncert.<sup>88</sup> Leta 1970 je nastopila tudi danes svetovno priznana pianistka Dubravka Tomšič-Srebotnjak.<sup>89</sup> Celjanom so se v Narodnem domu med številnimi domačimi in tujimi glasbenimi mojstri predstavili še simfonični orkester in pihalni kvintet RTV Ljubljana, celjski godalni orkester, trio Lorenz in drugi.<sup>90</sup> Veliko samostojnih nastopov ob različnih priložnostih je imel tudi Komorni moški zbor: ob 500-letnici mesta Celja (1952), ko je koncertiral pod vodstvom Egona Kuneja,<sup>91</sup> leta 1959 ob 10-letnici obstoja zbora in hkratnem jubilejnim 100. nastopu,<sup>92</sup> leta 1974 ob srebrnem jubileju itd.<sup>93</sup> Še slovesnejše je bilo ob njihovi 30-letnici, ko so mnogi njegovi člani prejeli

<sup>79</sup> *Celjski tednik*, 29.4.1959.

<sup>80</sup> *Celjski tednik*, 27.5.1960.

<sup>81</sup> *Novi tednik*, 24.5.1973.

<sup>82</sup> *Novi tednik*, 31.5.1972.

<sup>83</sup> *Novi tednik*, 30.5.1991.

<sup>84</sup> *Celjski tednik*, 12.2.1949 in 24.12.1949.

<sup>85</sup> *Celjski tednik*, 8.10.1949.

<sup>86</sup> *Celjski tednik*, 28.1.1955.

<sup>87</sup> *Celjski tednik*, 9.1.1959.

<sup>88</sup> *Celjski tednik*, 18.3.1960.

<sup>89</sup> *Novi tednik*, 10.3.1977.

<sup>90</sup> *Novi tednik*, 28.10.1970, 11.11.1973, 29.3.1979 in 24.3.1983.

<sup>91</sup> *Savinjski vestnik*, 28.6.1952.

<sup>92</sup> *Celjski tednik*, 6.3.1959.

<sup>93</sup> *Novi tednik*, 11.4.1974.



Gallusove znake, zbor pa je prejel srebrni znak OF in grb mesta Celja.<sup>94</sup> V Narodnem domu so koncertirali še ob 35-letnici (retrospektivni program)<sup>95</sup> in ob 45-letnici (leta 1994), ko so predstavili novo programsko usmeritev zbora.<sup>96</sup>

Svoje delo so na odru Narodnega doma predstavljali tudi gojenci celjske glasbene šole in prikazali svoja znanja iz violine, klavirja, flavte, klarineta, čela in petja.<sup>97</sup> Nastopi so potekali ob koncu šolskega leta, ko so za javni nastop izbrali najboljše učence.<sup>98</sup> Februarja 1991 je potekal tudi prvi javni koncert gojencev Šole za mlade glasbene talente.<sup>99</sup>

V povojnih letih je v veliki dvorani Narodnega doma nastopilo veliko število domačih in tujih zborov ter glasbenih skupin. Leta 1948 je potekal samostojni koncert moškega zbora KUD Ivan Cankar s pesmimi naših skladateljev, s katerimi se je zbor predstavil pred odhodom na 3. revijo Sindikalnih kulturno-umetniških društev.<sup>100</sup> Decembra 1952 so pod okriljem Ljudske univerze svoja dela predstavili celjski pesniki in pisatelji na literarni reviji.<sup>101</sup> Potekali so različni prijetni družabni večeri, večeri plesne in zabavne glasbe, jazz večeri, večeri partizanskih pesmi...<sup>102</sup> Leta 1953 so zaigrali tamburaši DKD Tine Rožanc iz Ljubljane in SKUD France Prešeren iz Celja.<sup>103</sup> Akademija mladinskega kulturnega društva Oton Župančič, ki je združila v svojih sekcijah celjsko učiteljsiše, je bila hkrati proslava ob 60.letnici slovenske moderne leta 1955.<sup>104</sup> Čez dve leti so nastopili posamezni odseki KPD France Prešeren (mladinski pevski zbor, mešani pevski zbor, likovniki, harmonikarji, tamburaši in godbena pihala), združeni v Prešernovi akademiji ob 10-letnici društva.<sup>105</sup> Na odru v veliki dvorani je gostoval nemški lutkovni oder iz Essna, ki je s svojo 40-letno tradicijo sodil med najstarejše tovrstne odre v Evropi.<sup>106</sup> V počastitev 30-letnice Zleta Svobod je nastopilo 300 članov iz različnih sekcij, ki so prikazali svoje delovne rezultate.<sup>107</sup> V 70. letih je v Narodnem domu potekala parada harmonikarjev, na kateri so svoje znanje predstavili mladi, ki so obiskovali šolo delavskega prosvetnega društva Svoboda Celje.<sup>108</sup> Leta 1970 je učiteljski pevski zbor Emil Adamič pripravil jubilejni koncert.<sup>109</sup> Na koncertu prijateljstva leta 1970 so sodelovali mešani mladinski zbor celjske gimnazije, dekliški zbor glasbeno pedagoške gimnazije in zbor iz Gradca.<sup>110</sup> Svoj koncert

<sup>94</sup> *Novi tednik*, 12.4.1979.

<sup>95</sup> *Novi tednik*, 15.11.1984.

<sup>96</sup> *Novi tednik*, 19.5.1994.

<sup>97</sup> *Celjski tednik*, 27.5.1955.

<sup>98</sup> *Celjski tednik*, 11.5.1967.

<sup>99</sup> *Novi tednik*, 7.2.1991.

<sup>100</sup> *Celjski tednik*, 16.10.1948.

<sup>101</sup> *Savinjski vestnik*, 28.11.1952.

<sup>102</sup> *Savinjski vestnik*, 31.12.1952 in 9.4.1954, *Celjski tednik*, 16.11.1956 in 21.12.1956.

<sup>103</sup> *Savinjski vestnik*, 21.3.1953.

<sup>104</sup> *Celjski tednik*, 10.6.1955.

<sup>105</sup> *Celjski tednik*, 7.6.1957.

<sup>106</sup> *Celjski tednik*, 12.5.1961.

<sup>107</sup> *Celjski tednik*, 26.3.1965.

<sup>108</sup> *Celjski tednik*, 20.1.1967; *Novi tednik*, 18.2.1970, 10.7.1977 in 23.3.1978.

<sup>109</sup> *Novi tednik*, 4.2.1970.

<sup>110</sup> *Novi tednik*, 3.6.1970.



je imel odličen mešani pevski zbor Jakob Petelin Gallus iz Celovca.<sup>111</sup> Ob 85-letnici obstoja so Prešernovci odpeli svoj jubilejni koncert.<sup>112</sup> Svoje okrogle obletnice so praznovali tudi nekateri drugi zbori, na primer MPZ Kovinotehna Celje (10-letnica),<sup>113</sup> MPZ društvo upokojencev (20-letnica),<sup>114</sup> Libelin zbor (10-letnica),<sup>115</sup> oktet Studenček (10-letnica),<sup>116</sup> zbor Kovinotehne (20-letnica),<sup>117</sup> Godalni orkester (50-letnica)<sup>118</sup> in orkester Žabe (50-letnica).<sup>119</sup> Marca 1992 so v veliko slavlje združili 130-letnico ustanovitve Narodne čitalnice v Celju in praznik KS Center. Osrednja slovesnost je bila popestrena z nastopom Komornega moškega zbora, s celjsko folklorno skupino in gledališčem Pod kozolcem.<sup>120</sup> 100-letnico je v Narodnem domu praznovalo tudi Celjsko pevsko društvo.<sup>121</sup> Na mednarodni dan plesa maja 1994 so se predstavili plesni solisti,<sup>122</sup> sledila je zaključna produkcija skupin Plesnega foruma Celje in letne produkcije plesalcev Harlekinove šole.<sup>123</sup> Orkester Akord se je pridružil 100-letnici filma s programom znanih in priljubljenih filmskih melodij.<sup>124</sup> Skratka, glasbenih dogodkov je bilo veliko več, kot jih v tem zapisu lahko omenimo.

### Družabne prireditve

Velika dvorana Narodnega doma je bila primerna tudi za ples, zato se je na njenem parketu po drugi svetovni vojni zvrstila množica plesnih prireditev. Že januarja 1952 je potekal prvi reprezentativni gledališki ples s koncertnim programom.<sup>125</sup> Istega leta so se v plesnem ritmu na tradicionalnem obrtnem plesu zavrteli tudi člani Okrajne obrtne zbornice.<sup>126</sup>

Posebno je odmeval tradicionalni Valčkov večer, ki so ga pripravljali pod okriljem Atletskega društva Kladivar. Leta 1953 so umetniški program izvajali solisti in balet Ljubljanske opere ter plesni orkester Ronny iz Ljubljane.<sup>127</sup> Valčkov večer v Narodnem domu poteka še danes, vendar v organizaciji celjskega turističnega in zdravniškega društva, ki sta ga po triletnem premoru leta 1992 ponovno oživila.<sup>128</sup>

Velik odmev je leta 1956 doživel 2. akademski ples v Celju, kjer so ob nastopu plesnega

<sup>111</sup> *Novi tednik*, 9.11.1972.

<sup>112</sup> *Novi tednik*, 29.5.1980.

<sup>113</sup> *Novi tednik*, 16.12.1982.

<sup>114</sup> *Novi tednik*, 14.4.1983.

<sup>115</sup> *Novi tednik*, 13.12.1984.

<sup>116</sup> *Novi tednik*, 29.5.1986.

<sup>117</sup> *Novi tednik*, 9.4.1992.

<sup>118</sup> *Novi tednik*, 30.3.1995.

<sup>119</sup> *Novi tednik*, 18.4.1996.

<sup>120</sup> *Novi tednik*, 26.3.1992.

<sup>121</sup> *Novi tednik*, 19.1.1995.

<sup>122</sup> *Novi tednik*, 5.5.1994.

<sup>123</sup> *Novi tednik*, 16.4.1994 in 16.4.1994.

<sup>124</sup> *Novi tednik*, 20.6.1996.

<sup>125</sup> *Savinjski vestnik*, 22.12.1951.

<sup>126</sup> *Savinjski vestnik*, 2.2.1952.

<sup>127</sup> *Savinjski vestnik*, 31.1.1953.

<sup>128</sup> *Novi tednik*, 5.3.1992.





seksteta Radia Ljubljana gostje uživali tudi ob hrani, ki jo je pripravila ljubljanska gostinska šola.<sup>129</sup> Leta 1960 je Narodni dom gostil slovensko prvenstvo v športnem plesu, na katerem je sodelovalo 15 parov. Ob spremljavi orkestra 6 in 1 iz Ljubljane so se pari pomerili v klasičnih in južnoameriških plesih.<sup>130</sup> Naslednjega leta je bila svečana otvoritev občinske plesne šole, ki se je razvila iz celjskega mladinskega plesnega kluba.<sup>131</sup> Plesna šola je v petih letih obstoja vzgojila približno 3000 plesalcev. Seveda se v plesni šoli niso učili le plesnih korakov, ampak so svoje gojence učili še primerne obnašanja, kultiviranja telesne ritmike in estetskega oblačenja. Ob zaključku vsakega tečaja so priredili ples, na katerem so najboljšim plesalcem podelili nagrade.<sup>132</sup>

Ko je leta 1968 občinska skupščina odločila, da v dvorani Narodnega doma ne pusti več prireditelj plesnih zabav, so s tem plesa željnimi Celjanom naredili slabo uslugo.<sup>133</sup> Kljub temu so že čez dve leti v Narodnem domu ponovno pripravili velik mednarodni plesni turnir.<sup>134</sup>

V dvorani Narodnega doma so v petdesetih in šestdesetih letih rajale tudi pustne maske. Vsakoletno maškarado je pripravilo celjsko Olepševalno in turistično društvo.<sup>135</sup> Kot zanimivost naj navedem, da so na pustni prireditvi leta 1955 za najlepše maske pripravili za tisti čas izjemno lepe in bogate nagrade, na primer ženski nakit, blago, hranilno knjižico s 5000 dinarji in še veliko drugega.<sup>136</sup> Pustno rajanje je bilo organizirano za cicibane, pionirje in odrasle.<sup>137</sup>

Športnih prireditev je bilo v dvorani Narodnega doma razmeroma malo. Junija 1945 je potekal ustanovitveni zbor fizikturnega društva v Celju z namenom, združiti vse športnike in ljubitelje športa v skupno (krovno) organizacijo, v kateri bi bile zastopane vse športne panoge.<sup>138</sup> Leta 1948 so v dvorani Narodnega doma ustanovili Okrajni telovadni odbor Celje-mesto in okolica in prve skupščine so se udeležili predstavniki vseh takrat ustanovljenih telovadnih društev in zastopniki množičnih organizacij.<sup>139</sup> Februarja 1949 so se v Narodnem domu na sablaškem prvenstvu LRS pomerili sabljači, ki so tekmovali v floretu in v sablji.<sup>140</sup> Sabljaška sekcija Kladivarja je leta 1950 organizirala tudi samostojno sabljaško akademijo, na kateri so prikazali šolo sabljanja v floretu in sablji.<sup>141</sup> Dvorana Narodnega doma pa je bila leta 1953 premajhna, da bi lahko sprejela (pre)številne gledalce

<sup>129</sup> Celjski tednik, 24.2.1956.

<sup>130</sup> Celjski tednik, 12.2.1960.

<sup>131</sup> Celjski tednik, 3.11.1961.

<sup>132</sup> Celjski tednik, 18.2.1966.

<sup>133</sup> Celjski tednik, 31.10.1968.

<sup>134</sup> Novi tednik, 8.7.1970.

<sup>135</sup> Savinjski vestnik, 19.2.1954.

<sup>136</sup> Celjski tednik, 18.2.1955.

<sup>137</sup> Celjski tednik, 18.2.1966.

<sup>138</sup> Nova pot, 16.6.1945.

<sup>139</sup> Celjski tednik, 30.10.1948.

<sup>140</sup> Celjski tednik, 19.2.1949.

<sup>141</sup> Celjski tednik, 1.4.1950.



mednarodnega boksa, kjer je v različnih kategorijah nastopilo 9 parov. Zmagal je Maribor proti ekipi iz Regensburga z 11:7.<sup>142</sup>

Narodni dom je bil vsako leto prizorišče podelitve priznanj najboljšim športnikom, ki so jih v mestu ob Savinji izbrali spomočjo Novega tednika<sup>143</sup>, in tudi številnih drugih slavnosti. Tako je Atletsko društvo Kladivar ob svoji 20-letnici obstoja pripravilo slavnostni občni zbor, na katerem so za častnega člana društva izbrali Fedorja Gradišnika.<sup>144</sup> V Narodnem domu so se s podelitvami priznanj končale tudi vsakoletne sindikalne igre.<sup>145</sup>

### Razstavna dejavnost

Že leta 1945 je bila na ogled dokumentarna razstava slik, ki jo je pripravil propagandni odsek 3. jugoslovanske armade. Namen razstave je bil prikazati potek borbe jugoslovanskih narodov proti okupatorju. Prva dvorana je bila okrašena s slikami Tita in Stalina. Razstavljena je bila tudi zbirka literature. Veliko drugih slik je prikazovalo politične dogodke. V drugi dvorani so kronološko razvrstili fotografije s prikazom 4. in 5. sovražnikove ofenzive. V zadnji sobi so visele pretresljive slike, dokumenti fašističnega nasilja in zločinov.<sup>146</sup> Leta 1959 so v okviru republiškega zleta Svobod pripravili razstavo 40 let KPJ.<sup>147</sup> Isto leto je podjetje Žična pripravilo majhno razstavo opreme za samopostrežne trgovine.<sup>148</sup> V Narodnem domu so pripravljali tudi avtorske razstave. Tako je maja 1960 z razstavo gostoval zagrebški slikar Zvonimir Mušič in se celjskemu občinstvu predstavil z motivi Celja, Rogaške Slatine in Kostanjevice.<sup>149</sup> Aprila 1961 so v veliki dvorani odprli razstavo Okupatorjevi zapori in taborišča.<sup>150</sup> Ob dnevu človekovih pravic leta 1969 je Filatelistično društvo pripravilo razstavo znamk.<sup>151</sup> Ob 25-letnici osvoboditve je Muzej revolucije razstavil gradivo o osvoboditvi in obnovi.<sup>152</sup> Leta 1970 so v okviru občinskega praznika odprli razstavo likovnih del in plastik likovnih umetnikov-amaterjev s širšega celjskega območja.<sup>153</sup> Zgodovinski arhiv Celje pa je pripravil razstavo Danes grofje Celjski in nikdar več.<sup>154</sup>

Spomladi leta 1962 so v Celju uresničili staro željo in ustanovili celjski pododbor Društva slovenskih likovnih umetnikov. Prevzel je pobudo za ustanovitev stalnega likovnega razstavišča v Celju. Ko so bili na voljo prostori, ki jih je imela v uporabi na vogalu v pritličju Narodnega doma Investicijska banka, so jih s sredstvi, ki so jih dobili od oblastnih in

<sup>142</sup> *Celjski tednik*, 2.9.1955.

<sup>143</sup> *Novi tednik*, 31.1.1970.

<sup>144</sup> *Novi tednik*, 4.12.1969.

<sup>145</sup> *Novi tednik*, 30.1.1975.

<sup>146</sup> *Nova pot*, 2.6.1945.

<sup>147</sup> *Celjski tednik*, 10.7.1959.

<sup>148</sup> *Celjski tednik*, 18.12.1959.

<sup>149</sup> *Celjski tednik*, 20.5.1960.

<sup>150</sup> *Celjski tednik*, 14.4.1961.

<sup>151</sup> *Novi tednik*, 10.12.1969.

<sup>152</sup> *Novi tednik*, 2.9.1970.

<sup>153</sup> *Novi tednik*, 22.7.1970.

<sup>154</sup> *Novi tednik*, 20.6.1991.



političnih organov, s prostovoljnimi delom članov pododbora in drugih likovnih navdušencev usposobili za stalno likovno razstavišče. Pridobitev so poimenovali Likovni salon. Od dnevu republike novembra 1962 je bila v preurejenih prostorih odprta prva razstava z naslovom Izbor iz sodobne slovenske grafike. Že aprila 1963 je Likovni salon postal samostojni kulturni zavod. Do danes so se v tem kulturnem hramu zvrstile številne razstave slikarskih in kiparskih del, grafik, gvašev, akvarelov in plastik.<sup>155</sup>

### Ostali dogodki

Narodni dom je gostil še vrsto drugih zanimivih prireditev. Od 19. Do 26. novembra 1955 je v Celju potekal Teden tiska in radia in sklepna svečanost ob 10-letnici "*naprednega tiska in radia*" je bila v Narodnem domu.<sup>156</sup> Radio, ki je imel vrsto let svoje delovne prostore v stavbi občinske skupščine, je v njegovi dvorani večkrat pripravljala tudi javne radijske oddaje. V Narodnem domu je gostoval do leta 1978, ko se je preselil v sedanje prostore.<sup>157</sup>

Večkratni gost v Narodnem domu je bilo tudi celjsko turistično društvo. Tako so v okviru 3. turističnega tedna pripravili gostinsko in turistično razstavo, kjer so ocenjevali razstavljenе kulinarične dobrote.<sup>158</sup> Prirejali so razna turistična predavanja s potepanj po Jugoslaviji, Italiji, Avstriji, Švici in Sredozemlju.<sup>159</sup> Ob zaključni prireditvi akcije Zlata vrtnica vsako leto podeljujejo priznanja za najlepše urejeno okolje delovnim organizacijam in posameznikom.<sup>160</sup>

**Zaključek:** Nemški okupator je v času 2. svetovne vojne odvzel Narodnemu domu slovenski zunanji videz in notranji pomen. Od leta 1945 vračamo Narodnemu domu prvotno podobo iz časa njegovega nastanka. Takoj po vojni so ga preimenovali v Dom ljudske prosvete, kajti Ljudska prosveta je imela vlogo koordinatorja kulturnega življenja v mestu ob Savinji. Nudil je prostor za ustvarjanje literarni in dramski sekciji, zametkom lokalnega časopisja in radia ter osnove za bodočo mestno knjižnico. Do leta 1965 je imel svoj sedež v Narodnem domu Okrajni ljudski odbor Celje - okolica. Nato ga je v upravljanje prevzela celjska občinska skupščina in se z vsemi svojimi službami preselila v njegove prostore. Danes ima v prostorih Narodnega doma poleg Mestne občine Celje svoj sedež še Upravna enota Celje (od 1. januarja 1995). Dvorana Narodnega doma je skozi vse povojno obdobje služila različnim namenom, tako političnim kot kulturnim in družabnim dogodkom v mestu. Bila je prostor, kjer so se odvijale različne proslave ob praznikih in jubilejih, abonmajski koncerti, koncerti različnih zborov, orkestrrov, nastopi društev itd. Mladinski pevski festival je tradicija, ki živi še danes in ima mednarodni sloves. Od družabnega življenja velja omeniti plesne vaje, maturantske plese in ostale različne plesne prireditve. V 50. in 60. letih so v njem gostovale pustne prireditve. Razstavna dejavnost se je razvila po letu 1962, ko je v pritličju na vogalu doma dobil svoj prostor Likovni salon.

<sup>155</sup> Juro Kislinger, *Likovni salon-novi kulturni hram*, Celjski zbornik, 1963.

<sup>156</sup> *Celjski tednik*, 28.10.1955.

<sup>157</sup> *Novi tednik*, 1.6.1978.

<sup>158</sup> *Novi tednik*, 25.6.1981.

<sup>159</sup> *Lepo mesto*, 18.11.1963.

<sup>160</sup> *Novi tednik*, 21.11.1985.



### *Zusammenfassung*

## **DIE ROLLE DES NATIONALHAUSES NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG**

In der Zeit des Zweiten Weltkrieges nahm der deutsche Okkupator dem Nationalhaus sein äußeres Aussehen und die innere Bedeutung. Seit 1945 wird ihm sein ursprüngliches Äußeres aus der Zeit der Entstehung allmählich wiedergegeben.

Sofort nach dem Krieg wurde es in "Dom ljudske prosvete" umbenannt, denn "Ljudska prosveta" hatte die Aufgabe des Koordinators des Kulturlebens. Hier fanden ihren Platz literarische und Theatersektionen, Lokalpresse und die zukünftige Stadtbibliothek.

Bis zum Jahr 1965 hatte hier der Bezirksvolksausschuß Celje - Umgebung seinen Platz, später aber die Gemeindeversammlung Celje, die damals mit der ganzen Verwaltung aus der Gregorčičeva Straße hierher gezogen ist. Seit dem 1.1.1995 ist hier der Sitz der Verwaltungseinheit Celje und der Stadtgemeinde Celje.

Der Saal diente verschiedenen Tätigkeiten, vom sehr bewegten politischen Leben bis zu den zahlreichen Kulturveranstaltungen. Hier werden verschiedene Feierlichkeiten, Konzerte, Vereinsauftritte abgehalten. Der Jungsängerbund hat eine Tradition, die noch heute lebt und internationalen Ruf genießt.

Vom Gesellschaftsleben sind Tanzstunden, Maturabälle und Tanzabende zu erwähnen. In den 50iger und 60iger Jahren gab es ausgelassene Maskenbälle.

Mit der Eröffnung der Kunstsalons an der Ecke des Hauses erweiterte sich die Ausstellungstätigkeit.



## Vlasta Stavbar

## NARODNI DOM V MARIBORU

*"Če se pripelješ od juga po Tržaški cesti čez krasni državni most prek Drave v Maribor, zagledaš že od daleč veličastno stavbo z mogočnim vitkim stolpom, ponosno gledajočo proti Pohorju in čez Dravsko polje, pravega čuvarja slovenske zavednosti in pomnika slovenskega dela v Podravju."*<sup>1</sup>

Tako je dr. Franjo Rosina<sup>2</sup> v času tik pred 1. svetovno vojno zapisal o pomenu in izgledu Narodnega doma za Slovence v Mariboru. Vloga in pomen Narodnega doma v Mariboru in tudi ostalih narodnih domov po Štajerski sta se skozi različna obdobja v teku skoraj 100 let spreminjala. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so mariborski Slovenci potrebovali svoje kulturno središče, je bila izgradnja Narodnega doma velika pridobitev zanje. V njem so našla sedež slovenska kulturna društva, ki so s svojim delovanjem prispevala h kulturnemu razvoju mesta in bila protiutež nemški kulturi v mestu. Na prelomu stoletja pa vse tja do prve svetovne vojne in konca habsburške monarhije, ko se je politično razslojevanje Slovencev povečalo in je bil vpliv ponemčevanja velik, je imel Narodni dom kot središče Slovencev pomembno vlogo. V obdobju stare Jugoslavije se je njegov pomen zmanjšal, čeprav so se Mariborčani zavedali pomembnosti Narodnega doma. Obe svetovni vojni sta pustili močne posledice tudi na sami stavbi. Po drugi svetovni vojni se je Narodni dom preimenoval v Dom JLA in postal last Jugoslovanske ljudske armade. Kljub temu da so se v njem vrstile tudi kulturne prireditve in ni bil namenjen le vojski, mu je bila tradicionalna narodnostna vloga odvzeta. Z osamosvojitvijo Slovenije je Maribor zopet dobil Narodni dom, ki ima danes vlogo kulturno-prireditvenega centra.

Ti kratki poudarki iz skoraj stoletne zgodovine Narodnega doma kažejo bogato dogajanje in velike spremembe, ki jih je Narodni dom doživljal. Hkrati pa lahko spremljamo tudi politični in kulturni razvoj Maribora v omenjenem času ter dejanja njegovih akterjev. Zato je prav, da posamezna obdobja od nastanka "*palače mariborskih Slovencev*"<sup>3</sup> do današnjega kulturno-prireditvenega centra Narodni dom podrobneje opišemo, kajti naslednje leto (1898) bo namreč Narodni dom v Mariboru praznoval 100-letnico svojega obstoja.

<sup>1</sup> Mariborski koledar 2, 1914, str. 40.

<sup>2</sup> Franjo Rosina (1863-1924), odvetnik in politik. Predsednik Posojilnice je bil v času politične diferenciacije štajerskih Slovencev, med vojno in ob prevratu (1905-1924). Bil je tudi predsednik in podpredsednik Dijaške kuhinje, predsednik Čitalnice, predsednik Zadrufne zveze v Celju in prvi starosta leta 1907 ustanovljenega mariborskega Sokola. Med prevratom 1918-19 je kot podpredsednik Narodnega sveta za Štajersko skupaj s predsednikom K. Verstovškom z odločnostjo veliko pripomogel, da je Narodni svet 1.11. 1918 prevzel civilno oblast v Mariboru in na slovenskem Štajerskem. Leta 1921 je bil na listi JDS v Mariboru izvoljen za občinskega odbornika in mestnega svetovalca. (Enciklopedija Slovenije, 10. knjiga, str. 289.)



### Pobude za ustanovitev Posojilnice v Mariboru (1868-1882)

Začetke izgradnje Narodnega doma v Mariboru moramo povezovati izključno z razvojem podravskega posojilništva. Razvoj podravskega posojilništva, ki ga je v Mariboru predstavljala Posojilnica, je omogočil resno razmišljanje o možnosti izgradnje pomembnega središča mariborskih in štajerskih Slovencev. Pobude za ustanovitev mariborske posojilnice so bile aktualne že od šestdesetih let 19. stoletja dalje. Slovenska politična in gospodarska organizacija je bila predpogoj za uveljavitev slovenskega političnega programa. Tako so tudi slovenski narodni delavci v Mariboru v dobi taborov sklenili, da je potrebno poleg slovenskega političnega društva v Mariboru ustanoviti tudi slovensko gospodarsko organizacijo - posojilno društvo, posojilnico. Josip Jurčič in Franc Rapoc<sup>4</sup> sta prevzela priprave za ustanovitev posojilnice v Mariboru.. Vendar prvi poskus, da bi v Mariboru ustanovili posojilnico kot društvo, leta 1868 ni uspel, saj je štajersko namestništvo 7. maja 1869 prošnjo zavrnilo. Vendar Mariborčani niso obupali. Vložili so prošnjo za izdajo dovoljenja o ustanovitvi denarne "založnice" v Mariboru. Tudi tokrat je kot vlagatelj nastopal Franc Rapoc, podprli so ga še dr. Ferdinand Dominkuš, Karl Ipavic, Jože Rapoc, Martin Šuškovič in Franc Divjak. Ustanovitev "založnice" je bila s potrjenimi pravili sprejeta 3. septembra 1871.

Z letom 1873 so se gospodarske razmere poslabšale. Prav tako je istega leta odšel iz Maribora v Šoštanj Franc Rapoc, glavni pobudnik za ustanovitev posojilnice. Tudi politične razmere z razkolom na mlado- in staroslovence so razdvojile slovensko družbo v Mariboru in jo v celoti preusmerile na polje političnega dogajanja. V tem času so se Slovenci v Mariboru opirali na Mariborsko eskomptno banko, ker je bil v njenem odboru Janko Serbec. Tako je misel o ustanovitvi posojilnice zopet zaživela šele leta 1878. Glavna akterja sta bila odvetnik dr. Ferdinand Dominkuš<sup>5</sup> in takratni predsednik Čitalnice Ivan Kačič.

Strokovne organizacije v Mariboru v osemdesetih letih prejšnjega stoletja niso imele gospodarske osnove, vsele so v zraku. Zakon o obrtnih in gospodarskih zadrugah, sprejet 9. aprila 1873, je omogočil poleg Mestne hranilnice in Mariborske eskomptne banke še posojilnice za uradnike, delavce in železničarje, ki so se pričeli organizirati. Miha Vošnjak je pričel med štajerskimi Slovenci ustanavljati posojilnice. Tudi Franc Rapoc, ki je v Šoštanju vodil posojilnico (1878-1882), ni pozabil na Maribor. Pregovarjal je mariborske rodoljube, da skupaj z ustanovitvijo Političnega društva za Slovensko Štajersko ustanovijo tudi posojilnico. Tako je v začetku leta 1882 končno prišlo do ustanovitve zavoda

<sup>1</sup> *Mariborski koledar 1, 1913, str. 66.*

<sup>4</sup> *Franc Rapoc (1842-1882), politični in gospodarski delavec. Imenujemo ga tudi oče mariborske Posojilnice. Bil je ustanovitelj Hranilnega in posojilnega društva delavcev v Mariboru (1871). Med drugim je bil tudi solastnik Slovenskega naroda ter med ustanovitelji mariborske slovenske tiskarne. (Posojilnica v Mariboru. Maribor, 1933, str. 10.)*

<sup>5</sup> *Ferdinand Dominkuš (1829-1891), pravnik in politik. Bil je med ustanovitelji mariborske Čitalnice, Slovenskega naroda in narodne tiskarne. Precej zaslug si je pridobil za slovensko uradovanje. V letih 1870-1887 je bil deželni poslanec v štajerskem deželnem zboru. Bil je med pomembnejšimi štajerskimi politiki v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja. (Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga, str. 307.)*





Slika 1: Franjo Rosina v sokolski uniformi, ok. l. 1910. (Original hrani Univerzitetna knjižnica Maribor.)



»Posojilnica za Maribor in okolico, Spar-und Vorschussgenossenschaft«. Ravnatelj je postal ustanovitelj Posojilnice dr. Jernej Glačnik<sup>6</sup>, blagajnik tovarnar Pavel Simon, preglednik Nemeč Franc Bindlechner, odborniki pa notar dr. Franc Radey, zdravnik Feliks Ferk, trgovec Vilko Berdajs in posestnik Jože Rapoc. V nadzorništvu pa so bili odvetnik dr. Ferdinand Dominkuš, kanonik Lovro Herg, bogoslovni profesor dr. Lavoslav Gregorec, posestnik Janez Fluher in Franc Rapoc.

Ustanovitev Posojilnice je bila za gospodarski in kulturni razvoj Slovencev potrebna. Nastala je kot opora Slovenskemu političnemu društvu v narodnostnem boju v Mariboru in okolici. Sedež Posojilnice je bil na Tegetthofgasse (danes Partizanska cesta). Mariborska Posojilnica je uspešno delovala in se širila. S posojili je omogočala novim posojilnicam, na primer ptujski, delovanje, hkrati pa je s posojili šolam omejevala prodiranje nemškega vpliva na podeželske šole ter omogočala boljši gospodarski položaj Slovencev v mestu ter dvigala društveno in družabno življenje. Zlasti je finančno podpirala Slovansko čitalnico v Mariboru.

### Razvoj Posojilnice in izgradnja Narodnega doma (1882-1898)

Mariborska Posojilnica se je ugodno razvijala. Tudi nemški napad je ni uničil. Posojilnica je namreč v nekaj letih postala sestavni del slovenske narodne in politične organizacije. Ugodno je bilo tudi dejstvo, da v devetdesetih letih ni primanjkovalo denarja in zato nemški napad tudi ni rodil uspeha. Glavno vlogo pri tem je imelo slovensko mariborsko časopisje, ki je redno objavljalo uspehe Posojilnice in slovenskega posojilništva ter skrbelo za propagando. Svoj prispevek k širitvi mariborske Posojilnice je dodala tudi (nemška) Mestna hranilnica s podpiranjem Schulvereina in s tem, da ni odgovarjala na slovenske vloge.

Sredi borbe za Posojilnico ali proti njej je ta zrasla v največji slovenski denarni zavod. Geslo "vsaka slovenska posojilnica je narodna trdnjava" je še posebej veljalo za mariborsko Posojilnico. Poleg podpore Čitalnici je Posojilnica denarno pomagala leta 1884 ustanovljeni mariborski podružnici Družbe sv. Cirila in Metoda, ki je bila ustanovljena kot protiutež nemškemu Schulvereinu. Posojilnica se je v devetdesetih letih okrepila tudi z zapuščino Franca Rapoca. Tako imenovana "Rapočeva ustanova" je skupaj s Posojilnico skrbela za mariborsko slovensko dijaštvo in že leta 1890 so podelili štipendije trem mariborskim visokošolcem.

Posojilnica je v veliki meri podpirala tudi mariborske dijaške kuhinje. Leta 1890 so znotraj Posojilnice ustanovili "fond za dobrodelne namene". Tega leta so na občnem zboru sprejeli tudi pomembno resolucijo, s katero so ravnateljstvo Posojilnice pozvali, naj si priskrbi pripravi prostor za zidanje "društvenega hrama". Že na naslednjem občnem zboru 21. februarja 1892 je ravnatelj Jernej Glačnik poročal, da je Posojilnica kupila prostor na vogalu Tattenbachove in Kopalniške ulice in da so naročili za stavbo potreben les.<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Jernej Glačnik (1844-1905), odvetnik. Utemeljitelj Posojilnice in narodnega doma v Mariboru. Deloval je tudi v Katoliškem tiskovnem društvu in sodeloval pri ustanovitvi Tiskarne sv. Cirila. (Posojilnica v Mariboru. Maribor, 1933, str. 30.)

<sup>7</sup> Posojilnica v Mariboru (Narodni dom): Pregled na njeno petdesetletno delovanje. Maribor, 1933, str. 7-61.



Tudi časopisje je pozdravilo nakup zemljišča z željo "... da dobimo v nekaterih letih lepo poslopje, v katerem najdejo rodoljubna naša društva primerno zavetje"<sup>8</sup> in "... da si Mariborski Slovenci kmalu postavijo svoj Narodni dom".<sup>9</sup> Vendar se vsi posojilničarji niso strinjali z ravnateljstvom glede intenzivnosti nadaljevanja priprav za gradnjo. Tudi glede izbora prostora za društveni dom so bile v igri tri lokacije. Za prostor, kjer danes stoji Narodni dom, si je prizadeval ravnatelj Glačnik, ki je bil prepričan, da bo projektiran novi dravski most prečkal Dravo v ravnem nadaljevanju Tržaške ceste na Kopališko ulico. Na ta način bi imel novi društveni dom osrednji položaj v mariborskem prometu. Takšen načrt za most je namreč res obstajal, dokler ni bil Narodni dom dograjen. Ko pa so Narodni dom zgradili, so državne oblasti pod pritiskom mariborskih Nemcev ta načrt umaknile in napravile novega, po katerem je bil leta 1913 zgrajen današnji stari dravski most. S spremembo lokacije mostu pa je bil Narodni dom prometno izoliran. Drugi gradbeni prostor za Narodni dom je bila gostilna "Pri Črnem orlu", danes Hotel Orel. Ta predlog je zagovarjal trgovec Martin Berdajs. Vendar te stavbe Posojilnica ni mogla pridobiti. Nakup je namreč preprečilo v tem času ustanovljeno nemško gradbeno društvo. Tretji predlog je bila parcela, kjer je stala zadružna gospodarska banka. Lastnik prostora je bil Nemeč Ōhm, ki pa ga ni hotel za nobeno ceno prodati, vendar je bila tudi sama parcela premajhna za predvideno zgradbo. Tako je ostala kot edina možna lokacija tista, ki jo je zagovarjal Jernej Glačnik, s katero pa se manjši del posojilničarjev ni strinjal.

Pri izbiri arhitekta se je ravnatelj Glačnik s prošnjo obrnil na društvo čeških arhitektov v Pragi. Za pripravo potrebnih načrtov so mu svetovali arhitekta Jana Vejrycha.

V letih od nakupa ustreznega prostora do izgradnje narodnega doma so časopisi pogosto pisali o potrebi njegove izgradnje: "V Mariboru je razumništvo številno, zastopa vse stanove. Tu imajo Slovenci razne zavode, razna društva, celo svojo tiskarno in razne časnike imajo. In vendar je vse mrtvo, ni zapaziti nikjer pravega življenja. Kaj je temu uzrok? Slovencem v Mariboru manjka središča in združenja ali koncentracije. Kakor se Slovenci v Mariboru porivajo po raznih gostilnicah in kavarnah, tako delajo tudi njih društva. Ako pride narodnjak z dežele v mesto, ne najde nikjer slovenske družbe. Če je treba napraviti kak shod ali zborovanje, ni dobiti primernega prostora. Narodni zavodi so raztreseni po mestu; težko jih je najti, pa še težavneje dobiti njih zastopnike in merodajne osebe. Od dneva do dneva se čuti boljše in boljše potreba, da se vendar tudi za mariborske Slovence pripravi skupna streha, narodni dom," ter hkrati pozivali: "Ne odlagajte več, gospodje! Skrajni čas je. Kar je bilo v Ptujju mogoče doseči peščici narodnjakov brez posojilnice, kar so izpeljali Brežiščani tako hitro, to se da dognati tudi v Mariboru, kjer je intelegence dosti, pa tudi precej kapitala ... Znameniti napredek celjskih Slovencev, ki se opira na združitev močij, vstrajnosti in neustrašenost, naj ojači mariborske Slovence."<sup>10</sup>

Ravnateljstvo Posojilnice je 11. aprila 1897 sklicalo izredni občni zbor. Ravnatelj Glačnik

<sup>8</sup> Slovenski gospodar (odslej SGp) 26, 1892, 3, 21. I., str. 22.

<sup>9</sup> Slovenski narod (odslej SN) 25, 1892, 12, 16. I., str. 3.

<sup>10</sup> SGp 30, 1896, 9, 27. II., str. 1.



je poročal o pripravah na gradnjo. Arhitekt Vejrych je namreč napravil prvi načrt že leta 1892, ga po nasvetu inženirja pri južni železnici in člana Posojilnice Brabeneca predelal in leta 1896 skupaj s proračunom in zazidalnim načrtom zaključil.

Vendar je Posojilnica gradnjo odložila, ker je čakala na sklep pravosodnega ministrstva, kje bo stalo poslopje mariborskega okrožnega sodišča. Izgradnja Narodnega doma naj bi Posojilnico stala 114.000 gl. V to ceno ni bila vključena izgradnja centralne kurjave v vrednosti 6000 gl. Glačnik je svoje poročanje zaključil z željo, da bi občni zbor sprejel predložene načrte in finančno konstrukcijo. Vendar so se stvari zapletle. Nekateri posojilničarji, zlasti trgovec Martin Berdajs, so Glačnikovemu predlogu nasprotovali in želeli, da se izgradnja narodnega doma odloži za najmanj šest let. Prišlo je do razkola. Berdajsu so se priključili Alojzij Rakovec, Janez Majciger in Josip Rapoc. Glačnikovo stališče pa so zagovarjali Filip Terč, J. Glaser, Franc Voušek, Pavel Simon, Ivan Mlakar in Franc Dolenc. Ravnatelj je svoje nasprotnike prepričeval, da če so bili v začetku za izgradnjo doma, naj še naprej ostanejo na svojih prvotnih stališčih ter da Posojilnica nima namena kopičiti denarja. Pri glasovanju je zmagal Glačnikov predlog z 58 glasovi. Proti je bilo 50 posojilničarjev, ki so zagovarjali Berdajsov predlog. Na zboru so izvolili gradbeni odbor v sestavi: Jernej Glačnik, Ivan Mlakar, Franc Voušek, J. Brabenc, Josip Rapoc, Pavel Simon in Franc Dolenc.

Vzroka, da je bilo kar 50 posojilničarjev proti gradnji, sta bila načelnost in bojazen. Glačnik je namreč zagovarjal tezo, da naj bo narodni dom reprezentativna stavba, kjer bodo našle prostor vse narodne organizacije in kjer se bo odvijalo slovensko družabno življenje. Nasprotno pa je Berdajsovo stališče upoštevalo okoliškega Slovenca - kmeta - in je izhajalo iz obmejnega slovenstva, ne le z mariborskega stališča. Berdajsovo mnenje se je zrcalilo tudi v članku Antona Korošca z naslovom *»Naše narodno premoženje«*, kjer avtor poudarja, da se premalo misli na šole ob meji, da jih prevzemajo Nemci in da ob meji ni slovenskih trgovcev, čeprav *»vedno se upije: 'svoji k svojim', pa v mnogih krajih svojih trgovcev nimamo. Po drugod so, pa ne morejo prav uspevati, ker jih tuji slojevi ovirajo. Takim treba gmotne podpore... Pa od kod dobiti v to svrhu potrebnih gmotnih sredstev?... Torej bi svetovali tako-le: Trgovinska, obrtna podjetja, ki obetajo dobiček, naj prevzamejo slovenski bogatini s pomočjo delnic. Marsikaj bi se dalo doseči tem potom na našem gospodarskem polju in denar bi ostal v domačem žepu ... Nadalje naj se varčno, modro in praktično ravna s tem premoženjem. Tu velja gledati prej na koristno, kakor prijetno stran. Ako bi se n. pr. Naši 'Narodni domovi' postavljali po stotisoč goldinarjev ceneje, ki bi pa povsem ugajali našim potrebam, imeli bi več tisočakov na razpolago za zgoraj označene namene. Kmet je opazoval stolp, ki se zgraja na nekem 'Narodnem domu', pa je z glavo zmajal, rekoč: 'Hm, čemu ta potratni stolp? Namesto stolpa zidajte nam rajši hleve. Vedno nam zabičavate: 'Svoji k svojim', pa v celem mestu nimamo svoje gostilne, kamor bi postavili svoje vozove. Tudi v 'Narodnem domu' ne bo prostora! Da, čemu tolike potrate, ko nam naš narod vsled naštetih perečih ran že umira? Kaj ko bi te razkošne stavbe še kedaj služile za nagrobne spominke rajnega slovenskega naroda?!'<sup>11</sup>*

<sup>11</sup> *SGP* 32, 1898, 21, 26. V, str. 2.



Drugi razlog Berdajsove skupine za nasprotovanje je bila bojazen, da bi Posojilnica z gradnjo nove stavbe zašla v denarne težave. Izkušnje celjske posojilnice so namreč kazale na to. Tudi sam položaj na slovenskem štajerskem denarnem trgu, ko je Posojilnica pričela graditi Narodni dom, ni bil posebno ugoden zaradi agitacije proti posojilnicam. Nemci so namreč izvedli naskok na Posojilnico v trenutku, ko je ta svoj rezervni fond "zazidala" v Narodni dom in ko ji ostale slovenske spodnještajerske posojilnice zaradi svojega slabega finančnega položaja niso mogle pomagati. Na vse to sta opozarjala Berdajs in Ferk. Vendar je Glačnik kljub nasprotovanju uspel in pričeli so z izgradnjo "prepotrebnega narodnega ognjišča".<sup>12</sup> Glačnik je označil opozicijo in odlašanje z gradnjo za protinarodno dejanje.

### Dograditev Narodnega doma leta 1898 in slavnostna otvoritev leta 1899

Ime Narodni dom je Posojilnica prevzela od Celjanov. V letu 1897 so pričeli z gradnjo doma in ga konec istega leta tudi v glavnem dozidali. Decembra je Glačnik pisal Pavlu Turnerju: *"Narodni dom smo srečno spravili tudi pod streho - a šele ravnokar pred prazniki. Bilo je pri tem več sreče nego pameti; kajti ko bi vreme ne bilo celo jesen tako krasno, da ni bilo skoraj nobenega deževnega dne in tudi ne snega, ne bi se moglo to zgoditi. Iz začetka nas je zavlačeval občinski svet in pozneje prišle so druge zapreke, katerih podjetnik glavnih del, premehek in premalo energičen mož, ni mogel v pravem času premagati in odstraniti. Sedaj, ko je takorekoč celo okostje gotovo in tudi že kaže črte bodoče plemenite podobe - vidi se šele, da bode poslopje zares impozantno! Čudijo se mu ter ga hodijo gledat tudi naši najhujši nasprotniki, katerih vodje je pri nekem nemškem shodu označil poslopje kot "grad, ki se vzdiguje v sredini mariborske nemške trdnjave."*<sup>13</sup>

V letu 1898 se je gradnja nadaljevala in se tudi zaključila. Zgrajen je bil peti narodni dom. Tako je tudi Maribor za Ptujem, Brežicami, Šoštanjem in Celjem dobil svojo zgradbo. Slavnosti ob dograditvi Narodnega doma ni bilo, saj so se ji glede na izkušnje Celjanov odpovedali. Tudi časopisje o novi stavbi ni poročalo. Edina slavnostna zabeležka je bila pesem, ki jo je za to priložnost sestavil Vekoslav Špindler.<sup>14</sup>

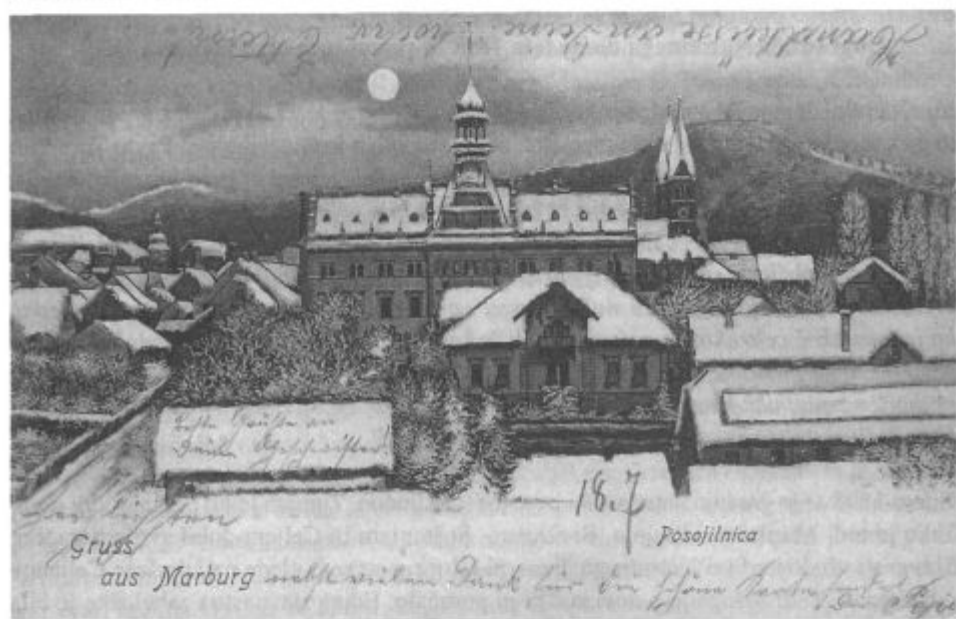
Narodni dom je bil zgrajen po vzoru mestne hiše v Pardubicah. V njem so našle svoje mesto mariborske organizacije, predvsem Slovanska čitalnica in Posojilnica. Že pred slavnostno otvoritvijo 26. februarja 1899, so v Narodnem domu prvič zborovali posojilničarji, 31. maja pa se je v prostore Narodnega doma vselila Čitalnica. Šele 30. novembra 1899 so prostore Narodnega doma odprli širšemu slovenskemu občinstvu: *"Velika dvorana je bila polna občinstva iz Maribora in dežele. Slovanska čitalnica je poskrbela za njegovo zabavo. G. dr. Bezjak je govoril prolog, delo svojega uma, ter izročil oder Taliji in vsem umetnostim. In prišla je Talija na oder. Igrala se je najprej poslovenjena francoska šaloigra 'Pokojni moj'*

<sup>12</sup> Novice 54, 1896, 10, 6. III., str. 97.

<sup>13</sup> Posojilnica v Mariboru ..., str. 58.

<sup>14</sup> Franjo Baš je v knjigi Posojilnica v Mariboru na str. 58-61 zabeležil ta podatek, vendar ni zapisan naslov in kje je bila pesem objavljena. Glede na vsebino pesmi domnevam, da gre za pesem "V jeseni", ki jo je leta 1897 Vekoslav Špindler kot dijak objavil v dijaškem listu Brst in cvet, ki ga hrani Univerzitetna knjižnica Maribor v rokopisni zbirki (Ms 199).





Slika 2: Narodni dom leta 1899. (Razlednico hrani Univerzitetna knjižnica Maribor.)





... Druga igra je bila 'Gospoda Kodelja pridige izza gardin', vesela igra v enem dejanju. Gotovo boljša igra nego prejšnja ... Med različnimi točkami sta igrali na glasovirju s čustvom in spretnostjo gospa in gospica Schreinerjeva. Pevski zbor čitalnični je naredil samo to napako, da je dvakrat nastopil. Občinstvo je burno zahvaljevalo pevovodjo in divno korono pevkinj in pevcev okoli njega. Tak je bil prvi večer v našem Narodnem domu!<sup>15</sup>

### Narodni dom kot "ognjišče vseh narodno mislečih slojev Maribora in obmestja" (1899-1918)

Narodni dom je postal živahno središče mariborskih Slovencev. Skoraj vsa slovenska društva v mestu so imela v njem svoje prostore. Poleg Posojilnice so bivali v Narodnem domu še Slovanska čitalnica, Dramatično društvo, slovenski muzej in delavska stavbena zadruga Dom.

19. septembra 1908 so bile v Mariboru demonstracije proti Slovincem. Zato je bil "simbol slovenstva" Narodni dom tudi žrtev nemške podivjanosti: "Bil je to dan, ko so odpadniki našega naroda navalili na slovensko kulturno in družabno shajališče in ga bombardirali s kamenjem. Nemci in odpadniki so pobili vse šipe na oknih in povzročili nad 2000 kron škode".<sup>16</sup>

Za svojo udeležbo pri septembrskih dogodkih, ko so poleg Narodnega doma poškodovali tudi napise in stavbe slovenskih organizacij, npr. Posojilnice, Cirilove tiskarne, škofije ter hišo dr. Franja Rosine, so bili demonstrantje obsojeni. Okrožno sodišče v Mariboru je obravnavalo 12 Nemcev, od tega jih je šest obsodilo na zapor in povrnitev škode.<sup>17</sup>

Družabno in kulturno življenje v Narodnem domu se je razmahnilo še zlasti po letu 1909, ko je bilo ustanovljeno Dramatično društvo. Prirejalo je gledališke predstave. V sezonah pred vojno se je na odru dramatičnega društva v Narodnem domu zvrstilo 56 dramskih predstav v slovenskem jeziku,<sup>18</sup> nekatere med njimi so imele izreden odmev: 'V znamenju križa', 'Ben Hur', zlasti pa slovesnost leta 1914 ob 500-letnici ustoličenja koroških vojvod. Velika dvorana je ponujala prostor za 1200 ljudi in je bila ena največjih v mestu. V njej so organizirali tudi številna zborovanja, koncerte, zabave ter velike pustne plesse.<sup>19</sup> Narodni dom je imel tudi gostilno z urejenim vrtom, kjer so se lahko zbirali Slovenci.

Narodni dom in Posojilnico je prizadela tudi 1. svetovna vojna. Prvi udarec je predstavljala aretacija predsednika Franja Rosine, drugega pa vojaška zasedba Narodnega doma. Ko je vojska zasedla Narodni dom, so slovenska društva izgubila svoj prostor. Dramatično društvo zaradi izgube odra in slabega finančnega položaja ni moglo več uprizarjati dramskih

<sup>15</sup> Slovenec 27, 1899, 278, 4. XII., str. 3.

<sup>16</sup> Mariborski večernik Jutra (odslej MVJ) 7, 1933, 212, 19. IX., str. 2.

<sup>17</sup> SGp 42, 1908, 43, 22. X., str. 3.

<sup>18</sup> Pavel Stirnšek, Dramatično društvo v Mariboru. Maribor, 1928.

<sup>19</sup> Vlasta Stavbar, Maribor med prvo svetovno vojno: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1914-1918. Magistrsko delo, Ljubljana, 1996, str. 70.



predstav. Slovenec je zapisal: "Vojaška oblast je zasedla narodni dom in v tistem trenutku se je prekinilo vzgojevanje ljudstva".<sup>20</sup> Tudi knjižnica je z zasedbo Narodnega doma prenehala delovati.

Poslanci, zlasti dr. Karel Verstovšek, so se trudili, da bi dosegli izpraznitev gledališke dvorane. Vendar brez večjega uspeha. Vse do konca leta 1918 je dvorano Narodnega doma zasedala vojska. Šele ob koncu leta 1918 je Maribor ponovno dobil Narodni dom v svojo last. Dramatično društvo je organiziralo silvestrski večer. Po štirih letih so v veliki dvorani priredili večer s petjem in godbo.<sup>21</sup> Zopet je pričela delovati tudi Ljudska knjižnica.<sup>22</sup> Konec vojne in razpad habsburške monarhije sta tudi Narodni dom pripeljala v novo državo.

### Narodni dom v novi državi (1919-1945)

Narodni domovi so po prevratu izgubili svoj prejšnji pomen in postali enaki drugim poslopjem v mestu. Tudi mariborski Narodni dom ni imel več vloge nacionalnega, kulturnega in družabnega središča Slovencev. V njem ni bilo več prireditve, tudi gostilna je postala slaba. Vrt v Narodnem domu je bil zapuščen, podoben skladišču. Narodni dom je izgubil pomen tudi kot narodna gostilna, saj je bilo v mestu veliko drugih. Prireditve so bile sedaj na mestih, ki so bila pred leti Slovincem nedostopna.

Vendar so se Mariborčani tudi v novi državi pričeli zavedati pomena, ki ga je imel Narodni dom v obdobju avstroogrske države. Zato je Tabor leta 1921, ko se je razpisal o vlogi Narodnega doma v Mariboru, predlagal, da naj postane Narodni dom "centrala društvenih lokalov". Nadalje piše: "Vprašanje opustitve restavracije in preureditve teh lokalov za društvene namene je vprašanje bodočnosti Narodnega doma. V mestu vlada stanovanjska beda, ki bo aktualna gotovo še par let. Narodno prosvetna društva ne morejo najti primernih ali pa sploh nobenih prostorov. Mariborski Sokol in Sokolska župa nimata lokalov, ki so jima potrebni za popolno delovanje in nemoten razvoj. Ali bi se ne dalo iz sedanjih restavracijskih lokalov napraviti ognjišče dela, kulturne probuje in jugoslovanske misli?! Nekoč smo se v teh prostorih navduševali za narodno stvar. Učakali smo še časov, ko smo dosegli celo več, kakor si je takrat kdo želel v svojih zdravicah. Da pa pridobljeno ohranimo, nam je treba mnogo delati in zopet delati, zakaj večkrat je narodu težje v svobodi kakor v nesvobodi." Članek zaključuje s pozivom: "Pretvorimo tedaj Narodni dom v dom organizacijskega dela, dajmo mu njegov pravi pomen. Samo kot prosvetna centrala bo res tako še ostal Narodni dom ..."<sup>23</sup>

Poleti leta 1924 zasledimo željo po obnovi Narodnega doma. Vojska ga je namreč med prvo svetovno vojno, ko je bila nastanjena v veliki dvorani, precej uničila. Krasna parketna tla so vojaki čistili kar s polivanjem vode in posledica tega je bila, da so pričela trohneti. Tudi

<sup>20</sup> Slovenec 46, 1918, 102, 4. V., str. 4.

<sup>21</sup> Straža 10, 1918, 104, 30. XII., str. 3.

<sup>22</sup> Straža 10, 1918, 35, 3. V., str. 4.

<sup>23</sup> Tabor 2, 1921, 198, 3. IX., str. 2.



Slika 3: Radoslav Pipuš. (Original hrani Univerzitetna knjižnica Maribor.)



poslikane stene in oder so uničili. Tako se je Posojilnica, ki je pred 25 leti z velikim ponosom postavila središče Slovencev, odločila za temeljito obnovo. Najprej so se lotili poslikav v veliki dvorani in zamenjave tal. Skrb so namenili tudi ureditvi toaletnih prostorov in zaščiti vhodne veže pred prepihom.<sup>24</sup> V oktobru 1924 so z deli zaključili: "Vsa notranjost je na novo popleskana in je zlasti velika dvorana z novimi električnimi obločnicami po renoviranju zelo okusna. Tudi toaletni prostori so prenovljeni in mnogo bolj higijenični. Škoda le, da se ni popravilo izvedlo na vse strani, posebno tudi glede kurjave in na hodniku, da ne bi bilo več prepaha. Zelo umestna je tudi izprememba v restavracijskih prostorih, kjer so odstranili steno med večjo in kmečko sobo, tako da ima sedaj tudi restavracija prav čedno dvorano, pripravno tudi za večje prireditve. S tem se bo torišče družabnega življenja gotovo zopet v znatni meri preneslo iz raznih nemških lokalov v Narodni dom."<sup>25</sup>

Prenovljen Narodni dom je pričakal 30. novembra 1924 svojo 25-letnico. Izgledal je "kakor ženin z rožo v gumbnici in v novi praznični obleki".<sup>26</sup> Prenovili so skoraj vse prostore, zlasti pa veliko slavnostno dvorano. Mariborčani so bili zadovoljni, Tabor pa je zapisal: "... ne pretiravamo, ako rečemo, da je ta dvorana sedaj najlepša v Mariboru ..."<sup>27</sup> Tudi ostali časopisi so ob 25-letnici slavnostne otvoritve Narodnega doma v Mariboru pisali o njegovem pomenu, o vlogi Posojilnice ter delu narodnih društev na prelomu stoletja.<sup>28</sup>

Tudi v naslednjih letih so zlasti časopisi pozivali Posojilnico, naj Narodni dom dogradi in ponudi prostor društvom in organizacijam. Zlasti pereče je bilo vprašanje prostorov Mariborskega Sokola. Dr. Reisman je v Taboru pozival Posojilnico, da bi namenila sredstva za dograditev društvenih prostorov.<sup>29</sup> Posojilnica se je pod vodstvom dr. Pipuša<sup>30</sup> zopet odzvala želji in potrebi Mariborčanov ter najela arhitekta za preureditev Narodnega doma. S preureditvijo so želeli zagotoviti prostore za pisarne Posojilnice, Ljudske knjižnice, Slovanske čitalnice in Sokola. Prav tako so želeli v Narodni dom končno napeljati centralno kurjavo. V tem času pa so se katoliške organizacije v Mariboru pripravljale za gradnjo "Slomškovega doma". Izgradnjo je vodilo Katoliško društvo. Vendar so se Mariborčani zavedali, da bo "ta dom (Slomškov dom, op. V.S.) seveda služil samo klerikalnim organizacijam, medtem ko je narodni dom še vedno zatočišče vsem nacijskim in kulturnim nestranskim društvom v Mariboru."<sup>31</sup>

Gostinski lokal v Narodnem domu je imel v najemu Andrej Oset. Prostore je leta 1925 želel razširiti. Do tedaj je imela gostilna dva glavna prostora, neposredno povezana z vinsko kletjo. Tudi toaletni prostori so ustrezali predpisom. 28. februarja 1925 mu je sresko

<sup>24</sup> Jutro 4, 1924, 183, 5.VIII., str. 4.

<sup>25</sup> Jutro 5, 1924, 255, 29. X., str. 4.

<sup>26</sup> Tabor 5, 1924, 274, 29. XI., str. 2.

<sup>27</sup> Tabor 4, 1924, 274, 29. XI., str. 2.

<sup>28</sup> Tabor 5, 1924, 275, 30. XI., str. 2; Jutro 5, 1924, 283, 3. XII., str. 4.

<sup>29</sup> Tabor 6, 1925, 59, 13. III., str. 1.

<sup>30</sup> Radoslav Pipuš (1864-1928), pravnik. Leta 1898 je v Mariboru ustanovil Delavsko brašno in pevsko društvo. Vrsto let je bil blagajnik Zgodovinskega društva, odbornik in predsednik Dijaške kuhinje ter v letih 1924-28 predsednik Posojilnice. (Posojilnica v Mariboru. Maribor, 1933, str. 72.)

<sup>31</sup> Jutro 7, 1926, 64, 18. III., str. 3.



Slika 4: Narodni dom med obema vojnama. (Razglednico hrani Univerzitetna knjižnica Maribor.)



poglarstvo odobrilo ureditev in razširitev prostorov z določenimi pogoji:  
 "1. V vseh gostilniških prostorih se mora položiti dober lesen pod.  
 V prvem in drugem prostoru se mora napraviti okno z ventilacijskim krilom proti dvorišču.  
 V drugem prostoru se mora napraviti proti dvorišču električni ventilator.  
 V gostilniških prostorih se morajo namestiti vsaj dve peči.  
 Stene se morajo temeljito obdati do višine 1.20 m z lesom.  
 Stopnice se morajo temeljito popraviti in obojestransko obdati z ročajem.  
 Vse prostore je treba električno razsvetliti.  
 V točilnici naj se postavi posebna s pločevino obita in z banjico opremljena točilna miza.  
 Banjica mora imeti dotok do vodovoda in odtok v hišni kanal.  
 V vsak prostor za goste se mora postaviti higijenični plavalnik in nad njim na steno napis:  
 Ne pljuvaj na tla.  
 Nabiti je na vidnem mestu cenik za jedila in pijače."<sup>32</sup>

Tudi Posojilnica, ki je vsa leta dobro skrbela za svojo zgradbo, je leta 1926 nadaljevala z nujnimi preureditvami Narodnega doma. Želeli so namreč prenesti stopnišče ter preurediti vežo v poslovne prostore<sup>33</sup> in zasebno stanovanje. Kot arhitekt je bil za posege imenovan "mestni stavbenik" Ivan Živic.

V decembru 1926, ko se je zaradi letnega časa število prireditev v Narodnem domu povečalo, je kr. Policijski magistrat 22. decembra naslovil na mariborski mestni magistrat dopis, da je zaradi številnih prezidav v Narodnem domu, zlasti na stopnišču, ter dejstvo, "da še ni napeljana popolnoma električna razsvetljava, a so že prijavljene razne večje prireditve, ki se imajo vršiti v bližnjih dneh v gornjih prostorih 'Narodnega doma', se naproša, da blagovolite omenjene prostore in stopnice nujno komisijsko pregledati, z ozirom na varnost oseb, ki se udeležijo v velikem številu prireditev ..."<sup>34</sup> Tako so morali v Narodnem domu zagotoviti najnujnejše ukrepe za varnost ljudi.

Leta 1933 so se v Mariboru spomnili tudi dogodkov izpred 25 let, ko je bil Narodni dom v Mariboru "žrtev nemške podivjanosti."<sup>35</sup> Preureditev pritličja Narodnega doma je bila zaključena leta 1927 po "obstojećih predpisih, gradbenem redu in pogojih tuoradnega gradbenega dovoljenja." Uredili so tudi stranišča v kletnih prostorih.<sup>36</sup>

V letu 1930 se je Posojilnica odločila preurediti tudi veliko dvorano oziroma gledališki oder. Želeli so "opustiti obstoječi gledališki oder in napraviti oder samo za manjše interne prireditve."<sup>37</sup> Po obnovi in preureditvi pritličja in dvorane je Posojilnica 24. aprila 1931

<sup>32</sup> Pokrajinski arhiv Maribor (odslej PAM), fond Uprava za gradnje in regulacije Maribor 1840-1963, MA 17917/201/1.

<sup>33</sup> PAM, fond Uprava ..., MA 1791/201/1 (Prošnja Posojilnice magistratu v Mariboru.)

<sup>34</sup> PAM, fond Uprava ..., MA 1791/201/1/16.

<sup>35</sup> MVJ 7, 1933, 212, 19. IX., str. 2.

<sup>36</sup> PAM, fond Uprava ..., MA 1791/211/1/26.

<sup>37</sup> PAM, fond Uprava ..., MA 1791/210/4.





zaposila še za "podelitev gradbenega dovoljenja za preureditev dvorišnega poslopja v Kopališki ulici 17 v delavnico po predloženih načrtih." Dela je opravilo stavbeno podjetje Rudolf Kiffman iz Maribora. V juliju so z deli zaključili.<sup>38</sup>

Dve leti pred drugo svetovno vojno je Narodni dom praznoval 40-letnico svoje slovesne otvoritve, ko je ravnatelj državnega učiteljsišča Henrik Schreiner pripravil slovesnost. Pred 40 leti so v Narodnem domu namreč predstavili dve enodejanki - "prvi slovenski predstavi pod lastno streho Narodnega doma v Mariboru".<sup>39</sup>

V obdobju med obema vojnama se je društveno življenje v Mariboru razmahnilo. Mnoga društva so si poiskala prostore v različnih stavbah, Narodni dom pa je ostal sedež Sokola, bogate knjižnice, Zveze naprednih prosvetnih društev in Posojilnice, ki je vseskozi skrbela zanj.

Med drugo svetovno vojno, od leta 1942, je bil Narodni dom sedež urada za slovenske knjige nemške zvezne in okrajne organizacije (Bundes- und Kreisführung) štajerskega Heimatbunda. Sprva je bil sedež tega urada v predvojnem Sokolskem domu v poslopju pivovarne Union (danes Unionska dvorana), od poletja 1942 pa v Narodnem domu. Tako je imel okupator poleg velike kazinske dvorane na Slomškovem trgu 17 še en zbirni center za zaplenjene in mnogokrat nasilno odvzete knjige z območja Maribora in slovenske Štajerske. Delo okrajne organizacije Heimatbund je bilo formalno sortiranje in odbiranje knjig, ki so bile namenjene raznim avstrijskim in nemškim knjižnicam ter ustanovam. Odrbane knjige, ki so jih sortirali v Narodnem domu, so spravljali v lesene zaboje ter jih odvažali. Ker pa jih vseh niso mogli odpeljati takoj, so jih uskladiščili v kegljišču na dvorišču Narodnega doma, kjer so čakale na transport v nemške kraje. Vendar tega niso dočakale. Transport je namreč preprečila delna prekinitev prometa in delno bomba, ki je 14. oktobra 1944 padla na pripravljene knjige v Narodnem domu in jih poškodovala, mnoge celo popolnoma uničila. Tiste, ki so po naključju ostale nepoškodovane, pa je uničila množica beguncev in vojnih ujetnikov, ki so od maja 1945 živeli v prostorih Narodnega doma.

Otroci, ženske, starci in vojni ujetniki so se gnetli po vseh prostorih Narodnega doma. Vse polno jih je bilo tudi na dvorišču. Slabe razmere so jih prisilile, da so knjige uporabljali v različne namene. Služile so jim kot mize, stoli, ležišča in celo za kurivo. "Pretresljiva slika uničenja in smrti naše pisane besede na dvorišču nekdanj tako ponosnega in urejenega slovenskega narodnega doma!"<sup>40</sup>

### Narodni dom postane Dom JLA (1946-1991)

20. novembra 1946 je Narodni dom prešel v roke Jugoslovanske ljudske armade in se

<sup>38</sup> PAM, fond Uprava ..., MA 1791/201/14.

<sup>39</sup> MVJ 13, 1939, 275, 30.IX., str. 5.

<sup>40</sup> Podatke za čas 2. svetovne vojne in takoj po njej sem povzela po članku Ivanke Žmavc-Baran, Mariborska študijska knjižnica iz razpada v obnovo, objavljenega v Knjižnici 19, 1975, 1-4, str. 11-29. Avtorica je podatke jemala iz arhivskega gradiva »Poslovni spisi Okrožnega zbirnega centra v Mariboru in Pokrajinskega muzeja v Mariboru«, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor.



preimenoval v Dom JLA. Na ta dogodek je vsa leta spominjala plošča v preddverju. Dom je postal ustanova, namenjena "organiziranju in razvijanju izobraževalne, kulturnoprosvetne, družbeno-zabavne in športne dejavnosti za pripadnike JLA ter za svoje člane."<sup>41</sup> Takšno vlogo doma je določal posebni pravilnik o domovih JLA, ki ga je podpisal zvezni sekretar za narodno obrambo. Vendar je bil mariborski Dom JLA odprt tudi za Mariborčane, saj so se v Domu JLA vrstile filmske in gledališke predstave, literarni večeri, kulturno-umetniške prireditve, akademije, kvizi ter koncerti resne, narodne in zabavne glasbe. Pripravljali so tudi razstave s tematiko NOB. V domu je delovala tudi garnizijska knjižnica z nekaj desetstisoč izvodi strokovne in poljudne literature. Za športne aktivnosti so uredili posebne dvorane v kletnih prostorih doma.

Mariborski dom je bil precej bolj odprt za prebivalce mesta kot drugi domovi JLA. Vsako leto je Dom JLA obiskalo "130.000 obiskovalcev, se pravi, da obišče letno dom vsak Mariborčan", je v intervjuju za Dnevnik leta 1975 dejal načelnik doma Alojz Perhavec.<sup>42</sup> V osemdesetih letih so Dom JLA tudi obnovili ob strokovni pomoči Zavoda za spomeniško varstvo Maribor.<sup>43</sup>

Ob osamosvojitvi Slovenije in napovedanem odhodu Jugoslovanske armade iz Slovenije se je pričelo zastavljati vprašanje, kako in kaj z Narodnim domom. Ugotavljali so, da je armada do takrat lepo skrbela zanj. Nekaj strokovnih in laičnih pripomb je bilo slišati le o neustrezni dozidavi stanovanjskega bloka za časnike JLA in druge zaposlene v njej, ki naj bi "okrnila, če že ne skazila arhitektonsko suverenost veličastnega poslopja, zgrajenega leta 1898."<sup>44</sup> Pred odhodom armade in pred končno rešitvijo glede namembnosti Narodnega doma so si ljudje želeli, da bi "omenjene objekte ohranili v takšnem stanju, da bi jih kasneje koristno uporabili v druge podobne ali povsem nove namene."<sup>45</sup> Vendar žal ni prevladal razum, kajti vojaki so dom ob svojem odhodu opustošili.

### Dom JLA postane zopet Narodni dom (1991-1997)

V novembru 1991 se je Jugoslovanska armada umikala iz Maribora in predstavniki Pokrajinskega štaba TO za vzhodnoštajersko pokrajino so se dogovarjali o predaji Doma JLA, ki je bil v začetku novembra že izpraznjen. Mariborska občina si je v tem času prizadevala za vrnitev bivšega Narodnega doma civilnim institucijam, saj bi bilo to za Mariborčane simboličnega pomena.<sup>46</sup> Ob predaji leta 1991 je bil dom precej uničen, saj so odhajajoči vojaki odnesli, kar je bilo mogoče in tudi marsikaj razbili.

Skoraj leto dni so potekale razprave o novi namembnosti Narodnega doma. Organizirani sta bili skupina za "prenovo in revitalizacijo Narodnega doma" pod vodstvom Rudija Mogeta

<sup>41</sup> Dnevnik 24, 1975, 328, 3. XII., str. 10.

<sup>42</sup> Dnevnik 24, 1975, 328, 3. XII., str. 10.

<sup>43</sup> Večer 36, 1981, 51, 4. III., str. 8.

<sup>44</sup> Slovenec 75, 1991, 28, 29. VII., str. 2.

<sup>45</sup> Slovenec 75, 1991, 28, 29. VII., str. 2.

<sup>46</sup> Večer 47, 1991, 210, 10. IX., str. 7.



in ekspertna skupina v sestavi Goran Rajič in Vladimir Rukavina. Skupini sta predlagali, da bi Narodni dom "poslej služil izvajanju projektov s kulturnega in izobraževalnega področja, s poudarkom na visoki kvalitetni ravni in ustreznih promocijskih učinkih."<sup>47</sup>

Pripravili so javni razpis za pridobitev konkretnih projektov. Tudi anketa med Mariborčani je pokazala, da bi Narodni dom namenili izključno kulturnim prireditvam ter družabnim srečanjem.<sup>48</sup> V maju 1992 je Oddelek za družbene dejavnosti pri Mestni občini Maribor pripravil "odlok o ustanovitvi javnega zavoda Kulturno-prireditveni center Narodni dom Maribor",<sup>49</sup> katerega direktor je postal Vladimir Rukavina. Po skoraj letu polemik glede predaje Narodnega doma, po javnem natečaju za bodoče uporabnike prostorov in po usposobitvi doma je bil ustanovljen Kulturno-prireditveni center Narodni dom - avtonomna ustanova, ki je dom prevzela v upravljanje 1. oktobra 1992.

Tone Partljič, takrat podpredsednik za družbene dejavnosti v Mariboru, je ob predaji poudaril: "Zavedam se zgodovinskega pomena Narodnega doma, a kljub temu ne razumem tolikšne ihte v zvezi z njim in velikih političnih pritiskov. Iz vsebin predvidenih aktivnosti, ki bi jih vodili v domu, je jasno razvidno, da politične stranke v njem nimajo mesta. Narodni dom si predstavljam kot prostor številnih prireditev, družabnih srečanj, kulturnih dogodkov, nikakor pa se ne strinjam z idejo, da bi v njem dali zatočišče vsem tistim društvom, ki so ostala brez strehe nad glavo. Ne želimo zbirke pisarn s fascikli v omarah in najrazličnejšimi diplomami na stenah; tem društvom bomo raje omogočili razvijanje dejavnosti."<sup>50</sup>

Narodni dom je bilo potrebno pred pričetkom aktivnosti obnoviti, saj je bil zaradi slabe strehe in kupole celo nevaren. Zasilno so uredili le levo dvorano. Seveda pa se je pri tem pojavil problem denarja, ki ga pa mestna občina ni imela. Tako je direktor Narodnega doma Vladimir Rukavina pričel s pogovori in z iskanjem investitorjev za prenovo doma. Del sredstev je bil Narodnemu domu zagotovljen iz občinskega in državnega proračuna, večina pa iz komercialnih poslov, kot so sponzorstvo, donatorstvo in najemnine.

Že v novembru 1992 so pričeli z vsebinskimi aktivnostmi. Predstavili so zasnovo poletnih kulturnih prireditev, danes znanih kot Festival Lent. V letu 1993 je delo v Narodnem domu potekalo v še zelo improviziranih razmerah. Prostori namreč še niso bili obnovljeni, manjkala je tudi osnovna oprema, kot so mize in stoli. Kulturno-prireditveni center je ves čas pozival interesente, ki bi bili pripravljeni vložiti "nepovraten denar v kletne prostore in pritličje, obenem pa sanirati instalacije in centralno kurjavo."<sup>51</sup>

Vsebinsko pa se je Narodni dom že pripravljaj na poletni multifestival na Lentu. Pestro delo v Narodnem domu je v marcu 1993 "popostril" še majhen požar. Ob njem se je pokazala

<sup>47</sup> *Slovenec* 76, 1992, 18, 23. I., str. 5.

<sup>48</sup> *Večer* 48, 1992, 53, 5. III., str. 8.

<sup>49</sup> UKM, *Enota za domoznanstvo*, polpublikacija št. 1783.

<sup>50</sup> *Večer* 48, 1992, 232, 7. X., str. 8.

<sup>51</sup> *Večer* 49, 1993, 11, 15. I., str. 9.



neustreznost gradnje vojaškega stanovanjskega bloka ob Narodnem domu, saj so gasilci "z avtomobili in lestvijo" ostali pred stavbo Narodnega doma.<sup>52</sup>

Domneva, da je bila postavitve Narodnega doma leta 1898 zaznamovana tudi s spominsko ploščo, se je potrdila. Leta 1946 so namreč spominsko ploščo, ki je bila na zidu na desni strani vhodne avle, samo obrnili, na prazno stran pa so zapisali, "da so krajanje Maribora poslopje podarili JLA 20. oktobra tega leta."

30. novembra 1993 so ob proslavi 75-letnice bojev za severno mejo znova odkrili obrnjeno ploščo z originalnim napisom, ki dokazuje, da je poslopje postavila Posojilnica v Mariboru leta 1898. Na plošči je več imen za postavitev najzaslužnejših ljudi, ki so bili v "ravnateljstvu posojilnice, nadzorništvu in v stavbinskem odboru." Na dnu plošče pa je zapisano ime arhitekta Jana Vejrycha.<sup>53</sup>

V letu 1993 so pričeli z obnavljanjem stolpa na stavbi Narodnega doma.<sup>54</sup> In v stolpu, simbolu Narodnega doma v Mariboru, so kleparji "v kroglji, takoimenovanem 'jabolku' našli nekaj nepričakovanega - tulec z dokumenti o gradnji in otvoritvi Narodnega doma v minulem stoletju, obnovi poškodovanega stolpa med obema svetovnjima vojnama in o temeljiti obnovi leta 1946."<sup>55</sup>

Danes je Narodni dom še vedno v lasti Ministrstva za obrambo, ki ga je dalo v upravljanje mestu Maribor. V zadnjih petih letih so v obnovo doma vložili že 1,5 milijona DEM; del sredstev je prispevala tudi občina. Dejavnost Narodnega doma je danes zelo pestra. Poletne prireditve so le del dejavnosti. Ponujajo namreč še ciklus koncertov komorne in orkestralne glasbe, abonma komedije, druge dramske predstave in še veliko drugih prireditev. Od leta 1996 delujeta v njem tudi 1. multimedijski center in kibernetični laboratorij - kibla.<sup>56</sup> Tako poskušajo v Narodnem domu ob računalniškem delu (internet) ponuditi še klasične medije (tuje in domače revije, knjige, časopise) ter združevati "klasično s konca prejšnjega stoletja in kibernetično s konca tega."<sup>57</sup> Vodstvo Narodnega doma si prizadeva, da bi Narodni dom postal prostor, kjer bi se srečevala "duhovna elita".<sup>58</sup>

**Zaključek:** Narodni dom v Mariboru so zgradili leta 1898 kot peti tovrstni objekt na slovenskem Štajerskem. S slavnostno otvoritvijo so ga 30. novembra 1899 predali namenu. Slovenci v Mariboru so namreč nujno potrebovali primerno središče za zbiranje in prostore za svoja narodna društva. Tako je Posojilnica, ki je bila ustanovljena leta 1882, v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja na pobudo Slovencev pričela razmišljati o gradnji doma. Ugoden razvoj podravskega posojilništva, ki ga je v Mariboru predstavljala Posojilnica, ter

<sup>52</sup> Večer 49, 1993, 50, 3. III., str. 8.

<sup>53</sup> Večer 49, 1993, 241, 16. X., str. 10.

<sup>54</sup> Večer 49, 1993, 245, 21. X., str. 9.

<sup>55</sup> Večer 49, 1993, 246, 22. X., str. 9.

<sup>56</sup> Večer 52, 1996, 199, 29. VIII., str. 13.

<sup>57</sup> Večer 53, 1997, 7, 10. I., str. 13.

<sup>58</sup> Mariborčan 2, 1996, 3, 15. I., str. 32-33.



aktivni in zavzeti narodni delavci v Mariboru, so omogočili nakup ustreznega prostora ter izgradnjo Narodnega doma.

Mariborska Posojilnica je nastala kot opora Slovenskemu političnemu društvu in bila močna gospodarska organizacija v mestu in širši okolici. S svojim delom in finančnimi podporami je dvigala društveno in družabno življenje Slovencev v Mariboru. Narodni dom je imel od preloma stoletja pa do konca habsburške monarhije pomembno vlogo v političnem in kulturnem razvoju Slovencev v mestu. V njem so imela svoj sedež poleg Posojilnice še Slovanska čitalnica, Dramatično društvo, slovenski muzej in knjižnica. Na njegovem odru so se vrstile gledališke predstave v slovenskem jeziku in koncerti. Dom je predstavljal tudi prostor za zabave in ples, gostinski lokal pa je bil narodna gostilna. V času stare Jugoslavije se je njegov pomen zmanjšal, čeprav so v njem še vedno poleg Posojilnice imela sedež razna društva. Narodni dom je bil v letih do druge svetovne vojne nekajkrat preurejen. Obe svetovni vojni sta ga precej uničili. Prva zlasti v notranjosti, saj je bila v njem nastanjena vojska, druga pa je bolj prizadela stavbo samo.

V letih od 1946 do 1991 je imel Narodni dom vlogo Doma JLA; namenjen je bil predvsem vojski, s kulturnimi prireditvami pa tudi ostalim Mariborčanom. Z osamosvojitvijo Slovenije je dom zopet postal Narodni dom in ima danes vlogo kulturno-prireditvenega centra. S svojo prireditveno dejavnostjo je spremenil prireditveno podobo mesta. Matično kulturno produkcijo dopolnjuje s kakovostnimi glasbenimi, gledališkimi, scenskimi in drugimi prireditvami. Njegova posebnost je postal poletni Festival Lent, ki je v Mariboru simbol kulturnega poletja. Narodni dom s svojo pestro zgodovino ter z različnimi vlogami veliko pomeni za Maribor in Mariborčane in bo naslednje leto (1998) praznoval 100-letnico svojega obstoja.

### Zusammenfassung

## DAS NATIONALHAUS IN MARIBOR

Das Nationalhaus in Maribor wurde im Jahre 1898 als fünftes Nationalhaus in der slowenischen Steiermark erbaut. Am 30. November 1899 wurde es mit einer festlichen Eröffnung seinem Zweck übergeben.

Die Slowenen in Maribor vermißten nämlich schon lange einen geeigneten Treffpunkt und Räume für ihre Nationalvereine. So begann die im Jahre 1882 gegründete Darlehenskasse am Anfang der 90iger Jahre über den Bau des Hauses nachzudenken. Die günstige Entwicklung der Darlehenstätigkeit an der Drau und aktive und eifrige Nationalisten in Maribor ermöglichten den Ankauf eines entsprechenden Grundstücks und damit den Ausbau des Nationalhauses.

Die Mariborer Darlehenskasse entstand als Unterstützung für den Slowenischen politischen Verein und war eine starke wirtschaftliche Organisation in der Stadt und der Umgebung. Mit ihrer Arbeit und finanziellen Unterstützungen half sie dem Vereins- und Gesellschaftsleben



der Slowenen in Maribor.

Das Nationalhaus in Maribor spielte von der Jahrhundertwende bis zum Ende der Habsburgischen Monarchie eine wichtige Rolle in der politischen und kulturellen Entwicklung der Slowenen in der Stadt. Daneben hatten dort ihren Sitz noch der Slawische Kulturverein, Der Dramatische Verein, das slawische Museum und die Bibliothek. Auf seiner Bühne wurden Theatervorstellungen in slowenischer Sprache und Konzerte abgehalten. Hier fanden auch Feste und Bälle statt. Unter seinem Dach war auch eine nationale Gaststätte.

Die Zeit des alten Jugoslawiens aber verminderte seine Bedeutung, obwohl hier neben der Darlehenskasse noch immer verschiedene Vereine ihren Sitz hatten. Bis zum Zweiten Weltkrieg wurde es ein paarmal neu gestaltet. In beiden Weltkriegen wurde es ziemlich zerstört, im ersten vor allem im Innern, denn da war das Heer untergebracht, im zweiten wurde aber die Bausubstanz schwer beschädigt.

In den Jahren 1946 bis 1991 bot es seine Räume vorwiegend der Jugoslawischen Volksarmee, mit seinen Kulturveranstaltungen aber auch anderen Bürgern.

Mit der Verselbstständigung Sloweniens ist es wieder das Nationalhaus geworden und ist heute ein Kultur- und Veranstaltungszentrum. Durch seine Tätigkeit wurde das Veranstaltungsbild der Stadt geändert. Die eigene Kulturproduktion wird durch gute Musik-Theater und andere Veranstaltungen ergänzt. Seine Besonderheit ist das Sommerfestival Lent, wodurch sich in Maribor der Kultursommer ansiedelte.

Das Nationalhaus mit seiner abwechslungsreichen Geschichte wird nächstes Jahr (1998) sein 100. Jubiläum feiern.





## Ljubica Šuligoj

## PTUJSKA ČITALNICA IN NJEN NARODNI DOM

Nemški gospodarski in politični pritisk na slovensko ozemlje se je večal od sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Prodor nemškega kapitala je spremljal val potujčevanja in majhni slovenski proizvajalci se niso mogli upreti nemški gospodarski premoči. Pojav nemškutarstva je zato logična posledica družbenoekonomskih razmer. Ptuj je postajal močna nemška postojanka, medtem ko na podeželju Nemci niso bili tako uspešni.

Za območje ptujskega političnega okraja ugotavljamo, da se je za slovenski pogovorni jezik na podeželju opredeljevalo dobrih 95% ljudi in da se je na prelomu stoletja kazal močnejši val raznarodovanja. Tedanji nemški priseljenci in ponemčevalni pritisk so spreminjali narodnostno podobo Ptuja. Po avstrijskem štetju leta 1890 se je za nemški pogovorni jezik opredelilo v Mestni občini Ptuj 80,8% prebivalcev, po desetih letih je bilo 84,2% Nemcev in 15,6% Slovencev, ob zadnjem štetju l. 1910 pa je živelo v občini 3672 prebivalcev, od katerih je bilo 85,3% Nemcev in 14,1% Slovencev.<sup>1</sup> Ptujsko nemštvo, ki je v glavnem izšlo iz domačih tal, je svojo prihodnost videlo ob naslonitvi na nemški kapital in je zato odločno nastopilo proti slovenstvu.

Načrtno ponemčevanje, spremljano z načrtno prevzgojo in gospodarskim pritiskom, je odprlo poglavje narodnoobrambnih bojev, ki so se zlasti zaostrili na prelomu stoletja. Ptuj z nemško upravo, obdan od večinskega slovenskega prebivalstva, je v času županovanja Josefa Orniga v letih 1894-1918, renegata in ideologa štajercijanstva, postal nemška "trdnjava". Septembrski dogodki v Ptuj u l. 1908 govorijo o težkem boju za narodni obstoj v ptujski nemški postojanki.

Na ptujskem območju se je narodnoobrambni odpor kazal predvsem v boju za uveljavitev slovenščine v šolah in uradih, v prizadevanjih po uveljavitvi slovenske kulture, pa tudi ob volitvah za slovenske poslance. Ko je vladajočemu nemštvu šlo za ohranitev pridobljenih pozicij, za pridobitev ljudi in zemlje, in ko je hkrati nastajala slovenska narodna in politična zavest, se je bilo potrebno v boju proti germanizacijskim težnjam boriti za narodno samobitnost, za ekonomsko in politično neodvisnost. Nasprotje med podeželjem in mestom Ptujem, kjer je slovenščina veljala za jezik služinčadi, se je zaostrilo. Meščanski oderuhi so lahko miselnim kmetom, zlasti Haložanom, ponujali posojila in jih strahovito goljufali. Slovenski živelj na ptujskem območju je "popolnoma pod gospodarskim vplivom mesta, Nemcev in bogatejših nemškutarjev z dežele", je zapisal zaslužni narodnjak in dolgoletni predsednik ptujske čitalnice dr. Fran Jurtela. Zato se mora "iztrgati iz objema" nemških

<sup>1</sup> Ljubica Šuligoj, *Socialna in narodnoobrambna gibanja na ptujskem območju med vojnama (doktorska disertacija)*, Ljubljana, 1989, str. 167-169.



denarnih zavodov (Spar und Forschungsverein).<sup>2</sup> Leta 1883 je dr. Fran Jurtela z narodnjaki dr. Alojzom Gregoričem, trgovcem Andrejem Jurco, duhovnikom Božidarjem Raičem in prof. Jožetom Žitkom ustanovil Hranilno in posojilno društvo v Ptuju, ki je gospodarsko pomagal zadolženim kmetom pred nemškimi oderuhi.<sup>3</sup> Društvo je pomagalo tudi slovenskim dijakom in študentom, slovenskim društvom, tako Narodni čitalnici, Ciril-Metodovi družbi in Dijaški kuhinji, ki je ob posojilnici nekaj let domovala v ptujskem Narodnem domu.

Čitalniški Narodni dom je bil na prelomu stoletja za ptujске Slovence matica narodne zavednosti. Slovensko narodno življenje v Ptuju je v *“tako zagrizeni in nemškutarski trdnjavi”* slonelo predvsem na Narodni čitalnici in njenem Narodnem domu.<sup>4</sup>

Ptujška čitalnica je sledila mariborskemu zgledu. Ustanovljena je bila leta 1863, odprta pa naslednje leto. Ustanovitev čitalnice je narekovalo več vzpodbud. Dne 12. junija 1863 so se o njeni ustanovitvi dogovorili dr. Avgust Čuček, kaplan v mestni župi Jakob Meško in sodni pristav ter deželni poslanec Mihael Herman. Slednji je 16. marca istega leta v štajerskem deželnem zboru neuspešno zahteval enakopravnost slovenščine v šolah in uradih. S svojim nastopom je tako *“položil temelje našemu narodnemu delovanju”*.<sup>5</sup> Nemci so ga imeli za narodnega odpadnika in da bi ga osamili od slovenskega okolja, so ga iz Ptuja premestili v avstrijski Weiz.

Ptujski pripravljalni odbor je po zgledu mariborske in celjske čitalnice vabil ljudi v članstvo. V *“Pozivu”* zavednim Slovincem Ptuja in okolice so zapisali, da je *“staroslovensko ptujsko mesto, za ljudstvo daleko više sto tisoč duš najznamenitejši kraj, je vidoma poklicano se za nje v povzdigi narodnega duha za središče postaviti... Brez veljave prirojenega jezika, brez omejenja okraja ni v državi pravega narodnega obstoja. Ker pa je iz ene strani napredovanje naravna dolžnost in državna modrost, iz druge strani pa je napredovanje samo na narodni podlagi mogoče, izvira tedaj iz tega za vsak narod ne samo pravica, temveč tudi dolžnost pred vsem svoj narodni obstoj ustanoviti; to prizadevanje in zahtevanje pa naravno terja v prvi vrsti omiko in izobraženje domačega jezika, po tem takem pripravo za pričakovano izvršenje narodne ravnopravnosti držati”*.<sup>6</sup>

Naloga je bila težka. Čitalnica naj bi pri ljudstvu, meščanstvu in slovenskem razumništvu utrjevala narodno zavest. To naj bi počeli ob branju časnikov, razgovorih in s prirejanjem bésed – s petjem, govori, igrami in plesi. *“Ne vtika se tedaj društvo v nikake politične zadeve”*, so zapisali.<sup>7</sup>

<sup>2</sup> Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), zbirka MD – 38, Jurtela dr. Fran, Spomini mojega življenja, Ptuj, 25. 1. 1922.

<sup>3</sup> Fran Alič, Nekdanja čitalnica in stari Narodni dom v Ptuju, Ptujski zbornik II, Ptuj, 1962, str. 264; dr. Josip Komljanec, Posojilnica v Ptuju, Spominski list septembrskih dogodkov, Ptuj, 8., 9., 10. sept. 1933.

<sup>4</sup> ZAP, zbirka MD – 38, Jurtela dr. Fran, Spomini mojega življenja, Ptuj, 25. 1. 1922.

<sup>5</sup> Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana, 1982, str. 119, 140 in 265.

<sup>6</sup> ZAP, zbirka MD – MD – II – 1/1, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuju 1863-1889; Josip Komljanec, Ob proslavi petdesetletnice Narodne čitalnice v Ptuju, Ptujski list, 7.9.1919.

<sup>7</sup> ZAP, zbirka MD – MD – II – 1/1, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuju 1863-1889.



*Slika 1: Sodni pristav, državni in deželni poslanec Mihael Herman, po rodu Nemeč. Odločen bореc za pravice Slovencev in prvi tajnik Narodne čitalnice v Ptujju. (Vir: Josip Vošnjak, Spomini, str. 141; foto Langerholc.)*



Potem, ko so zbrali 69 podpisnikov, ki so podprli zamisel po ustanovitvi čitalnice, je c.kr. okrajni urad v Ptuju 11. julija 1863 pripravljalnemu odboru dovolil sklicati občni zbor. Na ustanovnem občnem zboru "ptujске narodne čitalnice" 23. julija v prostoru Mestnega strelišča je bilo prisotnih 58 ljudi. Po ohranjenem seznamu je razvidno, da sta se k čitalnici dotlej priglasila 102 člana, od tega 49 Ptujčanov, medtem ko so okoliške kraje zastopali predvsem duhovniki in učitelji.<sup>8</sup>

Namen občnega zbora je bil sprejeti društvena pravila in izvoliti vodstvo čitalnice. 12. julija so pobudniki ustanovitve društva sestavili pravila narodne čitalnice in jih predložili zboru v potrditev. Zbor je ta pravila sprejel in izvolil devetčlanski odbor, ki se je konstituiral 27. julija 1863. Prvemu odboru ptujске čitalnice je načeloval notarski koncipient dr. Avgust Čuček, pošten narodnjak. Podpredsedniške posle je opravljal notar Janez Schönwetter, za tajnika so imenovali Mihaela Hermana, blagajniške posle pa so zaupali Ludviku Wracheldu. Čitalniški odbor so sestavljali še pisatelj in jezikoslovec Oroslav Caf, Jakob Meško, notarski koncipient dr. Anton Mravljak, ptujski kronist Ferdinand Raisp in Božidar Raič, kaplan pri Sv. Barbari v Halozah (danes Cirkulane) ter narodni buditelj. Še istega dne je čitalniški odbor predložil društvena pravila c.kr. namestništvu v Gradcu s prošnjo, da jih potrdi.<sup>9</sup>

Na razvojni poti ptujске čitalnice so se začele prve težave. Oblasti so potrditev pravil zavlačevale, morda zaradi Slovencem naklonjenega Mihaela Hermana in mnenja, da je "v Ptuji ognjišče domorodnega duha na Štajerskem", kot so zapisale Novice.<sup>10</sup> Društvena pravila so bila potrjena šele 21. maja 1864, tako da je Narodna čitalnica z okrog 120 člani pričela z delom šele 1. junija. Na občnem zboru, ki je bil sklican 23. junija na Kristovem vrtu v Gosposki ulici (danes Prešernova ulica), je bilo prisotnih okrog 70 članov. Zborovalci, ki so spremljali nastop slovenskega pevskega društva iz Slovenske Bistrice, so sklenili naročiti 15 časnikov, od teh osem slovenskih, štiri nemške ter francoskega, italijanskega in madžarskega. Hkrati so dovolili dijakom, da so ob šolskih praznikih brezplačno obiskovali čitalnico.<sup>11</sup>

Novoizvoljeni odbor je spet vodil dr. Avgust Čuček, medtem ko je ob podpredsedniku Janezu Schönwetteru in tajniku Mihaelu Hermanu blagajniške posle vodil odvetniški koncipient dr. Ivan Petovar. Čitalniški odbor so sestavljali še davkar Franc Kranjc, dr. Anton Mravljak, Božidar Raič, ki ga kasneje lahko spremljamo kot vnetega narodnjaka na ljudskih taborih ter kot deželnega in državnega poslanca, nadučitelj Karel Švajgel in ptujski prošt dr. Janez Vošnjak.

<sup>8</sup> ZAP, zbirka MD – MD – II – 1/I, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuju 1863-1899; Komljanec, Ob proslavi..., n.d.; Zgodovinske črtice o "Narodni čitalnici v Ptuji". Povodom njene petindvajsetletnice sestavil Ivan Strelec, Na Ptuji, 1889, str. 3-4. (Lastna založba Narodne čitalnice). Orig. NUK Ljubljana. Mesto strelišče je bilo v današnji Čučkovi ulici, pri osnovni šoli Mladika.

<sup>9</sup> Zgodovinske črtice..., n.d., str. 3-4.

<sup>10</sup> Komljanec, Ob proslavi..., n.d.; Novice, 9.3.1864; Fr. Kotnik, Ptuj v srednjem in novem veku, Jubilejni zbornik (1922-1932), ob desetletnici Društva jugoslovanskih akademikov v Ptuju.

<sup>11</sup> Novice, 8.6.1864 in 29.6. 1864.



Kaže, da je ustanovitev slovenske čitalnice v Ptujju že vzbujala strah pri političnih nasprotnikih, ker sicer ne bi bilo potrebno dokazovati, da se v čitalnici ne berejo le slovenski časniki in da je namen čitalniškega delovanja le razvijanje duha in napredka. Pomeni, da njeno "početje ni nikakršno kaljenje miru ali snovanje kakih spletk".<sup>12</sup>

Slovesna otvoritev Narodne čitalnice dne 5. septembra 1864 je tudi Ptujju naznanila "novo dobo narodnega življenja". Mesto je bilo v zastavah. Mariborska mestna godba je igrala budnico, čitalniški prostori v Hermanovi hiši v Gosposki ulici 42 so bili svečano okrašeni. Ob tem dogodku je svoja občutja navdušeno izpovedal narodnjak dr. Josip Vošnjak, ko je zapisal: "Še mi srce veselja poskakuje, še mi spomin srečnih ur, ki smo jih uživali 5. septembra v starodavnem Ptujju, v prsih obuja nepopisne občutke radosti in mi moti pero, da si skoro ne upam dostojno popisati imenitne, ne le za ptujjsko mesto in okolico, temveč za vse štirskeslovenske velevažne slavnosti."<sup>13</sup>

Ptuj je doživljal trenutke narodnega zanosa. V mesto so se s kolodvora zlivale delegacije od blizu in daleč: celjsko delegacijo je vodil dr. Štefan Kočever, mariborsko dr. Janko Sernec, pevce iz Slovenske Bistrice je pripeljal dr. Josip Vošnjak. Prišli so tudi pevci iz Frama. Klici "živio!" in slovenska pesem so spremljali slavnostni sprevod z zastavami in trakovi. V mestni cerkvi je odmevala slovenska pesem, kar se "res čuda za slovenski Ptuj navadno ne opravlja".<sup>14</sup>

Po slavnostnem kosilu in na okrašenem Kristovem vrtu so se zvrstili navdušeni pozdravi. Popoldne so se pripeljali gostje iz Ormoža, Ljutomera in Varaždina. Prihajali so tudi okoličani; z vozovi, nekateri celo peš. K večerni besedi se je tako zbralo nad tisoč ljudi.

V pozdravnih nagovorih je med drugimi dr. Janko Sernec izpostavil, da "Ptuj od zdaj Slovincem ne bode več tuji kraj, ampak domače narodno mesto na domači zemlji." Dr. Josip Vošnjak je menil, da pomeni čitalnica "vsem narodna učilnica".<sup>15</sup>

Na otvoritev ptujjske čitalnice je prišel celo tedanji nemški župan in z njim več Nemcev, medtem ko so se proslave dvajsetletnice čitalnice udeležili le trije Nemci.<sup>16</sup> Ob otvoritvi Narodne čitalnice ptujjski Nemci še niso imeli svojega kazina. Narodnopolitična nasprotja se torej še niso zaostriła, tako da se je nekaj Nemcev dejavno vključilo med društvene člane čitalnice. Zato je lahko imel jezikoslovec in ptujjski kaplan Oroslav Caf v novembru 1864 tečaj slovenskega jezika, kjer je predstavil "lepoto domače besede".<sup>17</sup> Mnogi od nemških čitalničarjev so pozneje vseeno postali hudi sovražniki slovenstva.

Otvoritev "ptujjske narodne čitalnice" se nista mogla udeležiti dr. Janez Bleiweis in rojak

<sup>12</sup> Novice, 13.7.1864.

<sup>13</sup> Novice, 14.9.1864; Vošnjak, Spomini, n.d., str. 140.

<sup>14</sup> Josip Vošnjak, Rojstni dan ptujjske čitalnice 5. septembra, Novice, 14.9.1864.

<sup>15</sup> Prav tam.

<sup>16</sup> Okrajno gledališče Ptuj 1912-1952, Gledališka kronika, sest. prof. Fran Alič, Ptuj, 1952, str. 13.

<sup>17</sup> Novice, 14.9.1864 in 2.11.1864.





Davorin Trstenjak, nekdanji mestni kaplan, ki pa je v pozdravnem pismu dal čitalnici geslo "Jaro in možno", kar bi pomenilo: Delovanje društva naj bo goreče in mogočno!<sup>18</sup> Pozdravno pismo je poslal tudi dr. Bleiweis in v njem zapisal, da "že po legi ima čitalnica ptujška toliko važnost, da utegne ena najplodnejših biti na narodnem polji našem..."<sup>19</sup> Ustanovitev čitalnice so pisno pozdravili tudi ljubljanski, kranjski in celovški čitalničarji, Slovenci z Laškega in Vranskega ter nekatera češka mesta. Po slavnostnih pozdravih je zadonela himna "Naprej". Z recitacijo pesnika Božidarja Flegeriča in nastopi pevcev ter glasbenikov je bil sklenjen kulturni program prve čitalniške bésede.

Naloga čitalnice je bila prebujati narodno zavest in izobraževati slovensko ljudstvo. Prebivalcem Ptuja, naj so bili slovenskega ali nemškega rodu, je čitalnica dajala možnost, da se "vzajemno spoznavaajo in ljubijo", lahko beremo v Novicah.<sup>20</sup> Čitalnica je postajala žarišče narodnoprosvetnega dela, saj so se njeni odborniki zavzeli za pravico in zmernost, za duhovno rast in izobrazbo slovenskega naroda, za narodno enakopravnost. Navzven se je predstavljala z bésedami, se pravi s pevskimi prireditvami, govori in recitacijami. Časniki, revije, knjige in predavanja naj bi dvigali izobrazbeno raven članstva. Odmevne so bile gledališke predstave, igre in skeči, sicer umetniško manj kvalitetni, toda pomembni zaradi učinkovitosti slovenske besede.

O igranih delih v prvih letih čitalniškega delovanja ne vemo mnogo. Veliko zapisnikov o društvenem delovanju do leta 1912 je uničenih, ko je odrske prireditve prevzela na novo ustanovljena podružnica mariborskega Dramatičnega društva. Tako vemo le, da so 18. decembra 1864 na béseди diletanti čitalniškega kroga uprizorili gledališki prizor, čigar naslov pa žal ni znan. Za Ptuj je bil to "velik kulturnozgodovinski dogodek".<sup>21</sup> Naslednje leto so diletanti nastopili dvakrat marca in ob obletnici čitalnice, ki so jo proslavili s predstavo, pesmijo in plesom. Leta 1866 je čitalnica ob Ciril – Metodovem prazniku priredila zabavni večer z glasbo in deklamacijami za ranjene vojake v takratni vojni. Jeseni leta 1867 so na béseди spregovorili o pokojnem Antonu Kremplu, pisatelju in duhovniku v Mali Nedelji.<sup>22</sup> Število prireditev je bilo odvisno od pobud posameznikov in delovanja društvenih članov. Do leta 1871 je bilo uprizorjenih okrog 20 gledaliških predstav. V tem letu so odigrali Svoje glaveže, Starost in krepost ter veseloigro Vdovec in vdova. Naslednje leto so gledališčniki nastopili štirikrat, s tem da naslova prvih dveh del ne poznamo. Predstavili so se še s šaljivo igro P. Moravskyega I., II. in III. poglavje ter Medenimi tedni. Leta 1873 so na Ptuj gostovali mariborski gimnazijci, domači diletanti pa so odigrali že pet predstav, med njimi burko Brati ne zna, veseloigro Kteri bo? in igri Visoki C ter Ravni pot – najboljši pot.<sup>23</sup>

<sup>18</sup> Alič, n.d., str. 254; Strelec, n.d., str. 8. (Pred cerkvenim stolpom je kamen z napisom: "Jarmogio avgusto sacrum". Jarmog je Perunovo ime. Jar pomeni goreč.)

<sup>19</sup> Josip Vošnjak, Rojstni dan..., n.d.

<sup>20</sup> Prav tam.

<sup>21</sup> Strelec, n.d., str. 20; ZAP, Ferdinand Raisp, Chronik von Pettau I. 1857-1887, str. 59.

<sup>22</sup> Novice, 12.6.1867.

<sup>23</sup> Strelec, n.d., str. 20; Irena Mavrič, Ptujsko gledališče 1786 – 1858, Varaždin, 1988, str. 13.





Zaradi zanimanja gledalcev so morali leta 1876 povečati gledališki oder. Ob tem so se predstavili z Oproščenim jetnikom. V letih 1876 – 1885 je prišlo v gledališki dejavnosti do zastoja, saj so veliki stroški ustavili delo. Tedanji ptujski prošt dr. Janez Vošnjak, zelo izobražen človek, ki je storil veliko za kulturni napredek Ptuja in ptujskih Slovencev, je daroval precejšnje vsote za kritje čitalniških gledaliških predstav.<sup>24</sup>

Čitalničarji so se z gledališko predstavo ponovno predstavili leta 1878 ob okupaciji Bosne in Hercegovine, tokrat ranjenim vojakom. Naslednje leto so z nastopom počastili slovenske visokošolce v Gradcu, leta 1880 pa so se predstavili obubožanim Istranom.<sup>25</sup>

Dejavnost Narodne čitalnice so v sedemdesetih letih pestile finančne težave, saj so leta 1874 celo razpravljali o razpustitvi društva. Tudi občasna nesoglasja med društvenimi člani niso prispevala k utrjevanju slovenstva. "Sloga je potrebna", je zapisal Slovenski gospodar in izpostavil, da se hočejo "narodni nasprotniki" uveljaviti z oživljanjem svojega posojilnega društva – Vorschussverein in Pettau.<sup>26</sup> Ugotovimo lahko, da gledališke predstave niso prinašale dobička, da je veliko diletantov odhajalo drugam in da je moralo društvo zaradi nemškega nasprotovanja večkrat iskati nove prostore. Šestkratna selitev čitalnice je ovirala uspešno delo. Iz Hermanove hiše v Gosposki ulici št. 42 se je čitalnica čez leto dni preselila nad kavarno Cafe Europa na Florjanov trg, čez pet let pa v Deutschmanovo hišo v Cerkveni ulici (danes trgovina Peko v Murkovi ulici). Leta 1872 so čitalničarji najeli prostore v Hotel zur Stadt Wien (današnji Narodni dom), leta 1879 pa so se preselili v Murščevo hišo ob železnici na Ormoški cesti, kjer pa je bil zaradi hudega nemškega nasprotovanja kmalu po preselitvi odstranjen napis Čitalnica.

Šele leta 1882 je prizadevnemu čitalniškemu odboru pod vodstvom odvetnika dr. Alojza Gregoriča in tajnika, vnetega narodnjaka Ivana Urbanca, uspelo zbrati na območju Ptuja in okolice, v Ormožu, Središču in Mariboru 6.200 goldinarjev za nakup stavbe Hotel zur Stadt Wien v današnji Vošnjakovi ulici. Ker je bila celotna stavba vredna 11.500 goldinarjev, je manjkajoča sredstva založil društveni predsednik dr. Josip Čuček.<sup>27</sup> Društvo je končno prišlo do svojega Narodnega doma, ki so ga slovesno odprli 29. maja 1882.

Pogoji za vsestransko društveno delo so bili tako dani, toda čitalnica se je srečevala z resnimi gmotnimi težavami (dolg je odplačevala iz lastnih dohodkov) in nenehnimi ovirami lokalnih (nemških) oblasti. Društvo je bilo tako dejansko prisiljeno dobiti lastno streho, ker v Ptuj "radi narodnostnih nasprotstev" drugače do svojih prostorov ni moglo priti.<sup>28</sup>

V omenjenem nedejavnem gledališkem obdobju (1876-1885) so se v čitalnici zvrstile druge prireditve. V tem kulturnem središču Slovencev v Ptuj je bilo več gostovanj. Mariborski

<sup>24</sup> Okrajno gledališče Ptuj 1912-1952, n.d., str. 13.

<sup>25</sup> Alič, n.d., str. 255.

<sup>26</sup> Strelec, n.d., str. 22; Slovenski gospodar, 17.12.1874, 14.1.1875 in 27.5.1875.

<sup>27</sup> Strelec, n.d., str. 15-16.

<sup>28</sup> ZAP, zbirka MD – II – ½, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuj, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893-1909, občni zbor 6.1.1901.



dijaki so priredili veselice v letih 1873, 1876, 1880 in 1882. Na prireditvi mariborskih gimnazijcev leta 1880 je govoril rojak Matija Murko. Na Prešernovi proslavi naslednjega leta so bili znova v gosteh mariborski dijaki. Prva večja prireditev v novih in lastnih prostorih Narodnega doma je bila leta 1883, proslava 125-letnice Vodnikovega rojstva, nato proslava ob 20-letnici čitalnice leta 1884 in naslednje leto prireditev ob tisočletnici Metodove smrti. Na belo nedeljo leta 1885 so se predstavili ormoški diletanti z Ogrinčevo igro *Kje je meja*, Ptujčani pa so naštudirali spevoigro Benjamina Ipavca *Tičnik*. Leto kasneje je v Narodnem domu tamburaški zbor graških študentov akademskega društva Triglav priredil koncert.<sup>29</sup> V prostorih čitalnice v Narodnem domu je imelo svoje občne zборе in koncerte tudi visokošolsko Ferialno društvo. Tu so potekala vsakokratna zborovanja Učiteljskega društva za ptujski okraj, leta 1894 pa je v njenih prostorih imela občni zbor tudi Učiteljska zveza. Istega leta je v čitalnici zborovalo še Slovensko pevsko društvo, Ptujčanom v goste pa so prišli še mariborski učiteljski inštrumenti in se predstavili z igro *Telegram*. Ob tem so vsako leto potekale še pustne zabave, martinovanja, silvestrovanja in ostale družabne prireditve.<sup>30</sup>

V času, ko je bilo gledaliških predstav manj, je bilo, vštevíši zabavne večere, okoli 150 najrazličnejših prireditev. Med temi so bile odmevne zlasti glasbene. V čitalnici je bilo več odličnih pevcev, zato so izvedli tudi več operet. Pri izvedbi operete *Tičnik* leta 1885 so se posebej izkazali Lina Weixlerjeva, Tinka Horakova in Anton Porekar. Dve leti kasneje so uprizorili opereto *Serežan*, v kateri je izstopal Anton Jurca. Za uspeh obeh prireditev je imel največ zasluga učitelj dr. Tomaž Romih, poznejši ravnatelj meščanske šole v Krškem. Ta je za obe predstavi priskrbel celo vojaško godbo. Zanimiva je bila tudi prireditev leta 1888, ki so jo čitalničarji namenili revnim otrokom okoliške šole v Ptuj, se pravi, slovenskim otrokom.

Do leta 1912 o nadaljnjem igralskem udejstvovanju čitalničarjev zaradi pomanjkanja virov ni zanesljivih podatkov. Sicer pa so se v slovenskem gledališkem življenju udejevali predvsem odvetniki, trgovski pomočniki, uradniki in učitelji. Pri gledaliških predstavah čitalnice in pozneje Dramatičnega društva so sodelovali oziroma pomagali razvijati odrsko življenje Alojz Brenčič, Tomaž Breznik, dr. Anton Horvat, Mirko Kaukler, Hinko Kreft, Franc Lenart, Mirko Majcen, Fran Ramšak, Ljudevit Sagadin, Saša Skaza, dr. Franjo Šalamun, Franc Šegula, dr. Franc Zavrnik ter Marija Bračičeva, Irma Stuhečeva, Irena Šeligo, Olga Širčeva, Marija Vošičeva, Olga Zupančičeva in mnogi drugi.<sup>31</sup>

Društvo je slovesno praznovalo svojo 25-letnico leta 1889. S posebej natiskanim vabilom so čitalničarji vabili v svoj krog nove člane in zapisali, da Narodni dom kot "*zbirališče vseh zavednih rodoljubov*" pestijo velike materialne težave, povezane z nakupom doma. Ta pa je za čitalnico nujno potreben, ker "*ima biti vselej in vedno sredotočje vsega narodnega življenja v ptujskem okraju*".<sup>32</sup> Društveni jubilej so čitalničarji obeležili s ponovno

<sup>29</sup> Alič, n.d., str. 256; Slovenski gospodar, 3.6.1886.

<sup>30</sup> Komljanec, *Ob proslavi...*, n.d.

<sup>31</sup> Alič, n.d., str. 14 in str. 256.

<sup>32</sup> ZAP, zbirka MD – MD – II – 1/1, šk. št. 28, *Narodna čitalnica v Ptuj 1863-1889*.



**Slika 2: Narodni dom ptujske čitalnice, slovesno odprt 29. maja 1882. Dom je simboliziral trdnjavo slovenstva v Ptujju. (Vir: fototeka Zgodovinskega arhiva Ptuj.)**



uprizoritvijo operete Tičnik. Na slovesnosti je društveni predsednik dr. Fran Jurtela v nagovoru omenil vse dotedanje uspehe in težave čitalnice. Ob tem naj izpostavimo, da je bil odvetnik dr. Fran Jurtela, rojen v Sv. Andražu v Slovenskih goricah (danes Vitomarci), pojem narodnega življenja v Ptuj in okolici. Že leta 1886 je Slovencem priboril zmago v ptujskem okrajnem zastopu, ki je bil dotlej nemška postojanka. Istega leta pa je, po smrti Božidarja Raiča, postal tudi štajerski deželnozborski poslanec in na to mesto bil voljen vse do leta 1909. Nekaj časa je vodil tudi ptujsko podružnico Družbe sv. Cirila in Metoda, pod njegovim vodstvom pa je ptujski Narodni dom postal ognjišče narodnega življenja.<sup>33</sup>

Ob 25-letnici čitalnice so izdali tudi knjižico o društveni dejavnosti. Ivan Strelec, učitelj pri Sv. Andražu v Slovenskih goricah, je v njej napisal Zgodovinske črtice o Narodni čitalnici v Ptuj. O jubileju ptujске čitalnice je 10. septembra pisala tudi Slovencem prijazna Südsteirische Post.<sup>34</sup>

Čitalnica je uspešno delovala tudi na humanitarnem področju. Ob ljubljanskem potresu leta 1895 so se čitalničarji predstavili v narodni igri s petjem Karla Morreja Revček Andrejček. V predstavi, ki jo je režiral takratni blagajnik Posojilnice Jan Sedlaček, so se kot igralci posebej odlikovali: sestre - učiteljici Marija ter Antonija Štubca iz Markovcev in brata – učitelja Dominik in Franc Serajnik. Celoten izkupiček predstave v višini 155 goldinarjev so darovali prizadetim Ljubljancanom. V tem letu so v Narodnem domu pripravili še več predstav. Društvo je priredilo komorni koncert bratov Serajnik in se predstavilo z veseloigro Težke ribe. Novoustanovljeni tamburaški zbor, ki so ga vodili Hinko Druzovič, Jakob Kopič in Aleksander Pintarič, je septembra 1895 priredil v Narodnem domu velik koncert in nato redno sodeloval pri društvenih prireditvah in pri bralnih društvih v sosesčini: v Podvincih, Krčevini pri Ptuj in pri Sv. Marku niže Ptuja (danes Markovci).<sup>35</sup>

Dejavni so bili tudi v naslednjih letih, saj so na čitalniškem odru v Narodnem domu zaigrali med drugim še Lumpacija Vagabunda, Mlinarja in njegovo hčer, enodejanko Bog vas primi, igro Na Osojah, ljudsko igro Oče so rekli, da le in enodejanko Eno uro doktor.<sup>36</sup>

Pod streho Narodnega doma so tekle še druge aktivnosti, na primer posveti ob volitvah v okrajne zastope, graški deželni in dunajski državni zbor. Ker pa se čitalnica ni smela politično udeleževati, so pod vodstvom dr. Jakoba Ploja leta 1885 ustanovili katoliško slovensko politično društvo Pozor, da bi se lahko uspešneje pripravili na državnozborske volitve. Čitalnico je namreč bilo potrebno varovati zaradi njene "važnosti za ves ptujski okraj", je pisal Slovenski gospodar.<sup>37</sup>

Ugotovimo lahko, da je čitalnica kljub mnogim težavam, nenaklonjenosti ptujskega

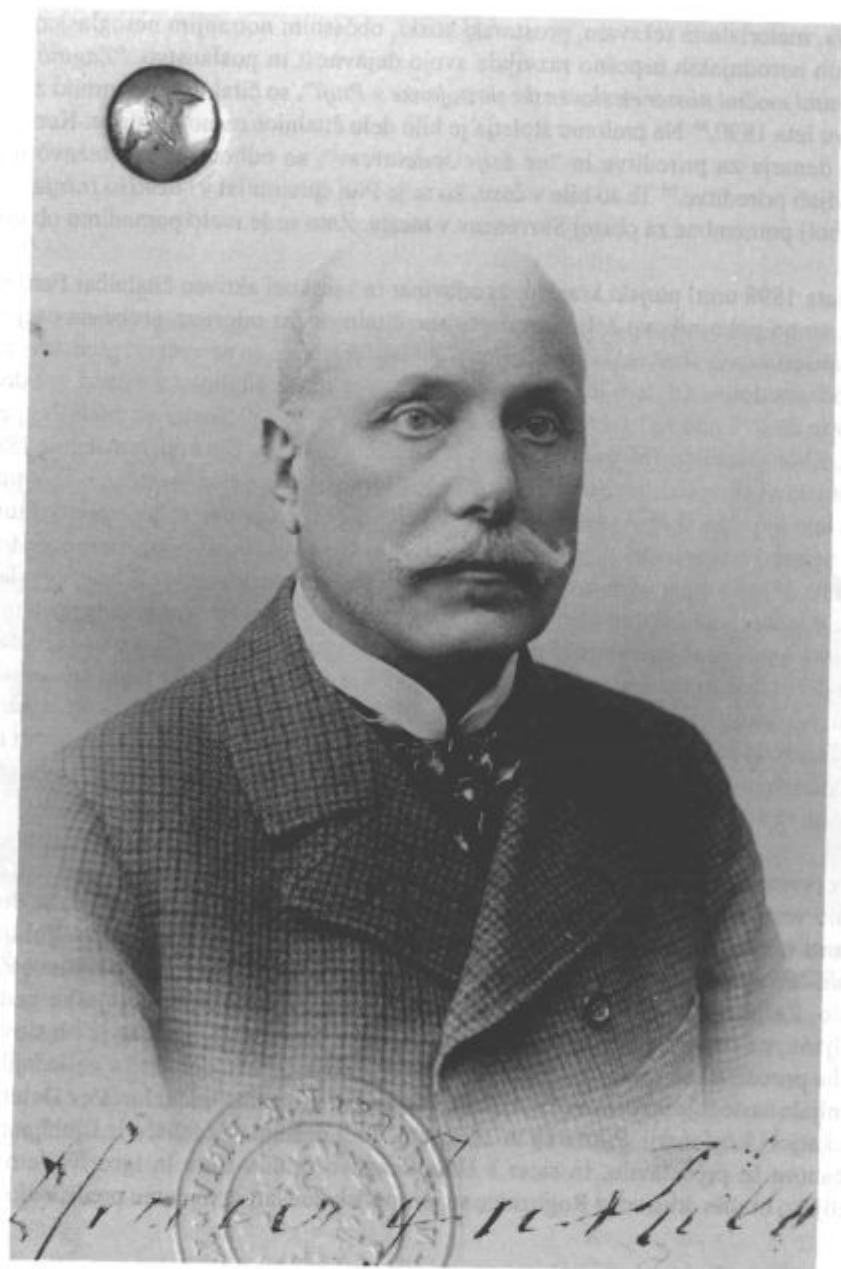
<sup>33</sup> Kotnik, n.d., str. 73-74.

<sup>34</sup> Alič, n.d., str. 256; Strelec, n.d.

<sup>35</sup> ZAP, zbirka MD – II – ½, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuj, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893-1909.

<sup>36</sup> Alič, n.d., str. 256-257; Mavrič, n.d., str. 14; Narodna čitalnica v Ptuj, Spominski list..., n.d.

<sup>37</sup> Slovenski gospodar, 12.3.1885.



Slika 3: Odvetnik, politik in narodni buditelj dr. Fran Jurtela. Poslanec v štajerskem deželnem zboru in več let namestnik štajerskega deželnega glavarja. Večkratni predsednik in častni član Narodne čitalnice v Ptujju. Ustanovitelj Hranilnega in posojilnega društva v Ptujju, načelnik ptujске podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda in prvi gerent Mestne občine Ptuj po prvi svetovni vojni.  
(Vir: fototeka Zgodovinskega arhiva Ptuj.)



nemštva, materialnim težavam, prostorski stiski, občasnim notranjim nesoglasjem..., ob zagnanih narodnjakih uspešno razvijala svojo dejavnost in poslanstvo. "Zagotovimo z združenimi močmi obstanek slovenske postojanke v Ptuj", so čitalniški odborniki zapisali v pozivu leta 1890.<sup>38</sup> Na prelomu stoletja je bilo delo čitalnice resno omajano. Ker ni bilo dovolj denarja za prireditve in "ne želje sodelavcev", so odborniki le s težavo uspeli pripravljati prireditve.<sup>39</sup> Te so bile v času, ko se je Ptuj spreminjal v "nemško trdnjavo", še toliko bolj pomembne za obstoj Slovencev v mestu. Zato se še malo pomudimo ob njih.

Ko je leta 1898 umrl ptujski krajevni zgodovinar in vseskozi aktiven čitalničar Ferdinand Raisp, so na pokojnikovo željo pevci ptujске čitalnice pri odprtem grobu na ptujskem pokopališču zapeli slovensko pesem. Pevci ptujске čitalnice so se večkrat predstavili tudi v Narodnem domu. Ob tem je potrebno navesti, da je imela čitalnica vseskozi več dobrih pevcev in da so ti pod vodstvom dr. Tomaža Romiha že leta 1880 ustanovili čitalniški pevski odsek. Zbor je že leta 1881 nastopil na Vrazovi slovesnosti v Cerovcu, naslednje leto na Modrinjakovi slovesnosti v Središču ter leta 1883 na Miklošičevi slovesnosti v Ljutomeru. Istega leta je iz pevskega odseka nastalo Slovensko pevsko društvo s sedežem v Ptuj in hkrati še glasbena šola, ki pa je žal delovala le štiri leta. Svoj prvi občni zbor in nastop so imeli leta 1884 in sicer v Mariboru. Pevce so po Romihovem odhodu iz Ptuj (brezplačno, op. L.Š.) vodili Stanko Pirnat, sodnik dr. Franc Gros, Franc Copf, Dragotin Zupančič, mestni organist Vinko Šerona in tajnik Kmečke posojilnice Ferdinand Fras. Zbor se je predstavljajal po številnih krajih; kar šestnajstkrat so gostovali v Mariboru, trikrat v Ptuj in Celju ter v Rušah, Slovenj Gradcu, Šoštanju in Brežicah. Njegovi nastopi so postali pravi narodni prazniki. Toda zaradi vse večje nemške protislovenske gonje in nenehnih finančnih težav večjih koncertov po letu 1911 niso več pripravljali. Slovensko pevsko društvo se je počasi spremenilo v lokalno društvo.<sup>40</sup>

Tudi v prvem desetletju našega stoletja se je na odskih deskah v ptujskem Narodnem domu zvrstilo več gledaliških predstav. Pogosta so bila tudi gostovanja. Leta 1903 so se domači diletanti predstavili z veseloigro Bucek v strahu in enodejanko Bratranca, ljubljanski gledališčniki pa so ob svojem prvem gostovanju v Ptuj leta 1903 zaigrali predstavo Ženski Othelo. Željo, da bi ob 40-letnici čitalnice (1904) pripravili nastop vojaške godbe iz Ljubljane, pa jim je preprečil ptujski mestni urad z utemeljitvijo, da se je ob slovenski narodni prireditvi bati nemirov.<sup>41</sup> Pestro odsko delo v Narodnem domu so v naslednjih letih spremljale naslednje predstave: Dr. Hribar, Raztresenec, Idealna tašča, Jurčičev Deseti brat, Govekarjevi Legionarji, Putifarka in Telegram. Tudi deželno gledališče iz Ljubljane se je Ptujčanom še predstavilo, in sicer s Hauptmanovo dramo Elga in igro Na letovišču. Kmetijsko bralno društvo iz Rogoznice se je v ptujskem Narodnem domu predstavilo z igro

<sup>38</sup> ZAP, zbirka MD – II – 1/2, 3k. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuj, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893-1909, občni zbor 6.1.1905.

<sup>39</sup> Alič, n.d., str. 257. Leta 1904 je štela čitalnica 111 bolj ali manj aktivnih članov.

<sup>40</sup> Slovenski gospodar, 2.4.1885; Komljanec, Ob proslavi..., n.d.; Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana, 1926, str. 372.

<sup>41</sup> Alič, n.d., str. 263.





**Slika 4:** Čitalniški igralci so se leta 1895 na odru Narodnega doma predstavili z Morrejevo igro s petjem Revček Andrejček v režiji blagajnika Posojilnice Jana Sedlačka. (Vir: fototeka oddelka za novejšo zgodovino Pokrajinskega muzeja Ptuj.)



Mlinar in njegova hči, na čitalniškem odru pa sta gostovala tudi Izobraževalno društvo Volga iz Krčevine<sup>42</sup> in ormoško-središčanski kvintet. Slednji je sodeloval tudi na spominski slovesnosti v Ptuj ob obletnici Gregorčičeve smrti.

Leta 1906 je slabo gmotno stanje v čitalnici privedlo do nesporazumov med člani, tako da sta predsednik dr. Fran Jurtela in blagajnik prof. Josip Zelenik odstopila, napredni učitelj Ivan Kaukler pa je celo izstopil iz društva. Nasprotja so opozarjala tudi na strankarsko neenotnost, vendar so čitalničarji tudi tokrat zbrali dovolj moči za nadaljnje delo.<sup>43</sup>

Že leto kasneje (1907), društvo je takrat štelo sto članov, sta dr. Fran Jurtela in dr. Josip Komljanec končno dosegla tudi to, da so ustanovili ljudsko knjižnico. Ker je bil cilj čitalnice med drugim dvigovanje duhovne ravni članstva, so o ustanovitvi čitalniške knjižnice govorili že na občnih zborih leta 1885, 1887 in 1896. Ljudsko knjižnico je do leta 1918 upravljal poseben odsek pod vodstvom društvenega tajnika dr. Josipa Komljanca ob pomoči vnetih čitalničarjev, predvsem učiteljice Valentine Kauklerjeve in uradnika Mestne hranilnice v Ptuj Miha Plevnika. Preprosti ljudje so brali predvsem Mohorjeve knjige, izobraženci pa knjige Slovenske in Hrvatske matice (ob okupaciji leta 1941 je bilo veliko teh uničenih; le redke so se ohranile in te hranijo v knjižnici Ivana Potrča v Ptuj, op. L.Š.). Zanimivo je, da so po knjigah segali tudi ljudje s podeželja. V letu po ustanovitvi ljudske knjižnice je bilo izposojenih 750 knjig, bralcem pa je bilo na voljo še 19 narodnih glasil.<sup>44</sup>

Tudi v letu 1908 so čitalničarji nadaljevali z bogato gledališko dejavnostjo. Tako so igrali Cvrčka, Martina Smolo in Letovišče. Ponovno so gostovali tudi Ljubljčanani. Tokrat s Cankarjevim delom Pohujšanjem v dolini Šentflorjanski in Bensteinovim Tatom. V Narodnem domu so z igro Oče so rekli, da le skupaj nastopili tudi igralci Kmetijskega bralnega društva iz Rogoznice in ženske podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda. Kulise za oder je izdeloval vnet čitalničar, železniški uradnik Andrej Haladeja, požrtvovalni poštni asistent Kristo Hrovatin pa je leta 1909 poskrbel za razširitev dvorane in preureditev odra v Narodnem domu, kar je ptujsko čitalnico veljalo dobrih dva tisoč kron.<sup>45</sup>

S tem so bili dani pogoji, da so se čitalničarji lahko lotevali tudi zahtevnejših odrskih del. Do leta 1912, ko je iz čitalniškega kroga zrasla podružnica mariborskega Dramatičnega društva (leta 1920 se je osamosvojila, op. L.Š.), so med drugim uprizorili Jurčičeve Rokovnjače, Meškovo Mater, Linhartovo Županovo Micko, Govekarjeve Legionarje, Mutastega muzikanta, Quo vadis v Hostnikovi priredbi in Blumenthalovo Kadelburgovo opereto Pri belem konjiču.<sup>46</sup> Igralci Dramatičnega društva so vse igre odigrali v čitalniških

<sup>42</sup> Mavrič, n.d., str. 14.

<sup>43</sup> Alič, n.d., str. 258; ZAP, zbirka MD – II – 1/2, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuj, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893-1909, zapisniki leta 1907.

<sup>44</sup> Alič, n.d., str. 256-258; ZAP, zbirka MD – II – 1/2, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptuj, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893-1909, zapisniki leta 1908; Narodna čitalnica v Ptuj, Spominski list..., n.d.

<sup>45</sup> Alič, n.d., str. 258; Mavrič, n.d., str. 14.

<sup>46</sup> Mavrič, n.d., str. 16.



prostorih Narodnega doma. Šele po prvi svetovni vojni se je društvo preselilo v Mestno gledališče, kjer se je dotlej slišala le nemška beseda. Čitalniška gledališka dejavnost kot del kulturnoizobraževalnega in narodnoprebudnega društvenega dela je bila kljub močnemu nemškemu pritisku vseskozi v porastu.

Omeniti tudi velja, da so Nemci po hudem volilnem boju leta 1904 po osemnajstih letih ponovno prevzeli ptujski okrajni zastop. Novi okrajni načelnik Josef Ornig, ki je bil hkrati tudi ptujski župan, je s tem dobil še dodatno možnost za sistematično raznorodovalno politiko. Septembrski dogodki leta 1908 so zato le posledica takega razvoja. Naznanili so obdobje nemške nestrpnosti, kar čitalničarje kljub neenotnosti med mlajšimi člani z novimi nazori in starejšimi zagovorniki sloge ni omajalo. "V društvenem življenju je treba gledati, da se združijo vsi brez razlike. Slaba naša navada je, da večina ne gleda na celokupnost. A naj bodo osebna prepričanja različna, narodni smoter, občī blagor mora biti vendar vsem skupen", so opozarjali čitalničarji na občnem zboru leta 1908.<sup>47</sup>

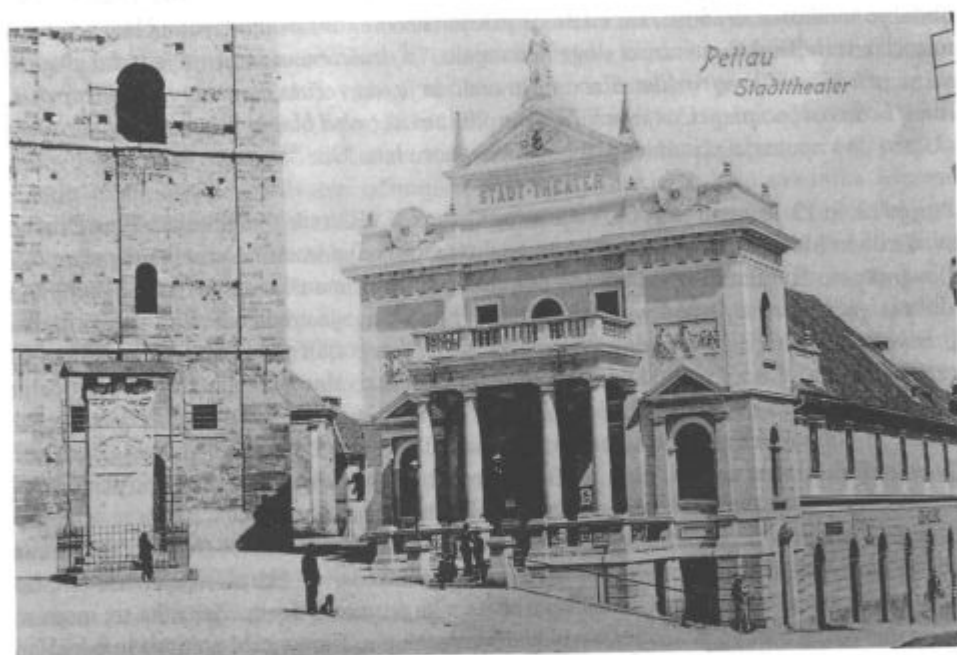
Ptuj je 12. in 13. septembra 1908, ko je bila sklicana XXIII. redna velika skupščina Družbe sv. Cirila in Metoda v ptujskem Narodnem domu, doživljal brutalne nemške napade proti slovenskemu življu. Skupščina naj bi pokazala, da kljub nemškemu pritisku v Ptujju živi slovenstvo. Nemci so se pod vodstvom Ornigovega Mestnega urada odločili odgovoriti. Na predvečer skupščine so napadali prihajajoče goste, razgrajali pred Narodnim domom in razbijali okna. V noči pred skupščino so razobesili izzivalne plakate, zlasti po pročelju stavbe Narodnega doma in klicali na boj, ker "nima tuja svojat na teh svetih tleh ničesar iskati".<sup>48</sup> Nemci so več zborovalcev fizično napadli. Policija je privedla na magistrat več "veležidajalcev", ker so peli "Hej, Slovani!". Predsednik čitalnice je brezuspešno posredoval na Okrajno glavarstvo, ko je zahteval zaščito. Deželni poslanec in vnet čitalničar dr. Jakob Ploj o dogodkih ni uspel niti obvestiti deželnega namestništva v Gradcu. Nasprotno, Nemci so se tudi nanj fizično znesli. Narodni dom, v katerem so skupščinarji zasedali, so obmetavali z jajci in črnolom. Čitalniškega blagajnika profesorja Josipa Zelenika so, medtem ko je ugotavljal nastalo škodo na stavbi Narodnega doma, Nemci celo aretirali in odpeljali na magistrat. Po nekaj dneh je Štajerc, glasilo štajercijancev, poročal, da se sicer v Ptujju ne bi nič zgodilo, če bi "prvaški hujškačī" hodili mirno in brez "kranjskih znakov". Tako pa so pred "svojim" Narodnim domom peli "deželnoizdajalske, protiaavstrijske in proticesarske pesmi".<sup>49</sup> Septembrski dogodki in aneksija Bosne in Hercegovine, ki je sledila nekaj tednov kasneje, so le še dodatno prebujali narodno zavest.

Iz čitalniških vrst je zraslo tudi samostojno sokolsko društvo. Čitalničarji so v času najhujšega raznorodovalnega pritiska leta 1906 na pobudo železniškega uradnika Miroslava Gregorke, odvetnika dr. Kodermana in učitelja Dragotina Zupančiča ustanovili telovadni

<sup>47</sup> ZAP, zbirka MD – II – ½, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptujju, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893–1909, občni zbor 6.1.1908.

<sup>48</sup> ZAP, Zbirka MD 38, Jurtela dr. Fran, Spomini mojega življenja, Ptuj, 25.1.1933, spisi 8.

<sup>49</sup> ZAP, zbirka MD – II – ½, šk. št. 28, Narodna čitalnica v Ptujju, Zapisnik II. odborovih sej in občnih zborov 1893–1909, zapisniki leta 1908 – poročilo o društvenem delovanju; Narodna čitalnica v Ptujju, Spominski list..., n.d.; Štajerc, 20.9.1908.



*Slika 5: Iz čitalniškega kroga se je leta 1912 razvila podružnica mariborskega Dramatičnega društva. Društvo se je šele po prvi svetovni vojni preselilo v Mestno gledališče, kjer se je dotlej slišala le nemška beseda.  
(Vir: fototeka Zgodovinskega arhiva Ptuj.)*



odsek, da bi se "med mladino vzbujala narodna zavest v mestu in okolici".<sup>50</sup> Po tem dejanju se je začela ostra protislovenska gonja in Miroslav Gregorka je moral zapustiti Ptuj. Sokoli so imeli svoj prvi javni nastop na dvorišču Narodnega doma leta 1909, saj jim je mestni urad prepovedal nastope v sokolskih telovadnih krojih na drugih javnih mestih v Ptujju. Vsa ta nasprotja in narodnoobrambni odpor Slovencev so se krepili pod geslom "Svoji k svojim!" List Štajerc je v svojih člankih nenehno napadal slovensko inteligenco in tako je življenje v Ptujju pred prvo svetovno vojno spremljala nenehna narodna napetost.

Začetek prve svetovne vojne je vnesel nove nemire. Slovensko prebivalstvo je bilo izpostavljeno nemškim izzivanjem in Ptuj je vnovič doživljal nemške izgrede. Nemci so se surovo znesli nad videmskim kaplanom p. Petrom Žirovnikom, ga zasramovali in kamenjali na poti od Brega na orožniško postajo in kolodvor. Nemškemu preganjanju so bili izpostavljeni tudi ptujski narodnjaki. 26. avgusta 1914 je Mestni urad brez utemeljive prepovedal čitalniško delovanje do preklica, saj so imeli čitalničarje za "veleizdajalce". Podobno usodo je doživljal tudi Narodni dom. Nekaj njegovih prostorov so zaprli, druge pa je zasedlo vojaštvo, ki je v času bivanja v njem naredilo veliko škode. Že oktobra so se čitalničarji pritožili na c.kr. namestništvo v Gradcu, toda odgovora dolgo ni bilo. Šele po intervenciji narodnih zastopnikov v državnem zboru se je premaknilo. C.kr. namestnik Clary je potem, ko mu je uspelo dobiti le Ornigovo telefonsko izjavo, da delovanje Narodne čitalnice ni bilo ustavljeno, 1. februarja ustno sporočil, da čitalnica lahko deluje. Dejansko stanje razkriva odlok Mestnega urada z dne 2. februarja 1915, št. 1/1160, kjer so zapisali, da so se "politične razmere razjasnile" in da prepoved čitalniškega delovanja z odlokom št. 1/311 z dne 26. avgusta ne velja več.<sup>51</sup> Toda v politično povsem nenaklonjenem vojnem času, ko je ptujski župan nenehno dokazoval nemški značaj mesta, je Narodna čitalnica lahko le životarila.

Zaradi vojne je čitalnica praznovala svojo 50-letnico šele 6. septembra 1919, ko je bil v počastitev jubileja tudi zlet Mariborske sokolske župe. "Zgodovina Čitalnice je zgodovina slovenstva pri nas", je tedaj zapisal liberalni Ptujski list.<sup>52</sup> Po mnogih letih je Ptuj spet doživel narodni praznik. Slovesno mašo v počastitev Narodne čitalnice je opravil društveni odbornik Anton Kolarič. Slovensko pevsko društvo pa je z izbranim sporedom in pesmijo Lepa naša domovina sklenilo slavnost v mestni cerkvi. Slovesnega zborovanja v Narodnem domu so se ob zastopnikih javnosti, gerentu mestne občine dr. Mateju Senčarju, okrajnem glavarju dr. Otmarju Pirkmaierju, gimnazijskemu ravnatelju Franju Vajdi in drugih, udeležili zastopniki Lenarta, Ljutomera, Ormoža, Središča in Čakovca. Pozdravu društvenega predsednika dr. Ivana Fermevca so sledili nagovori o pomenu čitalnice pri utrjevanju narodne zavesti. Predsednik Slovenskega pevskega društva učitelj Vinko Šerona je poudaril, da je narodna prebujanje in razvijanje kulture še vedno naloga društva, ki je izšlo iz čitalnice. Narodnjak dr. Tone Gosak je navzoče spomnil, da je bila ptujška čitalnica "edino ognjišče" narodnozavednega slovenstva in da se je pod njenim okriljem porodil sokol, ki je prav tako

<sup>50</sup> Spominski list septembrskih dogodkov, Ptuj, 8., 9., 10. sept. 1933 (Ptujski Sokol).

<sup>51</sup> Kotnik, n.d., str. 45; Komljanec, Ob proslavirvi..., n.d; Narodna čitalnica v Ptujju, Spominski list...n.d.

<sup>52</sup> Ptujski list, 10.8.1919, 24.8.1919 in 7.9.1919.



opravi veliko narodno delo. Ko se je nato pred Narodnim domom ob zvokih narodnih pesmi ustavil sokolski spreved, ga je častni član čitalnice dr. Fran Jurtela pozdravil z besedami: "Nadaljujte započeto delo!" Narodni dom se je znova predstavil kot simbol povezanosti zavednega slovenstva.<sup>53</sup>

Med svetovnjima vojnima je stara čitalniška dejavnost prenehala. Iz čitalnice pognane korenine so zdaj omogočale dejavnost samostojnih društev. Nemci so se organizirali v svoja društva in obdržali svoj Društveni dom (Vereinshaus). V Narodnem domu so se zdaj vrstili zabavni večeri, predavanja in zborovanja. Ljudska knjižnica je še vedno skrbela za izobrazbeno raven bralcev. Bralcem so bili na voljo časniki, revije, knjige Slovenske matice in Mohorjeve družbe. Za Slovence je Narodni dom z edino slovensko dvorano v mestu še vedno ostal prijetno zbirališče. Vendar nekdanjega poleta ni bilo več. Bolj je bilo to podobno životarjenju. Strankarska nasprotja so razjedala narodno skupnost. "Liberalni" Narodni dom je zaradi političnih nesoglasij izgubljal pomen matice slovenstva v Ptujju. Klerikalci so se odmikali od "liberalne" čitalnice in ustanovili svoje katoliško Prosvetno društvo z lastno knjižnico in pevskim društvom Slavček. Nekaj ptujškega delavstva – predvsem železničarjev – pred vojno članov avstrijske socialdemokracije, že v takratnem času razen izjem vanjo ni zahajalo. V spremenjenih razmerah po letu 1918 se delavci niso ogrevali za "meščansko" Narodno čitalnico. Združevali so se raje v delavsko izobraževalnem društvu Svoboda, ki je v Ptujju pričelo z delom 24. oktobra 1919.<sup>54</sup> Na politična nesoglasja v ptujski mestni občini je opozarjal tudi mariborski Tabor ob 15. obletnici septembrskih dogodkov in zasedanju glavne skupščine CMD v Narodnem domu leta 1923. Dopisnik je imel dom za "najstarejšo narodno trdnjavo" in hkrati ugotavljal, da so strankarska nesoglasja v mestu motila slavje.<sup>55</sup>

Kljub neugodnim političnim razmeram v mestni občini se je v Narodnem domu dogajalo marsikaj narodno pomembnega. Zvrstile so se najrazličnejše prireditve, med drugim leta 1937 Jadranski večer Ferijalnega saveza na gimnaziji, poučna predavanja Akademskega kluba, ki so obravnavala različna vprašanja tedanjega časa, socialna in ideološka. Zborovala so različna združenja in ustanove, med njimi tudi glavna skupščina Družbe sv. Cirila in Metoda, ki je zasedala v Ptujju tudi leta 1933, ob 25-letnici septembrskih dogodkov. Ptuj je tedaj doživel manifestacijo slovenstva; popisna in listkovna akcija sta opozorili na ponovno dejavnost ptujškega nemštva in na nov val narodnoobrambnega boja. V Narodnem domu so prirejali zabavne večere. Predstavljala so se predvsem liberalno usmerjena društva, tako tudi Kmetijsko bralno društvo iz Rogoznice in to vse dotlej, dokler društvo leta 1927 v gostilni Franca Bračiča v Novi vasi ni dobilo svoje dvorane. Tudi tu so se vse do druge svetovne vojne zbirali narodno zavedni Slovenci.<sup>56</sup>

<sup>53</sup> Komljanec, *Ob proslavi...*, n.d.; ZAP, zbirka MD – 38, Jurtela dr. Fran, *Spomini mojega življenja*, Ptuj, 25. 1. 1922, spisi 6.

<sup>54</sup> ZAP, zbirka MD, šk. št. 28, *Slovenska krščansko socialna zveza Maribor, mapa II/1, Zapisniki sej občnih zborov 1906-1924; MO Ptuj 1919, šk. št. 244, št. dok. 1054/1 in 1313/2; MO Ptuj 1920, šk. št. 246, št. dok. 26/35.*

<sup>55</sup> *Tabor*, 11.9.1923.

<sup>56</sup> Šuligoj, n.d., str. 143; ZAP, MO Ptuj 1939, šk. št. 295, št. dok. 594/39, *Kmetijsko bralno društvo v Rogoznici.*





Narodni dom je med vojnama ohranil značaj slovenstva. To potrjujejo tudi dogodki pred drugo svetovno vojno. Ljudskofrontno gibanje, ki je povezovalo demokratične sile v boju proti fašistični nevarnosti, je na ptujskem območju dobivalo svoj izraz v zadnjih tridesetih letih. Ustanovitev Narodnega sveta v prostorih Narodnega doma marca 1938 je pomenila začetek organiziranega povezovanja zavednega slovenstva, ne glede na različne politične nazore. Narodni svet naj bi simboliziral moč slovenskih sil v negotovem času nemške nacistične nevarnosti.<sup>57</sup>

**Zaključek:** poudariti je potrebno, da je bila pglavitna naloga Narodne čitalnice razvijanje in utrjevanje narodne zavesti v Ptuj in širši okolici in da ob nastajanju le-te še ne zasledimo odkritih narodnostnih nasprotij. Šele germanizacijski pritisk od koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja je odvrnil ptujske Nemce od slovenske čitalnice. Nemški uradniški aparat je v času županovanja Josefa Orniga spremenil Ptuj v otok nemške gospodarske in politične nadvlade. Da bi se izognili nemškemu pritisku, so mnogi kot narodni odpadniki klonili.

Ptujska Narodna čitalnica je bila najpomembnejše slovensko društvo do leta 1918, njen Narodni dom pa matica narodno-prosvetnega dela in trdnjava slovenstva v mestu in okolici. Tega poslanstva so se zavedali tudi Nemci, zato so pogosto nastopali proti Narodnemu domu, kar se je najbolj pokazalo ob septembrskih dogodkih leta 1908. Narodni dom je svoj prvotni značaj ohranjal tudi med svetovnima vojnama, kljub strankarsko-političnim nesoglasjem. Pod streho Narodnega doma so se v času nacistične nemške nevarnosti konec tridesetih let začeli organizirano povezovati zavedni Slovenci iz Ptuja in okolice.

Ob okupaciji se je delo Narodne čitalnice končalo. Nemški okupator je pričel razpuščati slovenska društva in v prid Spodnje Štajerske pridobil njihovo premoženje. Premoženje Narodne čitalnice v Ptuj so zasegli 1. decembra 1942.<sup>58</sup>

### Zusammenfassung

#### DER KULTURVEREIN VON PTUJ UND SEIN NATIONALHAUS

Der Kulturverein in Ptuj wurde im Jahre 1863 gegründet und im folgenden Jahr eröffnet. Seine Hauptaufgabe war die Entwicklung und Festigung des nationalen Bewußtseins in Ptuj und seiner Umgebung. Beim Entstehen des Kulturvereins gab es noch keine offenen slowenisch-deutschen Konflikte. Erst der Germanisationsdrang in den 70iger Jahren des vorigen Jahrhunderts entfernte die Deutschen von Ptuj vom slowenischen Kulturverein.

Der deutsche Beamtenapparat in der Zeit des Bürgermeisters Josef Orniga (1894 - 1918) veränderte die Stadt Ptuj in eine Insel der deutschen wirtschaftlichen und politischen

<sup>57</sup> Šuligoj, n.d., str. 493.

<sup>58</sup> Pokrajinski arhiv Maribor, Der Stillhalter komissar für Vereine, Organisationen und Verbände in der Untersteiermark – Bekanntmachungen, 15.12.1942, št. 11.



Vorherrschaft. Um dem deutschen Druck zu entgehen, gaben viele Slowenen als Nationalrenegate nach.

Der Ptujer Kulturverein war der wichtigste slowenische Verein bis zum Jahr 1918. Er war Mittelpunkt der nationalen Erweckungsbewegung in der Stadt und Umgebung. Dieser Botschaft waren sich die Deutschen bewußt und ergriffen Maßnahmen gegen das Nationalhaus, was bei den Septemberereignissen 1908 besonders deutlich wurde. Das Nationalhaus symbolisierte seit 1882 das Slowenentum in Ptuj. Trotz vieler Schwierigkeiten entwickelte der Kulturverein seine Tätigkeit mit der Arbeit pflichteifriger nationalgesinnter Männer wie z.B. Mihael Herman, Dr. Fran Jurtela, Dr. Jakob Ploj, Božidar Raič und anderer.

Aus diesem Verein entstanden noch andere, so der slowenische Gesangverein, der Sokol-Verein und die Zweigstelle des Dramatischen Vereins aus Maribor. In seinen Räumen verliefen zahlreiche Aktivitäten; hier fanden die Spar- und Darlehenskasse, Kyrill und Metod-Verein und die Schülerküche ihre Domizil.

Zwischen den Weltkriegen kamen die alten Vereinsaktivitäten zum Erliegen. Daraus entstanden selbständige Vereine. Die Deutschen organisierten sich in eigenen Vereinen und behielten ihr Vereinshaus. Das Nationalhaus hat aber seinen slowenischen Charakter trotz parteipolitischer Uneinigkeiten behalten. Hier begann am Ende der 30iger Jahre in der Zeit der Nazi-Gefahr die organisierte Verbindung der nationalbewußten Slowenen in Ptuj.

Mit der Besatzung hörte die Arbeit des Nationalhauses auf. Die deutsche Besatzungsmacht begann slowenische Vereine aufzulösen und erwarb sich zugunsten der Untersteiermark ihr Vermögen. Das Vermögen des Nationalhauses wurde am 1. Dezember 1941 beschlagnahmt.



*Matija Golner*

## ARHITEKTURA NARODNEGA DOMA V CELJU

Pred skoraj dvesto leti, leta 1798, je v minoritskem samostanu v Celju izbruhnil požar, ki je mesto upepelil in ga za pol stoletja potisnil na obrobje dogajanja. Posledice so bile tako katastrofalne, da je Celje v prvi polovici 19. stoletja životarilo in dajalo izgled provincialnega mesteca. Premoglo je malo nadstropnih stavb in pretežno pritlične zgradbe z vrtovi in hlevi so mu dajale trški značaj. Obseg mesta še vedno ni presegel obroča srednjeveškega obzidja, redke novogradnje pa so bile arhitekturno neambiciozne. Leto 1846 je pomenilo v življenju mesta preobrat. Prihod južne železnice, ki je leta 1857 povezala Dunaj in Trst, je narekoval pospešen razvoj gospodarstva in s tem povezano rast mesta. Gradnji novih industrijskih objektov, regulaciji in tlakovanju ulic in trgov ter ureditvi komunalne infrastrukture z načrtovanjem novih stanovanjskih sosesk je ob koncu stoletja sledila gradnja pomembnih družbenih poslopij, ki so dajala mestu nov pečat. Ena takšnih zgradb je Narodni dom.

### Urbanistični vidik

Narodni dom je del širšega prostora, ki se odpira proti zahodu in ima dvojno funkcijo. Prva je vhod v mesto, ki se je kot *genius loci* - "*raumgeist*" (zgodovinski spomin prostora) nalagal v različnih slojih, časovnih obdobjih in bogatil izročilo prostora. Ob izkopavanju gradbene jame so našli tudi na ostanke rimske Celeie, saj je vzhodno obzidje rimskega municipiuma, ki je sovpadalo s srednjeveškim, potekalo preko gradbene parcele. Ob tem so bile dokumentirane različne najdbe, največja med njimi je bila rimski steber, ki je nakazoval bližino pomembne točke - mestnih vrat.

Pri tem nam ostane grenak priokus ob dejstvu, da so steber mestni očetje uporabili kot gradbeni material in ga dali razžagati na osem manjših, ki še danes nosijo mestno ložo in na njej balkon takratnega magistrata. Prostor Narodnega doma je imel skozi zgodovino funkcijo vhoda v mesto, kar so rimske izkapanine samo potrdile. Srednjeveško obzidje in mestna vrata so porušili po večini konec 18. stoletja, vendar so se v funkciji vhoda ohranila vsa štiri vrata v Celje. Nova obeležba vhoda v mesto predstavlja prisotnost pomembnih in tudi monumentalnih javnih poslopij, ki naj na prišleka v mesto naredijo vtis. Nova arhitektura žal ni našla odgovora na zakonitosti in možnosti lokacije. Vzpostavitev vhoda v mesto je bila preložena na kasnejši čas, ko to funkcijo prevzamejo druge, manj pomembne stavbe.

Primer skrbnega planiranja prostorskih učinkov v Celju ob koncu 19. stoletja je prav gotovo današnji Krekov trg, ki z Nemško hišo doseže svojo kulminacijo. Iz smeri železniške postaje poudarja vhod v mesto in s svojim razgibanim stavbnim telesom obvladuje prostoren trg, ki se proti mestu postopoma zožuje in se v nadaljevanju kot ulica izgubi mestnem jedru.



*Narodni dom v Celji.*

*Slika 1: Reprodukcija prvega osnutka pročelja Narodnega doma, ki ga je Hrasky izdelal l. 1893.  
(Hrani Zavod za naravno in kulturno dediščino Celje.)*



Druga funkcija prostora je vzpostavitev člena, povezave srednjeveškega mesta znotraj črte obzidja z načrtovanim in hitro nastajajočim novim poselitvenim obročem v okolici. Takratne potrebe in spremembe v družbi so narekovale nove komunalne standarde in kulturo bivanja, ki se v urbanizmu zrcalijo v sistemu pravilno sekajočih se ulic - ulične mreže Otoka. Da bi lahko vzpostavili takšen člen, je potrebna sinteza zgodovinskega izročila in novega prostorskega reda, ki bi pomenila prostorsko povezavo, prevoj.

Eden od primerov navezave na srednjeveško mesto v slovenskem prostoru je širitev mestnega jedra Maribora na sever. Parcelacija in ulična mreža sta v neposredni bližini prostora srednjeveškega jedra prilagojeni družbenim zgradbam in javnim zelenim površinam. Višje se mreža zgosti in preide v vezano karejsko pozidavo stanovanjskega značaja in se konča z naseljem vil ter mestnim parkom. Ta ureditev se delno zgleduje po ureditvi dunajskega Ringa in istočasno upošteva zakonitosti prostora, ki postopoma iz urbanega preide v suburbani in celo ruralni prostor mestnih vinogradov. Danes se v tem mestu zaradi pravilnega prostorskega načrtovanja lahko med drugim pohvalijo z mestnim parkom, preko katerega ni speljana ne cesta ne železnica.

Prostor, namenjen posloplju, je bil sporen že pred gradnjo Narodnega doma. Tedanji občinski odbor in magistrat, ki sta bila v nemških rokah, sta poskušala ovirati načrtovano gradnjo z razlogom, da je preko zemljišča predvidena cesta, ki bo povezovala bodoče naselje Otok z mestnim središčem. Kasneje se je odbor zaradi pritiskov vdal, urbanizem novega naselja vil na Otoku pa je ostal nespremenjen. V takratnem nacionalno naelektrnem ozračju je takšno nasprotovanje sprožilo val protestov in spremenilo problem stroke - urbanizma v politični problem, ki so ga izkoriščali tako Nemci kot Slovenci.

Sto let kasneje se srečujemo s prostorsko degradiranim območjem v neposredni bližini mestnega jedra, na širšem prostoru Narodnega doma. Vzroke je potrebno iskati tudi v nepravilni urbanizaciji in orientaciji objekta. Zaradi preprečenega izteka Trubarjeve ulice (takratnje Luthergasse) na Trg celjskih knezov (takratnji Kaiser Josefs Platz) se je to območje s svojo neprehodnostjo formiralo v nekakšen žep. Takšno stanje je kasneje omogočilo širjenje vojaškega programa v bližnji vojašnici (knežjem dvoru) v obliki objektov za zveze, vadbenih poligonov, garaž in skladišč. Celotno zaledje Narodnega doma, nekdanji srednjeveški obrambni jarek, je postal nedostopen in mestu odtujen prostor. Izgubi kopališč na Savinji in regulaciji struge je sledilo še vkopanje potoka Sušnice, ki je bil s svojo strugo "moteč" element v prostoru, v podzemni betonski kanal. S tem posegom je Celje izgubilo enega mnogih, zanj tako značilnih ambientov. Otok kot ideja urbanizma se je izgubil v neprilagojeni povojni blokovni izgradnji. Ko je jugoslovanska armada v osemdesetih letih izpraznila knežji dvor in ostala poslopja v okolici, so se na arhitekturnih delavnicah pojavljali poskusi, da bi Otok navezali na center s pomočjo dolge vedute - prospekta. Ta bi se s tedanjega trga V. kongresa (današnjega podaljška Prešernove ulice) v liniji končala s portalno osjo gimnazije, ki s strešnim stolpičem predstavlja končno prostorsko dominantno (ta naj bi prevzel vlogo nekdanjega zvonika protestantske cerkve, ki se je zaradi zanemarjanja po vojni zrušila sama vase). Vendar je vse skupaj ostalo pri ideji, v praksi pa so se držali urbanističnih načrtov, ki niso upoštevali nove realnosti v prostoru in kot podaljšek novejšega krila Narodnega doma in Šubičevi stanovanjski stavbi nasproti zgradili



Slika 2: Narodni dom okrog leta 1900. (Razglednico hrani domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje.)





poslopje (SDK), ki sledi zavoju Ljubljanske ceste. Rezultat vsega je slabo osvetljena in neprijetna ulica, ki daje občutek prepaha. Celoten stavbni konglomerat je prevzel funkcijo vhoda v mesto in dokončno pokopal upe na kvalitetno urbanistično ureditev in navezavo tega dela mesta na okolico.

Prostorske sekvence in doživljanje arhitekture Narodnega doma so bile preračunane za poglede prišleka s trga pred Marijino cerkvijo (Prešernova ulica), torej iz notranjosti mesta in ne iz ljubljanske smeri. Veduta je z omenjenega trga dajala sicer bogat prostorski vtis z mnogimi dominantami. Na desni je visok zvonik Marijine cerkve skupaj z stolpičem na magistratu uokvirjal pogled. Stolpič je tukaj igral pomembno vlogo, saj je uravnovesil razmerje med tektonsko neoromansko fasado cerkve z vitkim stolpom in perspektivno poudarjeno členjeno fasado magistrata z ložo, segajočo v prostor. Dominanto in os pogleda je predstavljal stolp protestantske cerkve.

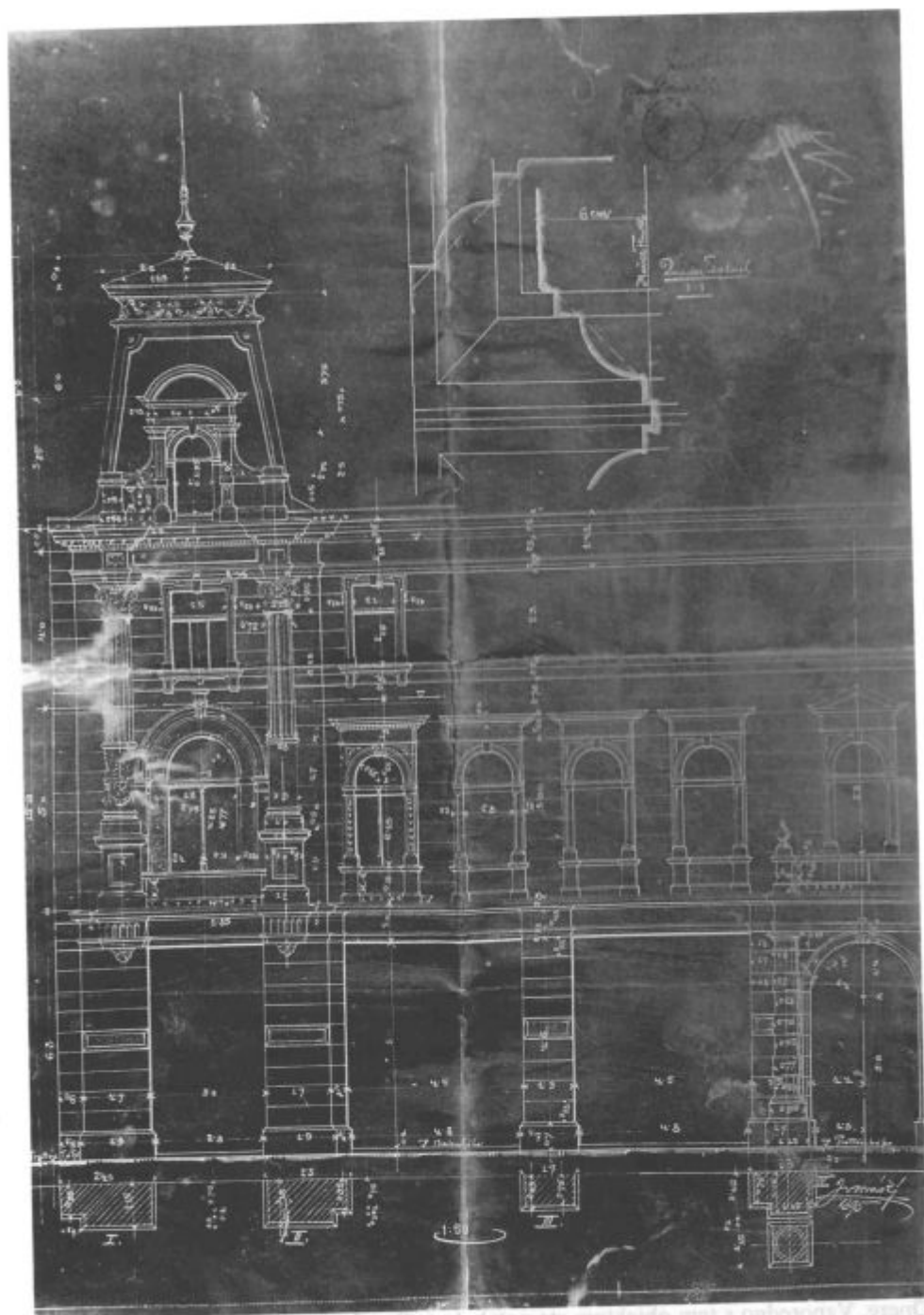
Vmes je na levi strani vogalni stolpič Narodnega doma s prisekano piramidasto streho in lanterno napovedal prisotnost pomembne stavbe. Ko se nam odpre trg pred njo, Narodni dom s svojo monumentalno razsežnostjo in bogato členjeno fasado obvladuje pogled.

Žal je danes slika tega prostora osiromašena zaradi izgube stolpiča na magistratu, s porušitvijo protestantske cerkve in izgradnjo stavbe SDK (Agencije za plačilni promet), ki zapira ulico in onemogoča vizualno komunikacijo s primestjem. Poslopje Narodnega doma se nam iz ljubljanske smeri zazdi nekako "nezainteresirano" za poglede in igra podrejeno vlogo na samem vhodu v mesto. S te točke se nam odpre trg, katerega funkcija je bila spremenjena v prometno krožišče z zelenim otokom, vendar ga s severne strani v baročni maniri navkljub vsem alternacijam še zmeraj obvladuje Prothasijev dvorec.

### Arhitekturni vidik

Arhitekturno je Narodni dom potrebno postaviti v razmere takratnega časa, nacionalnega boja med Slovenci in vladajočo nemško manjšino. Le-ta kot nacionalno izpostavljena arhitektura šele čez deset let dobi svoj nasprotni pol - Deutsches Haus. Nemška hiša, ki je bila zgrajena v slogu staronemške gotike, naj bi simbolizirala nemškost Celja. Na drugi strani bi zaman iskali arhitekturne člene, ki bi izpričevali slovenskost ali vsaj slovanskost arhitekture Narodnega doma. Slovenci kot podrejen narod v dvojni monarhiji, razen v ljudskem stavbarstvu, niso imeli priložnosti razvijati lastne arhitekturne identitete. V našem prostoru so v glavnem gradili tuji arhitekti, ki so k nam prinašali svojo kulturo. Redki domači stavbarji so se šolali v tujini, po kateri so se tudi zgledovali. Na vprašanja o nacionalnem v arhitekturi sta se odzvala šele Plečnik in Vurnik v času med obema vojnama, vendar njuna prizadevanja niso prerasla v gibanje.

Pražan Jan Vladimír Hrásky, kranjski deželni arhitekt in kasnejši profesor na praški Tehniki, se je v Ljubljani proslavil predvsem s palačo Slovenskega narodnega gledališča, današnje Opere. Vzporedno s tem objektom sta potekala tudi načrtovanje in izgradnja celjskega Narodnega doma. Pri oblikovanju fasadnega plašča lahko opazimo sorodnosti fasadnih elementov in posameznih kosov notranje opreme. Stil cvetoče neorenesanse, ki verjetno ni



Slika 3: Del načrta celjskega Narodnega doma iz leta 1895, kakor ga je zarisal njegov arhitekt J. V. Hrasky. (Originalne načrte hrani Zgodovinski arhiv Celje.)



bil izbran naključno, je zaznamoval obe stavbi. Renesansa je kot sinonim za prepoved nekega naroda pomenila tudi težnjo po enakopravnosti in demokraciji.

Hrasky se je v Celju razen z nacionalno naelektranim ozračjem soočil tudi z neurejeno in neuskaljeno urbanistično situacijo. V nasprotju s Fabianijevim monumentalnim načrtom popotresne Ljubljane Celje ni premoglo podobnega dokumenta. Nastali položaj je poskušal rešiti z arhitekturo, ki bi zadovoljila obe strani, vendar celjski Narodni dom po slogovni čistosti zaostaja za ljubljansko stavbo. Opera in Narodni dom sta s konceptom tlorisa posneta po renesančnih vzorih. Njuna izpostavljena glavna ali slavnostna dvorana, ki je bila srce hiše, se na zunaj pogosto kaže kot dominantni kubus. V notranjosti se najprej srečamo z reprezentativno vhodno avlo in slavnostnim stopniščem, ki vodi v veliko dvorano in ostale prostore. Okoli centralno postavljene, glavne večnamenske dvorane so bile nanizane manjše stranske spremljevalne dvorane in sobe, ki so dajale prostor raznim društvenim dejavnostim, knjižnici in čitalnici, narodni kavarni itd. Pritličje je bilo rezervirano za servisne prostore, urade, pisarne, skladišča itd. Značilna shema renesančnih palač.

Celjski Narodni dom je zasnovan kot vogalna hiša s preprostimi, utilitarnimi tlorisi. Pritličje se odpira na trg in postane mreža uradov in prostorov za druženja in srečevanja. V nadstropjih so prostori s pogledom na trg, ki so s hodnikom in servisnimi prostori na dvoriščni strani povezani s stopniščem. Takratni magistrat je z dovoljenjem za gradnjo dvonadstropnice poskušal omejiti višino stavbe. Hrasky pa je to slabost obrnil v prednost in z dvojno višino pritličja ter z maksimalnimi etažnimi višinami ustvaril poslopje za ta prostor monumentalnih razsežnosti. Da bi zadovoljil predpise, je tretje nadstropje zamaskiral v mansardo in vse skupaj prekril s položno streho. Vogalni pomol - erker s stolpičem in lanterno je postal prepoznaven znak stavbe in dominanta mnogim mestnim vedutam. Volumen slavnostne dvorane s stranskima spremljevalnima dvoranama, ki je ostal skrit za fasado, tvori skupaj z vogalnim poslopjem tloris v obliki črke U. Dostop do dvorani je s trga skozi vežo, ki vodi na dvorišče. Tu se na levi odpre slavnostno stopnišče s kovanimi dekorativnimi ograjami in bogato štukaturo, ki se ponovi v dvorani.

V Celju je na prelomu stoletja že samo dejstvo, da je bil arhitekt po rodu Čeh, zaradi močno prisotne ideje panslavizma pomenilo simbolno in nacionalno konotacijo arhitekture. Vendar če je primarnost nemške identitete Nemška hiša gradila z razgibanimi stavbnimi masami, je bila simbolna nacionalnost arhitekture Narodnega doma le v plastični, v prostor segajoči fasadni dekoraciji. Leta 1941 je ta pomanjkljivost verjetno rešila stavbo pred popolnim uničenjem, saj so se Nemci zadovoljili s tem, da so prej bogate fasade spremenili v ravne, čiste ploskve, v poslopu pa nastanili nemško Štajersko domovinsko zvezo.

Drugača usoda je na primer doletela malo pred vojno zgrajeno cerkev srbskih pravoslavcev na Vrazovem trgu, za današnjim parkom na Gledališkem trgu, ki je s svojo drugačnostjo predstavljala moteč slovanski element, ki je moral pasti. Po vojni, leta 1945, je takratna politika povračilno odstranila reliefe in fresko z Nemške hiše, ki pa so bili samo površinska dekoracija. Prelepljena z novimi simboli in preimenovana v Dom JLA je hiša še zmeraj izžarevala nemški značaj. To dejstvo nam pokaže, kako zagrizen je bil in kako daleč je šel boj med nemškimi nacionalisti in prebujajočo se slovensko narodno zavestjo ob koncu 19. stoletja.



Slika 4: Narodni dom med obema vojnama že brez "okraska" na Dečkovem trgu, spomenika Jožefu II. (Razglednico hrani domoznanski oddelek Osrednje knjižnice Celje.)



Slika 5: Podoba "oskrunjenega" Narodnega doma po drugi svetovni vojni. (Foto Pelikan, original hrani Muzej novejšje zgodovine Celje.)



## Semantika

Fenomen fasade Narodnega doma kot simbolne entitete je mogoče opredeliti kot sozvočje informacije in ekspresije. Teorija informacije deluje po principu izmenjajočih se signalov: svetlo proti temnemu, gladko proti hrapavemu itd. Colin Cherry je v svoji teoriji informacije zapisal: "*Signali ne prenašajo informacij tako, kot tovorni vagoni prevažajo premog. Bilo bi boljše, ko bi dejali: signali so nosilci določenih informacij, ker se z njihovim posredovanjem pokažejo možnosti izbire. Signali delujejo na principu alternativ, ki pri sprejemniku porajajo sum. Signali omogočajo soočanje razlik - alternativ oziroma izbiro med temi alternativami.*"

Teorija ekspresije je nasprotna teoriji informacije. Če je potreben kontrast ali določeno število alternativ, da bi se prenesla določena informacija, potem bi to pomenilo, da se vse vizualne značilnosti morajo prenašati s posredovanjem alternativ. Vendar pristaši Gestalt psihologije temu nasprotujejo. Trdijo, da obstajajo določene notranje značilnosti, ki se nahajajo v sami formi, ki se prenaša direktno, brez ozira na kontekst.

Celotna pasivna forma, sama funkcija Narodnega doma in poudarjene horizontale, vse to potrjuje primarni vtis defenzivnosti. Skupek značilnosti je koherenten in potrjuje osnovno pričakovanje. Vendar je to mogoče samo takrat, kadar delujeta informacija in ekspresija skupaj. Pravzaprav kombinacija informacije in ekspresije omogoča arhitektu, da ustvari bogato simfonijo, v kateri večina značilnosti deluje kot celota.

Prostor se zbira in vibrira, stebri preprečujejo neovirano gibanje. Funkcija trga pred poslopjem je, da pričaka z dobrodoščico in nudi usluge uradov, izobraževanja in srečevanja. Prav tako pa stavba z ritmom okenskih osi usmeri ljudi naprej proti notranjosti objekta.

Vsaki od teh funkcionalnih celot je dana priložnost, da vznemiri disciplino, ki jo daje pravokotnik in da tako potrdi svojo pomembnost. To se odraža tudi na fasadi, kjer disciplino pravokotnika preraste bogata fasadna dekoracija.

Poslopje Narodnega doma je v slovenski zgodovini odigralo veliko vlogo. Za Celje pomeni simbol in izhodišče slovenstva. Zato veliki napori in prizadevanja za njegovo obnovo niso naključna.

### Viri in literatura:

1. *Janez Cvirn, Kri v luft! Čreve na plot!, Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja, Novi tednik & Radio Celje, Celje, 1990.*
2. *Kenneth Frampton, Modern Architecture - a Critical History, T&H, London, 1980.*
3. *Janez Koželj, Degradirana urbana območja v republiki Sloveniji, razvojno raziskovalni projekt, Ljubljana, 1995.*
4. *Thomas van Leeuwen, The Theatre of Enlightenment, Reflexivity, the Berlage cahiers 4, Amsterdam, 1996.*



5. Janko Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina Celja, Bilten, leto IV, št. 11-12, Celje, 1957.*
6. Peter Povh, *Celjska arhitektura v 19. stoletju, Zbornik za umetnostno zgodovino, nova vrsta IX, Ljubljana, 1972.*
7. Ivan Stopar, *Geneza celjskega mestnega jedra, Celjski zbornik, 1977-1981.*

### Zusammenfassung

## ARCHITEKTUR DES NATIONALHAUSES IN CELJE

Das Nationalhaus nimmt einen Teil des gegen Westen geöffneten breiteren Raumes ein und hat zweifache Funktion. Die erste ist der Eingang in die Stadt, der sich wie *genius loci* in verschiedenen Schichten auflagerte und die Überlieferung des Raumes bereicherte. Die zweite Funktion ist die Herstellung der Verbindung der mittelalterlichen Stadt innerhalb der Mauerlinie mit dem geplanten und rasch entstehenden neuen Ansiedlungsring in der Umgebung. Architektonisch ist das Nationalhaus den Verhältnissen der damaligen Zeit des Nationalkampfes zwischen Slowenen und der herrschenden deutschen Minderheit zuzuordnen. Der Architekt Jan Vladimír Hraský drückte mit diesem Gebäude im Stil der blühenden Neurenaissance das Streben der Slowenen nach der nationalen Erweckung aus. Für die Slowenen stellte der monumentale Bau unter den damaligen Verhältnissen ein Symbol der nationalen Architektur dar.





*Branka Primc*

## PRENOVA ZUNANJŠČINE NARODNEGA DOMA

Današnja prenovljena zunanjščina Narodnega doma je za Celje izrednega pomena, tako z vidika varovanja njegove najpomembnejše kulturne vrednosti, kot s kulturno zgodovinskega in z nacionalnega vidika, saj gre za stavbo, ki je v zgodovini mesta ob Savinji odigrala vidno vlogo.

### Gradbena zgodovina in umetnostnozgodovinski pomen stavbe

Na mestu, kjer sedaj kraljuje reprezentančna mestna palača Narodnega doma, so bili na začetku 19. stoletja vrtovi. Že leta 1822 so severni del ob Ljubljanski ulici pozidali z dolгим pritličnim objektom, v katerem so bili lokali. Kmalu zatem je prišlo tudi do pozidave vzhodnega dela ob Nasutini, današnjem Trgu Celjskih knezov. Fotografija s konca 19. stoletja, iz arhiva Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju, nam nazorno kaže tri trgovske stavbe skromnejših dimenzij in zunanjščine (sl. 1). Zaradi njihovega slabega stanja so jih že leta 1891 porušili, zemljišče pa je kupila Celjska posojilnica. Njen namen je bil zgraditi Narodni dom, simbol narodne samopodreditve Slovencev proti nemško govorečemu prebivalstvu v tedaj nacionalno močno razdvojenem mestu. Zato ni slučajno, da je načrte zanj izdelal Jan Vladimír Hraský, češki hidrotehnik in stavbenik, ki je tedaj kot deželni arhitekt deloval v Ljubljani. Njegov ljubljanski gradbeni opus je vezan na dvoje pomembnih objektov javnega značaja, palačo opernega gledališča, današnjo Opero, kjer je sodeloval Anton J. Hruby, ter nekdanji Deželni dvorec, današnji sedež slov. univerze, katerega pročelje je delo prav tako češkega stavbenika Josipa Hudetza. Tako se je panslovanski duh, katerega poglavitni predstavniki so bili ravno Čehi, odrazil tudi v slogovnih značilnostih arhitekture Narodnega doma. Gre za izrazito neorenesanso obdobja poznega historizma ob koncu 19. stoletja. Dvonadstropno, dvokrilno poslopje je Hraský zasnoval izrazito reprezentančno. Osrednji arhitekturni poudarek je predstavljal prirezan vogal s konzolnim pomolom ter strešnim stolpičem, pokritim z masivno kupolasto streho z laterno. Srednjo os sicer enajstosne glavne fasade zavzema ločno sklenjen vhod, nad katerim se dviguje na dveh dvojnih rustificiranih stebrih sloneč balkon z balustradno ograjo. Krajni deli stavbe izstopajo v rahlih rizaliti, ki jih poudarjajo kanelirani korintski stebri. Fasadna členitev deluje izrazito plastično, posebno na okenskih in strešnih parapetih, ki imajo balustradne ograje. Fasadne ploskve členijo globoki horizontalni rustični pasovi v pritličju in nekoliko plitkejši v nadstropjih. Številne arhitekturne elemente, kot so stebri, pilastri, profilirana okenska čela, konzole itd., popestri bogato renesančno okrasje akantovja, školjčnega motiva, kartuš s svitkovjem, bisernega in jajčnega ornamenta, palmet itd.

Oglejmo si nekatere razlike med pročeljem prvega načrta, katerega reprodukcijo hrani ZVNKD v Celju, in pročeljem Narodnega doma, ki ga je pred drugo svetovno vojno zabeležilo oko kamere mojstra Pelikana. Kažejo se predvsem v učinku večje lahkotnosti



prvotne zasnove, posebno v osrednji fasadni osi, kjer fasadno ploskev v obeh nadstropjih predirajo okenske trifore, okna v nadstropju so pravokotno sklenjena, stebri na rizalitihi so brez okrasja, fasadni pomol, ki je še brez napisa Narodni dom, zaključujejo ležeče plastike, nad desnim rizalitom stoji krilati kip, po vsej verjetnosti boginja zmage Nike.

Narodni dom se je ponašal tudi z reprezentančno in bogato krašeno notranjščino, z osrednjim dvoranim stopniščem, ki ima okrasno kovano ograjo, avlo z graviranimi steklenimi vrati ter slavnostno dvorano, katere strop prepreda pozlačen rastlinski in ornamentalni štuk (sl. 2). Skratka, stavba je bila celostna likovno - arhitekturna umetnina in je veljala za najlepšo v mestu. Združevala je več funkcij. Večji del pritličja so zavzemali prostori Celjske posojilnice, v njem so bili gostilna in trgovski lokali, v nadstropjih pa čitalnica, nekaj stanovanj in seveda dvorana za prireditve.

Med drugo svetovno vojno je Narodni dom doživel žalostno usodo. Najprej so ga takoj po prihodu Nemci po lastnih načrtih močno okrnili, saj so na zunanjščini odstranili vso arhitekturno členitev in bogastvo, tako da je ostal le goli stavbni kubus, na dvoriščni strani pa dozidali dve manjši dvorani (sl. 3). Ponos slovenstva je bil tako oskrnjen. Nato je bomba porušila še zahodni trakt, ki so ga po vojni na novo pozidali brez upoštevanja obstoječe etažnosti, rastra in oblike odprtih. Takšna osiromašena zunanja podoba Narodnega doma, ki je postal sedež takratne celjske občinske skupščine, je ostajala vsa povojna leta, in le tisti Celjani, ki so obiskovali razne prireditve, so lahko občudovali lepoto stopnišča ali okrasja slavnostne dvorane. Vendar je bila želja mesta, da bi Narodnemu domu povrnili nekdanji zunanji sijaj, ves ta čas prisotna.

### **Rekonstrukcija zunanjščine**

Večletna prizadevanja občinskih struktur so se vedno ustavila pri pomanjkanju finančnih sredstev, saj so tovrstni posegi izjemno zahtevni in dragi. Končno se je ponudila priložnost leta 1976 ob preureditvi pisarniških prostorov v pritličju stavbe. Neutrudni iniciator prenove, takratni mestni arhitekt Janko Hartman, je v sodelovanju z ZVNKD pripravil načrt rekonstrukcije pritličnih odprtih ter vhodnega portala z balkonom. Za osnovo mu je bil delno ohranjen Hraskyjev načrt, ki ga hrani Zgodovinski arhiv v Celju, in pa že omenjena Pelikanova predvojna fotografija. Poustvaril je prvotno razmerje med nosilnimi zidnimi slopi in steklenimi površinami, izvedba pa je bila v sodobnih materialih (aluminij, beton). Dela je izvajalo gradbeno podjetje Remont iz Celja (sl. 4). Prenovljeno pritličje je kar klicalo k nadaljevanju del, vendar je bilo potrebno počakati več kot desetletje.

Leta 1988 so se na arhitektovo pobudo lotili vokalnega dela stavbe z namenom, da povrnejo stavbi njen izjemen prostorski učinek ter hkrati animirajo celjsko javnost za nadaljevanje prenove. Rekonstrukcija arhitekturno izjemno bogatega vogala je bila zahtevno delo tako za projektanta kot za samega gradbenega izvajalca, posebno ob dejstvu, da so bile oporne točke le deli originalnega načrta in stara fotografija. Poseben problem je predstavljalo bogato fasadno okrasje, ki ga, kot je to bilo običajno, arhitekturni načrt ni vseboval in je ostala na razpolago le fotografija. Takšno stanje je ob dejstvu, da imamo opravka z



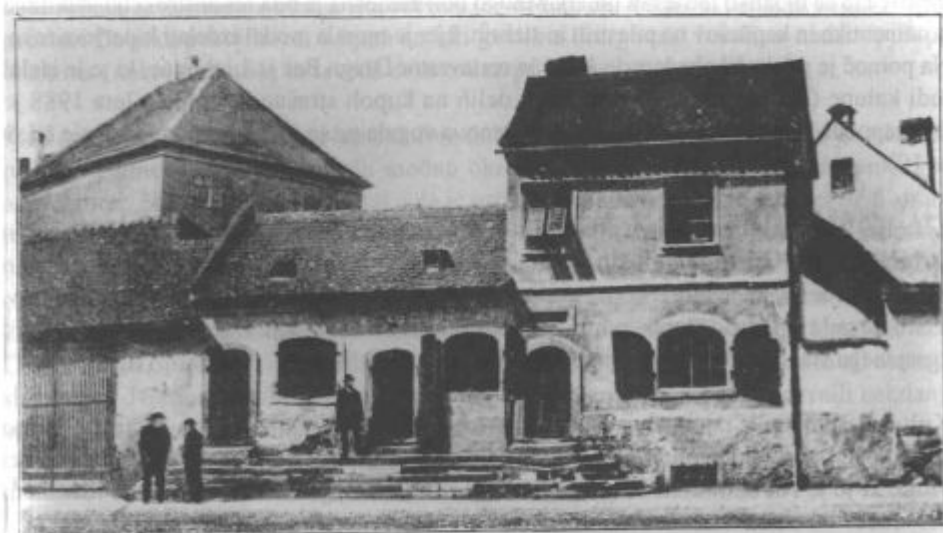
kulturnim spomenikom izjemnega pomena, narekovalo tudi načelno konservatorsko stališče - v maksimalni možni meri rekonstruirati arhitekturne sestavine vogala, pri ponovitvi fasadnega okrasja pa slediti stilnim značilnostim dekoriranja fasad v obdobju historizma poznega 19. stoletja in tako poustvariti celovit videz neorenesančne arhitekture. Skupno s projektantom smo poiskali analogije v celjski mestni arhitekturi 19. stoletja, posebno za elemente običajne fasadne členitve, kot so konzolni strešni venci, okenski profili, lizene, stebriči ipd., ki so se v tistem času dobili na tržišču kot "tipski" odlitki. Remont je na osnovi arhitektovih izmer izdelal kalupe in nato še mavčne odlitke. Tako je ženska glava nad napisom na fasadnem pomolu odlitek glave, ki se nahaja na dvorišču nekdanjega Žumrovega gostišča in še bi lahko naštevali (sl. 5). Mnogo bolj zahtevna je bila rekonstrukcija štukirane ornamentike in kapitelov na pilastrih in stebrih, kjer je morala model izdelati kiparjeva roka. Na pomoč je priskočil akademski kipar in restavrator Drago Bac iz Ljubljane, ki je je izelal tudi kalupe (sl. 6, 7 in 8). Ob končanih delih na kupoli strešnega stolpiča leta 1988 je "zaplapolala" vetrnica z letnico, celotna prenova vogala pa se je končala leto kasneje (sl. 9 in 10).

Leta 1991 je stekla zadnja faza prenove zunanjsčine, ki je zajela čelni del stavbe. Za ekipo (arhitekt - umetnostni zgodovinar konservator - izvajalec), ki se je prekalila na tako zahtevnem delu, kot je bila rekonstrukcija vogalnega dela stavbe, ni bilo večjih ovir in težav. Čisto nazadnje je bilo treba "popraviti" še ponesrečeni zunanji videz po vojni na novo zgrajenega stavbnega krila ob Ljubljanski cesti in ga oblikovno "postarati" (sl. 11).

Kulturni spomenik izjemnega pomena je tako ponovno dobil likovno in arhitekturno celovitost, še bolj pomembno pa je, da je mesto s prenovo izkazalo priznanje zgodovinski vlogi, ki jo je Narodni dom odigral v času, ki je bil za Celje in za narodnostno identiteto Slovencev tako pomemben.

#### Viri in literatura:

1. *Zgodovinski arhiv v Celju.*
2. *Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju.*
3. *Peter Povh, Celjska arhitektura v 19. Stoletju, ZUZ, Nova vrsta IX, Ljubljana, 1972.*
4. *Janko Orožen, Posestna in gradbena zgodovina Celja, BILTEN, št.11-12, Celje, 1957.*
5. *Luc Menaše, Svetovni biografski leksikon, Založba Mihelač, Ljubljana, 1994.*



Ein Feind Alt-Elli

**Slika 1: Stavbe, ki so stale na mestu Narodnega doma. (Arhiv ZVNKD Celje.)**



Slika 2: Štukiran strop slavnostne dvorane. (Avtor fotografije Vinko Skale, 1995.)



FASSADE - KAISER JOSEF PLATZ

MASSTAB 1 : 100

*Slika 3: Kopija načrta demolirane zunanjsčine iz leta 1941.  
(Original hrani Zgodovinski arhiv v Celju.)*

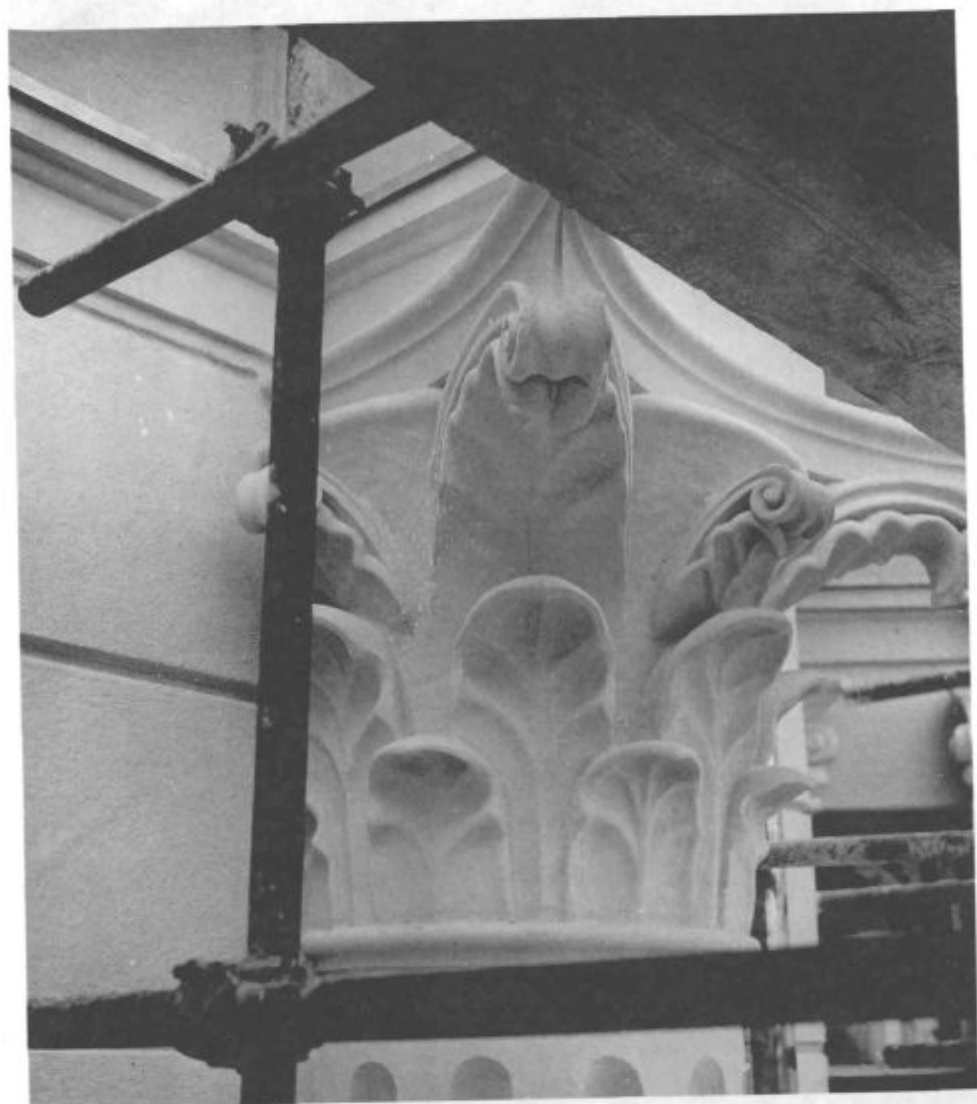


*Slika 4: Rekonstruirano pritličje z vhodnim portalom ter balkonom.  
(Avtor fotografije Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1979.)*





*Slika 5: Detajl ženske glave na sklepniku polkrožnega okna na fasadnem pomolu.  
(Avtor fotografije Ivo Gričar, ZVNKD Celje, 1989.)*



*Slika 6: Kapitel korintskega stebra na pročelnem rizalitu. (Avtor fotografije Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1991.)*



*Slika 7: Kartuša na spodnjem delu stebra pročelnega rizalita. (Avtor fotografije Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1991.)*



Slika 8: S konzolami in jajčnim nizom okrašen strešni zidec rizalita. (Avtor fotografije Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1991.)



*Slika 9: Vetrnica na vrhu stolpiča z letnico prenove. (Fotografija Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1988.)*



Slika 10: Rekonstruiran vogalni del s fasadnim pomolom in strešnim stolpičem. (Fotografija Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1989.)





*Slika 11: Zunanjščina Narodnega doma po končani prenovi. (Fotografija Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje, 1991.)*



### Zusammenfassung

## DIE RENOVIERUNG DES ÄUßEREN DES NATIONALHAUSES

Das heutige renovierte Äußere des Nationalhauses ist für Celje von außerordentlicher Wichtigkeit, sowohl aus der Sicht des Kulturdenkmalschutzes als auch aus kulturgeschichtlicher und nationaler Sicht, denn es geht ja um ein Gebäude, das in der Geschichte der Stadt an der Savinja eine wichtige Rolle gespielt hat.

Die langjährigen Bemühungen der Gemeindestrukturen sind immer durch Finanzmangel ins Stocken geraten, denn derartige Eingriffe sind äußerst anspruchsvoll und teuer. Trotzdem bot sich die erste Gelegenheit im Jahre 1976, als die Büroräume im Erdgeschoß renoviert werden konnten. Der Rekonstruktionsplan der Öffnungen und des Portals mit dem Balkon war die Arbeit des damaligen Stadtarchitekten Janko Hartman. Er hat das ursprüngliche Verhältnis zwischen den Tragemauern und den Glasflächen wiederhergestellt und zwar mit modernen Materialien (Aluminium, Beton). Die Bauarbeiten übernahm das Bauunternehmen Remont Celje. Die Fortsetzung der Renovierung war erst in zehn Jahren wieder möglich.

Im Jahre 1988 renovierte man auf Initiative des Architekten die Ecke mit der Absicht, dem Gebäude seine räumliche Wirkung wiederzuerleihen und die Öffentlichkeit von Celje für die Fortsetzung der Renovierung zu animieren. Die Rekonstruktion der architektonisch äußerst reichen Ecke war eine anspruchsvolle Arbeit sowohl für den Projektanten als auch für den Bauunternehmer, besonders angesichts der Tatsache, daß man sich nur auf einige Teile des Originalplans und eine alte Fotografie stützen konnte. Ein besonderes Problem stellte die reiche Fassadenzier dar, die nur auf Fotografien erhaltengeblieben ist. Diese Tatsache diktierte auch die prinzipielle konservatorische Stellungnahme - die architektonischen Bestandteile der Ecke so gut wie möglich zu rekonstruieren und bei der Rekonstruktion der Fassadenzier die Stileigenschaften aus der Zeit des Historismus des späten 19. Jahrhunderts zu verfolgen, um so das Aussehen der Neurenaissance nachzugestalten.

Im Jahre 1991 begann die erste Phase der Renovierung: die Giebelseite des Gebäudes. Für das Team (Architekt - Kunsthistoriker - Konservator - Ausführer) gab es diesmal keine größeren Hindernisse und Schwierigkeiten mehr. Ganz am Ende mußte man noch den nach dem Krieg aufs neue aufgebauten Flügel an der Ljubljanska Straße "nachbessern" und ihn formel "veraltern".

Das Kulturdenkmal von außerordentlicher Bedeutung gewann so aufs neue seine ursprüngliche architektonische Ganzheit. Mit dieser Renovierung erwies die Stadt der historischen Rolle, die das Nationalhaus in der für die Nationalidentität der Slowenen in so wichtiger Zeit spielte, ihre Anerkennung.

Irena Lazar

## ARHEOLOŠKE NAJDBE NA OBMOČJU NARODNEGA DOMA

*“Mesto Celje, ki se je nekoč imenovalo Celeia, kakor sem našel napisano na starih kamnih, leži v ravnini in tako rekoč na zahodnem začetku doline; ... V njem najdeš razne s starimi črkami popisane kamne in mnogo reliefov ter fino klesanih kipov; tu je bil nekoč rimski municipij: meščani mu pravijo tudi “mala Troja”.<sup>1</sup>*

S temi besedami je oglejski kancler Paolo Santonino konec 15. stoletja v svojih dnevnikih opisal Celje in poudaril njegovo bogato arheološko zapuščino. Njegovi opisi vzdanih napisov in reliefov<sup>2</sup> dokazujejo, da so meščani že zgodaj skrbeli za marmorne spomenike nekdanjega rimskega mesta in jih, kot je bilo takrat in še do nedavnega v navadi, vzdavali v pročelja mestnih hiš in cerkva.

Pri vsaki večji gradnji so v mestu naleteli na rimske ostanke; mozaike, napise, reliefe, ostanke tlakovanih cest in kanalov. O tem govorijo poročila v časopisih in strokovnih revijah, ki so še posebej izčrpna in obsežna prav od prejšnjega stoletja dalje<sup>3</sup>. Nemalo zaslug za vestno beleženje podatkov gre pripisati prvemu kustosu Mestnega muzeja (odprtega leta 1882), rudarskemu svetniku Emanuely Riedlu in njegovim naslednikom ter članom Muzejskega društva<sup>4</sup>.

V preteklih stoletjih je bil zelo bogat z arheološkimi najdbami zahodni del mesta, območje Knežjega dvorca (ali Spodnjega gradu, kot so ga in ga še imenujejo Celjani) z dvoriščem in trgom ob njem. Leta 1572 je Jurij Gaisberg<sup>5</sup> na dvorišču svoje hiše (dvorišče Knežjega dvorca) naletel na rimski mozaik “sedem laktov pod površino”. Najditelj je bogato najdbo v pismu ponudil nadvojvodi Karlu II. V njem tudi omenja, da je grof Ludovik Ungnad na istem dvorišču odkopal še en mozaik<sup>6</sup>.

Leta 1844 so pri ravnanju trga<sup>7</sup> pred tlakovanjem naleteli na ostanke močnega rimskega zidovja in poslopja, ki je bilo s hodnikom deljeno v dva dela. Vsak je imel po šest prostorov na vsaki strani, vidne naj bi bile tudi vdolbine, v katerih so stali stebri. Zaradi mogočnih ruševinskih ostankov se je trga in prostora, kjer danes stoji Narodni dom, prijelo ime Na

<sup>1</sup> Santonino P., *Popotni dnevniki 1485-1487 (prevod Primož Simoniti), Celovec, Dunaj, Ljubljana, 1991, str. 88.*

<sup>2</sup> Santonino P., n.d., str. 89.

<sup>3</sup> Bolta L., *Arheološka bibliografija Celja - Celeiae, Celjski zbornik, 1982-1983, 1983, str. 176.*

<sup>4</sup> Kolšek V., *Ob 100-letnici celjskega Pokrajinskega muzeja, Argo 20-21, 1982, str. 3.*

<sup>5</sup> Orožen J., *Zgodovina Celja in okolice I, Celje, 1971, str. 38.*

<sup>6</sup> Orožen J., n.d., str. 38; Djurič B., *Antični mozaiki na ozemlju SR Slovenije, Arheološki vestnik 27, 1977, str. 546.*

<sup>7</sup> Orožen J., n.d. str. 40.



ruševinah ali Nasutina <sup>8</sup> (*Schüttplatz*) oziroma "Auf der Schütt", kot piše Riedl <sup>9</sup>. Na mestnem načrtu iz leta 1827 je trg poimenovan *Burgplatz* <sup>10</sup>, mestni inženir F. Byloff pa ga je na svojem načrtu iz leta 1832 (original hrani PM Celje - G/XI-116) označil kot *Schüttplatz*, kar lahko vidimo tudi na mlajši kopiji iz leta 1850, ki jo je objavil I. Stopar <sup>11</sup> (sl. 1).

Inženir Friderik Byloff je bil v dvajsetih letih 19. stoletja okrožni inženir v Celju <sup>12</sup>. Sistematično je proučeval rimske ostaline v mestu. Pri gradnji nove mestne kanalizacije je odkril mrežo nekdanjih rimskih kanalov in njihov potek vrisal v svoj načrt mesta (gl. sliko 1) iz leta 1832. Dodal je tudi mnoge druge podatke o arheoloških najdbah v mestu. Potek poznanih in domnevanih rimskih kanalov je označil s črkami (oznake e, g, h) številne točke, kjer so bili najdeni rimski novci s številkami (npr. 7, 8, 21, 25, 27...), in podatke o odkritih rimskih mozaikih s tiskanimi črkami (A, B, C, D). Na ruševinah (*Schüttplatz*), današnjem Trgu celjskih knezov, je med drugim zabeležil prostor, kjer sta bila najdena rimski steber (cc) in kapitel (dd). Premer stebra je meril celih 100 cm, velikost podnožja je znašala 130 cm. Iz teh ostankov so izklesali osem stebrov premera 28 cm in višine 200 cm, ki nosijo balkon nekdanje mestne hiše <sup>13</sup>, danes Muzej novejšje zgodovine Celje. Odlično ohranjen korintski kapitel je poznan samo z risbe.

Nekje na območju Narodnega doma je bila najdena tudi kodrasta glava mladeniča v nadnaravni velikosti (PMC L 87), ki je danes na ogled v lapidariju Pokrajinskega muzeja. Znana je že od 18. stoletja dalje <sup>14</sup>. Zaradi kodrastih las in mladeniškega videza domnevajo, da predstavlja Apolona (sl. 2). Ohranjena višina glave znaša 80 cm, torej je moral celoten kip meriti v višino več metrov.

Tudi arhitektonski člen pepelnice neke večje grobnice <sup>15</sup>, ki je bil do leta 1886 vzidan v vojašnico, nato pa prepeljan v muzej, sodi med najdbe iz tega dela mesta (PMC L 118). Na prednjem delu je relief Lune in Endimijona, nad njima plava Amor (sl. 3), relief na levi stranici predstavlja genija smrti <sup>16</sup>. Poleg fotografije vidimo risbo reliefa, ki je bila izdelana za prvo objavo v delu A. Mucharja, *Geschichte der Steiermark, Graetz 1844 (Taf. I: 2)*.

Da niso bili pozorni le na velika odkritja, kaže fotografija številnih drobnih bronastih predmetov, ki jih omenja in objavlja A. Gubo v svoji *Geschichte der Stadt Cilli* <sup>17</sup> in so bili najdeni prav tako na tem območju. Mnogi predmeti s fotografije (sl. 4), npr. okrasne

<sup>8</sup> gl. op. 7.

<sup>9</sup> Riedl E., *Baureste der Claudia Celeia*, Mitt. Zent. Kommiss. 26, 1900, str. 33.

<sup>10</sup> Stopar I., *Stare celjske upodobitve*, Celje, 1980, str. 177.

<sup>11</sup> Stopar I., n. d., str. 183.

<sup>12</sup> Orožen J., *Posestna in gradbena zgodovina Celja*, Celje, 1957, str. 10.

<sup>13</sup> Riedl E., n. d., str. 33.

<sup>14</sup> Orožen J., *Zgodovina Celja I*, Celje, 1927, str. 92, sl. 20.

<sup>15</sup> Kolšek V., *Še en relief iz rimske Celeje*, Celjski zbornik, 1977-1981, str. 286.

<sup>16</sup> Kolšek V., *Geniji smrti na reliefih mestnega območja Celeje*, Celjski zbornik, 1991, str. 2.

<sup>17</sup> Gubo A., *Geschichte der Stadt Cilli*, Graz, 1909, 13, 15.



zaponke v obliki konjička, psa, stilus (pisalo), so še danes na ogled v Arheološki zbirki PM Celje.

Posebej natančno so zabeležili arheološke ostaline, na katere so naleteli ob izkopu gradbene jame za stavbo Narodnega doma. Izčrpno poročilo s tlorisom (sl. 5) je objavil kustos Mestnega muzeja Celje Emanuel Riedl<sup>18</sup>. Gradbena jama je merila 44 m v dolžino in 33 oziroma 38 m v širino. Na skrajnem zahodnem robu so naleteli na močan, 6 metrov širok zid iz peščenčevih blokov (a), del zahodnega obzidja rimskega mesta. Na njem je bil mlajši zid (b) iz lomljenca in prodnikov, širok 230 cm, ki je bil verjetno nadzidan v srednjem veku. Pod obzidjem so odkrili ostanke 60 cm debelih zidov neke starejše rimske stavbe (c). V enem od zidov je bil kot spolija vzdian del nagrobnika (PMC L 194). Na skrajnem južnem delu izkopa so odkopali ostanke stavbe, ki je s svojimi prostori segala proti dvorišču takratne vojašnice oziroma gradu (e, e', e''). V enem od prostorov (f) so bili še ohranjeni ostanki fresk. Svetlo zelene pravokotne površine, obrobljene z drugobarvnimi črtami, so se menjavale s ploskvami močne rdeče barve. Vmes so bili naslikani vertikalni stebri, ki so ločevali enostavne barvne ploskve. Tla so bila pokrita s črnobelim mozaikom, sestavljenim iz črnih rozet na beli podlagi in z obrobo črnih linij<sup>19</sup>. Pod mozaikom so našli ostanke hipokavsta, kar kaže, da je bil vsaj ta prostor ogrevan s toplim zrakom. Zidovi pod obzidjem in na JV delu jame verjetno pripadajo isti arhitekturi iz 2. stoletja.

Površina SV od rimske stavbe (G, F) je bila zapolnjena z nasutjem iz različnih obdobij. Više proti severu pa so naleteli na masiv (h, i, k) iz rimskega betona, v katerega so bile vzdiane večje rečne oblice. Na SZ in JV sta ga omejevala zidova - 136 cm širok zid iz peščenčevih blokov in drugi debeline 220 cm. Kako daleč pod trg je segala ta masivna gmota, ni bilo mogoče ugotoviti. Po Riedlovih podatkih so se že pred opisano gradnjo spopadali z enako trdo in kompaktno gradbeno ostalino približno 45 m proti SV, ko so gradili neko klet v hiši na vogalu trga<sup>20</sup>.

Za razliko od ostalih arhitekturnih ostalin, ki so bile odkrite na globini od 2 do 3 metre, pa so bili ostanki opečnatega zidu, ki je ležal v smeri SZ - JV (l m), odkriti plitvo pod površino nekdanjega vrta. Poleg njega so bili na 60 cm velikih opornikih zgrajeni nizki oboki. Zid je bil po Riedlovih ugotovitvah grajen brez posebne skrbnosti<sup>21</sup>, na neutrjeni podlagi in iz opek različnih oblik in dimenzij. Natančni poročevalci je naštel osem različnih oblik opek, potrjuje pa, da so bile vse brez izjeme rimskega izvora. Nad oboki je bila položena linija opečnatih plošč, na katero so bili položeni marmorni arhitravi oz. venčni zidci, ostanki neke monumentalne rimske zgradbe. Dolžina posameznih členov je znašala od 70 do 142 cm, vsega skupaj jih je bilo trinajst. Skupna dolžina vseh arhitekturnih členov je bila 13,4 m. Marmorni arhitravi (PMC L 42-57) so danes shranjeni v lapidariju na prostem Pokrajinskega muzeja Celje. Žal so zadnji dve leti skriti pod kovinsko konstrukcijo odra, na katerem potekajo prireditve v okviru akcije Poletje v Celju - knežjem mestu.

<sup>18</sup> Riedl E., *Baureste der Claudia Celeia*, Mitt. Zent. Kommission 26, 1900, str. 32-37.

<sup>19</sup> Riedl E., n. d., str. 34.

<sup>20</sup> Riedl E., n. d., str. 35.

<sup>21</sup> Riedl E., n. d., Fig. 3, 4.



Arhitravi niso bili najdeni v prvotni legi in zid, na katerega so bili položeni, je verjetno nastal v srednjem veku, vsaj tako je mogoče sklepati po poročilih konzervatorja Riedla.<sup>22</sup>

Poleg pomembnih arhitekturnih ostankov so seveda naleteli še na mnoge manjše najdbe in nekatere od njih zaradi svoje kvalitete zaslužijo, da jih vsaj predstavimo.

Monumentalna Apolonova glava ni edini kos rimske plastike v nadnaravni velikosti s tega predela mesta. Del podlahti in komolca v velikosti 70 x 45 cm (PMC L 95), odkrit ob gradnji, že sam po sebi govori o velikosti kipa, ki mu je pripadal<sup>23</sup>. Fragment iz pohorskega marmorja je izredno lepo in natančno izdelan. Tudi spodnji del noge (PMC L 96), ki je skupaj z glavo in delom roke razstavljen v lapidariju Pokrajinskega muzeja, nima običajnih dimenzij, ohranjena dolžina od kolena do začetka gležnja je 110 cm. Orožen piše, da je bilo pred sto leti znano tudi marmorno stegno, a se je do danes za njim žal izgubila vsaka sled<sup>24</sup>. Vsi ti ostanki bi lahko pripadali skulpturi Apolona, morda pa lahko izrazimo tudi domnevo, da gre za ostanke več različnih kipov.

Roka, ki si pridržuje oblačilo<sup>25</sup>, je ostanek marmorne plastike naravne velikosti (PMC L 154). Levica, ki je verjetno pripadala ženski skulpturi, med prsti stiska gube bogato nabranega oblačila, v zapestju je odlomljena.

Pri poglobljanju vodnjaka na dvorišču nove zgradbe<sup>26</sup> so kasneje naleteli še na fragment nagrobnika (sl. 6). Na njegovem gornjem delu vidimo v sredini obraz Meduze in ob njej dva goloba ali golobici. V zaklinkih nad njo plavata dva delfina. Friz spodaj predstavlja dva psa, ki lovita zajca. Od uokvirjenega napisnega polja je ohranjen samo gornji del, na njem sta črki D M (*diis manibus* - bogovom in manom, dušam umrlih). Plošča je bila do leta 1996 vzdana na dvorišču Narodnega doma. Tam je bila ob manjših obnovitvenih delih močno poškodovana (gradbeni delavci so vanjo zvrtili tri velike luknje za ponovno pritrditev na steno), zato smo jo umaknili v muzej, na njeno mesto pa bomo namestili kopijo.

Riedl natančno navaja tudi številne rimske novce, ki so obogatili zbirko Mestnega muzeja, posebej pa velja omeniti še malo bronasto plastiko Herkula<sup>27</sup> (sl. 7). V dvignjeni levi roki drži gorjačo, preko naprej iztegnjene desnice mu visi stilizirana levja koža. Lase ima počesane na pramene, višina kipca je 6,7 cm (PMC R 171). Herkul je bil heroj, ki je varoval potujoče. Posebno vlogo je imel kot zaščitnik prometa in potujočih trgovcev. Tako ga pogosto najdemo v zvezi z Merkurjem, zaščitnikom trgovcev in obrtnikov. Herkulu so darovali po srečno končanem potovanju in z daritvami odganjali nesreče in nevarnosti<sup>28</sup>.

<sup>22</sup> Riedl E., n.d., str. 36.

<sup>23</sup> Riedl E., n.d., Fig. 8.

<sup>24</sup> Orožen J., *Zgodovina Celja I*, 1927, str. 94.

<sup>25</sup> Riedl E., n.d., Fig. 9.

<sup>26</sup> Riedl E., n.d., 37; Hoffiler V., Saria B., *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, Zagreb, 1938, str. 30; CIL III 14368.

<sup>27</sup> Riedl E., n.d., Fig. 10; Kolšek V., *Mala bronasta plastika iz Celeje*, *Celjski zbornik*, 1990, str. 7, sl. 1.

<sup>28</sup> Kolšek V., *Mala bronasta plastika iz Celeje*, *Celjski zbornik*, 1990, str. 8.



Herkulov kult je bil v Celeji močno razvit, to nam potrjujejo njegovi bronasti kipci, fragmenti marmornih kipov<sup>29</sup> in ne nazadnje ostanki njegovega svetišča na terasi Miklavškega hriba<sup>30</sup>.

V naslednjih letih so se najdbe v bližini Narodnega doma ponavljale. Največkrat je prihajalo do najdb ob različnih delih na dvorišču Knežjega dvorca, množili so se reliefi in napisi.<sup>31</sup>

Po drugi vojni je intenzivna gradbena dejavnost zahtevala kar nekaj zaščitnih arheoloških posegov v bližini stavbe Narodnega doma. Pred izgradnjo hotela Turška mačka so potekala zaščitna izkopavanja v letih 1978-79 na Gledališki ulici<sup>32</sup>. Poleg ostankov reprezentančne rimske arhitekture z mozaikom in freskami<sup>33</sup> so naleteli tudi na ostanke Z obzidja Celeje. Zid je bil prav tako kot obzidje pod Narodnim domom zidan iz velikih peščenčevih blokov, vmes pa so bile vzdane marmorne spolije<sup>34</sup>. Na te temelje je bilo v srednjem veku dograjeno obzidje iz lomljenca. Samo zahodno obzidje rimske Celeje se prav na liniji od Turške mačke do Knežjega dvorca pokriva s potekom kasnejšega srednjeveškega obzidja (sl. 8). Na vseh ostalih straneh (S, J in V) obseg rimskega mesta precej presega areal srednjeveškega Celja. Skromne ostanke zahodnega obzidja lahko danes vidimo na Z robu parkirišča ob hotelu Turška mačka.

Tudi zaščitni posegi leta 1985, pred gradnjo novega SDK-ja ob Ljubljanski cesti, so dali zanimive rezultate<sup>35</sup>. Odkriti so bili temelji rimskega stolpa kvadratne oblike, ki je bil zidan iz lomljenega apnenca, vezanega z močno malto. Pod temelji severne stene Narodnega doma so opazili še del zahodnega rimskega obzidja iz velikih peščenjakov in redkih marmornih spolij, kar je potrdilo Riedlove opise tega obzidja<sup>36</sup>.

V zadnjih letih (1991-1996) so nam sodobna arheološka izkopavanja na prostoru Knežjega dvorca in njegovega dvorišča, ki jih izvaja ZVNKD Celje pod vodstvom Alenke Vogrin, odkrila nov del zahodnega predela rimskega mesta. Rezultati izkopavanj bodo dopolnili tloris Celeje, številni novi napisi in reliefi pa so obogatili Celje z mednarodno pomembnimi arheološkimi najdbami<sup>37</sup>.

Bogate najdbe in širom Evrope znane zbirke Pokrajinskega muzeja dokazujejo, da smo dediči bogatega rimskega mesta.

<sup>29</sup> Kolšek V., *Epigrafski in reliefni paberki na Celjskem*, *Arheološki vestnik* 37, 1986, str. 381, sl. 7-9.

<sup>30</sup> Klemenc V., *Izkopavanja na Sadnikovem vrtu v Celju*, *Celjski zbornik*, 1957, str. 101.

<sup>31</sup> Nowotny E., *Ein römisches Relief in Cilli*, *Mitt. Zent. Kommission, N.F. 1*, 1902, str. 194; Riedl E., *Funde aus Cilli*, *Mitt. Zent. Kommission, N. F. 2*, 1903, str. 86.

<sup>32</sup> Kolšek V., *Celje - Gledališka ul. 7*, *Varstvo spomenikov* 28, 1986, str. 261.

<sup>33</sup> Kolšek V., *Die Figuralmotive der Wandmalerei aus Celeia*, *Cahiers d'archéologie romande No. 43*, 1987, str. 227.

<sup>34</sup> Kolšek V., *Zanimive najdbe iz Celja*, *Arheološki vestnik* 31, 1980, str. 171.

<sup>35</sup> Pirkmajer D., *Celje - Ljubljanska ul.*, *Varstvo spomenikov* 32, 1990, str. 170.

<sup>36</sup> gl. opombo 18.

<sup>37</sup> Kolšek V., *Rimska plastika v oklepu*, *Celjski zbornik*, 1994, str. 23-34; Vogrin A., *Neufunde aus Celje*, *Akti 4. mednarodnega kolokvija o problemih rimske umetnosti (Celje, 8. - 13. 5. 1995)*, *Situla*, 1997 (v tisku).



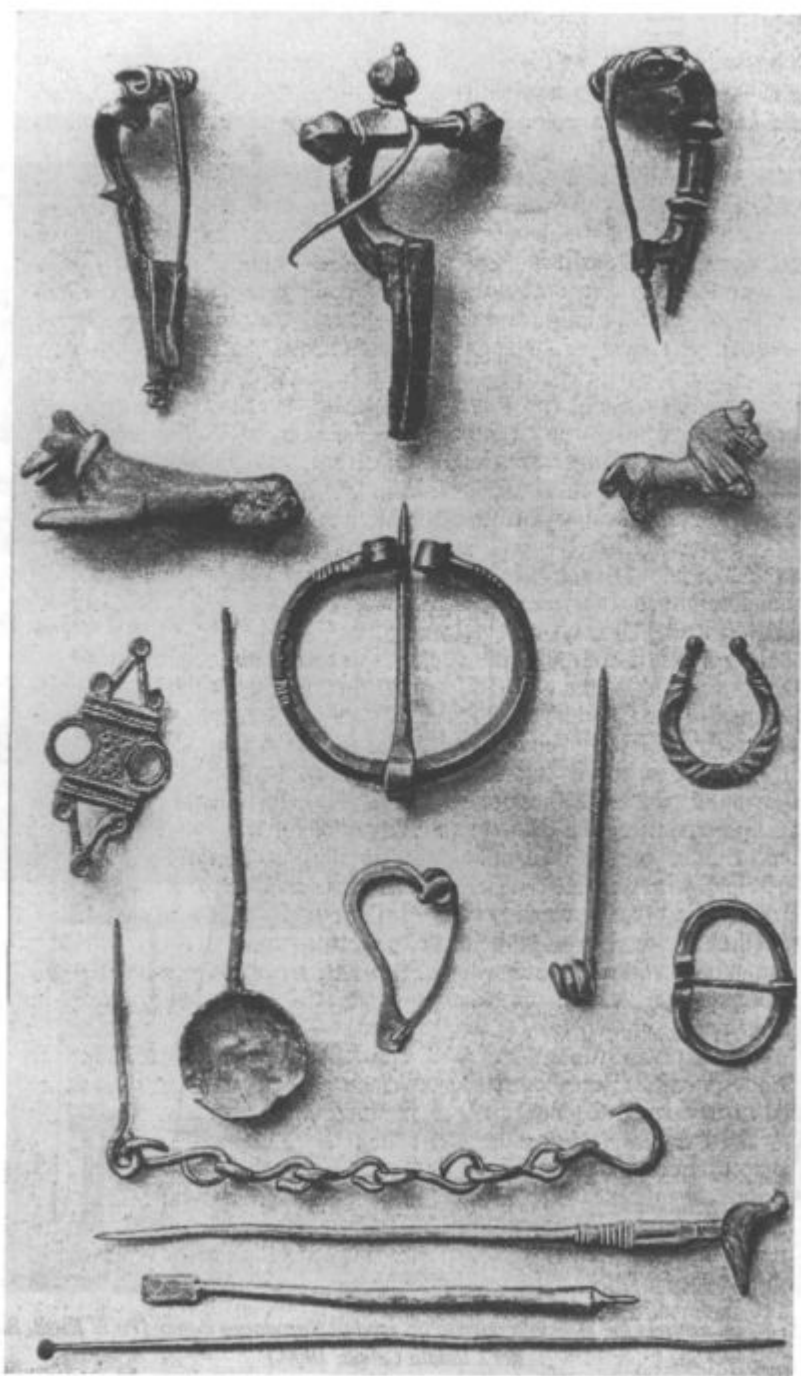
Slika 1: Izsek načrta mesta Celja iz leta 1850, kopija načrta F. Byloffja iz leta 1832. Vrisan je potek rimskih kanalov in točke številnih arheoloških najdb. (Po I. Stopar, Stare celjske upodobitve, 1980.)



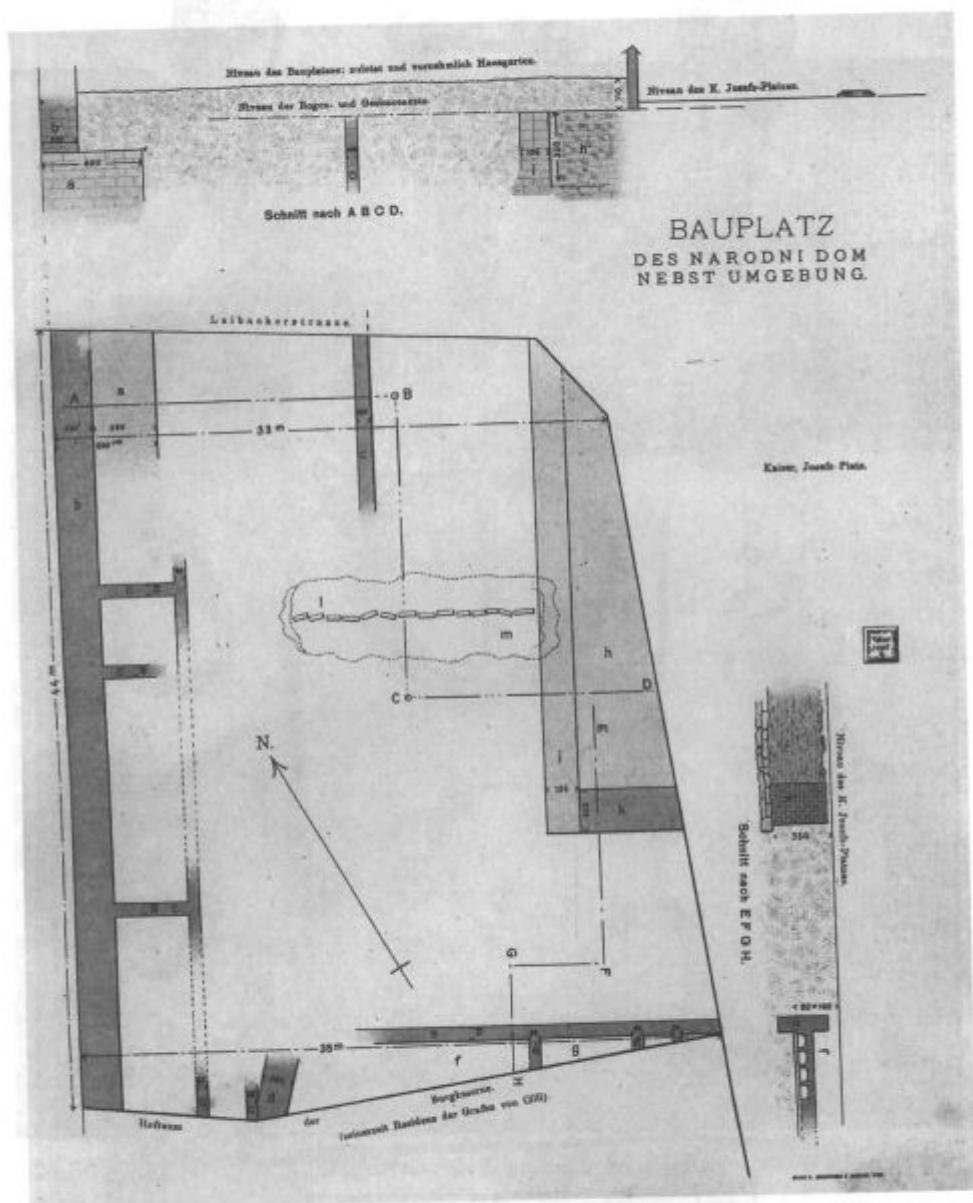
*Slika 2: Marmorna glava nadnaravne velikosti, ki verjetno predstavlja Apolona, vel. 65 x 80 x 65 cm. Lapidarij PM Celje. (Foto: V. Berk.)*



Slika 3: Relief Lune in Endimijona, del marmorne pepelnice večje grobnice, vel. 84 x 79 x 48 cm.  
Lapidarij PM Celje. (Foto: V. Berk.)



Slika 4: Drobne bronaste najdbe z območja okrog Narodnega doma. (Po A. Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli*, 1909.)



Slika 5: Tloris arhitekture, ki je bila odkrita ob gradnji Narodnega doma. (Po E. Riedl, Baureise der Claudia Celeia, 1900.)

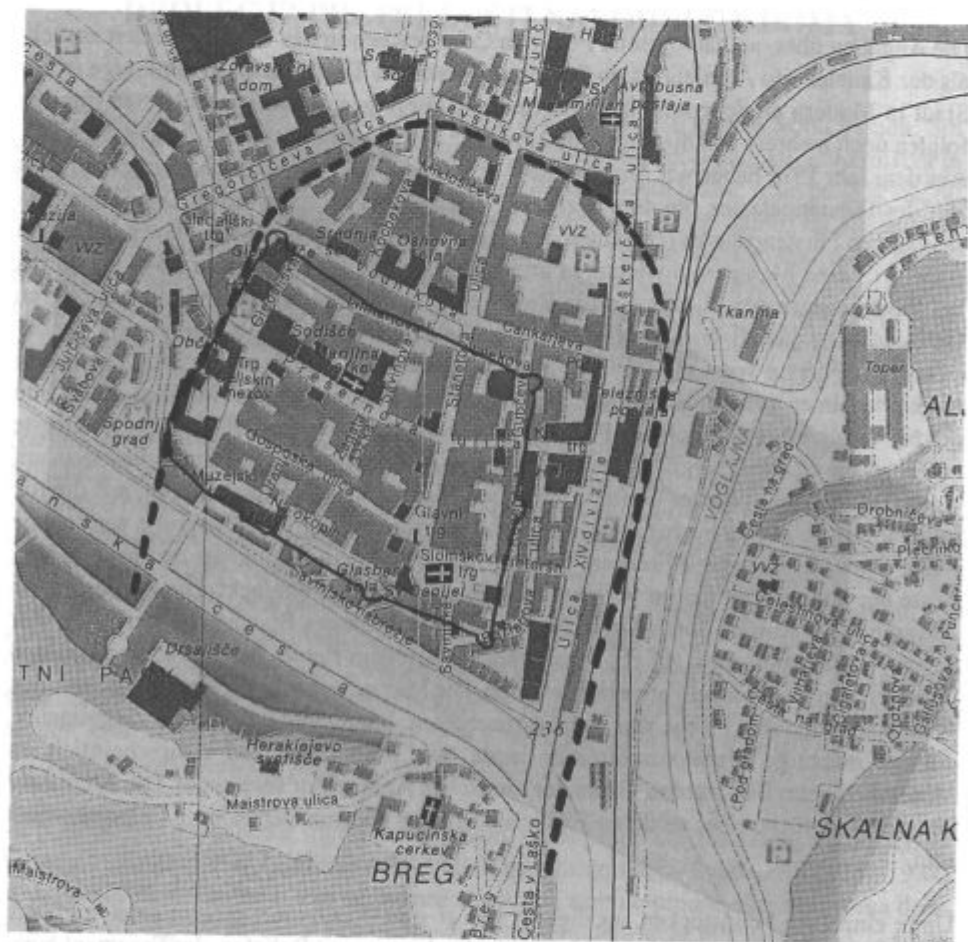




Slika 6: Gornji del nagrobnika, ki je bil vzidan na dvorišču Narodnega doma, vel. 45 x 57 x 8 cm. (Foto: V. Berk.)



Slika 7: Bronast kipec Herkula, prednja stran, v. 6,7 cm. (Foto: V. Berk.)



*Slika 8: Karta Celja s shematičnim prikazom obsega rimskega (črtkana linija) in srednjeveškega mesta.*

## Zusammenfassung

**ARCHÄOLOGISCHE FUNDE AUF DEM GEBIET DES "NARODNI DOM"  
(NATIONALHAUS)**

Die Angaben über archäologische Funde in Celje reichen in das 15. Jahrhundert zurück, als der Kanzler von Aquileia Paolo Santonino in seinem Tagebuch als erster einige in der Stadt in Mauern eingelassene Inschriften und Reliefe beschrieb. Diesen ersten Funden folgten noch mehrere und die Tages- und Fachzeitungen berichteten über die gewissenhaft. Aus dem Jahr 1572 haben wir Angaben über den Fund zweier römischer Mosaiken auf dem Hof des Fürstenpalastes, die dem Erzherzog Karl II. angeboten wurden. Das Gebiet des ehemaligen Fürstenpalastes (Die untere Burg) und der Markt um ihn herum boten bei jedem Baueingriff eine Menge von wichtigen archäologischen Funden. Im Jahr 1844 stieß man beim Bepflastern des Platzes auf die Reste einer mächtigen Mauer und eines größeren Gebäudes. Die damaligen Bürger nannten den Platz Schüttplatz (heute Trg celjskih knezov - Platz der Fürsten von Celje). Einige alte Stadtpläne (z.B. aus dem Jahr 1832) enthalten markierte Linien von römischen Kanälen, Funde von Baugliedern und Münzen. Beim Bau des Nationalhauses nördlich des Fürstenpalastes wurden reiche archäologische Überreste entdeckt, die E. Riedl sorgfältig beschrieben hat. Auf dem westlichen Rand stieß man auf einen Teil der sechs Meter breiten römischen Mauer aus Sandsteinblöcken, auf die die mittelalterliche Mauer hinzugebaut wurde. Im südöstlichen Teil der Baugrube wurden die Reste eines Gebäudes mit Fresken, einem Mosaik und dem Hypokaustum ausgegraben, Reste der älteren Architektur wurden auch unter der Mauer entdeckt. Die nordöstlichen Ausgrabungen wurden durch Aufschüttung aus verschiedenen Epochen hinterfüllt, weiter gegen Norden stieß man auf ein Massiv aus römischem Beton, das im Nordwesten und Südosten von zwei Mauern abgegrenzt wurde. Die Masse reichte bis in den Osten unter den Platz hinein und ihre Fläche war nicht abzuschätzen. Interessant ist auch die Ziegelmauer, auf der mächtige Marmorarchitraven lagen. Die Mauer entstand wahrscheinlich im Mittelalter, beim Bau wurden Reste der römischen Architektur verwendet. Die Architrave könnten Reststücke eines größeren Tempels oder eines anderen Gebäudes in Celeia gewesen sein.

Unter einzelnen Fundstücken aus diesem Gebiet sind Reste einer monumentalen Plastik (Kopf, Hand, Bein), der Teil eines Marmoraschenkastens mit Reliefs, das Fragment eines Grabsteins und eine bronzene Plastik von Herkules erwähnenswert.

Die Ausgrabungen nach dem Zweiten Weltkrieg haben das topographische Bild des westlichen Teils von Celeia noch ergänzt. Bei Bauarbeiten am Hotel Tur'ka maëka (Theaterstraße) wurden Teile eines Repräsentationsbaues mit hochwertigen Fresken, einem Mosaik und Resten eines Hypokaustums ausgegraben. Man stieß auch auf einen Teil der westlichen römischen Mauer. Die Schutzmaßnahmen im Jahr 1985 (Ljubljanska Straße) führten zur Entdeckung von Fundamenten eines römischen Turms und erneut eines Teils der Mauer unter dem Nationalhaus. In den letzten Jahren (1991 - 96) wurde der Grundriß von Celeia durch Ausgrabungen auf dem Hof des Fürstenpalastes wesentlich ergänzt. Die Ausgrabungen verlaufen unter der Leitung des ZVNKD Celje.

## Božena Orožen

CIRIL KOSMAČ V CELJU MED OBEMA VOJNAMA IN  
DROBEC IZ PRETEKLOSTI NARODNEGA DOMA

Po razpadu avstro-ogrske monarhije je celjski Narodni dom izgubil prvotni namen: biti edino zavetje za celjske in okoliške Slovence, dom njihove družabnosti, denarništvu in kulture, domača hiša sredi mestne občine, ki je bila v nemških rokah; ostal pa je še naprej pomembno prizorišče kulturnih dogodkov, a zdaj seveda ne več edino, saj sta prišla v slovenske roke tudi gledališče in nekdanja Nemška hiša. Tako je Narodni dom dajal zavetje tudi društvu Soča, ki so ga leta 1928 ustanovili primorski emigranti in je imelo 400 članov, njegovo delovanje pa je bilo dokaj živahno. Kot da bi "celjskim" Primorcem Narodni dom zdaj skušal delno nadomestiti izgubo, ki so jo doživeli, ko so jim leta 1920 požgali Narodni dom v Trstu.

Narodni dom je bil 1. 1933 tudi prizorišče nastopa mladega primorskega pisatelja Cirila Kosmača. Časnik *Nova doba* je v Domačih vesteh napovedal: "*Sočani! Na društvenem sestanku v četrtek 3. avgusta bo predaval znani tolminski pisatelj Ciril Kosmač iz Ljubljane o predmetu Iredentizem v primorski literaturi. Po predavanju bo recitiral eno izmed svojih najboljših del, in sicer Tolminskega študenta povest o materi...*"<sup>1</sup> Po literarnem večeru, kjer je razen omenjenega spisa prebral še Cerkovnika Martina, je sledilo poročilo o nastopu, na katerem je "udeležba članstva in tudi ostalega občinstva bila velika". Naveden je povzetek vsebine Kosmačevega predavanja o slovenskem, posebej primorskem pisatelju, na katerega se je "zvalila še druga težka bolečina in resnica, tragika njegove zemlje, njegovega doma, besede, krvi... Opiše naj jo tako, kakor se je v resnici zgodila, brez olepševanja, skratka, slika naj življenje, kakršno je."<sup>2</sup>

To predavanje, povezano z literarnim branjem, pa ni predstavljalo edinega stika Cirila Kosmača s Celjem. Ne, v Celju je med svojimi begunskimi leti v Jugoslaviji (1931-1938) preživel več časa, vendar o tem ne govore ne pisatelj sam ne proučevalci njegovega dela. Zakaj? Avtobiografičnost je v Kosmačevem literarnem delu sicer močno opazna, sega pa le v njegova zgodnja leta, ki so potekala v domači vasi Slap ob Idrijci in v fašističnih ječah, te pa so zaznamovale njegovo mladost. V nekem intervjuju se je pisatelj kmečko-nazorno izrazil: "*Človek do dvajsetega leta je, potem pa prežvekuje.*" O kasnejših letih ni dajal izjav, sicer pa je bil v dajanju intervjujev sploh skop. Ker pa Kosmačevo literarno ustvarjanje posega v dolino Idrijce in njegovo zgodnjo mladost, je razumljivo, da se literarni zgodovinarji niso kaj prida ukvarjali z njegovim poznejšim predvojnim življenjem oziroma so z njim opravili na kratko. Tako Helga Glušič, glavna proučevalka Kosmačevega dela,

<sup>1</sup> *Nova doba*, 31. 7. 1933.

<sup>2</sup> *Predavanje in recitacija Cirila Kosmača v celjski "Soči"*, *Nova doba*, 14. 8. 1933.



omenja le sedem ljubljanskih let.<sup>3</sup> Sam v spremni besedi h Kosmačevi Prazni ptičnici zapiše ob besedilo Kosmačevega pisma očetu opombo: iz Celja.<sup>4</sup> Hrvaški slovenist Ivan Cesar samo nakaže: "*Leta 1931 se mu je posrečilo pobegniti v Ljubljano, kjer so ga drugi primorski Slovenci lepo sprejeli.*"<sup>5</sup> Tudi članek v Primorskem biografskem leksikonu omenja samo, da je deloval v Ljubljani. V prvi izdaji *Obrazov* (1979) govori Josip Vidmar o Kosmaču ob drugih kulturnih delavcih, v drugi izdaji (1985) pa je Kosmaču posvetil samostojen "*obraz*" in ga živo naslikal po človeški plati, kot se mu je razodela ob srečanjih z njim v Ljubljani, toda Celja tudi on nikjer ne omenja. Edino natisnjeno pričevanje o celjskem bivanju primorskega emigranta zasledimo pri Branku Rudolfu v Spominih na Cirila Kosmača, napisanih v letu Kosmačeve smrti (1980).<sup>6</sup>

Vse bolj zgovorno pa je neobjavljeno pismo, ki ga je Ciril Kosmač pisal iz Celja 29. septembra 1933 Karlu Široku, primorskemu prijatelju, takrat uredniku Mladinske matice.<sup>7</sup> Marsikaj najbrž vsebujejo tudi Cirilova pisma očetu, a ta so v zasebni lasti in javnosti nedostopna. Ker je od Kosmačevega bivanja v Celju minilo več kot 60 let, je le malokatera od celjskih prič še živa. Toda v nekaj še živih je ostal spomin nanj kljub časovni odmaknjenosti presenetljivo svež. To kaže, da je bil nekaj nad dvajsetletni primorski Slovenec že takrat dovolj izrazita osebnost.<sup>8</sup>

Sedem begunskih let Cirila Kosmača se je začelo nekega zimskega dne leta 1931. Tedaj je pobegnil čez italijansko-jugoslovansko mejo. Temu begu je dal po drugi vojni literarno obliko v Pomladnem dnevu. Del teh sedmih let, večinoma preživetih v Ljubljani, pa je zaznamovanih tudi z bivanjem v Celju.<sup>9</sup> To je izpričano v presledkih za leta 1933, 1934 in 1935, torej za leta, ki so bila zanj najbridkejša.<sup>10</sup> V Celju je živel nekaj časa, morda nekaj mesecev, potem pa se je vrnil v Ljubljano.<sup>11</sup>

Prvič je domnevno prišel v Celje ob koncu julija 1933. Razlog bi mogel biti za 3. avgust napovedan nastop v Narodnem domu, a verjetneje je, da je bilo obrnjeno: v Celje se je zatekel k znancem, Sočani pa so - tudi zato, da bi mu nekoliko finančno pomagali - napovedali literarni večer, čeprav poletje ni ravno primerno za to.<sup>12</sup> O svoji poti in skrajni potrnosti, ki ga je spremljala, delno prekriti z obešenjaškim humorjem, piše Karlu Široku:

<sup>3</sup> Helga Glušič, *Pripovedna proza Cirila Kosmača, Ljubljana, 1975.*

<sup>4</sup> Helga Glušič, *Neznani Ciril Kosmač, spremna beseda k Prazni ptičnici, Ljubljana, 1988.*

<sup>5</sup> Ivan Cesar, *Poetika pripovedne proze Cirila Kosmača, Koper, Ljubljana, 1981.*

<sup>6</sup> *Dialogi, 1980, str. 193.*

<sup>7</sup> *Rokopisni oddenek NUK, Ms 19/78.*

<sup>8</sup> *Kosmača se spominjajo gospa Anica Tovornik, roj. Pavšič, gospa Julija Stupica, zlasti pa zelo nazorno gospa Marija Cestnik, roj. Prezelj. Največ na podlagi njenega spominjanja in omenjenega pisma je bilo mogoče rekonstruirati Kosmačevo bivanje v Celju.*

<sup>9</sup> *Kot kaže omenjeno pismo, je nekaj časa bil tudi v Kranjski Gori.*

<sup>10</sup> *V posvetilu na podarjeni fotografiji je zapisal, da je spomin na najbridkejše dni 1932-1935.*

<sup>11</sup> *Pisatelj brat Vladimir Kosmač sodi (4. avgusta 1997), da je v Celje prišel zato, ker sta v okolici, v Škofji vasi, živeli dve njegovi teti, materini sestri, roj. Trušnovec, toda Cirilovo pismo Karlu Široku nič ne omenja, da bi se zatekel k njima.*

<sup>12</sup> *To drugo razmerje med vzrokom in posledico je mogoče zaslediti v pismu Karlu Široku iz Celja 29. 9. 1933.*





Slika 1: Ciril Kosmač s svojim krščencem Elčijem Prezljem v Celju leta 1935.  
(Original last gospe Marije Cestnik.)



“Danes živim že skoro dva meseca v Celju. Ko sem bil tisto popoldne pri Tebi na Mlad. Matici, sem bil brez dinarja. Odpeljal sem se s kolesom do Domžal. Tam sem prespal noč. Zjutraj sem vstal ob štirih, stopil s kozolca, kjer sem spal, na cesto in šel kam. Nekje blizu Celja imam znance. Tja. Po cesti se me je polastila skoraj blazna misel: biti potepuh. Da, biti potepuh. Greš po cesti, ki je bela in prašna. Tu pa tam sence leže čeznjo in prah. V senci je prijetno hladno, to občutiš skozi preluknjane čevlje - in jaz sem takrat preluknjane čevlje imel. Kakor jim imam danes povezane z debelo špago, da se mi ne razsujejo. - Potepuh si, greš mimo njiv in trgaš mak, ob suhih ogradah cvete slak in ti greš mimo s polglasnim žvižgom na ustih. Da, to je lepo in, Bog mi je priča, tisto jutro sem bil sklenil postati potepuh. Ampak nečesa mi je manjkalo, tiste hinavske ponižnosti, s katero lahko pri kmetu poprosiš za kos kruha. Iz Domžal do Celja je menda nekaj nad 60 km. Prehodil sem jih peš tisti dan in vso pot nisem zavžil ničesar. Vrh Trojan, kjer se cesta prelomi v Savinjsko dolino, sem se zleknil v senco in se zjokal. Vidiš, to je strašna, prestrašna nemoč. Prišel sem v Celje brez vsega. Pač s poslednjim dinarjem. Vso pot sem mislil, pri tem in tem kmetu bom kupil kruha. Nisem ga kupil. Za dinar kruha. Bilo me je sram. In kruh, kruh je vendar kruh.”

V Celju je dobil prenočišče na Ipavčevi ulici 12, pri Primorcih Kurinčičevih, “dobrih ljudeh”, kot pravi v pismu. Na hrano pa je hodil k družini Antona Skoka na Dolgo Polje. Skokovi so bili iz okolice Kosmačevega rojstnega kraja, iz Idrije ob Bači, in so poznali očeta in tudi Cirila.

Potrnost, ki jo je občutil, je bila dvojna: gmotna beda in zanemarjenost, ki se je je “prosvetljen” berač sramoval, da se je izogibal ljudem v mestu, in pa občutek ustvarjalne nemoči. Z grenko samoironijo pravi prijatelju: “Lahko se me predstavljaš. Razcapanec, berač, cinik, razklana duša, ki je včeraj, ravno včeraj praznoval svoj triindvajseti rojstni dan, pa nima upanja, nima ciljev, nima moči, nima dinarja, pobira čike in se smeji pri kmetijski mizi, zakaj se smeji, ker zna povedati par neslanih ‘vicov’. In to je vse. Pravijo, da imam talent, ampak talenta ne morem jesti, ne morem ga obuti in ne obleči, tudi stanovati ne morem v njem - zdaj mi je samo v napoto ta grenki talent /.../ Ne pisal bi ti morda nikoli več, zakaj pollaščajo se me čedalje bolj črne nakane. Ampak danes sem bil za samomor prešibak, za življenje pa še slabši.”

Krivdo za ustvarjalno nemoč je iskal v zaporu, italijanski fašistični ječi: “Ampak največji greh je, da ubije človeku voljo do dela, nauči ga pričakovanja, samo pričakovanja in sanj...”

V tej potrtosti je mladenič začutil potrebo po človeški bližini, po domačem, dragem človeku: “Jaz absolutno potrebujem nekoga. Nimam ljubezni, nimam doma - očetu nisem pisal že zdavnaj, ker mu ne morem, on je na dražbi, boben mu ropoče dan za dnem in jaz ... prijatelj tu tudi nimam ... In tako sem sam.”

Tako na dnu je bilo - kaže - Kosmačevo razpoloženje, ko so ga odkrili Prezljevi. Tudi družina Prezljevih je izhajala iz Tolminskega. V Podmelcu nad Baško grapo so imeli poprej veliko kmetijo. Leta 1926 pa so prišli v Celje in si na Spodnji Hudinji (zdaj Opekarniška ulica) kupili majhno kmetijo. Družina je bila velika, bilo je devet otrok, takrat že odraslih, najmlajša Marija

je bila sedem let mlajša od Cirila. Primorci v Celju so bili povezani med seboj. Prezljevi so obiskovali tudi Skokove na Dolgem Polju in se pri njih seznanili s Cirilom Kosmačem, rojakom iz sosednje doline. Na Hudinjo je prišel najprej na obisk, potem se je k Prezljevim kar preselil. Sprejeli so ga kot družinskega člana. Z njihovo pomočjo se je duševno in duhovno nedvomno dvignil. Joža Prezljeva mu je postala nekaka svetovalka in zaupnica. Na najmlajšo Marijo se je čustveno navezal. Da so ga sprejeli za bližnjega, bi kazalo dejstvo, da je bil za krstnega botra Gabrijelovemu sinu Elču. Zunanje se je uredil, tako da ga več ni bilo treba biti sram zahajati med ljudi. Gabrijel, ki je bil že samostojen, mu je primaknil kak dinar, denarno ga je včasih podprl tudi Franci Strupi, ki je po starših prevzel znano celjsko trgovino s steklom in porcelanom, pa kljub trgovskemu poklicu bil bolj bohemski, dobrosrčen, zavzet za književnost in slovenstvo. Tako sta s Cirilom odkrila skupno točko.<sup>13</sup> Zdaj je že mogel stopiti v kavarno Evropa, kamor so zahajali na pomenek in branje časopisov celjski izobraženci. Tu se je z njim srečal Branko Rudolf, biolog po stroki, profesorski pripravnik na celjski gimnaziji. Vtis, ki ga je naredil nanj, je obudil skoraj pol stoletja kasneje: "Ciril je bil čisto drugačen od fotografij kasnejših 'slavnih' let. Bil je čeden, suhljat mladenič, razmeram primerno bolj slabo oblečen. Dobro se spominjam, kako je sedel v kavarni na zofi, golen ene noge ležerno naslonjen na drugo. Nam levo usmerjenim prijateljem, je bil takoj zbudil simpatije. Včasih je govoril bolj malo, držal se je ravnodušno in se je zdelo, kakor da se mu pravzaprav nič posebno ne ljubi. Razumeli smo, da je v fašističnih ječah precej preстал. Imeli smo ga radi, nismo ga pa posebno cenili. Zdel se nam je prav prijetna 'zguba'. Nismo mislili, da iz njega še 'nekaj bo'."<sup>14</sup> Rudolf je kasneje zaslutil, "da sta bili njegova ležerna drža in navidezna ravnodušnost dobro prevzeta maska, pod katero je opazoval in primerjal, posebej tudi skrival veliko občutljivost v svetu, ki je bil dotlej do njega hudo neprijazen..." Pravo Cirilovo bistvo je prišlo na dan pri Prezljevih: bil je rahločuten, občutljiv, notranje razbolel. S sabo je prinesel težko dediščino: materino bolezen, smrt, ječe. Gospa Marija je ohranila spomin na vseh svetih dan: takrat so odšli na pokopališče in prižgali svečko še bazoviškimi žrtvam. Ciril se je zjokal: tudi on bi bil med njimi, ki so jih italijanski fašisti ustrelili na bazoviški gmajni, pred smrtjo ga je obvarovala le mladost. Včasih je kaj povedal o domačih, zlasti o teti. Bil je tudi veder, kdaj pa kdaj ironičen. Tako je v Marijino spominsko knjigo med lirične izlive, kakršne navadno srečamo v dekliških spominskih knjigah, zapisal: "Lepo je imeti grehov vse polno in kesanja nič." Ironija, ki je včasih začetimo tudi v njegovih leposlovnih spisih.

Marijo je vzljubil. Iz Ljubljane ji je redno pisal dolga pisma, po njeni sodbi besedne mojstrovine.<sup>15</sup>

In kaj je v Celju delal?<sup>16</sup> Čeprav je bil kmečki sin in so Prezljevi imeli kmetijo, pri kmečkem

<sup>13</sup> Gospa Julija Strupi, vdova po Franciju Strupiju, se spominja, da so se poleti 1934 kakih štirinajst dni dobivali popoldne pred nekdanjo Zidanškovo trgovino na Mariborski cesti in se skupaj podali proti mestu. Med potjo je med moškima tekel živahen pogovor (18. 7. 1995).

<sup>14</sup> Branko Rudolf, Spomini na Cirila Kosmača, Dialogi, 1980, št. 4, str. 193.

<sup>15</sup> Gospa Marija jih je leta 1941, ko so po družini prišli Nemci, da bi jih izselili, zažgala.

<sup>16</sup> Ciril je končal trgovsko šolo v Gorici, zato ostaja vsaj za zdaj še odprto vprašanje, ali ni morda v začetku, še pred prihodom k Prezljevim, pomagal v kateri od celjskih trgovin.

delu ni pomagal. Že doma na Slapu mu je oče s takim delom prizanašal, ko je videl, da ga mikajo knjige. Zanimiva je Rudolfova ugotovitev: "*Še v kasnejših letih je Ciril rad poudarjal, da je po izvoru kmet. Ampak takega, kakršnega smo poznali v Celju, ga zlepa ne bi imeli za kmečkega fanta.*"<sup>17</sup> Bil je bolj za intelektualno delo. Kot da bi se želel Prezljevimi nekoliko oddolžiti, je v popoldnevih poučeval Marijo in njeno sošolko stenografijo. Pomagal ji je pri spisu in - kot se ta spominja - bil posebno občutljiv za njene pravopisne napake. Veliko je bral. Zasledoval je pač tudi sodobno slovensko književnost. Prezljevimi je podaril Kranjčev roman *Os življenja* s posvetilom. Na njegovo pobudo so se naročili na revijo *Sodobnost*. Mariji je predstavil svoja pisateljska znanca Bogomirja Magajno in Filipa Kumbatoviča. Da mu je bil blizu Cankar, se kaže razen sledov v zgodnjih spisih tudi v tem, da sta z Marijo obiskala Vrhniko, pisateljev rojstni kraj.

Pojavlja se vprašanje o morebitnem lastnem ustvarjanju v Celju. Včasih je Prezljevimi preprosto razodel svoje literarne nazore, ki so izhajali iz realizma. Razlagal je, da mora pisatelj vse vedeti, važna da je vsaka podrobnost, tako recimo sejanje pšenice ali žetev. Do prihoda v Celje je imel objavljenih kakih sedem del, zato ga poročilo v Novi dobi imenuje "*znani tolminski pisatelj*". Že prva objavljena črtica *Božična noč* v ječi, ki je izšla ob koncu njegovega prvega begunskega leta (Naš rod 1931), zajema iz njegove najbridkejše izkušnje - ječe. Ko je prišel leta 1933 v Celje, je - kot piše Široku - v aktovki nosil nedokončani rokopis *Ječe*. To "*umazano aktovko*" je tudi v Celju vedno nosil s seboj. Proze z naslovom *Ječa* med njegovimi spisi ni, jetniška tematika pa je pogosta (Ogorek, Zločin Bernarda Tula, Gosenica).

Pisal je tudi pri Prezljevih, za potreben mir in postrežbo pa je ob tem skrbela Prezljeva mama. Pisal je s težavo, mukoma, zato se ji je smilil. Morebiti je kaj prevajal, saj si je s prevodi v begunskih letih prislužil kak honorar. Ni pa izključeno, da je nastal takrat kak del dolge povesti (ali romana) *Prazna ptičnica*. To je vsekakor bilo poleti -jeseni 1933,<sup>18</sup> junija tega leta pa je izpričano bil v Celju. V glavni osebi, Martinu, ki ga izpustijo iz zapore in pošljejo v breme domači občini, on sanjari o mlinu, ki je v resnici podrtija, in o otrocih, ki so se sicer spridili, snuje torej načrte, ne da bi jih uresničil, je nedvomno skrito takratno Kosmačevo razpoloženje, izpovedano v že citirani izjavi Karlu Široku: "*Največji greh ječe je, da ubije človeku voljo do dela, nauči ga pričakovanja, samo pričakovanja in sanj...*" Mogoče je, da je prav začetek *Prazne ptičnice* tisti rokopis, ki ga je najprej imenoval *Ječa*.

Leta 1935 je med drugim izšla v *Jadranskem koledarju* dvodelna črtica *Ogorek*. Prvemu delu - meditiranju v kavarni ob prižgani cigareti - sledi asociacija na ječo, na zadnje trenutke s kasneje ustreljenim Marušičem, s katerim sta skupno kadila zadnji cigaretni ogorek. V prvem delu je skrita misel na Marijo Prezljevo: "*Če ima deklico, misli na deklico, na njene velike plave oči in pšenične lase, na njeno mehko besedo in židan smeh, na njeno vitko telesce in na sto drugih njenih sladkosti...*"

<sup>17</sup> B. Rudolf, n.d.

<sup>18</sup> H. Glušič, *Neznani Ciril...*, n.d.



Morda bolj za šalo kot zares je obetal, da bo napisal roman o Prezljevih, pa mu je Joža zagrozila, naj se tega nikar ne drzne.

Kaže, da je po prvem nastopu v Narodnem domu v začetku avgusta 1933 članom društva Soča še kdaj bral iz svojega ali predaval, saj se gospa Marija spominja, da so bili zaskrbljeni, kako bo stvar izpeljal, ker se mu je v začetku zatikalo (tudi Vidmar piše tako), a je vedno šlo po sreči.

Vsekakor si je sčasoma v Celju že ustvaril nekak literarni sloves, zato ga je ta ali oni literarni začetnik poprosil za mnenje o svojem izdelku. Toda za lastno ustvarjanje, za literarno izobrazbo je Ciril potreboval Ljubljano, druženje z Otonom Župančičem, Josipom Vidmarjem, Lili Novy in drugimi kulturniki. To je bila njegova univerza, kot je v šali dejal. Le malo sledu je Celje zapustilo v literarnem delu, morda malo razpoloženja. Čutimo ga v opisu poti v Celje, izpovedi v pismu Karlu Široku in izjavi v noveli Življenje in delo Venca Poviškaja: *“Nič ni bolj grenkega, kakor s samoto napolnjeno srce.”*<sup>19</sup>

Za čustveno, intimno življenje triindvajset – do petindvajsetletnega Cirila Kosmača pa je Celje več kot epizoda. Dalo mu je zavetje, pomagalo mu je, da se je dvignil iz najgloblje potrnosti in je v tem smislu nemara celo pomembnejše od Ljubljane.

#### Zusammenfassung

### CIRIL KOSMAČ IN CELJE ZWISCHEN DEN BEIDEN KRIEGEN UND EIN FRAGMENT AUS DER VERGANGENHEIT DES NATIONALHAUSES

Das Nationalhaus verlor nach dem Ersten Weltkrieg seine ursprüngliche Bedeutung: eine Zuflucht für Slowenen aus Celje und Umgebung, es blieb aber Schauplatz für kulturelle Veranstaltungen. Es gab auch dem Verein Soča Unterkunft, der im Jahre 1928 von Emigranten aus Primorska gegründet wurde und 400 Mitglieder hatte. Seine Tätigkeit war sehr lebhaft, als ob das Nationalhaus den Flüchtlingen aus Primorska in Celje den Verlust zu ersetzen versuchte. Das Nationalhaus in Triest wurde nämlich 1920 niedergebrannt.

Im Jahre 1933 trat hier auch der junge Schriftsteller aus Primorsko Ciril Kosmač auf. Dem Publikum hielt er seinen Vortrag Irredentismus in der Literatur von Primorsko. Es folgte eine Dichterlesung, bei der er aus seinen Werken las: aus Der Student aus Tolmin und Mesner Martin. Die damalige Zeitung Nova doba berichtete, daß die Teilnahme der Soča-Mitglieder außerordentlich war, der Autor drückte aber auf seinem Auftritt den ganzen Schmerz und Tragik seines Landes, seiner Heimat, seiner Sprache, seines Blutes aus... Er sollte diesen Schmerz so beschrieben haben, wie er in der Wirklichkeit war, ohne Verschönerung, kurzum er malte das Leben, wie es damals war.

<sup>19</sup> Sodobnost, 1937.



Diese mit dem Autorenabend verbundene Vorlesung war aber nicht sein einziger Kontakt mit Celje. Einen Teil seiner Flüchtlingsjahre in Jugoslawien 1931 - 1938 verbrachte er auch in Celje. Darüber sprechen aber weder der Schriftsteller selbst noch die Forscher, die sich mit seinem Werk beschäftigt haben. In Celje soll er eine Zeitlang, vielleicht ein paar Monate gelebt haben, dann kehrte er nach Ljubljana zurück. Das ist durch Zeugnisse nachgewiesen und zwar für die Jahre 1933, 1934 und 1935, also für die für ihn bittersten Jahre.

Zum ersten Mal soll er Ende Juli 1933 nach Celje gekommen sein. Der Grund könnte der für den 3. August angesagte Auftritt im Nationalhaus gewesen sein, aber höchstwahrscheinlich war es eben umgekehrt. Er suchte Zuflucht bei Bekannten. Die Soča-Mitglieder haben für ihn, um ihm finanziell zu helfen, einen Autorenabend angekündigt, obwohl der Sommer keine richtige Zeit dafür ist.

In Celje wurde er bei der Familie Prezelj in Spodnja Hudinja aufgenommen. Das waren Landsleute, die schon vor Jahren in diesen Teil der Steiermark geflüchtet sind.

Und was machte er in Celje? Um sich bei der Familie Prezelj für ihre Liebenswürdigkeit irgendwie dankbar zu erweisen, gab er an Nachmittagen der Tochter Marija und ihrer Mitschülerin Unterricht in Stenographie. Er half ihr beim Aufsatz und war - wie sie sich selbst noch erinnert - besonders empfindlich wegen ihrer Rechtschreibfehler.

Er las viel und verfolgte die moderne slowenische Literatur. Man fragt sich, ob er in Celje auch literarisch tätig war. Manchmal offenbarte er der Familie Prezelj seine literarischen Ansichten, die aus dem Realismus hervorgehen. Er sagte, der Schriftsteller müsse alles wissen, wichtig sei jede Einzelheit, auch die Weizensaat oder die Ernte. Als er 1933 nach Celje kam, trug er in seiner Aktentasche den unvollendeten Roman "Kerker". Diese Aktentasche trug er immer mit sich. Er schrieb auch bei der Familie Prezelj. Für die nötige Ruhe und Verpflegung sorgte Mutter Prezelj. Es fiel ihm schwer zu schreiben, so daß sie Mitleid mit ihm hatte. Es kann sein, daß er auch übersetzte, um sich damit in seinem Flüchtlingsleben ein Honorar zu verdienen. Es ist aber nicht ausgeschlossen, das damals auch ein Teil seiner langen Novelle (oder Romans) Der leere Vogelkäfig entstand, denn im Juni 1933 war er nachgewiesen in Celje.

Es sieht so aus, daß er nach seinem ersten Auftritt im Nationalhaus Anfang August 1933 den Soča-Mitgliedern noch einmal aus seinen Werken las, denn Frau Marija erinnert sich noch, wie sie alle besorgt waren, ob er die Sache gut durchführen würde, denn am Anfang blieb er immer wieder stecken, aber dann ging alles gut.

Für das emotionelle, intime Leben des damals erst 23 - 25-jährigen Ciril Kosmač war der Aufenthalt in Celje mehr als nur eine Episode. Die Stadt an der Savinja gab ihm Zuflucht. Sie half ihm bei dem Aufstieg aus der tiefsten Bedrücktheit, die der faschistische Kerker im jungen Schriftsteller hinterlassen hat und in diesem Sinn ist diese Zeit vielleicht wichtiger als die Zeit, die er in Ljubljana verbrachte.



## Rolanda Fugger Germadnik

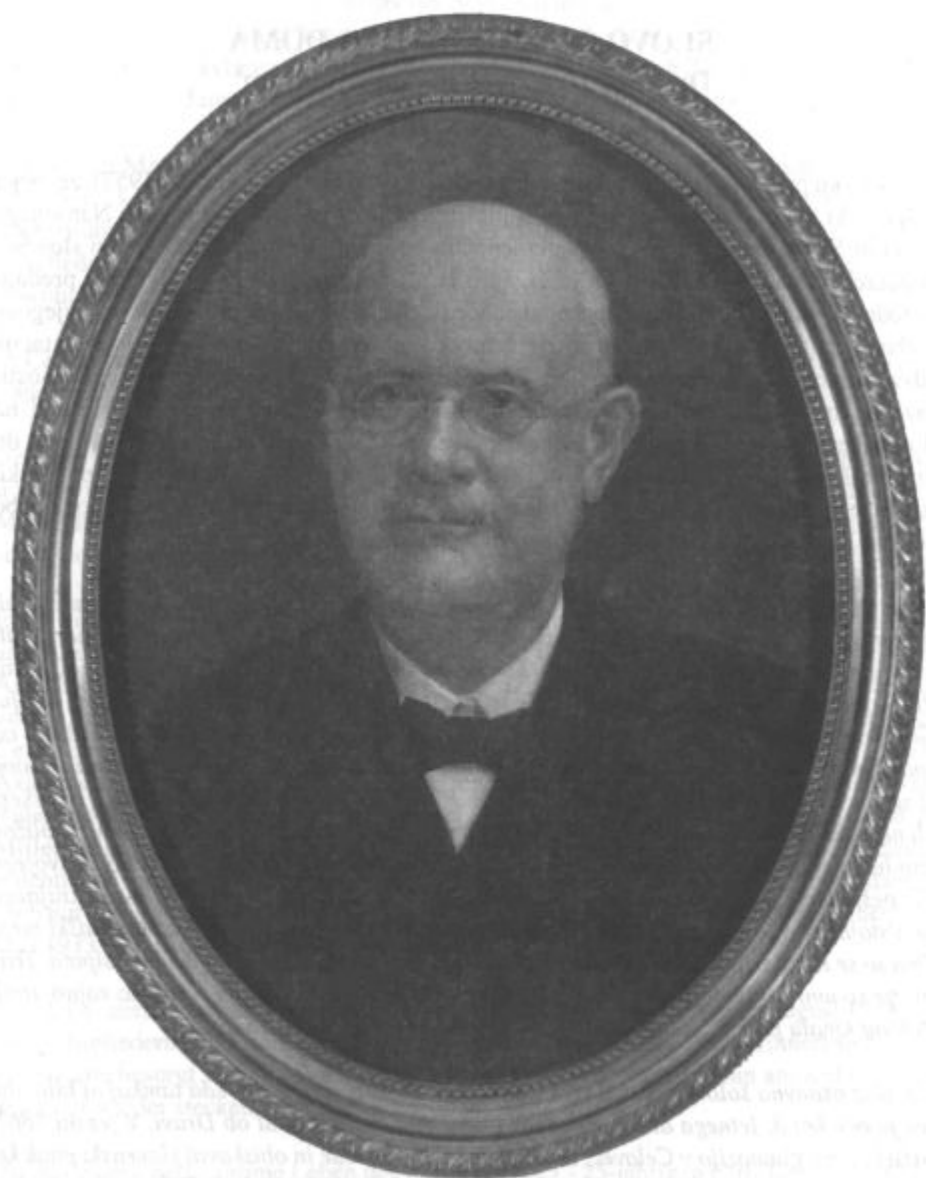
### SLOVO OD NARODNEGA DOMA Dr. Juro Hrašovec in Narodni dom<sup>1</sup>

V prispevku predstavljam dva teksta iz zapuščine dr. Jura Hrašovca (1858 - 1957), znanega Celjana, ki je kot odbornik Celjske posojilnice leta 1897 prisostvoval rojstvu Narodnega doma in 50 let kasneje v povsem spremenjenih političnih razmerah njegovemu slovesu. Poudarek je na govoru, ki si ga je dr. Juro Hrašovec pripravil za predvideno predajo Narodnega doma Okrajnemu ljudskemu odboru Celje leta 1947. Čeprav je pisan iz njegove osebne perspektive, ga v prispevek uvrščam v celoti. Prepričana sem, da bi interpretacija odvzela moč piščevi besedi, medtem ko je neokrnjeno besedilo živ odmev miselnosti, naziranj in gledanj slovenstvu predanih posameznikov, ki so konec 19. stoletja na slovenskem Štajerskem gradili narodne domove. Uvod v sklepno dejanje je življenjepisa dr. Jura Hrašovca do prihoda v Celje leta 1889, ki ga je napisal v 92. letu starosti, s poudarki, kot jih je sam izbral. Tudi tu nisem ničesar črtala, saj nam življenjepisa izriše zasebno podobo dr. Jura Hrašovca, za kar v strogo strokovnih člankih običajno ni prostora.

*“Rojen sem 6. julija 1858. v Sisku, kjer je bil moj oče kotarski predstojnik. Oče Franc je bil sin imovitega kmeta v Barkovcih, župnija sv. Jurij ob Ščavnici, pol. okraj Ljutomer; mati Adolfina, hči lastnika male grajščine v Samožanih, župnija Šmarjeta ob Pesnici, pol. okraj Ptuj, rojena Aichmayer - Pulpach. Oče je služil nekoliko časa v Gornji Radgoni, Celju, Gornjem gradu, dalje v Ormožu, Pregradi, kjer je rojena sestra Žižma-dalje v Požegi, od koder je bil klican v Sisak; tam je bil rojen tudi brat Šandor. Ko je bilo treba uradnikom, ki so služili na Hrvaškem, pa niso bili rojeni Hrvati, se odločiti, ostanejo li na Hrvaškem ali ne, zaželel si je oče premestitve iz Siska, kjer je služil od leta 1856. Po kratkem, približno eno leto trajajočem službovanju v Brežicah, kjer je rojen brat Izidor, ki je na čelu svojega 17. pešpolka kot podpolkovnik padel v Galiciji, ga je nadsodišče imenovalo za okrajnega predstojnika v Sovodnje-Gmünd, malo, čisto nemško mesto na koroško-solnograški meji. Tam so se rodili trije bratje: Višeslav, Evzebij in Silvin ter dve sestri: Minka in Josipina. Trije bratje so umrli v Ljubljani, prva dva /Evzebij in Višeslav/ med drugo svetovno vojno, tretji /Silvin/ kmalu potem, sestra Minka je umrla v Gradcu 19.XII. 1878.*

*Nemško osnovno šolo obiskoval sem v Sovodnju tri leta; ker 4. razreda tamkaj ni bilo, dal me je oče kot 8. letnega dečka v dve uri oddaljeno mesto Spital ob Dravi. V jeseni 1867. prišel sem v gimnazijo v Celovec, tam dokončal tri razrede in obiskoval slovenski pouk kot obligaten predmet. V Celovec smo se še vozili na poštnem vozu do Beljaka in šele od tam po železnici. Po končanem 3. razredu prišel sem v Solnograd v zavod 'Collegium Rupertinum', ki je bil pod vodstvom prefekta -duhovnika. Gojenci smo nosili uniforme,*

<sup>1</sup> Gospe Marti Hrašovec se zahvaljujem za posredovano gradivo in informacije.



*Slika 1: Portret dr. Jura Hrašovca. (Hrani Pokrajinski muzej Celje.)*

obiskovali pa smo javno gimnazijo. Mesto v kolegiju je bilo brezplačno; podelil ga je očetu grof Lodron, ki je imel v Sovodnju veleposestvo-upoštevaajoč številno rodbino in šibke gmotne razmere mojih starišev. Zveze po železnici tedaj še ni bilo in sem se moral od doma do Solnograda voziti s poštnim vozom od večera do drugega dne popoldne; bilo je osem poštnih postaj - od ene do druge prilično dve uri, povsod so se menjavali le konji. V Solnogradu sem dovršil gimnazijo ter 15. julija 1875. maturiral. Po končani maturi me je oče mesto nagrade povabil na svetovno razstavo na Dunaj, kjer me je čakal na južnem kolodvoru v spremstvu sestre Žižme, našli pa smo se šele po dolgem iskanju.

V jeseni leta 1875. vpisal sem se na pravno fakulteto v Gradcu, bil tam dve leti in opravil prvi in drugi izpit. Ker me oče ni mogel dovolj gmotno podpirati, sprejel me je v svojo pisarno moj stric odvetnik Dr. Kotzmuth. V jeseni 1877. vpisal sem se na dunajskem vseučilišču, kjer sem nastopil 1. oktobra istega leta vojaško službo kot enoletni prostovoljec. Meseca julija 1878. je bila razglašena mobilizacija; moj polk /79./ me je pozval v takratno garnizijo v Gradec, odkoder smo odrinili na bojišče v Bosno. Izprva deloma po železnici, deloma peš do Broda na Savi - od tam na drugi strani Save prišli v Dervent, Dobojo, Kotorsko in Maglaj, kjer smo ostali. Naš polk je imel nalogo, da ščiti vojni park, dovažajo živila, municijo in opremo, prenašajo ranjence in prevažajo ujetnike. Enkrat smo se spoprijeli z ustaši v ognju, morali pa se umekniti, ker je bil nasprotnik v premoči. Ojačani vrnili smo se drugi dan na isto mesto - a sovražnika ni bilo več. Iz Maglaja smo samo enkrat prišli dve uri dalje do Žepča. Tamkaj sem nevarno obolevel na črevesnem katarju /krvavi griži/, ležal v marodni baraki 14. dni od tam pa bil poslan nazaj v Dobojo. Po treh tednih so me odpustili domov. Moje prostovoljno leto je bilo itak že končano 30. IX. 1878. - domov sem se vrnil ravno za božič v veliko veselje starišev.

Po preteku 14. dni odpotoval sem ponovno v Gradec ter se tam še naknadno vpisal v četrti letnik; vseučilišni študij sem končal julija meseca 1879., nakar sem takoj vstopil v sodno prakso pri deželnem sodišču v Gradcu; praksa je trajala leto dni. V tem letu dosegel sem doktorat. Začetkom oktobra 1880. me je sprejel v svojo pisarno edini slovenski odvetnik v Celju, Dr. Josip Serbec - kot odv. koncipijenta. V času mojega dveletnega bivanja v Celju spoznal sem svojo bodočo soprogo Lino, roj. Petriček. Iz Celja me je služba odvedla v Ljubljano, v odv. pisarno Dr. Zarnik Valentina, deželnega poslanca in slov. pisatelja. Tam sem služil 4. leta - tako, da je s tem bila dovršena moja 7.letna praksa. Že kot koncipijent zagovarjal sem leta 1885. pred porotniki uradnika 'Slov. Naroda' Železnikar Ivana, toženega radi žaljenja časti, storjenega v nekem dopisu, po dvodnevni razpravi, pri kateri je bilo zaslišanih okrog 20. prič, poklicanih iz Bovca, so porotniki obdolženca oprostili. Slovenski Narod in Slovenec sta moj zagovor zelo pohvalila. Dvorana je bila natlačeno polna - bil je to moj prvi zagovor. Še pred poroko sem leta 1883. v Gradcu napravil odvetniški izpit. Za nakup potrebnega pohištva mi je oče posodil denar, kakor tudi pozneje, ko sem leta 1886. začel samostojno odvetniško pisarno-vsakokrat okoli 1000. - gl.

Dne 14. I. 1884. vršila se je v celjski župni cerkvi poroka, sledila je pojedina pri soproginih stariših; navzoča sta bila tudi moja mati in brat Šandor. Še isti dan odpeljala sva se z brzovlakom v Ljubljano in prišla v najino stanovanje v hiši, v kateri je bila pozneje Št. Jakobska šola. Tamkaj je 3. decembra 1884. zagledal luč sveta sin Šandor. V jeseni leta

1886. odšla je soproga s Šandorjem naprej v Slovenjgradec, kjer je uredila stanovanje v grajščini 'Rotenturm' /iz Celja do Slovenjgradca z vozom/. Nekoliko časa za njo sem prišel tjakaj tudi jaz in otvoril odvetniško pisarno. V Slovenjgradcu je bil rojen sin Milko 16. IX.1887. - prišel je na svet ravno na večer istega dne, ko sem se bil popoldan vrnil iz Sinja v Dalmaciji po končanih orožnih vajah, ki sem jo opravil kot domobranski poročnik. Moj položaj v Slovenjgradcu ni bil lahek. Nemški župan in notar Dr. Tomschegg imel je veliko več dela, kot jaz; ker nista bila tamkaj dva odvetnika, je smel zastopati tudi v pravnih in je imel poleg notarskih poslov, prav toliko odvetniškega dela, kot jaz. Pripomogel mi je dekan v Šmartnem Dr. Šuc Josip, ki je bil tudi deželni poslanec, vodja tam. Slovencev - okolica, bila je namreč vsa slovenska - da sem postal zastopnik okrajne hranilnice, bil izvoljen za člana okrajnega šolskega sveta in podnačelnika okrajnega zastopa. Občevali smo dosti z župnikom v Starem trgu blizu mesta, znanim slovenskim pisateljem Trstenjak Davorinom. Pripomogel sem do osnovanja nekaterih podružnic C.M.D. ter govoril na ustanovnih zborih in drugih sestankih. V Slovenjgradcu je bil pri meni dalje časa brat Evzebij, v prvi vrsti radi tega, da bi se temeljito naučil slovenščine; pri nas je bila nekoliko časa tudi soproginja sestra Micika, ki je potem kmalu po našem prihodu v Celje umrla /kako leto starejša od moje soproge/.

Na pomlad 1889. preselil sem se v Celje in imel tukaj svojo odvetniško pisarno do začetka druge svetovne vojne, ko so jo Nemci zaprli.<sup>2</sup>

Navedeni odlomek iz življenjepisa dr. Jura Hrašovca je tipična pot slovenskega intelektualca v drugi polovici 19. stoletja: borba za izobrazbo, borba za kruh in borba na političnem polju. Od svojega prihoda leta 1889 dalje je dr. Juro Hrašovec v razgibanem političnem življenju rajne Habsburške monarhije v Celju igral aktivno vlogo v prizadevanjih slovenskega tabora za pravice slovenstva.

Hrašovcu je začetne impulze zanimanja za probleme lastnega naroda dala brez dvoma družina. Njegov oče Franc Hrašovec se je izrekel za slovenstvo že daljnjega leta 1848. Takole je zapisal v svojih simpatičnih spominih iz leta 1902: "Burnega, prevratnega leta 1848 stopil sem kot vežbanec pri Magistratu mesta Gradec, kateri je civilne in kazenske pravice upravljal in sem popoldan u ... okraj. komiserium pohajal, da predpisano vajo za polit. izpit pridobim. Za boljše inomiko vadil sem pri patrimon. krajnih sodiščah Roseneg, Rosenthal, Neuhoft in Graz. To je bilo leto strahu in preobrata skrivali smo se Slovenci kao Dr. Muršec, prof. Kvas, Dr. Kraitner, dr. Thoman, da so nas očitno ščuvali in na javnem mestu pretepali. Zavedli smo se slov. narodnosti in od teh dob je prestal Hraschovetz in se preokrenil u ime Hrašovec."<sup>3</sup>

Po prihodu v Celje se je mladi odvetnik dr. Juro Hrašovec vključil v krog političnih osebnosti, kot so bili Josip Sernec, Mihael Vošnjak, Josip Žičkar in drugi, ki so pod

<sup>2</sup> Moj življenjepis in važnejši dogodki po spominu. Celje, dne 24. XII.1950. Tipkopis. Zasebna last.

<sup>3</sup> Življenjepis Franca Hrašovca. Prepisal Stanislav Hrašovec, dipl. ing., 30.3.1980 iz knjižice, kamor jo je po originalu zapisala hči Franca Hrašovca, Sigmunda. Zasebna last.



vodstvom karizmatičnega dr. Ivana Dečka naredili Celje za “*novo politično slovenještajersko središče*”. Franjo Baš poimenuje njihov čas “*vrhunec slovenske borbe za načelne narodne jezikovne pravice, katerim se z Dečkom pridružijo sodobna gospodarska meščanska vprašanja, ki se poleg do tedaj izključno kmetijskih gospodarskih vprašanj vnesejo v slovenski politični program.*”<sup>4</sup>

Hrašovčeva najbolj plodna leta padejo torej še v leta slogaštva. V prvem desetletju 20. stoletja se slogaštvo iz različnih razlogov razvodenj in borba Slovencev se nadaljuje na strankarsko razcepljeni fronti.<sup>5</sup>

Ob razcepu je dr. Hrašovec ostal zvest prvotni zamisli; da je v obrambi pred nemštvom potrebno tako različna nazorska gledanja kot tudi strankarske interese potisniti v ozadje in da je nujno vse sile usmeriti v uveljavljanje slovenskega jezika ter gospodarsko okrepitev slovenskega tabora. Temu služijo njegova dolgoletna prizadevanja v nadstrankarskem Narodnemu svetu za Štajersko, ki ga vodi kot predsednik od leta 1907. Da je bila takšna njegova doživljenska usmeritev, je razvidno tudi iz spominov, ki jih je napisal skoraj pol stoletja kasneje:

*“Odkar sem stopil v javnost, prizadeval sem si, priboriti našemu jeziku in narodu ravnopravnost v šoli in uradu. Napravil sem nebroj vlog in pritožb zaradi uradovanja v jezikovnem oziru pri sodiščih, političnih in finančnih uradih; odpošiljal sem pritožbe na odločilna mesta, nebroj interpelacij na državni zbor. Dvakrat sem v takih slučajih osebno zastopal pri upravnem ter pri državnem sodišču in obakrat zmagal. Od časa svojega prihoda v Celje bil sem ves čas odbornik, dolga leta podpredsednik in po smrti Dr. Josipa Serneca predsednik ‘Čitalnice’, ognjišča narodnega življenja v Celju in okolici - 28. let predsednik krajevnega šolskega sveta za celjsko okolico /proti koncu te dobe se je postavila nova deška okoliška šola/ - od leta 1889, ko so dobili Slovenci večino v okrajnem zastopu, do tedaj, ko je bil razpuščen in imenovan pol. komisar /zaradi abstinence nemških zastonikov/, odbornik; od leta 1895. do 1902. (Op.p.: prav 1902-1908) deželni poslanec v Gradcu, kjer sem predlagal otvoritev meščanske šole v Sevnici in v Žalcu ter smo slovenski poslanci s svojim odločnim nastopom dosegli lep uspeh: ustanovitev slovenske kmetijske šole v Št Jurju ob j.ž.”*<sup>6</sup>

Tudi postavitve Narodnega doma pade v čas velike ofenzive Slovencev v Celju. Celjska posojilnica ga je zgradila v strogem centru nemškega tabora kot simbol slovenstva. Postal je gospodarski in kulturni center Slovencev in hkrati tudi “snovni” dokaz naraščajoče

<sup>4</sup> Franjo Baš, *Doba Ivana Dečka, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, Izbrani zgodovinski spisi, Založba Obzorja Maribor, 1989, str. 65.*

<sup>5</sup> *O temi pisali: Franjo Baš, Doba Ivana Dečka, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, Izbrani zgodovinski spisi, Založba Obzorja Maribor, 1989; Janko Orožen, Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918, Časopis za zgodovino in narodopisje, drugi zvezek, 1971, Založba Obzorja Maribor; Branko Goropevšek, Razpad sloge na slovenskem Štajerskem, Celjski zbornik, 1993; Ivanka Zajc-Cizelj, Spodnještajerski narodni svet, Celjski zbornik, 1984.*

<sup>6</sup> *Moj življenjepis in važnejši dogodki po pomenu. Tipkopis. Celje, 24. XII.1950. Zasebna last.*



slovenske moči. Kot takega ga je sprejemal nemški tabor in temu primerne so bile reakcije ob otvoritvi. "V času, ko sem bil član upravnega sveta celjske posojilnice," se spominja Hrašovec, "je bila otvoritev 'Narodnega doma', ki je povzročila veliko razburjenje. Ker so Nemci pozvali svoje pristaše iz vseh krajev na pokolj Slovencev, je morala poseči vmes oblast ter varovati naše imetje in življenje, t.j. življenje tuk. Slovencev; prav tako kakor nekaj let pozneje ob prihodu čeških Sokolov v Celje prilikom otvoritve sokolskega doma v Gaberjih."<sup>7</sup>

Po prevratu leta 1918 je Narodni dom nadaljeval s tradicijo družabno - kulturnega in gospodarskega centra. Drastično ga je prizadela druga svetovna vojna, saj ga je nemška oblast najprej demolirala in mu je hudo škodo prizadejalo bombardiranje.

Ob koncu vojne leta 1945 pa je Narodni dom kot lastnina Celjske posojilnice doživel z njo isto usodo. Delničarji Celjske posojilnice so na prvem zboru 9.12.1945 po daljši razpravi sprejeli sklep, da se sestavi izjava, v kateri se "... načelno izrekajo za likvidacijo Celjske posojilnice".<sup>8</sup> In ko se je 18. junija 1946 sestal upravni svet Celjske posojilnice, da bi razpravljali o premoženjskem stanju posojilnice, so uvrstili na dnevni red tudi vprašanje Narodnega doma. Stanje je bilo sledeče: "Glede 'Narodnega doma' se ugotovi: da je C.P. (Op. p. : Celjska posojilnica) sicer po zemljiški knjigi lastnica, da pa izvršuje posest in vso upravo Okrožni odbor OF v Celju. Niti upravni svet niti delegat nimata v tem pogledu nobene besede. Vsa hiša v svoji notranjosti je bila preurejena za urade. V narodnem domu je imel delegat CP nekoliko časa še na razpolago eno sobo, je pa moral po naročilu OO to sobo izprazniti in se preseliti v tujo hišo, kjer mora plačevati za najeto sobo mesečno najemnino Din 420.--.

CP. nima niti najmanjšega dohodka od Narodnega doma. Tudi napis na hiši se glasi: Okrožni odbor."<sup>9</sup>

Odločilna beseda o Narodnem domu je padla na sestanku delničarjev Celjske posojilnice d.d. dne 26.5.1947. S strani finančnega ministrstva je bila izraženo pričakovanje, "da bo zbor delničarjev sklenil, podariti Narodni dom Ljudski oblasti." Pobuda je bila podprta z navajanjem sredstev, ki jih je moralo investirati že Okrožje, da je lahko v stavbo vselilo urade. Z obnovo in odpravo škode po bombardiranju nadaljuje Okrajni LO Celje-okolica, stroški pa so tolikšni, da se Celjski posojilnici takšne investicije ne bi izplačale.

V imenu delničarjev je odgovoril dr. Juro Hrašovec kot predsednik upravnega odbora Celjske posojilnice in sicer je predlagal "...brezplačno prepustitev Narodnega doma pod pogojem, da so krite vse obveznosti Celjske posojilnice napram njenim upnikom,

<sup>7</sup> Moj življenjepis in važnejši dogodki po spominu. Tipkopis. Celje, 24. XII.1950. Zasebna last.

<sup>8</sup> Pokrajinski muzej Celje, Zapuščina družine Hrašovec, Zapisnik o zboru delničarjev Celjske posojilnice d.d. dne 9.12.45 ob 9. uri v pisarni Delegata min. fin. Celje. (Op. p.: zapisnik nepotrjen.)

<sup>9</sup> Pokrajinski muzej Celje, Zapuščina družine Hrašovec, Zapisnik seje upravnega sveta C.P. d.d. katera se je vršila dne 18. junija 1946. ob 14. uri, v sedanjih uradih prostorov C.P. Vodnikova ulica št. 2. (Op. p.: zapisnik nepotrjen.)





vpokojencem, vlagateljem in delničarjem." Na sestanku je bilo nato soglasno sklenjeno, "da se brez odplačila od strani Okrajnega LO Celje - okolica, pa tudi brez kakršnihkoli obveznosti od strani Celjske posojilnice d.d. prepusti posestvo 'Narodni dom' Okraj. LO Celje - okolica in da naj likvidacijski odbor v najkrajšem času napravi predmetno darilno pogodbo." Predstavniki ministrstva za finance se je zahvalil delničarjem za uvidevnost in obljubil, da bo tudi ministrstvo z vso naklonjenostjo podpiralo nadaljnji razvoj likvidacije.<sup>10</sup> Ali je država izpolnila obljubo dano delničarjem Celjske posojilnice, nisem raziskovala. Vsekakor pa je bila realizirana darilna pogodba glede Narodnega doma. V zapuščini se je ohranil govor dr. Jura Hrašovca, ki ga je pripravil za to priliko. Navajam ga v celoti:

"Pogodba vam je že znana. Celjska posojilnica podari svoj Narodni dom L.O.-okraj Celje-okol. (op. p.: Okrajnemu ljudskemu odboru Celje - okolica), ki postane tedaj njegov lastnik. Razumljivo je, da vsem, ki so ga poznali od časa, ko se je vzdal prvi temeljni kamen, vsem onim, ki so v njem preživeli lepe dni našega narodnega trpljenja in vstajenja, sploh našega razvoja, vsem, ki so vanj zahajali in se tam čutili, kakor v svoji rojstni hiši, vsem Slovencem celjskega mesta, bližnje in daljne okolice, vhajajo misli v preteklost. Dolga doba 56. let je za nami. Leta 1891. je kupila celjska posojilnica stavišče in dve leti kasneje bil je dograjen Narodni dom, stavba, kakoršne dotedaj Slovenci menda nismo imeli. Bil je ves čas naš ponos do tedaj, ko so Nemci ob začetku druge svetovne vojne ga oropali, razdrli streho in balkone, uničili krasno fasado, razbili ali odnesli vso notranjo opremo. Naša bol je bila velika; prizadjana nam je bila neizmerna gmotna premoženjska škoda, a še večja, ker je ostala samo še senca veličastne stavbe kot žalosten spomin. V Narodnem domu smo se zbirali Slovenci-pod njegovo streho se je razvijalo naše družabno, prosvetno in politično življenje, v veliki dvorani imeli smo naše gledališke predstave, vedno polne do zadnjega kotička, koncerte, predavanja-našo gostilno in kavarno. Tam so se ustanovila vsa slovenska društva, kulturna in podporna, kakor dramatično, pevsko, glasbeno, športno, sokolsko, obrtno, delavsko-podporno društvo in marsikatero drugo. Od tukaj smo vodili do podrobnosti narodni boj proti nemški nasilnosti za pravico našega jezika v šoli in uradih, od tukaj odbijali vsak napad od nasprotne strani. Ta naš boj je le moči pravično oceniti, ako se pomisli, da so bili tudi časi, ko je bilo nevarno preglasno govoriti slovensko v mestu, ni bilo mogoče zahajati v gostilno ali kavarno, kamor so zahajali Nemci in laži-nemci, ko se je bilo treba za vsak četuđi dvojezični napis ali pečat pritožiti do ministrstva, ko ni bila dovoljena zgradba slovenske osnovne šole v Mestu, ker se je to smatralo kot izzivanje laži-nemškega prebivalstva, ko je le težko mogel in smel začeti Slovenec obrt ali trgovino. Tudi po prvi svetovni vojni ostal nam je Narodni dom, če prav so se razmere bile predrugačile in smo prišli Slovenci do našega zastopstva v občini, do naših uradnikov in učiteljev, vendar še drago zbirališče, prireditve in sestanki so se še nadalje vršili v njem. Mnoga društva so imela tukaj svoje seje, sestanke in zborovanja. Danes, ko so se razmere po drugi svetovni vojni in končnem porazu nemštva postale povsem druge, živi v nas samo še spomin na naš dom.

<sup>10</sup> Pokrajinski muzej Celje, Zapuščina družine Hrašovec, Zapisnik o sestanku delničarjev Celjske posojilnice d.d. v Celju dne 26.5.1947. (Op. p.: zapisnik nepotrjen.)



Celjska posojilnica je stopila v likvidacijo in ne bo več nadaljevala svojega delovanja kot denarni zavod. Že ob času, ko je sklenila postaviti Narodni dom, je celjska posojilnica po svojem zastopstvu, bila soglasnega mnenja in prepričanja, da ne sme nikdar postati last posamezne osebe, marveč mora ostati last naroda; to lahko potrdim kot menda edini še živi takratni odbornik. Upamo in pričakujemo, da bo nova lastnica rada prevzela dediščino, ki je dokaz našega dolgoletnega truda, naše neomahljive ljubezni do lepe in nam drage slovenske domovine, da bode v istem smislu nadaljevala naše delo in dom vedno smatrala kot Narodni dom. Ako smo imeli v pretekli več kot 50. letni dobi za one čase neizpodbitne velike uspehe, nisem hotel, če to povdarim, sebi in bivšim sodelavcem, si prisvojiti posebnih zaslug. Kar smo storili, bila je naša narodna dolžnost in ne bi bili prav ravnali, ko ne bi bili tega storili. Danes je stavba še deloma zrušena, zrušen del se pozidava. Naj zraste iz razvalin novi del trden kot ostala stavba, naj dobi vsa stavba kadar in kakor razmere dopuščajo, enotno lično zunanost, tako, da bode ponos mesta in novega lastnika-blesteči napis na nji, ki so ga Nemci ob začetku vojne v svojem srdcu takoj odstranili, naj pove tudi onim, ki pridejo za nami, da je to bil in da hoče ostati Narodni dom. Izročimo Vam ga mi, ki smo ga čuvali kot naš zaklad; čuvajte ga tudi Vi. Živel narod slovenski, živel domovina!"

Drobna beležka v rokopisu razkriva, da dr. Juro Hrašovec k predaji Narodnega doma ni bil povabljen. Zabeležba se glasi: "Bil sem prepričan, da izročim poleg članov likv. (op. p.: likvidacijskega) odbora LO okraj Celje okolica 'Narodni dom' zastopništvu L. Odbora. Prišlo je pa drugače; 16.6. mi je uradnik C.P.-e povedal, da je lik. odbor to sam brez mene storil. 16.6.47 dr.J.H."<sup>11</sup>

### Zusammenfassung

#### ABSCHIED VOM NATIONALHAUS Dr. Juro Hrašovec und das Nationalhaus

Dr. Juro Hrašovec (1858 - 1957), Rechtsanwalt, lebte in Celje seit 1889. Er war Mitglied im Kreis von Dr. Ivan Dečko, einem der führenden slowenischen Politiker in der Zeit der Eintrachtbewegung in der Steiermark. Als Landtagsabgeordneter setzte er sich in erster Linie für den Gebrauch der slowenischen Sprache in Ämtern und für die Gründung slowenischer Schulen ein. Seit 1907 war er Vorsitzender des Nationalrates für die Steiermark. Veröffentlichte Auszüge offenbarten, wie er persönlich das Nationalhaus empfand, denn er war anwesend bei der Errichtung dieses Symbols zunehmender Macht der Slowenen in Celje und bei seinem Abschied im Jahr 1947.

<sup>11</sup> Pokrajinski muzej Celje, Zapuščina družine Hrašovec.

UDK 323.14(497.12)"1886/1914"

**Bojan CVELFAR**, prof. zgodovine in sociologije, Zgodovinski arhiv v Celju, Trg Celjskih knezov 10, SI-3000 Celje

**"Z NARODNI DOMOM SE JE CELJSKEMU NEMŠTVU RAZBILA JEDNA ČELJUST..."**  
(Nacionalni izgredi v Celju na prelomu stoletja)

Celjski zbornik 1997, str. 7 - 44  
Sn. (Dn., En., Sn.)

Vse bolj potencirana nacionalna nasprotja v Celju so se v devetdesetih letih 19. stoletja prenesla tudi na mestne ulice. Tako nemška kot slovenska stran sta namreč prirejali množične kulturne, zabavne in politične prireditve, s katerimi sta tudi navzven želeli pokazati prevladujoči nacionalni značaj Celja. Medtem ko so nemške slavnosti potekale brez provokacij in neredov s strani slovenskega dela prebivalstva, pa so vse večje slovenske prireditve spremljale nemške demonstracije, ki so se z leti stopnjevale ter dobivale vse bolj radikalne oblike. Glavna tarča nemških napadov je bil Narodni dom.

UDK 394(497.12 Celje)"1896/1914"

930.85(497.12 Celje)"1896/1914"

**Tatjana KAČ**, prof. umetnostne zgodovine in arheologije, Osrednja knjižnica Celje, Muzejski trg 1 a, SI-3000 Celje

**IGRALO SE JE, PELO IN PLESALO – SKRATKA ZABAVALO (Kulturne in zabavne prireditve v Narodnem domu do leta 1914)**

Celjski zbornik 1997, str. 45 - 70  
Sn. (Dn., En., Sn.)

Avtorica na osnovi arhivskega gradiva in literature prikaže vlogo celjskega Narodnega doma na obsežnem kulturnem področju. Slovenci so svoje kulturne prireditve lahko izvajali samo v Narodnem domu, saj so jim bila vrata drugih kulturnih ustanov v mestu (npr. gledališče) zaradi segregacijske politike celjskih Nemcev povsem zaprta. Narodni dom je združeval Celjane in okoličane tudi na številnih plesnih in družabnih prireditvah. Že od druge polovice leta 1896 so imela v prostorih Narodnega doma razna društva svoje občne zборе in sestanke ter politična zborovanja, na katerih so sprejeli mnogo pomembnih odločitev za življenje Slovencev v Celju pred prvo svetovno vojno. Vse te prireditve v Narodnem domu so pomenile močno orožje proti germanizaciji slovenskega prebivalstva v Celju in njegovem zaledju. Narodni dom je bil do leta 1918 najpomembnejša slovenska trdnjava v mestu ob Savinji.

UDC 323.14(497.12)"1886/1914"

**CVELFAR Bojan**, History and Sociology Teacher, Historical Archives of Celje, Trg Celjskih knezov 10, SI-3000 Celje

**"THE BUILDING OF THE NATIONAL HOUSE SMASHED ONE OF THE JAWS OF THE GERMANS OF CELJE ..."**

(National Riots in Celje at the Turn of the Century)

Celjski zbornik 1997, pp. 7 - 44

Sn. (Dn., En., Sn.)

In the 1890s, the growing national tensions in Celje moved to the streets. The Germans as well as the Slovenes organised mass cultural, entertainment and political activities, the aim of which was to display and convince others of the "true" national character of the town of Celje. Although the German celebrations were carried out without provocations and organised riots on the part of the Slovenes, all major Slovene celebrations invariably met with demonstrations on the part of the Germans, which became even more frequent in the following years and took on increasingly radical forms. The main target of the German attacks was the National House.

UDC 394(497.12 Celje)"1896/1914"

930.85(497.12 Celje)"1896/1914"

**KAČ Tatjana**, History of Art and Archaeology Teacher, Central Library of Celje, Muzejski trg 1a, SI-3000 Celje

**THERE WAS SINGING AND DANCING - IN SHORT, MUCH MERRIMENT**

(The Cultural and Entertainment Activities in the National House until 1914)

Celjski zbornik 1997, pp. 45 - 70

Sn. (Dn., En., Sn.)

Based on archival materials and literature, the author describes the role played by the National House in Celje to the backdrop of the rich cultural life of the times. Due to the segregational policy carried out by the Germans in Celje, the doors of other cultural institutions in the town (e.g. the theatre) were tightly closed to the Slovenes, so that the National House was the only possible venue for the Slovene community's cultural activities. As such, it brought together the inhabitants of Celje and its surroundings in numerous dances and entertainment activities. Already in the second half of 1896, different societies held their yearly committee sessions, meetings and political meetings in the National House, where they adopted numerous important decisions for the life of the Slovenes in Celje before World War I. The activities organised and carried out in the National House were a strong weapon against the Germanisation of the Slovenes in Celje and its surroundings. In the period before 1918, the National House was the most important Slovene stronghold of Celje - the town by the Savinja river.

UDK 930.85 (497.12 Celje)"1918/1941"

**Branko LESJAK**, bibliotekar-dokumentalist, Osrednja knjižnica Celje, Muzejski trg 1a,  
SI-3000 Celje

**MED ZMAGO IN PORAZOM**  
(Narodni dom med svetovnima vojnama)

Celjski zbornik 1997, str. 71 - 78  
Sn. (Dn., En., Sn.)

Narodni dom v Celju je po prvi svetovni vojni izgubil svoj pomen kot središče slovenstva v mestu. Postal je enak drugim stavbam. Še vedno so se v njem odvijale različne prireditve, vendar pa so bili zlati časi mimo. Ko je nemška vojska leta 1941 okupirala Slovenijo, so tudi Narodnemu domu namenili drugo vlogo, kot jo je imel do tedaj. Spremenili so mu zunanost in vsebino.

UDK 394(497.12 Celje)"1945/1997"  
930.85(497.12 Celje)"1945/1997"

**Iris ZAKOŠEK**, prof. zgodovine in geografije, Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova 17,  
SI-3000 Celje

**NARODNI DOM V ZNAMENJU LJUDSTVA**  
(Vloga narodnega doma po drugi svetovni vojni)

Celjski zbornik 1997, str. 79 - 94  
Sn. (Dn., En., Sn.)

V članku sta prikazana vloga in pomen Narodnega doma od leta 1945 do danes. Nanizani so številni in žanrsko zelo različni dogodki, ki so se odvijali v njegovih prostorih.

UDC 930.85 (497.12 Celje)"1918/1941"

**LESJAK Branko**, Librarian-Documentalist, Central Library of Celje, Muzejski trg 1a, SI-3000 Celje

**BETWEEN VICTORY AND DEFEAT**  
(The National House Between World War I and World War II)

Celjski zbornik 1997, pp. 71 - 78  
Sn. (Dn., En., Sn.)

After World War I, the National House in Celje lost its role as the meeting point of the Slovenes and became just like any other building in the town. Although it still harboured different entertainment activities, its golden age was gone forever. When the German troops invaded and occupied Slovenia in 1941, they designed another role for the National House - which was very different from the one it had before - and subsequently included a change of the building's exterior as well.

UDC 394(497.12 Celje)"1945/1997"  
930.85(497.12 Celje)"1945/1997"

**ZAKOŠEK Iris**, History and Geography Teacher, Museum of Modern History of Celje, Prešernova 17, SI-3000 Celje

**THE NATIONAL HOUSE IN THE PERIOD OF THE PEOPLE**  
(The Role of the National House After World War II)

Celjski zbornik 1997, pp. 79 - 94  
Sn. (Dn., En., Sn.)

The article presents the role and the importance of the National House from 1945 until the present. The author depicts numerous and very different events which were organised in its hall, ranging from political to cultural life activities.



UDK 725.8(497.12 Maribor):323.1(=163.6)"18/19"  
323.1(=163.6):723.8(497.12 Maribor)"18/19"  
930.85(497.12 Maribor)"18/19"

Vlasta STAVBAR, mag., Univeritetna knjižnica Maribor, Gospejna ulica 6, SI-2000 Maribor

#### NARODNI DOM V MARIBORU

Celjski zbornik 1997, str. 95 - 114  
Sn. (Dn., En., Sn.)

Avtorica je na podlagi arhivskega gradiva, časopisnih virov in literature prikazala zgodovino Narodnega doma v Mariboru od leta 1898 do danes. Hkrati je označila tudi razmere v Mariboru od šestdesetih let 19. stoletja dalje, ki so omogočale izgradnjo doma. Vloga in pomen Narodnega doma sta se skozi 100-letno zgodovino spreminjala glede na politične in kulturne razmere v Mariboru. Predstavljeni so kratki poudarki iz posameznih obdobjev Narodnega doma, od nastanka »palače mariborskih Slovencev« do današnjega Kulturno-prireditvenega centra Narodni dom.

UDK 725.8(497.12 Ptuj):323.1(=163.6)  
323.1(=163.6):725.8(497.12 Ptuj)  
027.2(497.4 Ptuj)

Ljubica ŠULIGOJ, doc. dr., Pedagoška fakulteta Maribor, Koroška 160, SI-2000 Maribor

#### PTUJSKA ČITALNICA IN NJEN NARODNI DOM

Celjski zbornik 1997, str. 115-134  
Sn. (Dn., En., Sn.)

Avtorica spremlja razvojno pot Narodne čitalnice v Ptuj, najpomembnejšega slovenskega društva pred prvo svetovno vojno. Hkrati opozarja na težaven narodnoobrambni boj slovenstva na ptujskem območju in na vlogo čitalnice pri utrjevanju narodne zavesti.

UDC 725.8(497.12 Maribor):323.1(=163.6)"18/19"  
323.1(=163.6):723.8(497.12 Maribor)"18/19"  
930.85(497.12 Maribor)"18/19"

STAVBAR Vlasta, M.A., University Library of Maribor, Gospejna ulica 6, SI-2000 Maribor

### THE NATIONAL HOUSE IN MARIBOR

Celjski zbornik 1997, pp. 95 - 114  
Sn. (Dn., En., Sn.)

Based on archival materials, newspaper sources and literature, the author presents the history of the National House in Maribor from 1898 until the present. In parallel to this overview, she gives an account of the conditions in Maribor from the sixties of the 19th century onwards, which facilitated the construction of the National House. In its hundred years of existence, the role played by the National House and the influence it exerted changed according to the political and cultural developments in Maribor. The author presents a series of important events from different periods of the history of the National House - from the construction of the "Palace of the Slovenes of Maribor" to the present-day National and Cultural Entertainment Centre of Maribor.

UDC 725.8(497.12 Ptuj):323.1(=163.6)  
323.1(=163.6):725.8(497.12 Ptuj)  
027.2(497.4 Ptuj)

ŠULIGOJ Ljubica, Ph. D., Senior Lecturer, Pedagogical Faculty of Maribor, Koroška 160, SI-2000 Maribor

### THE READING SOCIETY IN PTUJ AND ITS NATIONAL HOUSE

Celjski zbornik 1997, pp. 115 - 134  
Sn. (Dn., En., Sn.)

The author follows the development of the National Reading Society in Ptuj as the most important Slovene society before World War I. She also describes the difficulties with which the Slovenes in the north-east of Slovenia were faced during the struggle to preserve their nationality and the role of the reading society in strengthening Slovene national awareness.

UDK 725.8(497.12 Celje):711.424  
711.424:725.8(497.12 Celje)

**Matija GOLNER**, dipl. ing. arhitekture, Valvazorjeva 25, SI-3000 Celje

### **ARHITEKTURA NARODNEGA DOMA V CELJU**

**Celjski zbornik 1997**, str. 135 - 144  
**Sn. (Dn., En., Sn.)**

V članku so predstavljeni pogledi na urbanizacijo prostora, kjer se nahaja Narodni dom, oris njegove arhitekture in razlaga simbolnosti identitete.

UDK 725.8(497.4 Celje):69.059.25

**Branka PRIMC**, prof. umetnostne zgodovine, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju, Glavni trg 1, SI-3000 Celje

### **PRENOVA ZUNANJŠČINE NARODNEGA DOMA**

**Celjski zbornik 1997**, str. 145-158  
**Sn. (Dn., En., Sn.)**

Večletna prizadevanja občinskih struktur za prenovu zunanjščine Narodnega doma so se vedno ustavila pri pomanjkanju finančnih sredstev, saj so tovrstni posegi izjemno zahtevni in dragi. Končno se je ponudila priložnost leta 1976 ob preureditvi pisarniških prostorov v pritličju. Obnova je potekala v več fazah - zadnja leta 1991, ki je zajela čelni del stavbe. Kulturni spomenik izjemnega pomena je tako ponovno dobil likovno in arhitekturno celovitost, še bolj pomembno pa je, da je mesto s prenovo izkazalo priznanje zgodovinski vlogi, ki jo je Narodni dom odigral v času, ki je bil za Celje in za narodnostno identiteto Slovencev tako pomemben.

UDC 725.8(497.12 Celje):711.424  
711.424:725.8(497.12 Celje)

**GOLNER Matija**, Bachelor of Architecture, Valvazorjeva 25, SI-3000 Celje

### **THE ARCHITECTURE OF THE NATIONAL HOUSE IN CELJE**

Celjski zbornik 1997, pp. 135 - 144

Sn. (Dn., En., Sn.)

The article presents a number of different views on the urbanisation of the premises of the National House, outlines the architecture of the building and explains the symbolism of its identity.

UDC 725.8(497.4 Celje):69.059.25

**PRIMC Branka**, History of Art Teacher, Institute for the Preservation of the National and Cultural Heritage of Celje, Glavni trg 1, SI-3000 Celje

### **THE RESTORATION OF THE EXTERIOR OF THE NATIONAL HOUSE**

Celjski zbornik 1997, pp. 145 - 158

Sn. (Dn., En., Sn.)

As the cost of restoration works is extremely high and restoration requires the work of highly skilled professionals, numerous plans made by the Community of Celje over a series of years to restore the National House's exterior were not realised. However, when the ground floor offices of the National House were redecorated in 1976, the opportunity to begin restoration works of its exterior as well, finally arose. The restoration works were carried out in several phases. The final phase was completed in 1991, when the building's frontage was restored. Thus, this cultural monument of extreme importance received its original image and architectural design once again. Even more importantly, with its restoration, the town of Celje acknowledged the historical role that the National House had played during a period that was very important for Celje and for the national identity of the Slovenes.

UDK 904(497.4 Celje)

**Irena LAZAR**, dipl. arheologinja, Pokrajinski muzej Celje, Muzejski trg 1, SI-3000 Celje

### **ARHEOLOŠKE NAJDBE NA OBMOČJU NARODNEGA DOMA**

Celjski zbornik 1997, str. 159 - 172

Sn. (Dn., En., Sn.)

Avtorica v članku predstavlja rimske ostaline iz zahodnega dela Celja. Natančneje so opisani predvsem arhitekturni ostanki in del zahodnega rimskega obzidja, ki so bili odkriti konec prejšnjega stoletja ob gradnji Narodnega doma. Pomembni so fragmenti monumentalne plastike, ostanki reliefov in napisov. Sodobna arheološka izkopavanja po drugi vojni so dopolnila topografsko sliko rimskega mesta z ostanki reprezentančne arhitekture in potrdila linijo zahodnega obzidja rimske Celeje.

UDK 929 Kosmač C. "1933/1935"

930.85(497.12 Celje):929 Kosmač C. "1933/1935"

**Božena OROŽEN**, prof. slovenskega jezika v pokoju, Gledališki trg 8, SI-3000 Celje

### **CIRIL KOSMAČ V CELJU MED OBEMA VOJNAMA IN DROBEC IZ PRETEKLOSTI NARODNEGA DOMA**

Celjski zbornik 1997, str. 173 - 180

Sn. (Dn., En., Sn.)

Prispevek govori o begunskem življenju mladega Cirila Kosmača v Celju v letih 1933-1935. Kosmač, ki je že leta 1931 pribežal s Primorske v Ljubljano, je nekaj časa preživel tudi v mestu ob Savinji. Žal pa nikoli ne bomo izvedeli, koliko je bil v tem obdobju Kosmač pisateljsko ustvarjal.

UDC 904(497.4 Celje)

**LAZAR Irena**, Bachelor of Archaeology, Regional Museum of Celje, Muzejski trg 1, SI-3000 Celje

**ARCHAEOLOGICAL FINDINGS IN THE AREA OF THE NATIONAL HOUSE**

*Celjski zbornik 1997*, pp. 159 - 172

**Sn. (Dn., En., Sn.)**

In her article, the author presents Roman remains from the west part of Celje. Several architectural findings and a part of the west Roman wall, discovered at the end of the 19th century while constructing the National House, are described in detail. Particularly interesting are the fragments of monumental plastics, the remains of reliefs and inscriptions. After World War II, modern archaeological excavations complemented the topographical picture of the Roman town with the remains of impressive architecture and confirmed the hypothesis of the course of the west walls of the Roman town of Celeia.

UDC 929 Kosmač C. "1933/1935"

930.85(497.12 Celje):929 Kosmač C. "1933/1935"

**OROŽEN Božena**, Retired Slovene Language Teacher, Gledališki trg 8, SI-3000 Celje

**CIRIL KOSMAČ IN CELJE BETWEEN THE WARS AND SOME FRAGMENTS FROM THE HISTORY OF THE NATIONAL HOUSE**

*Celjski zbornik 1997*, pp. 173 - 180

**Sn. (Dn., En., Sn.)**

The article depicts the refugee life of young Ciril Kosmač in Celje in the years 1933-1935. The writer Kosmač, who fled in 1931 from Fascist Italy (the Primorska region) to Ljubljana, spent some time in the town by the Savinja river (Celje). Unfortunately, we will never discover how creative this famous Slovene writer was during this period.



UDK 93/94(497.12 Celje):929 Hrašovec J.  
725.8(497.12 Celje):323.1(=163.6)"18/19"  
323.1(=163.6):725.8(497.12 Celje)"18/19"

**Rolanda FUGGER GERMADNIK**, prof. zgodovine, Pokrajinski muzej Celje, Muzejski trg 1,  
SI-3000 Celje

**SLOVO OD NARODNEGA DOMA (Dr. Juro Hrašovec in Narodni dom)**

Celjski zbornik 1997, str. 181 - 188

**Sn. (Dn., En., Sn.)**

Članek s pomočjo ohranjene osebne arhive razkriva doživljanje Narodnega doma v Celju s strani dr. Jura Hrašovca, enega izmed borcev za pravice slovenstva na Štajerskem konec 19. in v začetku 20. stoletja. Dr. Juro Hrašovec (1858-1957) je bil leta 1897 priča rojstvu Narodnega doma in petdeset let kasneje njegovemu slovesu.

UDC 93/94(497.12 Celje):929 Hrašovec J.  
725.8(497.12 Celje):323.1(=163.6)"18/19"  
323.1(=163.6):725.8(497.12 Celje)"18/19"

**FUGGER GERMADNIK Rolanda**, History Teacher, Regional Museum of Celje,  
Muzejski trg 1, SI-3000 Celje

**THE DECLINE OF THE NATIONAL HOUSE**  
(Dr Juro Hrašovec and the National House)

Celjski zbornik 1997, pp. 181 - 188  
Sn. (Dn., En., Sn.)

With the help of a number of preserved personal archives, the article describes how Dr Juro Hrašovec, one of the fighters for the rights of the Slovenes in Styria in the late 19th century and early 20th century, experienced the National House in Celje. In 1897, Dr Juro Hrašovec (1858-1957) witnessed the establishment of the National House and fifty years later its closing-down.